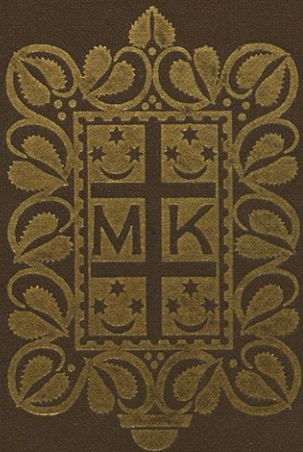

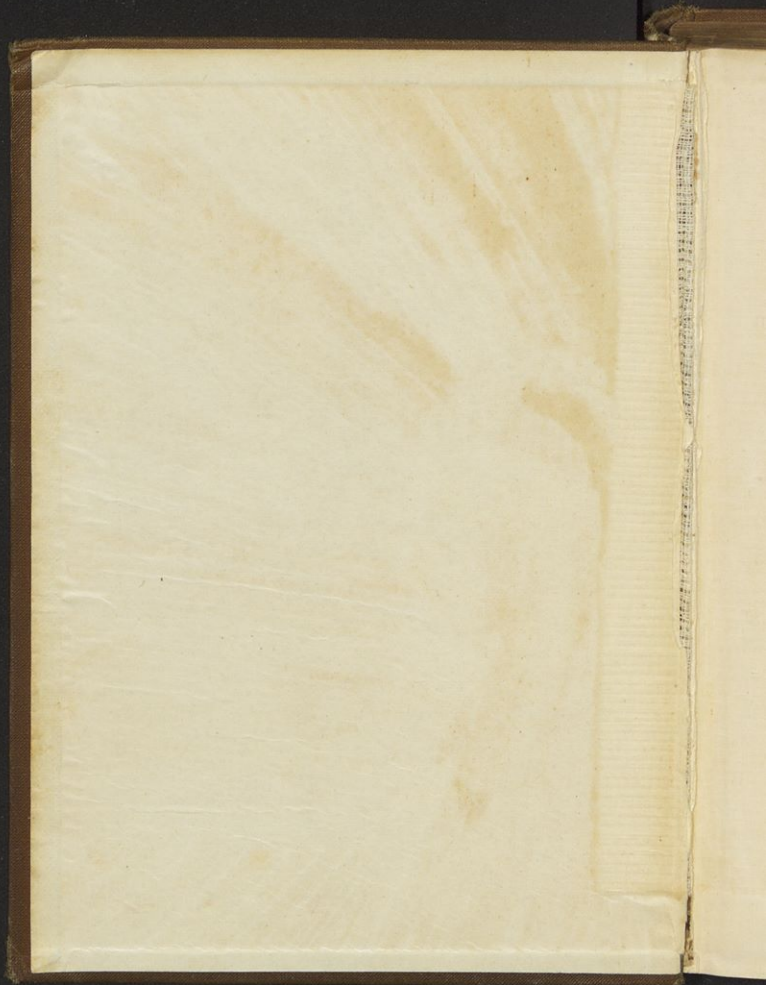
43238

104.

ZOREC

IZ NIŽAV IN TEŽAV

IZ NIŽAV IN TEŽAV

MOHORJEVA KNJIŽNICA

101

NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU

(FRAN MILAVEC, CELJE)

IZ NIŽAV IN TEŽAV
POT UBOŽNEGA SLOVENSKEGA DIJAKA

POVEDAL
IVAN ZOREC

1938

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU

IVAN ZOREC

PRVI DEL
SOMRAK

43238

IN = 030003749

Uvod.

To knjigo sem pisal, ko sem spet gledal pot svoje uboge mladosti.

Zate, mladi človek, sem jo napisal, beri jo, ne bo ti škodila.

Iz nje spoznaš pot, ki jo je bilo hoditi ubožnemu slovenskemu dijačku. Ni mu bila ravna in ne gladka: po ovinkih in klancih se je vila, vsa trnjeva in kotanjasta je bila. Iz nižav in težav se je začela, težko jo je zmagoval. Spotikal se je, siromak, padal, pa vendar vstajal in vztrajal.

Ljubezen do matere in do slovenske knjige je bila njegova moč.

Pojdi tudi ti in ljubi, kakor je ljubil Nane, tvoj tovariš, in bodi zdrav in vesel!

1. Gnezdo.

Moj ded po očetni plati, vdovec in srednje trden kmet, je umrl za naduho, ko mu je bilo nekaj čez sedemdeset let. Zapustil je štiri sinove in oporoko, ki je velela: najstarejši prevzemi domačijo in bratom izplačaj po pet sto goldinarjev dote. Za tiste čase je to bil že kar velik denar.

Doto je bilo najprej pripraviti mojemu očetu, ki se je bil po navadi mladih ljudi nekaj zarekel

pri moji materi in si je zdaj ves srečen natikal jarem zakonskih sladkosti in bridkosti.

Tudi moja mati je od doma imela tri sto goldinarjev.

Tako sta ženin in nevesta kakor spomladi ptičji par, ki si pridno znaša gnezdo, vsa nemirna od učkane sreče, povsod iskala primerne domačije, da bi si jo brž kupila in se vgnezdila.

In res bi se bila, če ne bi bil drugi brat, ki se je priženil k neki vdovi, pretental mojega očeta in mu z lepimi bratovskimi besedami izmamil tistih pet sto goldinarjev, češ da jih močno potrebuje na priženjeni kmetiji in da jih prècej vrne, ko bi jih moji starši potrebovali.

Moj oče je denar dal brez pobotnice in brez prič, ker se mu je zdelo, da bi žalil brata, če bi ravnal drugače. Sam pa je šel z mlado ženo kar osebenjkovat.

In posihmal se je zgodilo dosti grdih stvari. Lepi dolžnik in še lepši brat se je dušal ven in ven, da ni nikomur nič dolžan in da naj mu, kdor misli drugače, dokaže s pobotnico ali pričami...

Kaj pa zdaj? Če bi bil oče prèd pričami dal posojilo, bi bilo prav, tako pa se je zakurila huda pravda, ki je tekla sedem let.

Čez leto in dan sem na ta trdi svet privečal jaz. Pri krstu sem dobil ime Janez, doma so mi rekli Nane.

Najeto gnezdo se je začelo polniti, oče in mati sta kupila zaplato njivice in pol zaplate travnička, postavila kočo na brano in spoznala, da sta velika siromaka.

V pretesnem gnezdu je bilo že preveč kljunčkov, ki so lačni čivkali in čivkali.

Dolžnik je tudi pred sodniki prisegel, da ni prejel nobenega posojila iz rok mojega očeta. Takisto je prisegla še njegova žena. Pravdo smo zgubili.

O mili Jezus, kako nam je bilo posihmal hudo, koliko sirotine smo prebili v ubogem, nedograjenem gnezdu...

2. Tlaka.

Oče ni torej prišel le ob ves denar, še pravdne stroške je moral poravnati. S čim? Z dolgom na tisto našo beračijo. Obresti sta oče in mati morala vsako leto odslužiti s tlako na upnikovi zemlji in s tlako sta tudi plačevala najemnino za nekaj krajev tuje njive, da smo pridelali tudi zase kaj.

Uboštva smo se navadili, radi smo se imeli in zdravi smo bili.

»Potrpimo,« je večkrat rekla mati. »Bog nas že še najde in nam navrže sreče za vse hudo.«

Kar sta oče in mati morala prebiti, je bilo res hudo. Oba sta bila iz dobre, spoštovane hiše, ki je ob vsakem večjem delu najemala osebenjke in kočarje — na, zdaj pa morata sama tlačaniti.

To ju je strahovito grizlo. Mati je očetu začela očitati lahkomiselnost s tistim denarjem; oče, ki ga je pekel kes, se je obupan in razdražen slabo branil. V revščino našega gnezda so ščeketali domači prepiri.

To je zame najbolj neprijeten spomin iz prve otroške dobe. Saj nisem vsega razumel, a vedel sem vendarle, da je naše sirotine kriv — denar.

In zasovražil sem ga iz vse svoje nedolžnosti, najbrž zgolj zato, ker je delal zdrabo med očetom in materjo.

Tiste mržnje mi denar ni odpustil, vse življenje se mi je izmikal, nikoli ga nisem imel toliko, da bi mi ga bilo dosti vsaj za sproti.

3. Šola na peči.

Pozimi smo tičali na peči in se menili. Otroci smo imeli o vsaki stvari sto vprašanj, starši so nas božali in se smehljali naši otroški vedečnosti in nemirnosti.

Umolknili in obždeli pa smo vselej, kadar sta nam začela praviti pravljice. »Otroci, pridni, mirni bodite, pa vam povem pravljico!« To je zaleglo veliko več kakor še tako hud opomin.

S pravljicami se mi je odpiral svet čudežnih lepot in prigodb. Po njih se mi je začela oblikovati prva samostojnost duševnega življenja. Srce mi je bilo polno vzorov. Sam bi bil rad junak, ki zmore

nevarnega zmaja in otme ukleto kraljično; mladenič, ki hodi po svetu in se bojuje za uboge in preganjane; mučenik, ki proti vsemu svetu umira za pravo vero; priden deček, ki mu palčki dadó bogastva, da z njim iz stiske pomaga svojim ubogim staršem in vsem ubožcem.

Oče ni znal dosti pravljic, tudi pripovedoval jih je slabo. Mati jih je znala sto in sto, vsaj otroci smo verovali tako, in je bajala živo in nazorno, brez spotike in kakor bi brala iz lepe knjige; nit dejanja se ji je lepo in verjetno odvijala, besede so se skladno vezale, glas, rastoč in padajoč s pomenom misli, je skoraj pel. Iz govoreče pravljice je nastajala pojoča pesem, ki me je vžigala in osvajala, da me je oblivala neka čudna zona in da sem osebe in dogodke iz pravljice gledal kakor pred seboj.

Kadar je mati videla, da že kar norim od prehudega pohlepa po samih pravljicah, je nedolžno dejala, da se moramo pomeniti še kaj drugega. Začela je praviti — legende. Največ jih je vedela o Materi božji. Pa so bile tudi druge: o svetem Juriju in zčaju, ki sta se bôla za nedolžno dekle; o svetem Martinu in golem beraču; o svetem Izidorju in maši pa o čudežih po Marijinih božjih potih...

Včasih nisem mogel nobene pravljice izpuliti ne iz očeta ne iz matere. Kajpa, skrbi so ju trle. ni jima bilo do veselega kramljanja.

»Otroci, učimo se molitvic,« je mati naposled rekla in nas učila raznih vsakdanjih molitev in katekizemskih nauk, a oče jih je z nami ponavljal, da smo si jih boljše zapomnili.

V spominu so mi ostale najbolj molitve v čast Materi božji. Te me najtesneje vežejo s spominom mladosti.

Prelepi spomin zvesto hodi z menoj.

Učenje na pamet ni bilo prijetno, kmalu mi ga je bilo zadosti.

»Mama, povejte no rajši kako pravljico!«

»Le stoj, ko boš hodil v šolo in se naučiš brati, dobiš v roko knjig, ki so polne pravljič in učenosti. Iz njih zveš vse, kar se je kdaj na svetu godilo in kar se godi zdaj.«

»Kdaj pa me daste v šolo?«

»Drugo leto, le potrpi.«

»To je dolgo. Naučite me vi.«

Tako se je zgodilo: sam sem hotel, prvič sem se usodno približal knjigi in svetu, od koder prihaja knjiga.

Mati je torej segla po neki knjigi, mislim, da je bila Staretova Občna zgodovina. Odprla jo je in me dolgo molče gledala. Kadar se spomnim tistega trenutka, se mi inako stori. Potlej mi je brala na glas. Hoj, to je bilo zame čisto novo razodetje: pravljica pri pravljici z letnico in krajem, kjer se je zgodila! »Mama, naučite me brž,

da bom sam znal prebirati takele knjige!« sem prosil in silil.

Še tisti dan je mati od nekod prinesla star abecednik in sva začela.

»Vidiš tole črko?« je dejala. »Kaj ni taka, kakor bi psiček sedel in repek pokoncu držal? Ta črka, ki je podobna psičku, je a; dobro si zapomni, dvakrat ti je ne bom kazala. Kaj pa je tole? Glej, kakor stisnjen obroč ob toporišču. To je pa črka b.«

Učila sva se dalje. Vsaka črka je dobila primero, ki sem jo poznal.

»Poglej no tegale fantka! Glavo pobeša, joka se nemara. To je f — fantka se spomni pa boš vedel, da je f. In tu je že drugi fantek, ki pa ne pobeša glave. To je i.«

Tako sva pregledala vso abecedo, dala vsaki črki pravo primero in začela kar brati.

Prej ko v enem mesecu sem že zlogoval, še tisto zimo pa sem na glas bral Mohorjeve knjige. Dobival sem jih iz knjižne zaloge pri starem cerkovniku.

Jurčičev »Jurij Kózjak« me je tako prijel, da ga nisem mogel več pozabiti. Saj razumeti ga nisem mogel. Vedel sem le, da je Jurčka s poti spravil Peter, brat njegovega očeta Marka, da bi se polastil — denarja.

O denar, denar, še bolj sem te zasovražil!

Ne vem, kako je mati zmogla, ali kupila mi je molitvenik, da bi pri maši molil na knjigo.

To je bil velikanski dogodek. Kaj menite, petletno fantè moško rogačka k maši, iz suknjiča mu ob belem robčku gleda molitvenik, kakor da bi že brati znalo!

»Kaj boš pa s tem?« so se večji dečki posmehovali.

»Molil bom nanj.«

»Kako? Saj ne znaš brati.«

»Ali ti znaš? Na, beri, če res znaš!« sem odprl knjižico in mu jo podržal pred oči.

In res je stokal in zlogoval, da sem se poredno nasmehnil in odmaknil knjižico.

»Pa ti beri, če znaš boljé!« je oni rdel, vsi drugi so se pa smejali.

In sem bral gladko, brez spotike.

Zdaj se ni nihče več smejal, le čudno, rekel bi, nevoščljivo so me gledali.

Še bolj so me ljudje gledali v cerkvi, kjer sem vpričo vseh ves čas bral na molitvenik.

Ko smo šli od maše, sem slišal, da so se menili: »Umen fantek! Brati zna, pa še v šolo ne hodi!«

Oče in mati sta se smehljala. »Ali vidiš, kako je lepo, če človek kaj zna?« sta me podžigala. »Čakaj, še pisati se moraš naučiti. Kdor zna brati, mora znati tudi pisati.«

S pisanjem mi je šlo teže. Tu ni bilo treba le spomina, marveč tudi ročne spretnosti.

Najbolj zoprno pa mi je bilo računstvo. Bog mi odpusti, ta mržnja mi je ostala vse življenje.

Ko sem začel hoditi v šolo, sem dobro znal brati, precej pisati in šteti do sto.

4. Šola v šoli.

Drugo jesen se je zgodila velika stvar. Bil je lep, sončen dan. Oče in mati sta se nekaj tiho menila in me resno, skoro otožno gledala.

»Nane, umij se hitro in pražnje obleci!« mi je velela mati.

»Saj sem se umil že davi,« sem se kakor vsak otrok branil zoprne vode; še ob jutrih sem se umival le prav nerad.

»V šolo pojdeš,« je rekel oče. »Le urno, da ne zamudita!«

Oh, v šolo, v šolo! Že vse leto sem tiščal v starše, kdaj me dado v šolo, in zmerom so mi obetali, da kmalu. Na, tãk zdaj se mi pa le izpolni velika želja. Hoj, hitro in rad kakor še nikoli sem se umil, lepo oblekel in obul.

»Vidiš,« se mi je oče otožno smehljaj in me božal po laseh. »Vprvič te dava iz rok. V šolo začneš hoditi. Rad se uči in priden bodi, lepo se vedi, da naju sram ne bo.« Tako je prav počasi in kakor v veliki žalosti govoril in me milo gledal.

»Da bi ti bilo v srečo!« je mati zaihtela na glas in me prekrižala.

Potlej sva šla. Jaz srečen, mati otožna. Spotoma so me plašili otroci, ki so že leto ali dve hodili v šolo, češ, le stoj, zdaj spoznaš tudi ti, kako učenci znajo prijeti za »sladke« in kako hudo palico imajo. Hm, začelo me je skrbeti — bile so prve šolske skrbi. In ko sva prišla v šolsko vežo, mi je velik strah stisnil srce, da sem se prijel za materino krilo.

Mati potrka ob neka vrata, izza njih zagrmi glas, jaz pa, ne bodi len, spustim krilo, da bi jo pocedil na plano, pa me že popade previdno materina roka in pred seboj porine v sobo.

»Aha,« je pokimal šolski vodja. »Vpisovanje, kajne?« In ti je odprl neko kakor podnica debelo knjigo, zapisal vanjo, kar mu je pravila mati, mene pa še pogledal ni; saj me tudi mogel ni: skrtil sem se bil za materin hrbet.

Doma mi je mati napravila šolsko torbo. Vesel sem je bil kakor prvih hlač. Saj sem je bil lahko. Starim očetovim hlačam je v golenici odrezala za poldrugo ped dolžine, jo zdolaj staknila, zgoraj zarobila in ji prišla motvoz, da bi si jo čez glavo obešal na desno ramo.

Drugi dan se je začela prava šola. Ne, nič več me ni mikala; učenika, ki ima tako grmeč glas, sem se bal. Skrtil sem se, a mati me je našla in me tirala v šolo. Vso pot mi je dopovedovala, da so učenik dober gospod, samo miren moram biti v šoli in priden.

Ko smo otroci, majhni in plašni, v učilnici strahoma čakali grmečega učenika, pa v razred ni prišel on, med nas je stopil — Konrad Črnologar, še čisto mlad, prav prijazen gospod s kratkimi, črnimi brčicami in smejočimi se očmi.

Ha, kar oddahnil sem se. No, bo že, tale ni videti hud, glas mu je prijazen in samo smehlja se nam.

Razvrstil nas je po klopeh: fantičke na levi strani ob oknih, na desni pa punčke. Nastal je živžav: punčke so po kurje življale, fantički smo se poredno dregali in ščipali.

O, učitelj se ni več smehljal. Iz miznice je potegnil drobno, rumeno paličico iz tujega, a strahovito trdega, gorkega lesa, kakor smo se čez čas prepričali, zamahnil z njo in počil ob mizo: »Tiho! Roke na klop! Vstanite! Sedite!«

Pol ure smo tako »eksercirali« in postali čisto voljni in krotki.

Zbogom, svoboda —!

Drugo uro je prišel katehet. Ta se ni smehljal, vendar se ga nismo nič bali, saj smo vedeli, kako dobri so gospod kaplan in da jih ima vse rado. In precej je hotel vse vedeti: kaj znamo moliti in koliko krščanskega nauka poznamo že z doma. Z molitvicami je bil zadovoljen, samo preurne so mu bile: besede so se nam po kmečki navadi stapljale in zlivale v nerazločno žlobudravščino.

»Koliko je Bogov?« je potlej vprašal nekoga iz prve klopi. »Vstani in povej!«

Tisti napetolični zamašek skoči na bose noge in glasno pove: »V vsakem kotu eden.«

Učilnica zavrešči, fantiček osramočen zaveči, katehet sam drobno pogleda in se začne hitro usekovati v velik, modrikast robec, da ne bi videli tudi njegovega smeha. Potlej ponoslja ščepec tobaka, se z zamaškom lepo pomeni in zve, da malček že kar dosti ve in prav.

5. Prehud ogenj.

Šola se mi je zdela pusta. Učiti sem se moral, kar sem že znal. Kar upiral sem se. Če mi je učitelj velel, naj posamezne črke berem z velike tiskane table, sem prevzetno prebral tudi tiste, ki mi jih ni velel.

»Beri samo tisto, kar ti velim!« me je ustavil, čeprav se je začudil, kakor sem opazil. Najbrž je v meni hotel zatreti napuh, ki me je razganjal, ko sem videl, kako s svojo učenostjo prekašam vse součence. »In ne bodi prevzetan!« mi je še rekel.

Križana gora, učiteljev ukor je kar gorel v meni in me strašno pekel. Pa res! Dosihmal so me vsi občudovali, ker sem že pred šolsko starostjo znal, česar se nekateri vseh šest let niso mogli dobro naučiti, učitelj pa me vpričo otrok ozmerja,

ker sem v gorečnosti pokazal, koliko znam. V otroški nerazsodnosti sem mislil, da mi je žalil tudi mater, ki me je te vednosti učila s tolikšno ljubeznijo in potrpežljivostjo. Kar pisano sem gledal učitelja in mu nerad in zamerljivo odgovarjal, kadar me je vprašal. Tudi učil se nisem nič več tako rad.

Kajpa, učitelj je spremembo opazil in mi nekoč, ko je bil pouk v kraju, velel, naj še ostanem v učilnici.

»Aha — zaprt! Šèk — šèk!« so mi součenci strgljali korenček.

»Menda res zaprt,« me je peklo. »Zakaj neki?«

Vest mi ni bila prav čista. V šolo in iz šole gredoč sem se rad, a ne zmerom zmagovito pehal in rval s fantiči in včasih mi je ušel tudi kakov »hudir« ali pa celó »hudik«.

Šlo mi je na jok, vendar sem junaško pogoltnil solze in stisnil zobe. Le očeta in matere mi je bilo žal, češ kako hudo jima bo, ko zvesta, da sem bil kaznovan. »Šiba bo pela doma,« sem si nemilo prerokoval, »zdajle pa nemara tista ruмена, drobna paličica.«

Pa Konrad Črnologar ni odprl miznice, kjer se je skrivala tista gorka paličica, kar prijazno se mi je nasmehnil:

»Ali boš kaj bolj priden, če ti posodim prav lepo knjigo?«

Po ljudeh je nemara zvedel, kako požiram knjižnico starega cerkovnika.

»Aha,« požrem na debelo slino, druge pa ne morem ziniti nobene in v oči mi od presenečenja in olajšanja pritisnejo solze presladkega veselja.

»Ná,« je dejal in mi iz šolske omare dal zvezek Zbranih spisov Krištofa Šmida, »le beri, počasi beri in pazi, da knjige ne umažeš ali poškoduješ. Ko jo prebereš, mi jo vrni, da dobiš drugo.«

Nerodno se zahvalim, knjigo — roke se mi tresejo — porinem v torbo in jo uprasnem za součenci, da ne bi mislili, glejte, zaprt je.

Vsa mržnja do učitelja, kolikor mi je je bilo v preobčutljivem srcu, je splahnela in se zménila v veliko hvaležnost. Napuh je zgorel. V učilnici bom posihmal čisto ponižen in priden, sem si obetal.

Kako je po meni gorelo, ko sem bral tiste povestice, napisane s pravo nemško vzgojno omlednostjo, ne morem, ne znam povedati. Požiral sem jih kar na dušek, jim vse sveto verjel in si jih zapomnil.

Že drugi dan sem knjigo vrnil.

»Kaj si jo res že prebral?« se je učitelj čudil.

»Prebral,« sem pokimal.

»No, pa povej, kaj si bral v tejle povesti,« mi je povedal naslov povestice iz tiste knjige.

In jaz začnem povest vpričo vse učilnice praviti in praviti, vendar tako, da je postajala po-

dobna sama sebi samo vsebinsko, vse drugo sem bajal, kakor sem na peči poslušal mater, čisto po domače in prikladal iz svojega.

Součenci so zijali, nekateri tudi rdeli od nevoščljivosti; učitelj sam pa me je debelo gledal in se naposled nasmehnil:

»Prav pridno si bral, to že vidim. Ker si tako priden, stopi semle k tabli, da se še pomeniva, kako si se naučil računske naloge.«

Jaz — pa računstvo! Do današnjega dne zame ni bilo na svetu bolj zoprne stvari! Kar zazeblo me je. Naloge še povohal nisem. Kdaj neki? Knjigo sem požiral, ji umišljjal junake po svoji domači miselnosti in jih bil tako poln, da sem postajal — to za trdno vem — že nekoliko prismojen.

Pred tablo me je zgovornost čisto minila. Koliko je $12 - 4$? Da ni 5, se mi je zdelo, a koliko res je, nisem vedel; zato sem modro molčal. Ni pa molčal učitelj.

»Kaj mi nisi obljubil, da boš priden?« me je trdo gledal in prijemal za »sladke«. »Le pojdi in sram te bodi, nobene knjige ti več ne posodim.«

Ves sem zagorel od sramote. Zameril sem se učitelju, ko sem mislil, da se mu prikupim s pridnim branjem. In vsa učilnica me je podsmešno gledala, češ prav ti je, priskut, ki brati znaš in govoriti, računati pa nič.

Ali učitelj me je hotel omečiti. Pred tablo je poklical punčko, češ pa ti povej, česar Nane ne zna.

Punčka odgovarja čudovito lahko in lepo, a učitelj me gleda in pravi:

»Le poslušaj, da boš kaj znal!«

Speklo me je spet, da bi zatulil.

»E, kaj!« se predrzno odrežem. »Če je količkaj fantiček, je vreden cekinček; punčk pa je sto za vinarja pol!«

»Kaj? Kaj si rekel? Pridi no semkaj, da poveš še enkrat!« je dejal in vzel iz miznice tisto paličico.

Vedel sem, kaj bo, vendar sem moško šel tja. Pa me je z levico prijel za tilnik, pritisnil navzdol, da sem pokleknil na stopnico odra in napel hlače na zadnji plati. Všk! všk! všk! me je s paličico gorko našteval, da se je kar kadilo in sem cvilil kakor kužek. Potlej sem skoraj kar počepé oddrsnel v klop.

Součenci, ki so mi bili vsi gorki, ker sem brati in pisati znal bolj ko oni sami, so mi sramoto in kaznen prav nekrščansko privoščili.

Zasmeh me je kajpa palil, še bolj pa me je skrbelo, kaj bo doma, ko zvedó starši, kako je bilo. Skrb ni bila zaman, zvedeli so še tisti dan — součenci so me prijazno zatožili — in še tisti dan me je mati pošteno natreskala.

»Jaz ti že pristrižem predolgi jezik!« je puhala in mahala po meni. »Prikazen nepogledna, tako zabrodiš učeniku, ki se peklí s teboj, zabitim bučmanom?«

Bolečine so splahnele, kar pozabil sem jih, učitelju pa nisem odpustil. Postala sva sicer spet prijatelja in še dosti knjig mi je posodil, le z računstvom se vse življenje nisem mogel kaj prida zblížati.

6. Sprava.

Prav tisti čas sem čakal dogodek, ki me je hudo zamajal in mi dal prečudnih misli.

»Gori!« je neko popoldne jasknila vas. Izza hriba, kjer je živel tisti krivoprisežni očetov brat, so vreli klici na pomagaj in pod nebo se je gnal gost in teman oblak velikega dima. S paše je pripil pastirček in povedal, da gori domačija prav bratu mojega očeta.

Oče otrpne, vrže vse iz rok in plane na ves splav.

»Kam noriš?« ščeketne mati. »Takemu bi šel gasiti?«

»Gori!« zavpije oče in steče še hitreje.

Zdaj pa tudi mati popade prazen škaf in jo ubere za njim, da bi donašala vode iz Témenice in pomagala gasiti. Otroci se spustimo za njima, a skokonog, kakor sem bil, kmalu pretečem vse.

Groza! Iz hiše, hleva in poda se vije visok visok plamen, iz njega tresketajo iskre, vsa vas buči, vrešči, gasi.

Za trenutek postojim in zastrmim v grozo, ki je še nikoli take nisem videl.

Pogorelo je vse do samih tal.

Oče in mati tolažita obupanega pogorelca in in se z njim menita, kakor da jima še nikoli ni prizadel nič hudega...

Ko se ob mraku vračamo, meljem vse to in mi noče v mlado glavo.

»In ti ne moreš odpustiti učitelju tiste paličice!« me je kljuvalo v srcu in že gasilo ogenj, ki mi ga je bil zakuril — napuh.

7. Amerika.

V tistih letih sta po ljudeh začeli hoditi slava in hvala neke daljne Amerike.

Amerika — o, prekanjeno je daleč: tam nekje na drugem koncu sveta, ka-li. Ko je pri nas noč, pravijo, je v Ameriki dan. Za samo pot do nje potrebuješ grdo veliko denarja: lepih sto goldinarjev, še rajši več. In voziti se ti je skozi pol sveta in še po samem morju deset nevarnih dni, da prideš tja, če res prideš. Neskončno morje žene valove, velike kakor največja hiša v Šentvidu. Preden se odpraviš, oporoko napravi in z Bogom se spravi — vsaka ladja ne zmore strašnega morjá,

prenekatera se pogrezne do dna grozovitih vodá. Če pa ti je naposled vendarle v delež čudovita Amerika, se kar pogospodiš: vsak dan ti je na ostajanje najlepšega mesa in belega kruha in le dvakrat, trikrat se obrni, pa obogatiš in denarja pridobiš, kakor bi vsak dan v ris hodil hudiču svojo krščeno dušo zapisovat.

Siromakom in prezadolženim kmetom so se oči svetile, vsi zaverovani so poslušali in se spogledovali.

»Hoj, v Ameriko pojdem!« se je utrgalo zdaj temu zdaj onemu.

»Hm, tudi meni bi bilo treba!«

»Ko bi le bila nekoliko bliže in pot ne tako draga!«

»Šel bi že, šel, pa dóma ne morem pustiti samega z ženo in majhnimi otroki.«

Moj ubogi, dobri oče jih je poslušal in molčal, le glava se mu je bolj in bolj pobešala. Z materjo sta se na samem tiho pomenkovala, otroci nismo mogli prestreči nobene besede. Po vsakem takem pomenku je oče še bolj poniglavil in mati je imela kalne in rdeče oči.

Kar ti je oče neko jutro vstal prav zavred, se praznje oblekel in tiho odšel.

»Kje so pa oče?« smo ga otroci pogrešili, ko smo se prebudili.

»K spovedi so šli in k obhajilu,« nas je mati mirila in tolažila, češ da se oče zdaj zdaj vrnejo.

Oče se je kmalu vrnil, molčeč in hudo resen, a segel je v žep in nam vsakemu dal po eno presto.

»Presta!« smo otroci zavpili in roko stegnili po tisti največji slaščici; tudi Pazi, naš psiček, je skrivil pogled, kihnil in pomahljal z repkom.

»Otročički, le pokusite,« je oče dejal in se bridko smehljal, ker smo od prevelikega začudenja pozabili, da so nam usta polna čvrstih, zdravih zob.

Kakor bi trenil, smo nalomili presto, hrustnili vanjo in se sočutno spomnili tudi Pazija. O ljubi Pazi, kdo je bil bolj srečen: ti ali mi?

Oče je potlej skoraj ves dan postavil pred hišo in otožno gledal proti vasi, kjer se je iz vrtnega drevja videlo sleme njegove rojstne domačije; a ko se je nagnil dan, nas je poklical predse in dejal:

»Otročički, pridni bodite, mami ne nagajajte in zame molite — v Ameriko pojdem...«

Mati je stala ob strani, obraz skrivala v predpasnik in na ves glas bridko jokala.

Iz vsega nedolžnega srca smo večáli tudi mi in se ob očeta tiščali.

Naš ubogi oče je vsakega posebej pobožal z obema rokama, stisnil k sebi in počasi segel po kovčegu, ki ga dozdej nismo opazili. A zdaj se je zamajala tudi mati in storila, česar še nikoli nismo videli: omahnila je očetu na prsi in se ga oklenila.

»Pusti,« je ihtela, »ne hodi, ostani pri nas...!«

Oče jo je rahlo odrinil in vzdihnil:

»Moram... za vas moram... Pridni bodite in zame molite...!«

In je popal tisti lačni kovčeg in stekel na cesto, ki ga je klicala v daljni svet.

Mati, sestra in bratec so zatulili, jaz, ki sem mislil, da sem učen in moder iz knjig, sem jo pocedil za mejo, da bi skrivaj vsaj še nekoliko spremljal očeta, a glej, okoli njega je skakal še modrejši Pazi, se mu prikupoval in mahljal z repkom.

Oče je vrh klanca, od koder se je videla naša domačija, trudno postajal in se obračal. Roka, to sem dobro opazil, se mu je večkrat dvignila do oči...

Sam Bog vé, kako hudo mu je bilo, in sam večni Bog vé, da sem že tačas okusil, kako bridko utegne biti slovo...

Da, tisto slovo, skrito in samó, je zame bilo strašno hudo. Tačas je usoda — le stojte, izkazalo se bo! — zame prvič zastavila pero, mi zapisala in določila usodno zlo: da me bo peklo še nekatero grenko slovo od ubogega, vendar ljubega doma in od nedopovednih sladkosti, ki si jih nedolžno umišljajo vzori, boji in sanje nakvišku koprneče mlade, nemirne in neumne duše...

Očetovo kratko in preprosto slovo se mi še danes ta dan ni utrnilo iz spomina. Kakor sem bil majhen in otročji, sem ga vendar zase in za vse čutil, še preveč čutil.

Ves napuh iz šole me je mineval, v trpljenju se mi je čistilo in krepilo neumno srce...

8. Jaro seme.

Vse misli so nam posihmal bile pri ljubem očetu. Vsak večer smo z materjo na glas molili in Boga prosili, da bi naš oče nevarno daljno pot srečno prebili, v Ameriki dobro zaslužili in se kmalu zdravi vrnili.

In res: že čez kak mesec smo prejeli prvo očetovo pismo iz Amerike in v njem je tudi bil bankovec za deset dolarjev.

»O, glejte, podobica!« smo otroci zavpili. »A kako je čudna, naše so dosti lepše.«

»Saj ni podobica,« jo je mati vsa rdeča s tresočimi se rokami obračala. »Denar je, otroci, denar!«

»O, kaj, denar?« smo se čudili. »Koliko neki?« sem jaz segel po bankovcu in učeno povedal, da se baha s številko deset.

»Da, deset dolarjev,« je mati kimala, »to je v našem denarju pet in dvajset goldinarjev.«

Tisto pismo s tako velikim denarjem je bilo za nas čudovito lep dogodek.

»Otroci, to, to in to vam precej kupim.« se je mati smejala in jokala, »a najprej moramo očetu pisati in se mu zahvaliti.«

In tako sva se z materjo precej pripravila, da bi očetu pisala. In kako sva pisala! Kar skrijte se, vi učeni, vi mestni in gosposki ljudje, ki se hlinite in lažete, ko govorite ali pišete o ljubezni, grdi ste, majhni in prazni... A midva z materjo sva tačas vso dušo, vse srce pokladala na papir in v besede, presrčno domače in vendar izbrane in lepe, sozvočno skladala, da so pele in se »ujemale«. Mati je bila hudo tenkoslušna za ritem, besede je zbirala v mehko tekoč in sladko pojoč stavek, si ga presodno ponavljala in ga mojstrsko popravljala, a tudi jaz nisem štorasto le poslušal in čakal: vtikal sem se z jezikovnim bogastvom iz knjig in ji brusil stavke.

»Nane, o Nane, kdo pa te je naučil tako?« me je prijazno lasala in se mi med solzami milo smejala.

Rad bi bil rekel, da me je največ naučila ona sama, ko mi je pravila pravljice, in da so mi dosti dosti dajale knjige, pa nisem mogel: sram me je bilo; sram, ker sem vedel, da še jecljam ne, ko bi govoril rad... Po knjigah, ki sem jih požiral, sem se res goreče učil vseh novih besedí. Zdaj, ko sva prvič pisala očetu, bi se bil rad izkazal, pobahal. Tako sem se z njimi vštulil v materino nareko. Saj ne rečem, najbrž niso bile čisto ne-

umne, sicer me mati ne bi bila tako pohvalila. Ali jaz sem njeno pohvalo razumel tako, da se nemara le prizanesljivo norčuje iz mojega knjižnega spakovanja; obenem pa sem čutil, kako sem z vso tisto tujo učenostjo vendarle čisto nebogljen in okoren v primeri z lepoto in močjo po domače govorečih materinih besedí.

»No, piši!« mi je potlej velela in začela klesati še konec pisma.

Tako sem posihmal še večkrat pisal in se naučil čisto njenega sloga.

Najbrž me je kje hvalila. Kmalu kmalu so me po vasi ti in oni prosili, da bi prišel in jim pisal pisma, nekoč celó oporoko, ki sem ji obliko poznal iz šolskega »Spisja«. Kratko in malo: izuril sem se za spretnega pisarja. Pa to me ni posebno veselilo, ker nisem smel pisati po svoje, marveč sem se bolj ali manj moral ravnati po nareki tistega, v čigar imenu sem pač pisal.

Z materjo sva postala velika prijatelja. Z menoj se ni več menila kakor z otrokom, vse mi je zaupala, včasih še preveč; tudi sestri in bratcu sem postal osebnost, ki jo je lepo slušati.

To in da so mi tudi drugi marsikaj zaupavali, ko sem jim pisal pisma ali karkoli že, je storilo, da sem hitro zorel in se možatil.

Ob delopustu in pozimi so me po hišah klicali, da bi jim bral kaj na glas.

Kdo rajši ko jaz? In kako sem jim bral! Hiša je onemela — šivanko bi bil slišal, če bi bila pala na tla — in se z menoj vživela v povest. Bral sem, da sem kar pojemal, in nihče ni mislil, da me predolgo branje vendarle utruja — anti tako je naša slovenska vas lačna duševne hrane.

»Nane, še beri!« so silili, če so naposled le opazili, da omagujem.

»Jejhata, kaj pride pa zdaj?« so se že spet motali v razplet prepočasnega dejanja.

Do modrovanja in utrudljivega opisovanja, ki ga pisatelj tlači v dejanje povesti, jim ni bilo. Junaka povesti so imeli radi ali neradi le iz velikega, živega in razločno popisanega, v nobene meglene podobe skritega dejanja.

Tiste omledne povesti, ki žarijo v človeško neverjetno svetli luči in ki obenem grmijo in treskajo iz še bolj neverjetno grde temè, tudi meni niso bile všeč. Ali tačas so posebno za mladino pisali le taka zmašila, ki so jih slepo pobirali iz osladno zoprnih nemških »vzgojnih« okvirov in jih nespretno razstiljali med nas.

Pa res, nikoli nisem maral tistih cmeravih, miilih Jer, ploskal in kimal pa sem z vsem srcem navihanemu porednežu, ker se mi je le ta zdel pravi in živ človek. Da, res, tistim sladkobno omlednim povestim o pridnem Janezku in hudobnem Mihcu nisem veroval, priskutne so se mi zdele.

9. Učiteljica.

»Otroci,« nas je neki dan nagovoril učenik Konrad Črnologar, »nič več vas ne bom učil jaz; v druge kraje pojdem. Bodite pridni in se radi učite, tudi ko mene med vami ne bo več.«

Vsi smo ostrmeli, kakor da ga nismo razumeli.

»Z Bogom, otročički!« je še dejal, stopil med klopi in vsakemu izmed nas segel v roko.

Zdaj smo razumeli: to je slovo! In nam je postalo hudo, da smo na ves glas zajokali.

Učenik se je milo smehljal: ljubezen nedolžnih otrok ga je ganila, a hudo, to sem opazil, je bilo tudi njemu, da je urno pobegnil iz učilnice.

Čez nekaj dni zvemo, da dobimo — učiteljico.

Učiteljica, to je tačas bilo za nas nekaj čisto novega in nemogočega! Kakšna učiteljica pa? Nemara ženska, kakršna je tale župnikova kuharica, ki se nekaj drugače nosi?

»Ne, baba nas ne bo učila!« smo sklenili užaljeni fantiči. Punčke so se nam smejale, sicer pa so molčale.

»Vèn jo izpehamo, če res pride!« smo se zarotili in domenili, kdo vse se je loti.

Med zarotniki sem kajpa bil tudi jaz, ker sem pač bil močan in glasan fant.

Zarotniki tisti dan res obstopimo vrata: baba nas že ne bo učila, pa je!

Ná — vrata se odpro, v učilnico stopi prelepa gospa... O, vse župniške kuharice naj se lepo skrijejo... Tale je mlada in čudovito lepa, čisto gosposka. Na glavi ima kakor reta širok slamnik, ves je v cvetju in ptičjem perju; obleka ji je, kakršne še nismo videli: od zad nabrana v veliko malho, spred se je vitko ovija, a okoli vratu in po prsih ji binglja dolga zlata verižica... Za trenutek se angelsko lepa podoba ustavi in nasmehe naše odrevenelosti, vsa učilnica glasno pozdravi, zarotniki vsi rdeči smuknemo v klop.

Pouk se začne. Precej opazimo, da tudi ona zna, kar je znal učenik: ne, to ni baba, to je res učiteljica.

Gospodična hodi med klopmi, poboža tega, onega in ga izprašuje, kako se piše, odkod je in kako je doma.

Preden je minilo pol ure, smo bili vsi premagani, le nekdo iz zadnje klopi je še mislil, da sme in mora nagajati.

»Pridi no sem!« mu je prijazno velela.

Nagajivec je pokorno vstal in šel pred oder. Gospodična je iz miznice molče vzela tisto gorko paličico in ga čisto mojstrsko našvrkala, da je cvilil kakor mlado mišje gnezdo.

»O, res ni baba, učiteljica je!« smo zarotniki še enkrat dognali in se je spoštljivo bali.

Punčke so se nam poredno smehljale.

10. Prirodoslovec.

Po šoli sem nekoč šel v Kušcarjek, da bi nabiral rdečih jagod. Kmalu za menoj je počasi prišel gosposki človek z dolgo in široko črno brado; suknja mu je bila precej dolga, ob straneh zaokrožena in od zad preklana, na glavi je imel trd, črn klobuk.

V rebri sem visel jaz, tam zdolaj pa je tisti gosposki človek obračal kamenje in nekaj pobiral in metal v majhno pločevinasto škatlo, ki mu je visela čez ramo. Po nesreči se mi je sprožil kamenček in se odskakujé zatrkjal navzdol.

»Kaj pa delaš tam gori?« je gospod pogledal nakvišku.

»E, nič,« sem se potajil.

»Pridi no dol, pomagaj mi!«

Gospod je, nisem se upal upirati, slušal sem.

»Privzdigni tale kamen!« mi je velel.

In sem ga privzdignil. Po vdrtini so zagomazeli hrošči in črvi. Gospod jih je z belo roko urno pobiral in metal v tisto pločevinasto škatlo.

Kaj takega še nikoli nisem videl.

»Čemu pa vam bodo?« mi je ušlo. »Kaj imate ptiče doma? Kakšne pa?«

»Privzdigni še tistile kamen!« mi je spet velel, kakor da me je preslišal.

Pokorno sem obračal kamenje in se čudil, da se gosposki človek kar z golo roko dotika črvadi.

Meni se je zmerom gnusila in sem vsako, kjer sem jo videl, neusmiljeno pomezgal.

Naposled je gospod sedel na grivo in se začel meniti z menoj. Na kolenih je držal majhno nepopisano knjižico, me poslušal in nekaj vanjo zapisoval.

Pomenek je dal, da sem povedal, kako rad berem knjige.

»Vidiš, to je pa res lepo!« me je hvalil. »Ali tudi v šoli se moraš pridno učiti, da jih boš bolj razumel.«

Preden je šel, mi je dal srebrno dvojačo.

Doma sem potlej vse povedal materi in ji izročil denar.

»Ni prav, da si ga sprejel,« je rekla. »Dobro delo ni več dobro delo, če si ga daš plačati.«

Potlej me je natančno izpraševala, kaj in kako sva se menila z gospodom. Kar jo je pičila neka misel, da je šinila do kateheta v Šentvid. Kmalu se je vrnila in zdrsnila še v šolo. Ko je prišla domov, ji je obraz sijal in se mi smehljajal.

»Nane, kaj, ko bi ti šel v mestne šole?« me je usodno vprašala. »Vsega, vsega bi se učil in knjig bi imel, da se še videl ne bi iz njih.«

Srce mi je poskočilo menda prav do grla, da precej še ziniti nisem mogel nobene.

»Rad!« sem potlej ves zmešan jasknil.

11. Popotne.

Z materjo posihmal nisva več dosti govorila o mojem učenem šolanju, mislila pa sva ves čas le na to.

Iz Amerike so kapljali dolarčki. Mati je mdro brisala stari dolg z domačijice in pošteno vračala, kolikor se je oče moral še zadolžiti, da je mogel v ameriška nebesa.

»Dolgove plačuj, léso zapiraj in dobro ime bližnjega pusti na miru, pa boš mirno in lepo živel!« me je učila.

Zavest, da vračamo dolgove, je za nas bila že bogatija. Skrbni, vame zagledani materi se je ta misel še posebej zapičila v glavo.

»Nane, v šole pojdeš, v Ljubljano!« mi je tisto jesen dejala in se po vsem obrazu smejala.

Čudno, da nisem ponorel, tako sem bil vesel.

Krojač in čevljar sta mi umerila novo obleko in obutev, šivilja pa nekaj perila.

»No, zdaj boš pa imel knjig, da jih boš sit!« mi je ta ali oni božal veliko ljubezen do knjig.

Priprave, saj jih ni bilo dosti, so hitro minile.

»Nocoj, Nane,« mi je mati neki večer dejala, »kmalu lezi in si izprašaj vest, jutri pa vstani zavred in pojdi k spovedi in obhajilu — v Šentvidu bo to zate nemara zadnji pot.«

Drugo jutro sem res krevsal v Šentvid. Tista pot mi še nikoli ni bila tako huda. Velika otožnost mi je bolj in bolj kalila veselje do mestnih šol.

Z grehi mi v kaplanovi spovednici ni bilo sile, a gospod je vendar bil siten, bolj kakor po navadi.

»Pridi potlej nekoliko k meni!« mi je naposled velel.

Nisem šel rad. Bal sem se, nemara me je kdo kaj pričrnil. Bog pomagaj, živ sem bil in temu, onemu včasih nagajal ali jezljal. »Zdajle bova s kaplanom orala,« me je peklo.

Pa nisva. Gospod se je zasmeljal, me udaril po rami in potisnil na stol za mizo.

»Z doma pojdeš, kajne?« se je zresnil. »Ali pa tudi veš, kaj to pomeni?«

Iti in se posloviti za dolgo ali za zmerom in vse zapustiti — o, da, to je hudo... Saj še nisem pozabil, kako je očetu in nam vsem bilo tisto popoldne bridko. Zaihtel sem, solze so se mi usule po licu.

Ali kaplan me ni prav nič miloval.

»Kaj se cmeriš?« se mi je smejal. »Ali si fant ali nisi? Trden moraš biti. Nič prida te ne čaka, zato pa iz tebe kaj bo, če se ne zavržeš. Kadar ti bo hudo, steci v cerkev. Mati božja ti pomore, Jezus te pomiri... Trden bodi, nič se ne boj!«

Obtesaval bi me bil še dalje, pa je njegova teta, ki mu je gospodinjala, prinesla zajtrk.

»Zajtrkovala bova,« je dejal, ko se je teta umaknila.

To mi je bilo sitno. Jaz z gospodom? Kako neki? Sram me je bilo.

A kaplan je že natočil kave in mleka, mi odtevsnil brtavs belega kruha in rekel:

»Jejva!«

Segel sem po kruhu in ga začel drobiti v kavo.

»Ne tako!« me je ustavil. »V Ljubljani ne smeš jedi otepati tako po domače. Ljudje so tam zoprni, gledajo ti tudi na roke in na zobe.«

Moral sem odškrniti grizo kruha, jo založiti, požvečiti in nanjo srkniti požirek kave in spet tako, da je zmanjkalo kruha in kave.

Potlej mi je razkazal ptičke, ki jih je imel v drugi sobi, med njimi tudi velikega ptiča zelene barve in čisto človeško, vendar v tujem jeziku govorečega.

Naposled mi je velel, naj pokleknem. Sklenil je roke in me blagoslovil med tiho, kratko molitvijo, a ko sem smel oditi, mi je dal srebrn gol-dinar. »Da boš imel za zvezke in za peresa,« je dejal in se mi tiho smehljal.

Spotoma sem se nekje pohvalil, da sem zajtrkoval s kaplanom in kaj sva se menila.

»Svet in dober mož, tale kaplan!« sem slišal za seboj. »Pridiga, kakor še nikogar nismo slišali, in spoveduje, razbojnika pod vislicami bi umečil.«

»In rad je v veseli družini, tudi vina se ne brani, pijanega ga pa še nihče ni videl.«

»Kadar je nekoliko vinski, je najbolj svet: vso dušo, vse srce daje iz sebe.«

»Taki smo, da bi večkrat moral biti vinski, pa menda ne more, ker mu siromaki vse poberó.«

»Ali pa teta. Pa to je prav. Če je ne bi imel: kakor je gospod, še stradal bi, tako dobrih rok je in tako malo misli nase.«

Do teh modrij mi ni bilo dosti, kar hitro sem jo pobiral domov.

12. Prvič z doma.

Tudi materi sem se pohvalil, da sem zajtrkoval s kaplanom. Zardela je, rekla ni nič, dobro pa se ji je zdelo, tega ni mogla skriti.

Na klopi ob peči je stala skoraj polmerniška vreča fižola, ob njej je bila nevelika cula.

»Tale fižol dava ljudem, ki te v Ljubljani vzemo pod streho,« mi je mati razódevala. »Z njim se jim morda prikupiva, da te ne bodo gledali preveč po strani. V culi je nekaj perila zate. Popoldne pojdeva. Osem ur je do Ljubljane. Večji del pota morava zmoči že nocoj, da zavred prideva tja. Gospoda ne vidi rada, če popoldne tiščiš prednjo.«

Vse veselje do Ljubljane se mi je podiralo, po glavi so mi brodile kaplanove besede, misel, da mi je zapustiti ljubi domek, me je hudo hudo

bolela — najrajši bi se bil uprl, pa me je bilo sram malodušja.

Ko se je dan že močno nagnil, mi je velela:
»Obleci se, Nane! Iti morava. Le urno!«

Slušal sem, a oblačenje mi je bilo prav zamudno. Vse mi je padalo iz rok, gumbe na telovniku sem zapel navzkriž, izza pasa mi je bingljaj hlačni trak, še nikoli se nisem tako nerodno oblekel.

Sestra in brat bi se mi sicer posmehovala, a zdaj sta molčala in me s plašnimi očmi vsega držala. V tem je prišla ženska, ki jo je mati najela za varuhinjo.

Zdaj je postajalo vsem prav tesno. Molče smo se gledali in že vsi obenem zajokali. Hudo hudo mi je bilo, ne morem povedati kako. Prva se je zmogla mati in mi urno oprtala vrečo, pomočila prste v kropilnik za vrati in me pokrižala, a reči ni mogla nobene.

»Nane, pojdiva!« je naposled zahropela in me obrnila proti vratom.

Sestra in brat sta zavečala, ves v ihti sem jima segel v roko in mi je bilo tako, da bi se bil najrajši otresel vreče in pobegnil kakor tačas, ko mi je prvič bilo iti v šolo.

Tako sem prestopil prag ljubega domka...

Vzela me je velika cesta, za menoj in pred menoj je šel jok kakor klic na pomagaj...

13. Pot v temo.

Dolgo sva hodila čisto molče. Mati je gledala predse, jaz sem se oziral po hostah in tratah, po njivah in travnikih; milo milo sem jih gledal, a ko so mi oči zgubile zvonik vaške cerkvice, sem zaihtel in postal: bilo mi je, kakor da se z vsemi koreninami pulim iz domače zemljice...

»Le stopi, Nane, le stopi!« mi je mati hripavo dejala, ozrla se pa ni.

Požrl sem solze in krevsnil dalje.

»Morda težko nosiš?« je potežkala vrečo, ki mi je oprtiv jezdila na hrbtu.

»E, kaj!« sem junačil. »Če ste trudni, vzamem šturporamo tudi vas.« Bilo mi je nekaj čez trinajst, velik in močan sem bil za petnajst let.

Pot se je nama potegnila. Minila sva Šentvid, videla Stično in se bližala Višnji gori, sonca je bilo komaj še za moža visoko.

Mati mi je začela praviti pravlјice o stiškem samostanu, o belih menihih, ki so »pred sto« leti živeli v njem, in o imenitni gospe s Pristave. Vračal sem ji, kar sem iz Jurčiča vedel o Stični in Višnji gori.

»Glej ga, fanta, saj veš več ko jaz sama!« se mi je pregnano čudila, a kmalu začela pridigati. Za vsak primer sem dobil nauk, za vsak greh že vnaprej kopo hudih besedi.

»Ne bodi jezičen, ne prevzeten in nikoli ne pozabi, od kod si prišel in v kako majhnem si rasteš...«

Ko sva presopihala strmi Peščenjek, se je znočilo. Cesta se je stegnila v temo in veliko hosto pustega Stehana. O njem je bilo vedeče, da je še pred leti bil poln strahovitih razbojnikov, ki so prenekaterega voznika ali potnika ubili in okrali.

»Tistile križ,« je mati mignila, »je znamenje, da je tule hudo smrt storil popoten človek.«

Prej mi ni bilo nič, zdaj me je postalo strah, da sem stopil bliže ob mater.

»Ježeš, ali kaj vidiš?« me je zgrabila za roko.

»Kako bi videl v taki temi?« sem se po sili nasmehnil.

»O ti jezik dolgi!« me je s komolcem dregnila, roke pa ni spustila. »Moliva!«

A med govorjenjem me je strah skoro minil.

»Kaj se tako bojite za fižol?« sem se spet posmehnil.

»Ali ne boš tiho, merkàj jezični?«

»E, naj le privro in ga vzemo, težak mi je že zadosti.«

»Le stoj, ko prideva iz Stehana, ti že pokažem!«

»Saj ne bom videl, ko je pa taka tema.«

»Moliva,« je odnehala in začela napletati žalostni del rožnega venca. Ko sva ga splela in

zavezala z dolgo vrsto očenašev, je bilo Stehana konec, tema pa še zmerom taka, da sva komaj videla cesto pred seboj.

Nekoliko pred Grosupljem se mi je zazdelo, da se s ceste nekaj belega pomika med njive.

Od groze sem zdaj jaz popal materino roko in tiho vprašal: »Ali kaj kmalu prideva do hiš?«

»Križani Bog — kaj pa je?« je mati zadrhtela. »Ali si že spet kaj videl?«

»Ne, kar tako mi je nekaj pusto,« sem tajil.

Čutila je, da lažem; začela je spet moliti in vso pratiko klicati na pomagaj.

Ko sva prišla v bližino hiš, sem povedal, kaj sem videl. Groza je naju pognala, da sva skoraj stekla in kakor zviška bušila v krčmo ob cesti.

Smejali so se nama. Babo da sem videl z belim predpasnikom, belo skalo ali pa se mi je vse skupaj le zdelo. »Kdor se strahov boji, ga rado straši.«

Ali jaz sem se čutil junaka in si nisem dal jemati poštenega strahu. Branil sem ga in lagal, kakor bi pes tekel, da sem naposled sam verjel.

Kam greva in po kaj, so potlej vprašali. Mati je sramežljivo povedala.

»Aha, študentek, študentek,« so me gledali in ogovarjali. »Ali boš novo mašo pel?«

»Če je ne bom pel, jo bom pa žvižgal,« sem zamerljivo uščenil, ker sem čutil, da se hočejo šaliti z menoj. Vsa krčma se je zasmejala.

»Tudi žvižgal je ne boš, ti že ne,« je neki možakar prerokoval. »Pravdni doktor pa bi utegnil postati, jezičen si zadosti.«

V tisti krčmi sva prenočila; spala sva kar na goli klopi za mizo.

Drugo jutro zavred sem si spet oprtal vrečo. Prav težka je bila, truden sem bil in neprespan.

»Ali je še daleč do Ljubljane?«

»Dobre tri ure.«

14. Pod tujo streho.

Pod Šmarjem je cesta tonila v veliko meglo. Še nikoli nisem videl take. In zmerom več je je bilo in hladna je bila in smrdeče zadušljiva.

Tešča in trudna sva prišla v Ljubljano.

Videl je nisem dosti, a kolikor sem je videl, mi ni bila posebno všeč, najmanj pa Ljubljanci. Telebanasto so se pehali po cesti kakor sejmarji na sejmišču, ali pa so tu in tam kakor vkopani stali v napoto vsem in vedečno zijali za človekom.

Tako je ob strani Velikega trga iz tal rastla že priletna Ljubljanka in naju merila, kakor da čaka prav naju.

»Kam pa, mati?« se je sladko nasmehnila, ko sva prišla bliže.

Nasmehnila se je tudi mati in vse povedala.

»O, glejte no, tak v šolo ste ga pripeljali? Kaj pa tale pridni študentek nosi v vreči?«

Mati je tudi to lepo po pravici povedala.

»I, saj bi fanta vzela jaz,« je Ljubljanka popala in se nama zasmehljala. »Sile mu pri meni ne bo, pusto pa tudi ne, saj imam zmerom nekaj študentov na skrbi.«

In že je naju zrinila v neko vežo in po ozkih stopnicah zvodila nekam prav visoko. V temni in tesni kuhinji mi je snela vrečo in jo postavila na vegast stol.

»Za stanovanje in hrano, za perilo, svečavo in kurjavo mi boste dajali po dvanajst goldinarjev na mesec.«

»Ne, ne!« se je mati ustrašila. »Samo stanovanje iščem, za hrano, tako so mi naš kaplan svetovali, se zglasim pri nekem gospodu v šenklavškem župnišču.«

»Že vem — Jeran, Luka Jeran se pišejo tisti gospod,« je odgovorila že manj prijazno.

V kuhinjo je prišla suhopeta, ne več mlada gospodična s kozavim, starikavim obrazom. Obe sta se nekaj po nemško menili in si kimali.

»Ta gospodična je moja hči,« je stara gospoško povedala. »No, fantu preskrbite hrane drugod, meni pa boste za stanovanje dajali po tri goldinarje na mesec.«

Mati je po dolgem preudarku pokimala.

Luka Jeran je bil doma. Bil je star, močno sključen mož, a prav prijazen. Mati ga je medila, meni so oči uhajale po sobi. Kamor sem se ozrl:

knjige, na kupe knjig in časnikov, po mizah, po omarah in po tleh, povsod same knjige, knjige...

»Prekasno ste se odločili, mati,« se je Luka Jeran smehljajal. »Fantič je že velik, za latinske šole pa vendar še premalo zna. Skoraj kar od kraja mu bo začeti, ker ima vaša domača šola le dva razreda.«

Obljubil mi je, da bom dobival po tri marke na dan. Marka je bila denar iz medenine in je veljal le v »Ljudski kuhinji«. Za tri marke se je dobila skledica juhe ali prikuhe.

Zdaj sem vedel, da postanem res študent. Dvignil sem nos, stara prevzetija se je oglasila, poln sem je bil. Štulo klobuka, ki mi je do zdaj po kmečki navadi bila uščipnjena na tri vogale, sem po dijaški noši prav nizko vdrl na okrogel rob.

Mati je zmajala z glavo, rekla pa ni nič.

Skrbelo jo je, kako je doma. Vprašala je gospodinjo, kje je šola, da bi me vpisala, sama pa se brž vrnila domov.

En dan da sva prišla prevred, a mati naj se le brez skrbi vrne, za šolo da že preskrbi ona ali pa gospodična.

Tako se je mati res odpravila.

Do veže sem jo spremil. Hotela mi je zabičiti še kopo naukov, pa jo je zmoglo in sva začela jokati oba.

Oh, hudo hudo je nama bilo tisto prvo slovo.

15. Gospod Fric.

Gospodinja je res na skrbi imela dijake. Kmalu popoldne sta se s počitnic vrnila dva. Prvi je bil dolg gosposki fant. Gospodinja in gospodična sta mu dejali »gospod Fric«. Ošaben je bil, mene še pogledal ni. Drugi je bil mojih let, pa že učen: že drugo leto je hodil v latinsko šolo.

»Ali se znaš kaj pretepati?« me je skrivaj vprašal.

»Še iz nobenega tepeža nisem bežal!« sem se pohvalil.

»Pojdi z menoj,« mi je zaupal, »na Gradu imamo popoldne vojsko z realfuksi; nabiti in prepoditi jih moramo!«

A meni je bilo še hudo za materjo in tudi čutil sem, da tista vojska nemara ni lepa.

»Kaj bi se pretepal?« sem odkimal. »Saj mi ni nihče nič storil.«

Tako je bojeviti fant zginil sam, ko je gospodinja nekamo odšla. Gospodična in gospod Fric pa jaz smo ostali doma. Ona dva sta šla v sobo, meni pa velela, naj ostanem v kuhinji. A kmalu mi je postalo pusto in samotno; pozabil sem, kaj sta mi zabičala, pritisnil na kljuko in vstopil.

Z zofe sta odskočila gospodična in gospod Fric. Zakaj sta tako odskočila, nisem vedel, zato pa začutil. Gospod Fric se je zaprašil proti meni in me počil po licu.

»Ali ne znaš potrhati, teslo kmečko?« je pihal.

Kakor bi trenil, sem ga imel pod seboj na tleh in sem ga uhal in lasal, kakor sem zdoma znal.

Gospodična, ki si je do zdaj z obema rokama pokrivala obraz, je začela vreščati, menda se je bala, da ji dolgina zadušim. Tako sem odnehal in vstal, on pa tudi.

»Da boš vedel za drugič!« sem se mu nasmehnil in se pomaknil v kuhinjo.

Dolgin je ves bled kmalu prišel za menoj.

»Ti, da mi ne zineš nikomur nobene!« me je bolj prosil, kakor mi pretil. »Gospodinja ne mara tepeža v hiši.«

»Morda tudi kaj drugega ne; sicer pa nisem baba, molčal bom,« sem rad obljubil, saj sem zmerom bolj čutil, da ne bi bil smel stopiti v sobo.

16. Delež siromaka.

Gospodinja se je kmalu vrnila. Za njo je štokljajal na pol kmečki na pol gosposki mož z zelenim fantičem, ki mu je bilo morda deset, enajst let. Izročil ji je tisto zeleniko in se pogodil za ceno, ki jo je dopoldne terjala zame.

Popoldne sta se s počitnic vrnila še dva dijačka.

Zvečer smo z gospodinjo šli »na sprehod« po mestu. Ceste so bile žive in svetle, okna vsa v lučih — vseč mi je bila Ljubljana.

Preden smo šli spat, so mi v prednji izbi postlali kar na tleh: zame ni bilo nobene postelje,

fantič, ki bo zanj oče plačeval celo oskrbo, mi jo je vzel.

Drugi dan sta se gospodinja in gospodična spet po nemško menili.

»Vpisat se pojdeva,« mi je gospodična potlej velela in me vzela s seboj.

Prišla sva pred neko veliko hišo in postala.

»Kaj pa, če te v šolo ne vzemo?«

»Zakaj ne?« sem se ustrašil.

»Ker nemško ne znaš.«

»Šaj zato sem prišel, da bi se naučil.«

»No, tule počakaj, vprašat pojdem,« je dejala in stekla v tisto veliko hišo.

Kmalu se je vrnila, ob meni postala in molčala. Molčal sem tudi jaz in jo vprašujoče gledal.

»Kar hudo mi je,« je tica naposled rekla, »ne vzemo te, vidiš. Nemško ne znaš in prevelik si že za to šolo.«

Svet se je zamajal in podrl name ...

17. Nazaj v nižave.

Tako. Z gospodično sva drobila domov. Ne pomnim več dobro, kako mi je bilo, ko me je po ozkih ulicah in skozi gnečo zijalastih Ljubljancev molčé vodila v stanovanje, kjer je zame zmanjkalo prostora in ljubezni; vem le, da nisem več

gledal hrumeče Ljubljane — pred očmi so mi migljali le domači ljudje, domači kraji.

»Mednje mi je spet iti,« sem čutil in sem bil tega žalosten in vesel. »Šolanje mi ni usojeno, pa je,« sem modroval sam vase. »Ali me je gospodična res vpisovala?« sem s pravo kmečko presojo dvomil. »E, preveč sem se ji zameril, ko sem jo splašil s tiste oguljene zofe in ji potlej tako po domače premikastil gospoda Frica.«

Doma jo je gospa nekaj po nemško vprašala. Gospodična je pokimala in se umaknila v sobo.

»V šolo, slišim, te niso marali,« mi je gospa rekla. »Kaj pa zdaj?«

Nič nisem odgovoril, prehudo mi je bilo.

»Zdaj je ura devet,« je spet dejala; »kar vzemi svoje stvari in lepo pojdi, da še pred nočjo prideš domov.«

Stisnil sem zobe, da mi jok ni ušel, molče pokimal in se ozrl po culi s perilom in tistimi cunjami.

»Počakaj!« mi je velela, šla v sobo in precej prinesla vrečo, ki sem ji v njej iz take dalje in tako težko prinesel fižola in ki je vanjo zdaj bila stlačena moja beračija. »No, kar oprtaj si jo in pojdi pa mater lepo pozdravi!«

Čudno čudno se mi je zdelo, da je bila vreča že pripravljena; jezičnost me je tiščala, gospe bi

jo bil rad katero zabrodil, pa sem jo zamerljivo zamolčal in se poslovil.

Denarja sem imel dve mali dvojači, hoje pred seboj za osem ur, v želodcu pa dosti dosti same praznine in polna usta hudo lačne sline.

»Pot bo dolga,« sem se na Starem trgu spomnil pred neko pekarijo, »hlebec kruha si moram kupiti, da spotoma ne omagam.«

»Vzemi rajši žemelj,« mi je pek svetoval, »osem ti jih dam za eno malo dvojačo.«

»Saj res,« sem si mislil, »če so tako v ceno...«

Odvezal sem vrečo in jih potlačil vrh perila.

Še malo pa mi je Ljubljana bila za hrbtom. Pod noge sem dobil veliko cesto v naše dolenje kraje, pa vendar mi je bilo prebito hudo. Zdaj pa zdaj sem se spomnil matere in mi je bilo še huje. Reva mi je hotela pomagati do sreče in knjig, jaz pa se vračam ves nesrečen in ubog.

»Ne študent, hlapec mi je usojen,« sem se menil sam s seboj. »Ne pero in knjige, kopača in gnojne vile mi bodo v delež.«

Pot mi je postajala čedalje težja.

V klancu pod Šmarjem sem stopil s ceste, počenil na mehko grivo, ki je zelenela iz rebri, odvezal vrečo in se goltavo lotil žemelj. Nekaj mehke in gobaste so bile, a v zobe sem bil zdrav in močan in lačen tako, da bi bil lahko zgrizel in požrl tudi vrečo in perilo in še kaj.

18. Socialist.

Mlatim, mlatim tiste žemlje, misli mi blodijo v Ljubljano in se ustavljajo v našem ubogem domku. Kar se spomnim, da bi z žemljami moral varčevati, saj me čaka še dolga dolga pot. Že sežem po vreči, da bi jo zavezal, pa ti s ceste stopi predme postaren mož z ogorelim in kosmatinastim licem. Po tleh vrže bisago, ki je bila podobna kumari in kakršna je tačas čez ramo bingljala potujočim rokodelskim pomočnikom in lahkoživim klatežem, sede obme in se mi domače nasmehne:

»Kaj pa ti, mladiček?«

»Počivam in južinam.«

»Vidim. Kaj se ti mara!«

Zasmilil se mi je.

»Če se vam ne zamerim, kar pomagajte,« rečem prav prijazno in mu ponudim vrečo, da bi si izbral žemljo.

»Lepo zahvalim, ne bom; prepuste so mi in presuhe.«

»Saj so res, a jaz si mislim, da prigrizujem klobaso, pa mi prav teknejo.«

»Odkod pa so ti te čudovite žemlje?« se bisagar zasmije skoraj na glas. — Povem mu.

»Pek te je ukanil dvakrat!« je brez smeha trdo zarobantil. »Prvič: za ta denar bi ti bil moral dati lep hlebec tečnega kruha, ki bi ti res kaj zalegel in ki bi bil današnje peke; drugič: vsilil ti je stare žemlje, ki jih skoraj nihče ne ku-

puje, pa če jih že, jih dobi devet, ne osem za malo dvojačo!«

Možak robanti, kakor da se je krivica zgodila njemu, in me naposled vpraša:

»I, kaj pa si iskal po Ljubljani?«

»Na uro sem šel gledat,« se posmehnem, ker mi ni bilo, da bi mu razkladal bridkosti svojega novega spoznanja.

»Tako? In zdaj veš, koliko je ura?«

»Zdaj pa vem, prav natančno vem.«

Zmoglo me je, vse sem mu povedal, čemu sem prišel v Ljubljano in kaj se mi je primerilo.

Moja jara možatost in domača odrezavost sta mu morali biti všeč, začel se je z menoj meniti, kakor da nisem več otrok.

»Fant, nikoli ne pozabi, kaj ti je gospoda storila, ko si se ji prvič zaupal! O, sama grdobija in krivica in lakomnost jih je, teh mestnih ljudi. Siromaka ukanijo, kjer le morejo. Malopridna mestna baba ti je mater okrala za tisti fižol, ki si ga, otrok ubogi, iz take dalje nosil tako težko, tebe, siromaka, pa še za veliko več: za velike želje in morda za srečo vsega življenja!«

Začel je spet kleti in pretiti gospodi in vsemu svetu.

»O, če bi bili složni kmetje in delavci, bajtarji in siromaki, kako kmalu bi se svet čisto predrugačil!«

Možata odrezavost me je minila, paglavsko sem molčal, čudnih bisagarjevih besed nisem razumel kaj prida. Zavezal sem vrečo in si jo oprtal. Vstal je tudi on. Moško sva si segla v roko in šla vsak svojo pot: on proti Ljubljani, jaz domov.

Spotoma sem mlel njegove besede. Kar se mi je posvetilo: Kaj nisem že bral, da se tudi med nami zbirajo — socialni demokratje? In še sem se spomnil, da jih je tisti list opisoval, kakor da so sami živi peklenščki...

»Socialist je!« sem verjel samemu sebi in sem bil prav ponosen, da sem videl pravega, živega socialista in da sem moževal z njim. »Socialist je, vendar ni nič napačen človek. Le hud je, nekoliko siten morda tudi, pa to le, ker je že v letih in ker mu je nemara bilo prebiti že dosti hudega,« sem ga v mislih še enkrat našel in mu spet možko stresnil roko: »Bog te obvaruj, ubogi mož!«

19. Doma.

Krevsal sem dalje. Misli so pustile socialista in poiskale naš domek in ljube domače kraje. V usodo, ki me čaka tam doli, sem se vdal.

Ob cesti je stal križ. Odkril sem se in opazil, da mi je štula klobuka še zmerom vdrta po dijaški noši. Brž sem jo izpahnil in uščenil na tri vogale, da mi je klobuček spet dobil pošteno kmečko lice.

Mudilo se mi ni. Nisem hotel, da bi pred mrakom prišel domov in da bi že danes razkladal vsej vasi, zakaj sem tako hitro doštudiral.

In res je bila že trda noč, ko sem pritihotapil do naše hišice. Okna so mežala, domek je bil ves v temi.

Stopil sem pod okno in nastavil uho. Niso še spali. Mati, sestra in bratec so tiho molili večerno molitev. Odkril sem se in se združil z njimi. Ob koncu molitve so, kakor zmerom, molili za očeta v Ameriki in »za — našega Naneta, da bi bil priden in da bi dobro zdeloval šole«.

Oči so me zaščemele, grlo se mi je stisnilo, v srcu me je bridko zapeklo. Ganila me je lju-bezen, ki moli zame, in zbolela krivica, ki me je odgnala, kamor me je poslala verujoča in upa-joča mati.

Počakal sem, da sem se umiril, potlej sem potrkal ob okno.

»Kdo je?« se je strahoma oglasila mati.

»Jaz sem, jaz.«

Vsi trije so bušili na vrata in me potegnili v izbo. Od velikega začudenja so se me molčé držali z obema rokama.

»Kaj je, za pet ran božjih?« je mati naposled jasknila z glasom, da še zdaj ne vem, ali je v njem bila žalost ali radost.

In sem povedal vse po vrsti, le tisto zofo sem pametno zamolčal in kako sem povaljal gospoda Frica.

Mati je dolgo molčala.

»Hm, kriva sva bila tudi midva sama,« je pottlej rekla. »Če ne bi bila izčesnala, čemu prenašava tisti ubogi fižolek, naju tista ženska nemara ne bi bila premotila; drugod, vidiš, bi bila dobila ljudi, ki te ne bi bili odrinili. Pa kaj! Zdaj je že, kar je. Usojeno ti ni bilo, da bi se že letos šolal v Ljubljani. No, le nič ne maraj. Leto res pojde v zgubo, a vse se še dá popraviti, saj si mlad in zdrav. Če Bog dá, se drugo leto spet lotiva in storiva drugače, le zaupaj.«

Ljube materine besede so mi kar na mah s srca oprale madež, ki sta mi ga primazali zvito-repo mesto in gorjupo besedičje hudega socialista.

Z vsemi koreninami sem se spet pogreznil v naše ubogo nižavje.

20. Baraba.

Skozi naše kraje so tačas delali dolensko železnico. Dela in zaslužka je bilo dosti za tuje in domače ljudi. Inženirji in polirji, zidarji in drugi obrtniki so po večjem bili tujci; tisti, ki so v zemljo rili, kamen lomili in vse vkup z vozički vozili k nasipom, so bili zgolj domačini iz bližnjih in daljnih vasi.

Inženirji in polirji so bili gospodje, vsem drugim je ljudstvo vzdelo ime — baraba. Sprva ni bilo v tem priimku nič zaničljivega; a ko so baharija z denarjem, družčina in priložnost med ljudi zasejale nekaj nečednih razvad in razuzdanosti, je beseda baraba dobila pomen malopridnosti ali zavrženosti.

V krčmi in prodajalni so barabe imele veliko veljavo, vse se jim je prikupovalo, ker so radi za vino dajali in veselo zapravljali. Mojih vrstnikov je bilo že prav dosti med njimi.

»Kaj pa ti?« so se posmehovali meni, ki se še nisem oglasil za delo med barabami. »Ali boš kar le po knjigah brbral, ko bi si vendar lahko služil lepih denarcev?«

»Z njim ni nič,« so še drugi pikali. »Preučen je in preslabičen za delo med nami.«

»Pogospoditi se je res hotel in vsi smo že mislili, da nam bo novo mašo pel.«

»Pa so mu ondan v Ljubljani dejali, da je preneumen za to in naj jo le mahne gnoj kidat.«

Pesti so se mi krčile, ušesa so mi gorela, udariti sem hotel, pa smel nisem. Materi sem obljubil, da se ne bom pretepal, če bi me kdo dražil z nesrečno Ljubljano.

»Voljno potrpi, saj jim drugo leto vsem za-
veževa jezik,« me je pametna mati krotila.

A zdaj me je očitek slabičnosti vendarle strašno pekel. Precej sem se lotil matere, da bi me pustila med barabe.

»Ne!« je odkimala. »Premlad si za tako delo.«

»Saj so še mlajši tam. In vsi zaslužijo po osem grošev na dan.«

»Zato se pa spridijo. Nikamor mi ne pojdeš!«
Vrstniki so zvedeli, kaj misli moja mati.

»Da, Nane je pač otrok,« so se spet posmehovali, »mati se bojijo zanj.«

»Morda ga še dojijo?«

»E, Nane, kar pridi, že preboš kako, samo cuclja ne pozabi, s seboj ga prinesi.«

Mati je videla, kako čez glavo mi je zasmeh. Odnehala je, rada, prerada me je imela.

Tako sem tudi jaz postal baraba.

Nekaj časa sem tolkel kamen za vdolanje in posip proge, a čez čas me je polir vprašal, ali sem navajen konj.

»Ne bojim se jih,« sem zvito odgovoril, da se mi kar zlagati ni bilo treba.

»Prav. Pojdi, s konjem boš vozil prazne vozičke.«

Tega odlikovanja sem bil prav vesel. Kaj menite! Z volom zna voziti vsak pastir, konja zaupajo le hlapcu, močnemu, možatemu fantu.

Vrstniki so bili kar zeleni od togote, ko so videli, da je polir prav meni zaupal konja.

Naš del proge je bil nekoliko strm. S prstjo ali kamenjem naloženi vozički so po ozkem tiru vsak s svojim zaviračem sami drdrali do nasipa. Tam so jih razložili in speli, vlak praznih vozičkov pa je konj vozil, od koder so pridrdrali.

Zakaj ne jaham, so me dražili, ko sem za drdrajočimi vozički vodil konja. Na konju še nisem bil nikoli, odslej sem res kobalil hrbet ovčje krotkega konjiča in se napihoval v imenitni službi.

Med delavci se mi ni bilo dosti muditi, vsa družčina mi je bil konj, ki sem pazil nanj in mu stregel.

Materi je bilo to všeč, češ, tako vsaj grdobij ne bom poslušal med barabami.

O, pa sem jih vendarle slišal dosti takih, ki sem jih že poznal, še več pa čisto novih in prav zarobljenih. No, kaj prida me niso mikale, saj sem jih slišal le po besedi, do dna jim nisem videl.

Ušesa sem bolj nastavljal pomenkom, ki so jih prožili delavci iz tujih krajev.

»Po veliki cesti bo posihmal trava rasla.«

»Da, voznikom odzvoni, krčmam ob cesti tudi, vse blago in ljudi bo vozila tale železnica.«

»Kmetje, ki so voznikom dajali priprego, bodo vsi ob zaslužek.«

»Hudo bo, hudo.«

»Siromak ostane siromak, železnica je potrebna le bogatinom.«

»Gospoda jo hoče, že ve zakaj.«

Bolj ali manj, kakor je pač dala beseda, so vreli zoper gospodo in bogatine.

V mislih sva se srečala s socialistom in si tovariško segla v roko...

Med barabami sem se hudo okreпил. Zdrav in močan sem bil kakor pravi fant. Roke so mi bile lopataste, svinjski pisker bi bil lahko pokrtil z dlanjo, in od dela zaguljene in žuljaste, da bi z golimi brinje obiral, če bi bilo treba.

Zavest, da mi je zaupana imenitna služba, me je možatila, da sem hlačal kakor res pravi dedec.

Knjig nisem pozabil; kadar sem le utegnil, sem buljil vanje. In prav te so me varovale, da me barabske kvante niso umazale in da se nisem čisto pobarabil.

21. Nesreča.

Neko popoldne smo podkopali velik kos zemlje, da bi jo z zagozdo odtrgali in si prihranili zamudno kopanje. Ko je bil podkop zadosti širok in globok in je bilo vse pripravljeno, so delavci odskočili; nekega počasneto pa je le ujela težka plast in ga podsula.

Prestrašene barabe so zavpile in se z lopatami zakadile v posip, da bi tovariša odkopale.

»Kaj norite?« sem zavpil tudi jaz, ki sem s konjičem stal ob strani. »Proč z orodjem!«

»Saj res, ne z orodjem!« je polir ves bled pritegnil in mi pokimal.

Tako se je posipa vse lotilo kar z golimi rokami.

Moža so še živega in skoraj nepoškodovanega hitro odkopali in ga vznak položili na tratino, kjer si je počasi opomogel.

Novica o nesreči, ki bi se bila skoraj zgodila, je šla po vaseh, delo med barabami je prišlo na slab glas.

»Zasluzek ni slab in preteto se ti prileže, na drug svet pa te tudi utegne poriniti, ko se ti najmanj mudi.«

»In še veš ne, kam prideš.«

»Da, svetniško med barabami ne živiš in ne govoriš.«

»O, komur res prav treba ni, je bolje, da se dóma drži.«

»Hm, če se ni že čisto izvrgel.«

Novica mi je hudo oplašila mater, ko je zvedela, da sem bil prav priča tiste nesreče. Reve nisem mogel preveriti, kako daleč od posipa sem stal.

»Nočem, da bi še hodil delat!« je trdo odločila. »Pogubil bi se, spridil si se menda že: hodiš in se držiš kakor možak, zmerom nekaj vrtaš vase in molčiš, da me je kar groza.«

Rad bi ji bil utrnil prehude skrbi, pa ni dala do sebe.

»In tudi spočiti in pripraviti se moraš, če te še niso minile želje po mestnih šolah. Čez dober mesec pojdeva spet v Ljubljano.«

Zasluzek, ki mi ga je polir vsakih štirinajst dni naštel na roko, sem vsega dajal materi in sem bil vselej strašno ponosen, da za očetom tudi jaz večam bogastvo naše uboge domačijice; materin napomin mi je vendar kar precej obrnil vse misli, ki so se še lovile med barabami.

Šel sem do polirja in mu povedal, da ne pridem več delat.

»Tako?« se je začudil. »Zakaj ne več?«

Jari možak se je sramoval povedati, da ga mati še drži za roko; otrok, ki je bil kljub vsemu vendar še ves v meni, je molče pobesil oči.

»O, v Ljubljano pojde,« so vrstniki posmehljivo zatožili, »gospod hoče postati.«

»Kaj res?« me je polir tepljal po rami.

»Morda,« sem rdel, »vem pa ne, kako še bo.«

»Lani že ni bilo nič,« so se vrstniki režali; »tudi letos ne bo drugače.«

»Če misliš, da si bolj za knjige in pero kakor za vile in drevo, kar pojdi in se dobro oprimi pa bo!« mi je polir prav izpodbudno dejal, me izplačal in še neke dvojače navrgel iz svojega.

Te besede preprostega moža, ubogega delavca, so mi bile res lepo in veliko slovo.

Z Bogom, sodrugi!

22. Učenec.

Res sva jo z materjo potegnila v Ljubljano. To pot me ni jezdila nobena vreča, s seboj sva vzela le stvari, ki so bile potrebne meni.

Jeran je spet obljubil po tri marke na dan, ko sva mu povedala, kaj se mi je primerilo lani.

»Velik si, velik,« me je meril s prijaznimi očmi, jaz pa sem velik, možat in plečat stal pred njim, sitno mi je bilo in nisem vedel, kam bi z lopatastimi rokami. »Pa le poskusimo!« se je smehljal in nama svetoval, v katero šolo naj stopiva, da me vpišejo.

Šla sva vsa vesela in prišla prav pred tisto šolo, ki me lani menda ni marala.

»Nič ne bo,« se mi je noga ustavila. »Če lani ni bilo mogoče, bo letos še manj.«

Zdaj me je bilo vprvič nekako sram velike rasti in moči.

»Nič še ne veva,« je mati odločila. »Vprašajva, da bova vedela iz oči v oči!«

Šolski vodja je bil z nama prav prijazen; gladil si je črno brado in se mi smehljal:

»Hm, iz majhne šole imaš spričevalo, v majhno te moram dati, velik pa si, učen študent bi lahko že bil.«

Nad štirinajst let mi je bilo, a vpisati sem se moral v tretji razred ljudske šole, da bi se učil nemščine in drugih učenosti, ki so potrebne za sprejem na gimnazijo.

23. Martin Krpan.

Potlej sva šla, da bi našla stanovanje.

Pred veliko veliko in prav staro hišo se je trlo vse črno fantov, večjih in manjših od mene. Vsem je klobuk bil vdrt po dijaški šegi, prav dosti jih je bilo pokritih celó z gosposkim, trdim klobukom.

»Študentje so!« me je vsega obtilo nekaj vročega, da sem kar obstal, mati pa tudi.

In vpili so kakor žerjavi in si neke knjige razkazovali.

»S knjigami sejmarijo,« je mati že vedela, »vsako leto delajo to, ko se šole začnó.«

Za knjigami sem že od nekdanj bil kakor koza za soljo — kmalu sva se pehala med študenti.

»O mati, za katero šolo pa?« jih je naju brž nekaj obstopilo, skoraj samih gosposkih.

In je povedala.

»Saj ni mogoče!« so se smejali. »Fantje,« so se drugi že klicali, »le sèm, hitro sèm. Martin Krpan je prišel, i, u se pojde učit!«

In se jih je zgrnilo okoli naju, da joj. Kakor v medveda so zijali vame in se nama režali.

Po meni je kar pokalo. Od togote sem pihal skozi nos in jih pisano gledal. Poniževanje in zasmehovanje me je strašno bolelo.

»Ali sem že kdaj kaj storil tem smrkavcem?« se je kuhalo po meni.

Mati je najbrž ujela hudi žar mojih oči. Kar brž me je popala za roko, da se ne bi zakadil v drhal.

»Pojdiva, kar pojdiva!« je dejala in me vlekla s seboj. »Nič ne maraj, mladi so, siti in neumni!«

Izpehala sva se iz tuleče gneče in zavila v ulice, ki so se začele skoraj pred tisto veliko hišo.

»Vidiš,« mi je mati obračala misli drugam, »po tehle ulicah bi prišla na grad, od koder bi videla po vsej Ljubljani.«

Zamerila se mi je Ljubljana že drugič, vendar sem bil vedečen, kakšna je z vrha, če je že pri tleh tako malopridna.

»Pojdiva. Rad bi videl, kolikšna je.«

»Zdaj ne utegneva, stanovanja še nimaš.«

»Kar tu ga poiščiva, saj piše, da se imenujejo študentovske ulice.«

Za nama se je opotekal prileten, zanemarjen možak, robantil je in kvantal, kakor doma nisem slišal nikoli.

Stopila sva hitreje, dedec pa za nama, a umaknila sva se mu v vežo zadnje hiše, ki je bila nanjo pribita tablica s številko 13.

Pijani dedec je nemara tudi tja hotel za nama, pa ga je na kotanjastih tleh izpodneslo, da se je po dolgem zavalil skoraj ob kamnitni hišni prag.

»Glej, še ubil bi se bil, tako blizu praga je kavsnil z glavo,« se je mati ustrašila; »pa menda res Bog sam varuje otroka, Kranjca in pijanca.«

»Kaj neki sva se mu umikala? Žal mi je, da ga že prej nisem ustrašoval jaz.«

»O pošast goreča, glej, spet nori! Ali si se v Ljubljano prišel pretepat, ali se nemško učiti? Otodile si se hotel lotiti vsega krdela, zdaj ti je žal, da se nisi rval z grdim pijancem!«

»Žaliti in dražiti se ne dam, pa je!«

»Še eno tako mi zini, pa se obrneva in pojdeva domov!«

Videl sem, da se je malo manj ko ujezila. Zato nisem zinil nobene več, pač pa se je za najinim hrbtom oglasila starikava ženica, ki je v velikih klobučevinastih copatah šarala za nama.

»Ali se je kaj zgodilo?« je vedečno vprašala.

»E, nič,« se je mati nekoliko ustrašila, »stanovanja iščem za fanta, v šolo bo tu hodil, pa sva se semkaj umaknila pijancu, ki je neslanaril za nama.«

Beseda je dala besedo, čez nekaj trenutkov sta mati in ženica udarili in imel sem stanovanje.

24. Med študenti.

Ženica je bila prava študentovska mati. Zmerom je hotela natanko vedeti, kaj njeni študentje počno in kako v šoli zore, vsak večer je z njimi molila rožni venec, a ob nedeljah popoldne jih je tirala k litanijam. V stanovanju ni dopustila nobenih nerodnosti.

O, osata je bila in včasih prav sršenasta. Razen mene je krotila še troje pravih študentov. Prvi je bil že v peti, drugi menda v tretji, najmlajši pa v prvi gimnaziji, vsi sami Gorenjci. Prvošolcu je bilo morda dvanajst, tretješolcu do štirinajst, a petošolcu sedemnajst let.

Petošolec je bil prvošolcu inštruktor — domači učitelj. Trdo ga je držal, a fantič je bil otročji, kolesca učenosti so škripala, inštruktor jih je s težavo mazal.

Sprva se vsi vkup niso dosti menili zame. Tudi jaz, po učenosti najmanjši med njimi, po rasti in telesni moči skoraj največji, gotovo pa najmočnejši, sem jih zabodeno in nezaupno gledal. Bal sem se, da so tudi ti taki, kakršni so se mi že zamerili na dijaškem sejmišču; pa so bili prav spodobni fantje in so postali počasi čisto prijazni z menoj. Na smeh je ob moji pojoči dolenjščini včasih uhajalo le prvošolcu.

»Ne bodi no kòj hud!« se je fantič ustrašil, ko je opazil, da mi ušesa gorijo. »Kaj bi se pri vas ne smejali, če bi slišali Gorenjca?«

»Pri nas? Prav gotovo ne, vsaj očitno in v zóbe ne!«

»Saj se ti tudi mi ne bomo več,« je odločil petošolec. »Dolenjci ste kar imenitni, prve in najlepše knjige so pisali dolenjski pisatelji.«

»Jurčič že,« sem ves vesel pritegnil.

»Jurčič?« me je debelo pogledal. »Ali si ga že kaj bral?«

Brž sem se pohvalil, koliko sem že bral in da sem ves mrtev na knjige.

Fantič in tretješolec sta strmela vame, še bolj pa petošolec.

»Ali si slišal, Francè?« je resno kimal prvošolcu. »Tebe pa ni zlepa pripraviti, da bi tudi kaj bral! — Prav vseč si mi,« je pogledal mene, »časa, ki ga zatратиš z dobrimi knjigami, naj ti nikoli ne bo žal; le šole seveda ne smeš zanemarjati zaradi njih.«

Strašno se mi je prikupil. »Glejte, to je duša,« sem ga v mislih častil in ljubil, »in kaže, da ima knjige rad.«

Dajal mi je knjig, da sem bral in bral. V knjigah, tako sem veroval, so vse šole, vsa učenost, čeprav ji moj omejeni um šele izpodlezuje komaj najdrobnejše korenine.

25. Dobrotniki.

V šoli mi je bilo kaj sitno. Sošolci so mi bili zgolj otroci osmih, devetih let. Z njimi sem se moral učiti stvari, ki sem jih že zdavnaj znal. Naša domača šola je res imela le dva razreda, vsak razred pa spet dva oddelka. Po svojem znanju sem torej prekašal vse te otroke, le v nemščini ne, saj so jo nekateri že zdoma kar dobro poznali.

Med njimi mi je bilo vendar prebiti dosti dosti ponižanja. Poredni, otročji so bili, jaz pa že v pravega fanta zoreč fantin; radi so mi nagajali in me vpraševali, ali bi temu in temu šel za botra, pa otročeta vendar nisem mogel zavriniti ne tako ne tako, kakor mi je bilo hudo; za malo se mi je zdelo.

A najhuje mi je bilo, kadar smo se morali zvrstiti po dva in dva in iti k šolarski maši. Bil sem med njimi kakor stara smreka med gabrjem. Ob takih prilikah bi bil ne vem kaj dal, če bi bil vsaj za dober komolec manjši, tako mi je bilo sitno, ko so pocestna zijala vame kazala in se mi režala.

Če nikoli ne, tačas sem se učil ponižnosti in premagovanja samega sebe.

Tudi v Ljudski kuhinji, kamor sem opoldne hodil kosit za Jeranove tri marke, sem nekatero bodečo slišal. Dijaki, sami siromaki, so me pustili na miru, le ženske, ki so nam oblastno delile hrano, so rade jezik brusile obme.

»Lojza,« je avšasta kuharica pikala zavaljeno in nekoliko šlevkasto pomivalko, »tale hrust bi bil zate, vidiš, le primi se ga, sicer ti jeseni uide v lemenat!«

Najrajši bi ji bil pod noge treščil tiste tri uboge marke, pa mogel nisem, saj sem že tako stradal kakor star volk. Zajtrka nisem imel no-

benega, za večerjo zgolj skupni rožni venec, živel sem le ob skledici nedolžne juhe vsak dan.

Poginil bi bil od lakote, pa me je otel petošolec.

»Ali znaš ministrirati?« me je že čez nekaj dni vprašal.

»Znam,« sem trenil vanj.

»Z menoj pojdi, večerjo ti preskrbim; tako ne vzdržiš, prej zboliš.«

In me je tiral na porto uršulinskega samostana.

Brez dolgih besedi nama je redovnica velela, naj vsak dan pridem večerjat, vsako jutro prav zavred pa ministrirat.

Ná, pa sem bil rešen, čast Bogu in hvala ti-stemu pametnemu petošolcu!

Ko sva se vračala, sem hodil pokoncu, kakor bi bil voli prodal na sejmu. Pred škofijo sva se ustavila ob neki pekarni.

»Brez kruha tudi ne pojde,« se mi je mladi dobrotnik nasmehnil. »Tule notri so dobri ljudje, kruha ti vsak dan dado; še zmlatiš ga ne, če si še tako ješč.«

Vstopila sva. Poznali so ga. Govoril je zame, sam tačas še nisem znal prositi, beračiti. Gospa se je smehljala, češ tak mlad in čvrst fant res ne more živeti brez kruha, naj se le vsako jutro oglasim, pa bo.

Zdaj mi res ni nič manjkalo, še ponižanja v šoli in v Ljudski kuhinji mi ni bilo več dosti mar.

Ali prišla je zima in ugriznila, kakor da ne misli več odnehati, jaz pa v navadni obleki, brez suknje, brez toplega perila! Saj ne rečem, utrjen sem bil, ni me zeblo, da bi dejal; pozimi tudi doma nisem nikoli bil bolj oblečen, a ljubljanska zima je imela hujše zobe; strahovito sem zmrzoval le ob jutrih, ko sem hodil ministrirat in klečat na mrzli kamen v mrzli cerkvi.

Nekoč sem srečal dr. Ivana Janežiča, bogoslovnega profesorja. Bil mi je rojak, ob njegovih počitnicah v Šentvidu sem mu večkrat ministriral.

Pozdravim ga, pogleda me, ne spozna, opazi menda le, kako neprimerno sem oblečen za tako zimo.

»Od kod pa si, fant?« se ustavi.

Povem vse.

»Kaj pa zmrzuješ po cestah?«

Spet povem. On pa, naj se prej ko prej zglasim pri njem v Marijanišču.

Ko sem prišel tja, sva se lepo menila o tem in onem.

»Kadar boš kaj potreboval, zglasi se pri meni!« mi je naposled velel in mi stisnil nekaj dvojč. »Ali se boš?«

Jaz da se že bom, če se res smem.

»Pa da se ti ne bo treba prècej vrniti v strupeni zimski mraz, kar zdajle še nekoliko poča-

kaj,« se je nasmehnil in počasi stopil v drugo sobo. Ko se je vrnil, je imel čez roko črno suknjo. Mislil sem, obleči jo hoče, pa sem pristopil, da bi mu jo podržal.

»Čakaj no, pomeriva, ali bi bila prav tebi,« je dejal in mi jo sam podržal, »meni je, to vem.«

Veselo sem se ustrašil, a suknja je že bila na meni.

»Glej no,« se je gospod smejal, »koliko te je! Čez pleča se te kar lepo prime, le čez pas te ne pobere prav na polno; gospodinjo prosi, da ti gumbe prešije, pa bo.«

O, prav jezičen sem bil, zahvaliti, kakor mi je velelo srce, se pa le nisem znal, tako me je zmešala prevelika in nepričakovana dobrota.

»E, kaj!« se je branil. »Da te le zeblo več ne bo, to je poglavitno.«

26. Domače naloge.

Težave učenega življenja smo doma in v šoli prenašali lahko ali težko, kakor je pač bilo.

Spoprijateljil sem se z več dijaki, ki so bili rojaki ali sošolci mojim sostanovalcem. Skoraj vsi so že bili v višjih razredih. Prvošolček mi je razodel skrivnost, kako se spozna dijak že večje šolske učenosti.

»V prvi in drugi šoli so ti knjige velike in brez barvane obreze,« me je bistril; »v tretji in

četrti so že manjše, tanjše in nekatere z rdečo obrezo; višja ko je šola, manjše in lepše so knjige, vse pa polne velike učenosti.«

»Oh, ko bi že skoraj tudi jaz hodil v gimnazijo!« mi je ušlo.

»Eh, veš, gimnazija je težka!« je vzdihnil.

»Hm,« sem pritegnil, ker sem gledal, kako težko mu jo lajša inštruktor petošolec.

Fante se je učilo vse na glas. Če sem le utegnil, sem ga zvesto poslušal. Inštruktor ga je potlej spraševal. Nekoč sta se bola za zgodovino starega veka. Gulil se je pridno, zapomnil pa ubogo malo. Inštruktor je bil hud in prav nejevoljen.

»E, to bi pa res lahko znal,« sem ga potlej karal tudi jaz. »Saj še jaz znam, pa nisem v gimnaziji.«

»Kdo te je naučil?« me je debelo gledal.

»Bral sem Mohorjeve knjige o starih Grkih in Rimljanih, zato znam.«

Še teže sta orala v latinščini. Samostalniki in glagoli so fantu prizadevali dosti hudega. Kadar sta sklanjala ali spregala, je mali mučenec naveličan sedel kakor pasji dan v pratiki in ugibal tiste pretete samostalniške ali glagolske končnice.

Ob prvi šolski konferenci je bil močno pograjan. Kmalu nato je prišel njegov oče, lep in močan Gorenjec v pisanem žametnem telovniku z velikimi srebrnimi gumbi in z živim, svilenim robcem okoli vratu.

»Saj je priden, a za šolo ni,« mu je petošolec prizanesljivo pravil, kako je s fantom. »Vzemite ga domov, bolje bo zanj in za vas.«

Mož je nekaj časa molčal in obraz se mu je močno zresnil.

»Francelj, kaj bi rad šel domov?« je čez čas pogledal sinčka.

»Ali pojdeva še danes?« je ta urno popal.

»Da, kar zberi svoje stvari!«

Tako je fantič srečno prebil težave učenega življenja; čez dobro uro ga že ni bilo več med nami.

»Vidiš,« mi je tretješolec rekel, »ta je hitro doštudiral. Le glej, da tudi tebi kdaj ne spodrsne.«

»Ne bo mu,« je petošolec popravljaj. »Francetov prostor v gimnaziji je zdaj prazen; če bi bilo po pameti, bi smel tja sestiti Nane.«

»Ko pa nemško ne znam!« sem si mislil. »Trd, neumen je ta jezik, vsaj zame; najbrž se ga nikoli ne naučim.«

Iz vsega srca sem črtil nemški jezik. Zagradil mi je pot v gimnazijo in me velikana posadil med desetletne smrkavčke. Mrzil sem vse tiste oglate nemške čačke, učil sem se jih pa vendar prav s pridom, saj sem vedel, da mi je nemščina za gimnazijo najbolj potrebna.

»Kako lep, mehak in sladak je naš jezik!« sem v nič deval nemščino. »Govoriš, moliš in poješ v njem lepo, še lepše pa pišeš.«

Nekoč je k nam prišlo več tretješolčevih tovarišev, da bi se pomenili o domači slovenski nalogi. Pisati jim je bilo o hrastu.

Seveda sem utepal posluške in se čudil, kako učeno so vsi znali govoriti.

»Fantje, kar sedite in pišite!« jim je petošolec velel. »Napišite, potlej vkup pregledamo in popravimo.«

Strašno me je zanimalo, kako se taki stvari streže.

»Pokaži no zvezek z domačimi nalogami,« sem prosil tretješolca.

Listal sem po zvezku, bral in videl, da se taki stvari streže dobro in manj dobro. Nekatere naloge so mi bile vseč, druge pa ne posebno. Skoraj vse so opisovale prirodo ali pa vsebino kake pesmi.

Fantje so res začeli pisati. Nekaj me je pičilo: na skrivaj sem se naloge lotil tudi jaz. A še preden so jo dopisali, me je petošolec zasačil.

»Pokaži no, kaj tako skrivaš,« se je modro držal in mi vzel polo iz rok in jo prebral. Rekel ni nič, samo čudno me je pogledal.

Dijaki začno po vrsti brati, kar so napisali. Bero in si strižejo besede, vpijejo in se pulijo vsak za svoj prav. A petošolec se še zmerom modro drži, nič ne govori, kar mirno čaka, da bi se

uleteli. Potlej graja, hvali in svetuje, kaj naj se popravi.

Opisali so hrast prav natančno, pa vendar ne čisto po volji petošolčevi.

»Preveč besed, papirnatih besed,« je sodil. »Živo, tako da človek ob tem kaj čuti, misli, doživlja, bi morali pisati. Prav nič vam ni treba opisovati vsake hrastove grče pa tudi ne tistih spačenih ježic in želoda — sebe, svojih misli in živega življenja bi morali dati več v tako nalogo.«

Ali so ga oni razumeli, ne vem, a Bog ve, da jaz sem ga, vsaj po velikem. Svetlo, zvesto sem ga gledal in prestrezal pametne besede.

»Oh, tako učen jaz vendar nikoli ne bom!« sem le obupoval in se čutil čisto zabitega in neumnega.

Fantje so se zagrizli v svoj spisek in ga goreče zagovarjali, kakor pač marsikak tintomazec zaverovano boža svoj izdelek, pa naj je dober ali slab.

»No, poslušajte, kako bi bilo napraviti to nalogo,« se petošolec posmehne in prebere tisti moj list papirja.

»Norčuje se z menoj!« me je grelo in se mi obenem čudno zdelo, ker sem vedel, kako je pameten in dober. »Čemu neki? Morda zato, da bi mi sklatil napuh, ki me je zapeljal v kosanje z učenimi dijaki?«

»Kdaj pa si to napisal?« so vreli. »Saj je res dobro. Pišimo še enkrat!«

»Ne jaz. Nane je to napisal z vami vred,« jih je udaril.

»Ti?« so poskočili. »Od kod si prepisal?« so me pestili.

»Saj ni prepisoval,« se je petošolec smejal. Jaz sem molčal. Sam ne vem zakaj, sram me je bilo, kakor da sem storil kaj prav hudega. »Iz sebe je pisal, gledal sem ga. V pravopisu res še ni trden, tudi ločil ne zmaguje vseh, ker ne ve, kako se gradi stavek; zato pa ima dober pogled in močno domačo besedo.«

Ves ta zagovor mi je bil preučen, prav malo sem ga razumel.

Pa kaj sem napisal takega, da je bilo vredno toliko učenih besedi? Prav za prav nič, vsaj mislil sem tako. Hrast sem pustil skoraj čisto na miru, kakršen raste in ga gleda oko. Drevesu sem, sam Bog vedi kako, dal neko živost, osebnost. Bil mi je velikan, junak in možak, ki z vsemi koreninami trdno stoji v zemlji, se ne gane in ne upogne, pa naj viharji še tako grmijo vanj; vse okoli njega v vihri hrešči in ječi, se lomi in pada, hrast možak, junak pa čvrsto stoji in se nikogar ne boji, a kar morda zgubi, so le suhe, trhle veje in črviv želod, ki ga žro lakomne in umazane svinje. Vihar mine, hrast ostane čist in počesan, v njegovem vršičku mu ptiči zapojo veliko pesem moči in zmage.

»Od kod imaš to?« me je privijal neki dijak.
»Tvoje ni in ni!«

»Ne vem,« sem se zbežan vdajal; »dosti sem že bral, najbrž sem se ob nalogi česa spominjal tako dobro.«

»Saj ni res,« me je petošolec jemal pod kre-ljuti. »Fant je res ves v knjigah, ali kar je na-pisal, le dokazuje, da si je po knjigah opilil dosti samosvojega opazovanja in izražanja.«

Tudi to je bilo zame preučeno.

Tisti moj junaški hrast so naposled vsak po svoje obtesali in za domačo nalogo presukali.

Če bi mi kdo tačas ponudil ne vem kaj, mi ne bi bil tako upalil srca, kakor mi ga je tista za-služena ali nezaslužena, vendar prevelika in pre-očitna pohvala.

Ves čas sem bil dosihmal med učenimi dijaki krotak in ponižen, posihmal pa se mi je po malem spet začela skoraj dramiti stara prevzetnost.

Kaj bo z menoj?

27. Valvasor.

Tisti hrast se mi je močno razrastel. Petošolec, moj ljubi dobrotnik, mu je pridno prilival, da se mi je vrsta prijateljev med dijaki prav široko razpotegnila. Skoraj vsi so bili dobri in ljubeznivi fantje in so mi nosili knjig, ki sem jih požiral na vse duške.

»Valvasorja še ne poznaš, kajne?« me je neko popoldne vprašal sostanovalec tretješolec.

»Valvasor? Kdo je to?«

In mi je povedal in da je nemško pisan.

»I, kako?« mi je bilo hudo. »Kako bi ga poznal, ko pa nemško še ne znam?«

»Veš, opisuje stare Kranjce, njih mesta in trge, gradove in navade — še tisto, kako hudič pase kranjske polhe.«

Kar privzdignilo me je.

»Pojdi z menoj v licealno knjižnico pa boš sam videl. Pojdeš?«

»Saj veš, da nemško ne znam.«

»Saj toliko znam jaz. Ti boš knjigo le zahteval, ker si velik, meni je ne dado, pravijo, da še ni zame.«

Prevar in ovinkov nisem maral, zato sem rekel, da si ne upam.

»E, kaj! Če te vprašajo, v katero šolo hodiš, kar reci v tretjo, pa bo.«

»Saj res hodim v tretjo, čeprav samo ljudsko šolo; po besedi se ne zlažem preveč,« sem si mislil in šel z njim v staro gimnazijo, kjer je bila tačas licealna ali študijska knjižnica.

Srce mi je bilo nekje čisto pod vratom, ko sva v prvem nadstropju po dolgem hodniku prištorkljala v bralnico, neveliko in pusto sobanico s skoraj šolskimi klopmi. Za njimi so sedeli stari go-

spodje in dijaki, vsi pridno brali in si na poseben list nekaj zapisovali.

Porinil me je predse in mi zašepetal, kaj naj rečem.

Že je pristopil suhoten gospod z ozko, sivkljato brado in me vprašujoče pogledal. Bil je skriptor Štefan.

»Valvasorja, prosim,« sem zamrmral.

»V kateri?«

»V tretji,« sem se hrabro' zlagal in ne.

Pogledal me je od vrha do tal, kakor bi mi hotel obleko umeriti, potlej se je obrnil in za seboj odprl vrata v veliko sobano.

Oči so mi, kolikor so zinila vrata, ujele sto in sto knjig, ki so se pokončno stiskale v dolgih in visokih policah po vsej veliki sobani.

»Oh, knjige!« mi je srce ponorelo, da sam nisem več vedel, kje sem.

Iz sobane je prišel majhen, čisto sivolas gospod in položil predme vse štiri debele zvezke starega Valvasorja.

S tretješolcem sva jih odnesla v prazno klop.

»Kaj bi rad videl najprej?« me je tiho vprašal.

»Kako hudič polhe pase.«

In mi je pokazal tisto sliko. Ali sem jo otroško gledal in ji strahoma čisto verjel!

Potlej sva gledala še mesta in trge, gradove, ljudi in noše. Vse mi je bilo čudovito všeč, prav

posebno pa stiški samostan, ki sem ga poznal zdoma, samo to sem prècej opazil, da ima na sliki samostanska cerkev dva zvonika in ob severnem delu samostanskega obzidja še neko čedno cerkvico, ki je dandanes ni več, kakor tudi drugega zvonika ne. Hm, začel se mi je buditi skoraj dvom, ali kaže tej knjigi vse verjeti ali ne. A ko sem zagledal višenjski grad, ki so ga zgolj še neke škrbine, Selo in Grundljevo, ki še stojita, Žužemperk, ki se podira, in Kravjek in Šumbreg, ki je za njima ostala komaj še majhna sled, sem spoznal, da je Valvasor nemara gledal prav, a da je čas za njim marsikaj pre naredil.

Tretješolec mi je slovenil besedilo, požiral sem ga na vso sapo in mi je bilo kar hudo, ko je čas minil in sva knjige morala vrniti.

Tisti obisk v licealni knjižnici, ki sva ga še večkrat ponovila, mi je bil velikanski dogodek.

Posihmal sem vrtal le po zgodovini, bral najrajši zgodovinske povesti in sanjaril o samih vitezih in trdnih gradovih.

Petošolec me je krotil, češ ni prav, če vse misli obračam le v eno stran in neumno blodim o mogočih in nemogočih stvareh.

Moja lakotnost po knjigah se je prijela tudi tretješolca, ki je dosihmal bil bolj zmeren bralec, pa njega je petošolec zmerom grajal, češ da premalo pazi na knjige.

»Knjige so nam najboljši prijatelji,« ga je učil. »Kakor kdo ravná s knjigami, tako bo ravnal tudi s prijatelji.«

Rek mi je bil hudo všeč, zapomnil sem si ga za vse življenje. Pokvarjene ali sicer onečlašene knjige še v roke nisem nikoli maral jemati.

Saj je res: samo dober in spodoben človek dobro in lepo ravna s knjigami in prijatelji...

28. Dijaki.

Petošolec me je ljubil prav po bratovsko. In v strahu me je imel, kakor bi mi bil oče. O vsakem koraku, ki sem ga kam storil, sem mu moral dajati račun. Najbrž je prècej spoznal, kako živ sem in vihrav.

»Nerodna leta se mu bližajo,« je zaupal tretješolcu, ta pa meni, »slaba družčina bi ga pogubila.«

Kadar sem od kod dobil kako knjigo, jo je najprej pregledal on, češ da ni vse za vsakogar.

»Še doma me niso imeli tako na kratkem,« sem včasih pogrešal večje svobode in godrnjal sam vase.

Pa kakor so me skrbno pasle njegove oči, so me včasih le premotili poredni dijaki, da sem mu ušel na potep, še večkrat pa v licealno knjižnico.

»Preveč hlastaš po knjigi,« me je krotil. »Kar požiraš jo. S prehitrim branjem ni nič. Beri počasi. Besedo za besedo moraš sprejemati z umom

in srcem, sicer je bolje, da ne tratiš časa s knjigo. Preurno branje ti nič ne koristi, prej škodi: kvari ti smisel za lepoto knjižne umetnine.«

Hud, strog je bil, kar sitno mi je bilo, kadar me je obdeloval. Tako sem mu rad uhajal med dijake. Bili so veseli, dobri fantje, kaj nerodnega nisem nikoli opazil med njimi. Radi so me imeli, ker sem bil iznajdljiv za razne porednosti in ker sem bil močan in bi jim bil potreben v tepežu z dijaki drugih šol.

Prav po strani so se gimnazijci gledali z realci in s preparandi — učiteljiščniki. Realci so bili gimnazijcem nemškutarji. Nemškutarje moraš tepsti in mrziti. Ta miselnost pa je veljala le med nižjimi šolskimi razredi. Višješolci se niso pretepali, le zaničevali so se in prezirali. Gimnazijec je vedel, da je realec grd nemškutar, čez ramo pa je gledal tudi preparande, češ da so plitvi in domišljavi, pravi praznoglavci.

»Kdo je nemškutar?« bi bil rad vedel.

»Slovenec, ki po nepotrebnem govori nemško in se sili med Nemce,« so mi dopovedovali.

»Tako je vsa Ljubljana nemškutarska,« sem si mislil, ker sem povsod slišal toliko nemščine.

A da bi bil vsak preparand res praznoglavec, jim nisem verjel, ker še nisem pozabil svojega prvega učitelja Konrada Črnologarja.

»Saepe cadendo pride v refugium peccatorum,« so se posmehovali.

To mi je bilo preučeno, prav nič nisem vedel, ali je kaj lepega ali grdega. Doma sem vprašal petošolca, kaj pomeni.

»Kdor ne zdeluje gimnazije in ob koncu leta ‚pada‘, se naposled zateče v pribežališče grešnikov, kakor nekateri imenujejo učiteljišče. Pa ne verjemi, zmerom ni tako.«

»Saj ne verjamem. Kako bi bil potlej Konrad Črnologar tako dober učitelj?«

»Vidiš, to si lepo povedal. Črnologar tudi sicer zasluži časti in hvale. Bister mož je, zgodovinar, starinoslovec, učenjak, ki dosti zna in tudi piše o kaj pametnih in učenih stvareh.«

Videl je, da ga nisem razumel prav po besedi, pa mi je razložil, kdo je zgodovinar, kdo starinoslovec in kako blizu sta drug drugemu.

Ali sem gledal in strigel z ušesi! In kar dobro se mi je zdelo, da mi je bil prvi učitelj tako učen in imeniten gospod.

Da, Bog ti daj vsega nebeškega veselja, ljubi Konrad Črnologar!

Ko sva se nagovorila o Črnologarju, mi je začel še drugače bistriti majhno pamet. Učiteljski poklic da je med najlepšimi in tudi najtežjimi. Če dijak spozna, da nima daru za gimnazijsko učenje, obenem pa začuti veselje do učiteljske službe in uskoči na učiteljišče, stori prav in pametneje kakor slabič, ki po nemarnem ostane v

gimnaziji in — tudi saepe cadendo — težavno in zamudno omahuje od razreda do razreda. Kdor je res puhloglavec, ne postane učitelj, rajši se kam zrine za topega in klečeplaznega pisarja ali pa utone prav na dno malovrednosti in malopridnosti. Pametni ljudje spoštujejo učitelja, ne zasmehujejo ga in ne zaničujejo.

Da, taka plemenita duša je bil moj dobri, pametni petošolec.

29. Srečanje.

Pred škofijo sem nekoč srečal — gospoda Frica. Ni me spoznal, saj ni mogel vedeti, da sem naposled vendarle v Ljubljani. Tudi jaz ga nisem ogovoril, le postal sem in se ozrl za njim. Potegnili se je, zredil pa ne, še zmerom je bil prava suha južina, da bi bil vanj lahko zapiskal kakor na votel ključ.

»Kaj ga poznaš?« me je znanec dregnil.

»Ne vem,« sem se potajil, »ali znan se mi zdi.«

»Nemškutar je in še preparand po vrhu!« je zaničljivo odmahnil.

Debelo sem pogledal. Saj res: po tedanji preparandovski navadi je v zeleni vrečici tiščal gosli pod pazduho. Hm, takle nemškutar Fric naj bo učitelj? In morda prav tam, kjer je učil Konrad Črnologar? Hvalo, ki jo je petošolec vedel o učiteljih, sem si začel ogledovati bolj na drobno.

Doma sem petošolcu povedal, koga sem srečal in kako za malo se mi zdi, da bi tak človek tudi postal učitelj.

»Počakaj,« se mi je prizanesljivo smehljal, »ne sodi v jezi! Fant je morda boljši, kakor misliš ti, ki si najbrž preveč hud nanj.«

Že prej sem mu nekoč pravil, kdo vse mi je lani coklo podstavil, da nisem prišel v šolo. A povedal sem le o gospodinji vse, o Fricu pa samo, da sva se nekaj sporekla in fantovsko stepla. Ni se mi zdelo moško, da bi izdajal kaj več, bal sem se tudi za dobro ime tiste prevejane gospodične, ki me je spravila ob eno leto šolanja.

»Tvoje dobro srce le milo čuti do vsakogar,« sem si mislil o petošolcu in molčal tudi zdaj.

»Vsak preparand pa tudi ne postane učitelj,« mi je gledal v srce; »prenekateri omaga in po navadi rad zgine v še večji nič, kakor utegne zginiti kak slab gimnazijec.«

Potulil sem se sam v sebi in prav nekrščansko želel, da bi omagal vsaj ta. Bog ve, gorak sem mu bil. Anti za trdno sem ga dolžil, da je bil pred letom prav on močno podpihal in podkuril grdi zmenek gospodinje in gospodične, preden sta uganili, kako bi se me znebili in poslali domov.

»Drugič ga pa lepo pozdravi in prijazno odgovori,« mi je še zmerom gledal v sovražno srce. »Morda ga peče vest. Pomiriš mu jo, ko zve, da se je tista malopridnost s teboj nekoliko popravila.«

Nisem se upiral, saj se nisem mogel, prelepo mi je trebil zamerljivo srce.

Tako sem res dan na dan stregel, kdaj ga bom spet srečal. Pa sem ga le.

Prebito je bil gosposki. Lepa obleka skrbno zlikana, ovratnik bel kakor mleko in trdo poškrubljen, okoli njega prelepa ovratnica, binglja-joča s široko pentljo po takisto belem in trdem ‚goljufu‘ čez srajco na prsih.

»Dober dan, gospod Fric,« sem se ponižno odkril in prijazno nasmehnil, kolikor sem se pač mogel. »Ali me še poznate?« sem na debelo požrl slino in mu pomolil lopatasto roko. »Jaz sem, Nane sem, če me še poznate.«

Oblila ga je rdečica, roke se pa ni dotaknil, kar dalje je stopil, nobene mi ni privoščil.

»E, preparand je in res domišljav, kakor menda vsi njegove vrste,« me je bilo hudo sram ponižanja. Najrajši bi bil skočil za njim in ga po fantovsko premlatil, pa me je mesto že opililo in olikalo, za očiten tepež nisem bil več.

Nejevoljen in ves poniglav sem klamal domov, kakor še nikoli, in gledal po sebi. E, oblečen sem bil prav ubožno. Obleka mi je bila vsa platinasta, hlačnice ‚cvetoče‘ in prekratke, na kolenih pa piskrasto vzbuhnjene, ovratnik mehak in pomečkan, lepo po domače prišit kar na srajco, ovratnice pa sploh imel nisem.

»Kajpak, sram ga je bilo, da bi se razkazoval z menoj,« sem spoznal in boleče čutil, kaj je revščina.

»Nič ne maraj,« me je petošolec doma tešil, »lepo si se vedel ti, prav grdo pa on, čeprav misli, da je gosposki in da te sme čez ramo gledati.«

Posihmal sem vendarle prav po kmečko mrzil pravo in jaro gospodo, srce se mi je nagibalo na stran ponižanih in razžaljenih; čisto rdeč socialni demokrat se je spočenjal v meni. Ponižanje me je grelo, da bi bil najrajši šel in se začel pretepati z vsem svetom.

DRUGI DEL
SVITANJE

1. Počitnice brez počitnic.

Prišel sem na velike počitnice. Potegnil sem se in v pleča razgnal, brada se mi je osula z voljnim puhkom, glas moško znižal. Možato, trdo sem hlačal, za ljudi nisem imel dosti besedi. Pa ne, da bi se prevzetoval in napihoval, poniglavo sem le vrtal vase; e, skrbi, hude skrbi so me trle!

Da bi še hodil v šolo med smrkavčke, me ni mikalo. Prestar sem in po nemško tudi že znam nekoliko brati in pisati, sem si domišljjal. Ali pa sem tudi zrel za gimnazijo, nisem vedel prav trdno.

»Nane, kaj ti je?« me je mati prijemala. »Zmerom nekaj tuhtaš, skoraj nikomur ne daš besede, kar v tla bódeš.«

Izmikal sem se in izmikal, naposled sem pa le povedal, kaj me tišči.

»O, nič ne maraj,« se je oddahnila. »V Radohovo vas, glej, se je priselila gospa s tremi sinovi študenti. Vidiš, ti bi te morda vzeli v roke, pa se naučiš, kolikor ti še manjka. Kaj meniš?«

»Mislím, da mi dosti ne manjka več,« sem se spomnil omaganega prvošolčka Franceta in njegove pohlevne učenosti.

»No, vidiš! Kar prècej jih pojdiva prosit.«

Bili so prav prijazni fantje, mati jih je lahko preprosila in se z njimi pogodila.

»Glej, zdaj pa pojde,« mi je božala srce, ko sva se vračala; »samo dobro se primi, ne poniglavi več in tako skopih besedi ne bodi, svet bi sicer rekel, da si prevzetan, neumen ali pa oboje. Umen, dober človek ni nikoli prevzetan; več ko zna in ima, bolj je ponižen. To pomni, pa te bo vse rado imelo.«

Drugo jutro sem jo že mahal do inštruktorjev. Skrbi so odnehovale, vera, da me vsi trije gotovo izučijo, je postajala večja in večja. E, saj drugo bi znal, le nemščina, kolikor se me je prijela v Ljubljani, je nemara še prav uboga; koliko pa je je, mi je bilo kar precej pokazati.

Tisto jutro je cestar z dvema delavcema trebil jarke ob veliki cesti. Do njih je prišel tuj človek in po nemško nekaj vprašal cestarja, ki mu je bil spredaj na klobuku pripet velik cesarski orel iz medenine, češ cesarski mož je, razumel me bo; pa ga le ni. Cestar in njegov cesarski orel sta molčala in ga debelo gledala.

»Stopi no hitreje!« me je delavec spazil.

»Aha,« sem rekel in stekel do njih.

»Tale popotni nekaj po nemško drobi,« se je cestar oprl ob strguljo; »vprašaj ga, vprašaj, kaj bi rad.«

O primojtrikrat, ali mi je postalo vroče! Če se tudi jaz, ki sem »študent«, ne bom znal meniti

po nemško, zve še danes vsa soseska, kako slabo sem se učil nemščine. Sramota bo hodila za meno j in mi bo pekla ubogo mater bolj ko mene samega.

Tujec je že uganil, da znam več ko cesarski orel.

»Meht gern visn, vi vojt bis Trefn is,« se mi je nasmehnil.

Tri sto zelenih! Takele nemščine se pa nisem učil, tudi slišal še ne. Razumel sem samo predzadnjo besedo, ki je pomenila Trebnje, vse drugo sem na srečo uganil, češ mož po navadi popotnih najbrž vpraša, kako dolgo je še hoditi do tja. Do Trebnjega je dve uri. Kako naj mu to povem? Aha, uri se pravi ur, dve pa cvaj.

»Cvaj ur,« sem se napihnil in pogledal po vseh obenem.

Popotnik se je nasmehnil in vprašal, kako daleč je od ondod še do Novega mesta.

»Noh finf ur!« sem se še bolj postavil, saj sem povedal že kar tri nemške besede.

»Danke,« se me je tujec usmilil in odšel.

»Pite,« sem hvaležno vrgel za njim.

»O ti preklicani fant, saj znaš nemško kakor star pipec!« so strmeli vame cesarski orel in oba delavca.

Njih hvala me ni kaj posebno prevzela, saj sem dobro vedel, da me je izmotala bolj sreča ko nemščina.

»Čemu neki se je delal, da zna samo nemško?« je delavec vrtal. »Saj ti je tudi po naše zažuznjalo o dankah, da si mu potlej svetoval, naj pije.«

Razložil sem jim zmoto. To jih je še bolj utrdilo, kako ubrisane glave sem.

»Glej, Nane, dobro si jo vozil v Ljubljani: nemško že znaš, ves svet ti je zdaj odprt,« so me blagrovali.

Tudi to mi ni šlo v nos. Ubral sem jo dalje, da me inštruktorji ne bi predolgo čakali.

Res so me že čakali. Prècej smo začeli. Najprej so mi pretipali učenost. Glede slovnice, pisanja po nareki in računstva mi ni bilo kaj reči, nemščine, ki sem se bil z njo tako postavil še pred pol ure, pa nisem znal dosti pokazati, še nemško branje in pisanje po nareki ni bilo kaj prida. Zmenili so se, da me bodo vse počitnice vsak po eno uro obdelovali dopoldne in popoldne, prvi v nemščini, drugi v slovnici, posebno v analizi stavka, tretji pa v računstvu. Tako so mi naprtili šest ur šole na dan.

Ko sem opoldne prišel domov, me je mati že čakala na pragu. Po vsem ljubem obrazu ji je žarel srečen smehljaj. Prècej sem ji moral povedati, ali sem kaj znal.

»Saj smo komaj začeli,« sem se branil, ker mi ni bilo, da bi ji pravil, kako so zmajevali ob moji nemščini.

»Nič ne maraj, če se ti bo sprva kaj zatikaló,« me je milo gledala. »Saj že precèj znaš, sem slišala. Cestar povsod troši, kako si se davi s tujcem neki znal meniti kar po nemško. Jeli, da si se res znal?«

»E, tiste dve, tri besede!« sem odmahnil... Kje mi je bila stara prevzetija? Ali so mi lepe knjige res že dale drugo pamet?

»Glej ga, kaj se devaš v nič, če pa res znaš?« me je njena ljubezen slepo poviševala.

Hotel sem ji povedati pravo resnico o nemščini, pa nisem mogel, ko sem se ji ozrl v srečni obraz.

»Čemu bi ji kalil veselje?« sem brž preudaril in zamolčal, kako inštruktorji sodijo o moji nemški učenosti.

Inštruktorji so me imeli radi, z nalogami so me pa le pestili, da sem se komaj dohajal.

»Kar ti naložimo, se moraš naučiti prav do dna, sicer pusti gimnazijo in pojdi spet krave past,« so me dan na dan strahovali, čeprav sem jih pokorno slušal čisto po besedi; samo tista preklicana nemščina se mi je zdela čedalje težja. Z grdobo nemško sem se silil, da sem bil že ves neumen; uporno sem jo črtil, učil se je brez ljubezni in veselja. To mi je pošteno vračala: ni mi hotela v prazno glavo.

Skrbna, vsevedeča mati, ki me je do bolečine ljubila in krila s perutmi svoje brezmejne dobrote,

je kmalu spazila, kako se peklim in da v nemoči kar medlim ob nerodni, trdi nemščini.

»Nane, ali si za kaj, ali nisi?« mi je šegetala pojemajočo samozavest. »Kdor obupuje in omaguje, slabo napreduje in redko zmaguje. Bodi močan, hud sam nase! Volja ti bodi trdna, velika, taka, veš, da bi ti kamen na cesti poskočil, če bi ga pogledal z močjo. In časa ne mudi, vsaka minuta je cekin! Ure, ki jo zamudiš, nikoli več ne doživiš!«

Take so bile tiste prve počitnice. Njih trda šola mi je bila velika usoda.

Pa vsaka reč le neki čas, trpi, je rekel tisti Gorenjec, ki je ob Napoleonovem času moral zibati prešernega francoskega vojščaka; tudi meni so počitnice mrle, še prehitro so mi mrle.

Nekaj dni, preden so čisto umrle, so hudi inštruktorji moji materi zatrdili, da sem bil ves čas prav priden in da pojdem čez osem let že lahko v »lemenat«, če se do tačas kaj ne izvržem.

»Kdaj naj ga pa tiram spet v Ljubljano, da ne bi bilo kaj zamude?« je mati hitela in od sreče in veselja vsa rdela.

»V Novo mesto, mati, ne v Ljubljano,« so ji dopovedovali, da mi je ljubljanska gimnazija zaprta in da se morajo dijaki iz naših krajev šolati le v novomeški gimnaziji.

Ta novica je najtu močno potrla. Kaj menite, v Ljubljani se mi ni godilo slabo! Luka Jeran me

je pasel z juho, uršulinke so mi angelsko službo plačevale z obilno večerjo, bistri in dobri petošolec mi je izprosil kruha, da sem ga, dasi ješč kakor uš na glavi, imel še na ostajanje, predobri profesor doktor Ivan Janežič pa mi je med širokim smehljajem, kadar sva se videla, stisnil dvojačo ali dve — in vsa Ljubljana se mi je že kaj priljubila. A zdaj naj vse to pustim in se na slepo srečo zakadim v neko kmečko in beraško mestece? O, v Novem mestu mi bo manjkala Ljubljana. Kako bom živel, ko z doma nimam skoraj nič?

2. V Novo mesto.

Bistre materine oči so precej uganile, da me hromijo nove velike skrbi.

»I, kakšen pa si spet?« me je bezala. »Le kako boš živel med svetom, če si boš srce zmerom tako podiral? Kaj misliš, da Bog spi in da ne vidi tvojih in mojih skrbi? Moli in Materi božji se priporočaj, pa tudi vase zaupaj! In uči se, na vso moč se uči in učitelje slušaj!«

Njenih naukov sem bil že navajen, vendar mi je vsaka njena ljuba beseda ukresala iskro novih moči.

»V Novo mesto bi stopil,« sem se lovil. »Pozvedeti je treba, kdaj se začne vpisovanje, kje bi dobil stanovanje in kako bo s hrano.«

»Saj res. Že kar jutri zdrsnj tja,« mi je pri-tegnila in me pohvalila, da sem se prav pametne znebil. In kakor je bila skopa, mi je precej po-rinila tri krone. Dve bi bili za železnico tja in nazaj, z eno bi si pa kaj kupil, da lačen ne bi bil.

Toliko denarja mi še nikoli ni zaupala. Na lopatasti dlani so se mi svetile tiste uboge srebrne kronice. In bolj ko sem jih gledal, bolj so se mi smilile.

»Preudaril sem, ne pojdem z železnico,« sem rekel. »Kar peš jo ustrižem tako zavred, da pri-dem v Novo mesto že kmalu dopoldne in da lahko še vse opravim. Denar, ki bi ga zavozil, porabim rajši za šolo; hudo mi ga bo treba.«

»Hoje je sedem ur,« me je gledala, »ponoč-njaki bi te kje ustavljali, še pretepal bi se z njimi, tresoritec, kakršen si!«

Glede tega se je skrbna mati pa le motila. Leto ljubljanskega življenja mi je čisto omrtvičilo pre-tepaško kri. Dobre knjige, pametni petošolec, ob-lizano mestno okolje, vse to, mislim, mi je obru-silo grče in me zaredalo v glajše drče. Pretepaštvo se mi je že zdelo grdo, »neolikano«.

Ob dveh zjutraj sem vstal, izpil skledico mle-ka, ki mi ga je mati prej ta večer postavila v peč, in tiho šel.

Mlad in zdrav, kakršen sem bil, še šest ur nisem hodil, pa sem že bil v Novem mestu. Prvič.

3. Od hiše do hiše.

»Kaj pa zdaj?« sem vegal na več strani. Ponekod so okna zaspano mežala. »Gospoda si nemara še menca oči.«

Motovilil sem po kotanjastih cestah in se oziral. Tu je izza dvorišča mukala goved, tam je lakotno krulil hlevček praseta, čez cesto se je razločno podpisovala čisto domača gnojnica.

»Prebito mi bo tu stradati,« sem se otožno spominjal gosposke in dobre Ljubljane. »Pa saj se kmalu izkaže, kako mi bo.«

»Od hiše do hiše...« Ta misel me je kar podila. Zasopel sem obstal nad stopniščem kapiteljske cerkve in se ozrl.

Oči so objele čudovito lep svet, kopal se je v milem žaru jutranjega sonca.

»O, kako lepo... v Temeniški dolini skoraj ni lepše!« mi je srce že ljubilo bele zidanice, rdečeglave cerkvice in sive gradove. »Pa tudi Novo mesto samo...« sem se smehljaj mestecu, ki ga Krka kakor mati otroka v skrčenem komolcu tišči obse.

»Od hiše do hiše...« me je huda misel poklicala iz zaverovanosti.

Začel sem z božjo hišo. Stopil sem v cerkev, ki sem pred njo stal. Pa ne v pregnani pobožnosti, prej v stiski in v svesti si materinih besedi.

Komaj sem se z očmi razobesil po cerkvi, pa je pozvonilo za mašo.

»Hm, kar prav,« sem si mislil. »Z Bogom začni vsako delo, pa bo dober tek imelo,« sem se spomnil tudi nauka. »Tako se mi življenje v Novem mestu začne res z Bogom.«

Pokleknil sem v klop in si z obema rokama pokril obraz, da ne bi začel tuliti, tako inako se mi je storilo, ko sem se v trenutku preudaril vsega in zato tudi domislil trpljenja, ponižanja, ki me čaka, ker sem ubog. Pa že sem se spomnil matere, češ da Bog ne spi in da vidi moje skrbi.

In sem storil, kakor mi je velela.

Po maši sem že čisto močan in svoj šel iskat gimnazijo.

Majhna, zanikrna se mi je zdela v primeri z ljubljansko.

»Vpisovanje?« me je ravnatelj trdo, presodno pogledal. »S katere gimnazije prihajate? Zakaj?«

Ko sem povedal, da šele prvič rinem v gimnazijo, ga je vrglo kvišku.

»V prvi razred?« me je debelo gledal. »S temi leti?« se je smehljaj in spet resno držal.

Prav ob kratkem sem razodel, kako mi je dosihmal bilo. Zanimalo ga je, začel se je meniti z menoj. Ta in ta dan da moram priti z materjo ali gospodinjo, ki bom stanoval pri njej, in mu prinesiti take in take listine, mi je naposled naročil.

Preden sem šel, me je še vprašal, kod sem že hodil, da sem tako prašán.

Pa sem mu povedal, da so se mi kronice smilile.

Gospod se je glasno zasmel; odgovor se mu je nemara zdel res bizaren — nenavaden. In ali se nisem bal, da bi mi kdo kaj storil sredi puste noči, je še hotel vedeti.

Samo nasmehnil sem se. Nisem se upal pobahati, kaj bi bil storil s tistim, kdor bi se bil lotil mene.

Nasmehnil se je tudi on in mi pokimal.

»Voziček, glej, mi kar dobro teče,« sem se zunaj oddahnil.

»Od hiše do hiše,« me je gnalo dalje.

Na ulicah pred gimnazijo sem srečal fanta, po vsem videzu dijaka.

»Ti, ne zameri, ali veš, kje je hiša, ki kuha za uboge dijake?«

»Vem, le pojdi z menoj, pokažem ti.«

Spotoma je pulil iz mene, kdo sem in od kod in v kateri razred pojdem, pa jaz sem se izmikal; prvič me je začelo postajati sram, da pojdem šele v prvi razred.

»Do koga pa se mi je obrniti?« sem ga pred tisto hišo še vprašal.

»Do profesorja Marinka, gimnazijskega kateheta.«

Spomnil sem se prijaznega Jerana in pogumno stopil pred gospoda, ki je na skrbi in na srcu imel dijaško kuhinjo.

Joj, kako sem se ukanil!

Čemu s temi leti tiščim v gimnazijo, me je trdo gledal. Služit naj se spravim, močan sem za dosti, ali pa v uk h kakemu obrtniku, če nisem prezabit, je skoraj rohnel nad menoj.

»In vendar pojdem v gimnazijo, pa če jem samo vsak tretji dan!« mi je ušlo.

Čudno me je pogledal.

»No, naj bo,« je začel s čisto drugim glasom. »Štirikrat na teden dobiš kosilo, več ti ne morem dati, nimam, preveč vas je.«

»Voziček nekoliko škriplje, teče pa le,« sem bil zunaj spet zadovoljen. »Štirikrat bom kosil, druge tri dni se bom lepo postil in veselil prihodnjih štirih dni.«

Krenil sem kar navdan ob dolgi vrsti nizkih hiš.

»Dijak sem, stanovanje brez hrane iščem.« sem pred neko vežo postal in se zaupal ženici, ki je sedela na pragu in se mi zdela podobna kaki ljubljanski študentovski materi.

Ne, ona da nima več prostora, pri sosedi ga pa nemara dobim.

In tako je bilo. Zmenili smo se za tri goldinarje na mesec; če bi pa hotel ob učenju pomagati nji-

hovemu sinu, ki hodi v tretji razred ljudske šole, mi dadó zajtrk za to.

Ali se mi je moglo kaj lepšega nameriti?

Ves vesel sem šel, da bi jo ubral proti domu; mater gotovo že skrbi, kako se mi godi.

Pot me je peljala ob krčmi, iz kuhinje je plal vonj čudovitih slasti. Prazni želodec mi je bil zaspal; zdaj se je zganil in zakrulil, da sem omahnil naravnost v krčmo.

Krčma ni bila prazna. Sitno mi je bilo to, va-sovanja v taki hiši še nisem bil navajen.

Kakor sveti Aleš pod stopnice sem se brž zmašil ob mizo za vrati in nisem vedel, kam bi z rokami in z nogami in kam bi pogledal.

Za veliko mizo je sedelo več mož, meščanov in kmetov. Izmed njih se je počasi dvignil golorok debelušec.

»Kaj bo?« je stopil predme in me premeril.

»Prosim, juhe bi rad, zakuhane.«

Pa dedec me je le gledal. Razumel sem in molče že položil kronico na mizo. Zdaj je odhlačal, denarja se vendar ni pritaknil.

Možje so opazili in za čas umolknili. Kdo sem in od kod, so se potlej vame obrnili. Ko sem jim povedal, so vsi skoraj obenem zavpili nad krčmarjem, ko mi je iz kuhinje prinesel skledico juhe.

»Tàk, za tiste pomije si še bal, vamp, nikdar siti?«

»In mu jih ne bi bil dal, če ti študent denarja ne bi bil pokazal, kajne?«

»Kaj ste študent?« se je krčmar malo manj ko ustrašil. »Ne zamerite, danes vse vrste svet lazi med nami.« Zavalil se je k meni in me izpraševal.

Saj nisem nič zameril, kar po juhi in kruhu sem hlastnil, pa je obojega zmanjkalo, kakor bi bil mignil.

A krčmar, ki ga je nemara bilo res nekoliko sram zaradi gostov, je že prinesel še kos mesa in nekaj prikuhe.

Toliko pa nisem mislil zajesti. Zato sem odrinil jed, češ ne bom več, zadosti sem se podprl; pa ni nič pomagalo.

»Kar jejte, denar pa le spravite,« me je prisilil, da sem spet mignil po vsem.

»Zdaj pa še nekaj primake!« so mi pivci začeli napivati.

Vino je bilo še s stare domače trte, dobro, iskro in prijetno reznò, da bi ga angelčki pili, če bi ga imeli, le meni se je grdo upiralo, piti ga res še prav nič nisem znal.

»Ne silite ga,« jih je krčmar pametno miril, »še škodilo bi mu, če ni navajen.«

»Da mu le tiste tvoje pomije ne bi!« so se spet domislili.

Krčmarju je bilo to že močno čez glavo, pa meni tudi, saj mi je kosilo podaril.

»Študent, na večerjo boste vsak večer hodili k meni!« je rekel prav glasno.

»Tako se govori!« so zavpili vsi, da sem se mu komaj mogel zahvaliti zadosti lepo. »Zdaj pa še vina gor, da si spet v prijateljstvu napijemo in študenta zalijemo!«

Konec je bil vendarle tak, da sem domov gredoč čez dve uri nekoliko omotičen klamal v klanec Kačje ride.

Na vrhu me je zmoglo.

»Samo malo se odpočijem,« sem dejal, se zaril v goščo ob cesti in legel.

4. Noč ima svojo moč.

Omotica se mi je izkadila. Iz nerodnega spanca sem bušil pokonci in se ustrašil somraka, ki je že pogrinjaj mrjoči dan.

»Ná, tako je!« sem se pokesal vsiljenega vina. »Skoraj doma bi bil že lahko, pa sem še tu.«

Še ves motoglav sem omahnil na cesto. Noge so mi bile kakor lesene kobile pod mostom: trdo, nespešno sem blodil cestni prah; dremež, sladak in mehak, mi je meglil oči.

»Kaj sem res še pijan?« sem čez čas postal. »Saj trlepim spet v Novo mesto!« Nejevoljen sem se obrnil.

Sram, strašno sram me je postalo neumne zmote. Žal mi je bilo pota, še bolj pa časa, ki sem

ga zahodil. V omotično pamet mi je posegla bistra misel.

»Ne, vino ne bo gospodarilo z menoj nikoli več!« sem se veril. »Če se mu človek preveč vdaja, ga menda res čisto ohromi in preslepi,« sem se spominjal modrih ljudi in lepih besedi, ki sem jih kdaj slišal ali že tudi bral v pametnih knjigah.

Počasi, zamudno sem krevsal proti Mirni peči in modroval kakor pač vsak grešnik, ki se še kesati zna in ki bi si vsaj pred samim seboj rad zmanjšal vzrok in učinek zmote.

Znočilo se je že prav trdno, vse zvezde so mi poredno mežikale; zdelo se mi je, da so si me druga drugi kazale in se mi posmehovale.

Zmerom sem bil trden, spešen pešec, tisti večer pa me noge niso nič kaj prida nosile. Najrajši bi se bil zavlekel v obcestno goščo in spet trdno zaspal. Kaj menite, anti sem hodil pol snočnje noči, vse dopoldne mendral po mestu in se naposled prvič in preveč nacedil vina.

In čudno: vse misli, skesane in zaspane, so se mi vračale k nesrečnemu vinu in ga dolžile sitnosti in težav, ki so zdaj klamale z menoj; le take ni bilo nobene, da bi me bila tudi spomnila, kako neroden slabič brez lastne pameti in volje sem bil med mestnimi pivci...

»Mater skrbi, ker me od nikoder ni,« mi je bilo hudo. »Vem, da že ure in ure sloni ob oknu

in po meni streže z ljubečimi očmi. Kaj bi rekla, če bi vedela, zakaj sem se zakasnil?«

Pa sem brž sklenil, da prizanesem njenemu srcu in da ne izdam svoje nevšečne zmote. Priskljal sem si zvitorep zagovor, ki jo premoti, če bo hotela preveč zvedeti.

Vrh klanca Svete Ane me je spet zmoglo. Noge so se mi spotikale ob vsak kamenček, nerodno so šarale in so bile težke kakor stope v mlinu. Neizrečenska trudnost me je ponujala v naročje mehkobne zaspanosti. Sel sem na obcestni kamen, glava mi je precej kinknila. Ustrašil sem se in brž stopil naprej, da ne bi spet zaspal.

Počasi in skoraj mežé sem se prilomil do Ponikve. Psi, ki so se mi zagnali pod noge, so me zdramili, nekaj hitreje sem jo pobiral dalje.

»Kdo si? Od kod? Kam?« mi zunaj vasi zastavi pot nekaj ljudi.

Prècej sem spoznal, da so ponočujoči fantje.

»Dober večer in lepo noč,« sem po fantovski navadi pozdravil. »Kaj bi pa radi? Ali ste žandarji? Tat nisem, tudi ušel ne nikomur, popotni sem!«

»Pa vendar, ne zameri, kdo si?« me je lepo vprašal najbližnji.

Kaj pa sem hotel? Povedal sem, čeprav mi je bilo v ušesa že čisto vroče: budila se mi je stara pretepaška strast.

»Vidiš, nismo vedeli,« so se fantje lepe delali in mi segali v roko. »Le stoj, s teboj pojdemo, da te še Trebanjci ne ustavijo.«

Počasi smo hodili in se moško menili.

»E, še do Korenitke pojdimo,« so se za Trebnjem domislili, »v babjem gradu se zglasimo!«

»V Korenitki ni nobenega gradu,« sem vedel.

In so mi povedali, da tam živi vdova s štirimi odraslimi hčerami in da so njeni domačiji zato vzdeli tak priimek. Včasih privasujejo do nje, ker tudi ponoči rada toči vino in žganje, kadar je kakova posebna sitnost ne pika.

»Vidiš, peli bomo, pili in ljubili, če bomo staro premotili!« so mi vpili na uho.

Bili so prav vljudni in ljubeznivi fantje, vendar sem čutil, da ne spadam mednje; rad bi bil že spet sam.

»No, zdaj pa katero zapojmo,« je nekdo dejal.

»Ali znaš peti?« so me vprašali.

Jaz da ne, prav lepo fantovsko najbrž da ne.

»Pa prikladaj, kolikor znaš,« so rekli in začeli:

»Že ptičice zbrane v planin'ce leté,
tu dol' na Dolenjskem je zdravje mojé.
Le vstani, le vstani, ti mrzli Gorenj'c,
boš videl, kaj dela veseli Dolenj'c.«

Noč, pesem in družčina so mi že postale kar všeč in so me čisto zmešale: čutil sem se fanta med fanti.

Pojoč in ukajoč smo jo primahali do Korenitke. Pred domačijico kraj vasi smo postali. Okna so mežala in molčala.

»Glej no, pod kožo so že šle gledat vse,« je dejal fant, ki je hotel, da bi pel tudi jaz. »Izbegajmo jih izpod odeje!«

»Ženice in device, vstanite, vstanite,« so začeli trkati ob okna in vrata, »kar urno vstanite, prijazno odprite, vina natočite, z nami vesele bodite!«

Okno se je odprlo, venkaj se je nagnila glava in zaščeketala:

»Kateri merkàj pa neslanari todkaj?«

Za trenutek, dva se je vrišč ustavil.

»O mati,« so fantje pristopili, »odprite, mudi se, popotnega imamo s seboj; truden je, lačen in žejen, majhno je še živ, pomagajte mu!«

»O, to pa to,« se je ženica umečila. »Njega že vzamem pod streho, če je pošten človek, drugi pa se mi le zgubite, kasno je že.«

Ko je odprla, smo se vsi zrinili v hišo in se razstavili za mizo in po klopeh.

Ženica me je sprejela, kakor bi mi bila mati. Na hitro sem ji povedal, kdo sem in od kod in kaj me je pognalo na pot. Komaj sem ji ubranil, da mi ni šla kuhat večerje, le brtavs kruha sem odtevsnil hlebcu, ki ga je porinila predme.

»Pijače vam ne dam nobene, da mi veste,« se je otepala fantov, ki so vina klicali na mizo.

»Predobro vas poznam, mrhovci; spotoma bi po-
tlej vse obrnili in polomili!«

»I, mati, doma smo molili, pri vas bi zdaj radi
še pili,« so jo prosili.

»Samo zavoljo popotnega,« se je naposled
vdala in kmalu prinesla vina v lesenem škafčku
s korčkom.

Škafčku in korčku sem se široko nasmehnil,
ona pa mi je rekla:

»Steklenice in kozarci niso zanje, še vselej
sem samo črepinje pobirala za njimi!«

»Še bolje,« so se smejali tudi fantje; »tako si
vsaj kapelj ne bomo šteli.«

S korčkom so mi začeli napivati vsi po vrsti
in jaz sem jim moško odpival, svojo zaobljubo
glede vina sem čisto pozabil...

Vino me je okrepilo, ogrelo, ni se mi več tako
upiralo, vendar sem sklenil, da se mu ne dam
podreti.

»I, kaj bomo sami?« so fantje začeli rojiti.
»Mati, ali ste dekleta kam priklenili in zaklenili?«

»Kaj komu mar?« se je branila in se samo
z menoj menila. »Pijte, izpijte in lepo pojdite!«

»No, samo pokažite jih, mati, da jih bo videl
tudi naš popotni,« so jo dražili; »saj je priden,
nič jim ne bo storil.«

Pa vrata iz stranske izbe so se že odprla,
četvero čednih deklet je prirezgetalo med nas.

Za fante se sprva niso dosti menile, vedečno so gledale samo mene in me spraševale, da vsem še odgovarjati nisem mogel lahko. Spanec mi je prešel, utrujenosti nisem čutil nobene več, jezik mi je tekkel, kakor bi ga bil že dolgo učil prav za to priliko. Povedal sem tudi pravljico, kako hudič Trbovlje trese in ji iz svojega prikladal, da je bilo bolj hudó in strašnó.

»Vrag te potiplji, lepo si jo povedal,« so me hvalili. »Še katero povedi!«

In sem povedal tisto o jari kači in steklem polžu, ker sem se domislil, da moram oditi, če hočem še to noč priti do doma.

»I, kam se boš, siromak trudni, še lomil v tako daljo?« se mi je ženica smehljala. »Postelje res nimam prave, posteljem ti kar na senu; spočiješ se in naspiš, doma tako nič ne zamudiš.«

Tudi fantje so bili takih misli.

»Nahodil si se sinoči in nocoj,« so modrovali. »Tak, kakršen si, ne zmoreš zlahka pota, ki je še pred teboj. Tudi ustavljati bi te kdo utegnil ali kako drugače muditi,« so dejali in vstali. »Tu ostani, najpravše bo.«

Vstal sem tudi jaz in šel za ženico na pod. Noge so mi bile v kolenih kar mehke, za pot res ne bi bile.

Na senu sem se stegnil in zaspal, da se je ves pod majal.

5. Sprejemna skušnja.

Še malo pa se je približal dan, ko se mi je bilo vrniti v Novo mesto, da bi se vpisal in da bi napravil sprejemno skušnjo.

Skrbelo me je. Če skušnje ne napravim, je za vselej konec mojega šolanja in vsa soseska se bo smejala meni in materi.

Mati je trdno verovala vame, nič več je nisem skrbel.

»Če si se znal tako umno zasukati po Novem mestu in vse priskrbeti, ti nobena stvar ne bo več delala posebnih preglavic, tudi tista skušnja ne,« me je milo gledala in se mi smehljala.

S tistega novomeškega potovanja sem ji marsikaj zamolčal. Da bom kosil samo štirikrat na teden, ji nisem povedal; kako sem se nacejal z vinom in potlej v gošči zaspal, sem skrbno pokopal prav na dno nemilega spomina; a da bi katero črhnil celó o fantih in ponočni krčmi s škafčkom vina, bi bilo posebno neumno. Vse to sem lepo zamolčal. Za materin mir je bilo bolje tako. Saj ji ne bi bil mogel dopovedati, da prav za prav nisem storil nobene velike grdobije in da sem bil le malo lahkomiseln zaradi prilike in družčine.

Tako sem lepo skrtil tudi skrbi in se vpricho matere delal vedrega in samozavestnega.

»I, Nane, tak ne smeš v šolo,« se me je lotila, »obriti se moraš, prekosmat si že.«

Kako se streže taki stvari, sem vedel samo po videzu; vendar sem poiskal neko staro očetovo britev in se skrivaj bridko ostrgal, da res prekosmat ne pridem v prvi gimnazijski razred. Ko je bilo muke konec, sem bil po licu, kakor bi predolgo pestoval hudo mačko.

»Vsak začetek je težak,« sem se nasmehnil samemu sebi in britev spravil med svoje stvari, saj sem vedel, da se mi bo posihmal pogosto briti.

Drugi dan sva z materjo šla. Z vlakom, ne peš.

Srce mi je potlej kopitljalo menda prav do vratu, ko sem po mračnem gimnazijskem hodniku stopal proti razredu, kjer se mi zdaj zdaj odloči usoda za vse življenje.

Iz šolske sobane se je slišal velik otroški vrišč.

»Aha, tukaj bo,« sem uganil in vstopil.

»Tu je prvi, ne četrti razred,« so mi neki mestni smrkavčki zastopili pot, ko sem se med še večjim vriščem ves rdeč umikal v zadnjo klop. Fantička, ki se mi je le preveč spakoval, sem gredoč stresnil za čop polizanih las. To je zaleglo, vrišč se je malo polegel, le vame je strmolelo vse.

Vrata so se odprla, vstopil je močno bradat, a še mlad gospod. Bil je profesor Luka Pintar.

Skušnja se je začela. Pisali smo po nareki slovensko in nemško, naposled pa še slovnično umovali z analizo stavka.

Čez čas smo mu oddali vsak svoj izdelek.

»Ob dveh popoldne spet pridite, da zveste, kdo je skušnjo napravil, kdo ne,« je profesor tiste pole stisnil pod pazduho in počasi, dostojanstveno odšel.

Za njim nas je v računstvu pretipal profesor Martin Petelin, po videzu in glasu zagoveden, a sicer dobrodušen Ižanec.

»Kaj je to vse?« me je bilo sram, da me je skušnja tako skrbela. »Če nemščine ne bi bilo, bi bil tako skušnjo lahko napravil že pred leti!«

Pred gimnazijo me je ves čas čakala mati, anti skrbelo jo je, revo.

»Kako?« me je prijela za rokav, ko sem prišel venkaj.

»Dobro, mislim, dobro,« sem se pohvalil in povedal, kdaj za trdno zvem, kako sem oral.

Do dveh je bila kakor na trnju. Ob uri sva šla po sodbo: jaz noter, ona pa se je spet ustavila pred gimnazijo.

»Kogar pokličem po imenu, naj ostane tu, da ga izprašamo še posebej,« je rekel profesor; »vsi drugi pojdite, skušnjo ste napravili dobro.«

In je bral imena skoraj samih mestnih kratko-hlačnikov.

Saj sem vedel, da sem vse naloge napravil čisto dobro, vendar sem se ves srečen globoko od-dahnil. Kakor pijan sem se ustrelil venkaj in skočil pred mater.

»Kajne, vse je prav?« mi je prebrala z žarečega obraza in se od veselja skoraj zjokala.

»Vse, zdaj sem pa res študent,« sem lovil sapo in jo prijel za roko.

Tako sva šla proti Velikemu trgu.

»Nane,« se je tu spomnila, »tistim, ki te bodo pasli, bi se šla rada zahvalit; vodi me!«

Ne, tega pa ne. Saj je zadosti, da ponižujejo mene, mater naj mi pustijo pa le kar na miru! Preobčutljiva je, vse življenje bi jo peklo, če bi kdo zarohnel tudi nanjo, čemu me tako velikega še pošilja v šole. O, ne, mater mi pustite na miru! In gostilničar, ki mi je obljubil večerjo, bi ji utegnil tudi kaj izčesnati, kako so me pivci napajali z vinom. Jejhata, vsi križi bi bili dol, tako bi z materjo orala! Ne, ne, nikamor mi ne pojde.

»Zahvalil sem se že sam in se še bom,« sem jo miril, »prav nič ni treba, da bi se poniževali zaradi mene tudi vi!«

»Ali ne bodo mislili, da ne vem, kaj se spodobi?« jo je še skrbelo.

»Ne, drugih misli in skrbi imajo zadosti,« sem jo naposled le preveril in spremil do železniške postaje.

Vrnil sem se poln lepih nauk in postal pred gimnazijo. Kako rad sem jo imel! Oči so mi jo božale, srce jo je nežno ljubilo in se je otroško balo.

»Tàk v tejle stari hiši si bom koval srečo?« sem čustvoval. »Ali bom kaj prida kovač...?«

6. Gimnazija.

Plah, vendar lahak mi je bil korak, ki me je prvega šolskega dne nesel v gimnazijo. V srcu mi je bilo bridkomilo.

Spominjal sem se težav, ki mi jih je bilo trpeti, da sem, vsem zaviram nakljub, naposled le prišel do prvih gimnazijskih višav. Živa domišljija mi je na stežaj odpirala svet, poln knjig, ki bom po njih kdaj lahkotno brbral vse dni in vse noči...

Kakor pijan od omotične sreče, ki se mi je žerjavila v trdnem samozaupanju, sem spotoma za trenutek skočil v frančiškansko cerkev, da bi, kakor mi je zmerom naročala mati, božjemu in Marijinemu varstvu izročil sebe in vse svoje prizadevanje.

V skrivnostni temini cerkve sem opazil precèj dijakov, majhnih in že večjih, ki so tihi in resni stali bolj spredaj.

»Aha, tudi ti so se spomnili materinega nauka,« sem sodil in se ponižno stisnil za vrata. Srce, nedolžno in čisto, je potrkalo v nebesih.

Čisto mehak sem potlej prišel v šolski razred. Fantički, stari deset do dvanajst let, so vreščali kakor žerjavi. Zdaj so onemeli in vame zastrmeli. Zrinil sem se v zadnjo klopi, prenizko in preozko za takega hrusta. Pikati se me ni upal nihče; pomnili so nemara še, kako sem pred sprejemno skušnjo stresnil porednega fantiča.

Zdajci je zabrnal šolski zvonec. Prvič v življenju sem ga slišal; boleče zvenčeči glas mi je, ne morem pomagati, stisnil srcé in skoraj sprožil solzé.

»Ječi kakor navček,« se mi je v mehkobo razpoloženja ponudila otožna primera. »Pa res: umrlo nam je otroštvo, zdaj nas čaka trdo delo za življenje, skrbi, majhne in velike, se začno, brez njih nihče izmed nas nikoli več ne bo...«

In se je začelo. Vsako uro je med nas prišel drug profesor. Pa ni nič učil, skoraj vsak nam je le pretil. Ni mu bilo do naše ljubezni, hotel je le, da bi se ga bali, bali...

»Kaj neki revska tako?« se je nekaj lepega podiralo v meni.

Najbolj oduren je bil profesor Marinko, velik, močan in spasen mož z močno zaripljenim obrazom in zadirčnim glasom.

Oblastno se je nosil med klopmi, popadljivo renčal in zoprno revskal zdaj v tega zdaj v onega.

»Čemu se vas je toliko nateplo?« je potlej pihal v nas vse. »Pa saj vem: kmečko delo vam smrdi, gospodje bi radi postali! No, le stojte, še pred božičem vas napodimo spet h kravam vse, če se ne boste prav dobro učili!«

Držali smo se, kakor bi mrzla sapa vela po nas. Kar oddahnili smo se, ko nas je odrešil zvonec.

»Bog nas varuj profesorjā Marinka,« sem še tisti dan slišal pogovor večjih dijakov. »V primeri

z njim so drugi profesorji pravi angeli; če so hudi, se hude le delajo, ker sta učna metoda in stara navada menda taki.«

»Katehet Marinko je pa res hud in nevaren; še ravnatelj in vsi profesorji se ga bojé.«

»Da, vse mesto ve, da v gimnaziji le njegova obvelja.«

»O, kdor se mu kolikaj zameri, stori najboljše, če jo prej ko prej popiha na drugo gimnazijo.«

7. Stradež.

Za sostanovalce sem imél razen petošolcev Ivana, Ludovika in Štefana še drugošolca Janka. Prvi trije so bili Štajerci in so prišli z mariborske gimnazije, Janko pa je bil iz ribniške doline. Razumeli smo se čisto dobro. Vsi so bili ubogi in so imeli hrano v dijaški kuhinji in v samostanu frančiškovcev, pri gospodinji pa zajtrk.

Gospodinja je zajtrk dajala tudi meni, da sem njenemu sinčku pomagal ob nalogah. Fant je bil priden, poslušen, za učenje pa ne dosti vreden. Ob njem sem spoznaval, kako neprijetna je inštruktorska služba.

Po štirikrat na teden sem kosil v dijaški kuhinji, druge tri dni sem se res postil. Stradanja sem bil sicer navajen kakor maček peči, tisti post pa je vendar bil strahovito hud in me je vselej

izlakotil, da sem komaj čakal, ko sem smel zdrsniti na večerjo k tistemu gostilničarju.

Kar me je hudega posta otela velika sreča.

Ko sem nekoč šel iz šole domov, mi je k sebi mignila obilna mesarica.

»Ali je res, da ste brez kosila trikrat na teden?« je zardela.

Zardel sem tudi jaz; ni mi bilo prav po volji, da že tudi meščani vedo o moji stiski; molčal sem s pobešenimi očmi.

»Ob tistih dnevih hodite kosit kar lepo k nam,« so se ji oči skalile. »Dokler si kje drugje ne najdete boljše pomoči,« se je vsa ganjena obrnila, anti dobra gospa je bila in smilil sem se ji.

Dobrotnik gostilničar pa ni bil mož. Že ko sem prvič prišel večerjat, se je delal, kakor da se ne more spomniti ne mene ne svoje obljube.

»Vidim, premislili ste se,« me je ponižanje zbolelo; »pa hvala lepa, ne bom prihajal, nočem vam biti na škodo!« sem se obrnil.

»E, kar prihajajte, če že pravite, da sem vam obljubil,« me je ustavil. »Pri meni vas vsak večer čaka večerja.«

Kaj pa sem hotel? Ali pogoltnem ponižanje, ali naj brez večerje hodim spat? Ukloniti se moram. Nemogoče je, da bi zdrav ostal tudi brez večerje, ko že kosim ne vsak dan.

Vdal sem se in lepo zahvalil za veliko dobroto.

Hodil sem večerjat skoraj že ves mesec. Dobival sem ostanke opoldanskih jedi, včasih skledico vsukanega močnika, prav redkokdaj zvržene žlezaste govedine s kisom in oljem. Vse sem enako rad mlatil, strahotno sem se razvijal, zmerom sem bil lačen.

Dobrotnik mi nikoli ni privoščil besede; gledal me je nekako po strani.

»Vsaj lahko noč bi želeli, preden odidete!« je neki večer revsknil in stopil za menoj v vežo.

»Gospod, ne zamerite, saj sem, tudi zahvalil sem se, kakor še vselej!« sem se pohlevno branil.

»Lažete!« je zarežal. »Kaj mislite, da sem gluh?«

»Vsaj gostje morda niso,« je že zavrelo po meni, »kar vprašajva jih, kako je bilo!« sem hotel prijeti za kljuko gostilniških vrat.

»Ni treba,« mi je zastavil pot.

»Že vem: ni treba, ker bi vam utegnili spet katero povedati!« sem ga podsmešno spomnil. »Ne zamerite, drugače bi mi lahko razodeli, da ste se premislili. Pa razumem tudi tako. Bog vam povrni; vašega praga ne bom več brusil. Lahko noč!«

Zunaj sem se potlej preudaril vsega.

»Zdaj bo pa joj!« sem vedel. »Posta bo; noben puščavnik ni še stradal tako.«

Čudno: na dobrotnika nisem bil nič več hud. Nemara je radospraven ali pa siromak celó sam?

Grd in trd je res, pa zameriti mu ni, saj je bil mesar, kakor pravijo.

»Anti meni so rojenice namenile ponižanje in bedo.« sem se spomnil staroslovenskega bogoslovja, kolikor sem ga poznal iz pravljič in knjig. »Morda zato, da se že zdaj izkaže, koliko me je.«

In sem precej sklenil, da nikomur ne povem, kako hitro se je dobrotnik naveličal krščanskega usmiljenja.

»Meščani bi sicer tudi to jemali v misel in naju vlačili skozi zóbe!« sem menil, ko sem počasi pa trdo stopal po kotanjastih ulicah. »Nočem!«

Domov se mi ni dalo. Šel sem mimo kapiteljske cerkve na »Stare šance«. Sam bi bil rad s svojimi skrbmi.

Bil je lep večer. Lena Krka se je spogledovala z mesečino, ki je srebrila svet, kakor daleč so mi nesle oči. Misli so preskočile bližnje in daljno hribje, se stisnile ob mater, sestro in brata, zbežale dalje, dalje... in že vasovale v Ljubljani.

»Ljuba Ljubljana,« sem vzdihoval po njej. »Kako dobro mi je bilo, dokler sem gledal tebe!«

Šel sem domov. Otožen, ubit sem bil. Legel sem, spanca pa ni prècej bilo.

»Kar bo, pa bo!« sem podil skrbi, ki so me vile. »Poklekal pred nikogar ne bom, rajši poginem od vsega hudèga!«

8. Profesorji.

V šoli mi ni bilo sile. Učenost se mi ni zdela velika, nič posebno novega mi ni znala povedati; v strahu in spoštovanju sem se odkrival le nemščini in latinščini: nemščine sem se bal še zmerom, latinščina pa mi je bila močno všeč.

Bolj in bolj sem vendar čutil, da sem za prvi razred prezrel, že premožat za tak drobiž in tudi preobčutljiv. Vsak dan me je sproti bilo sram, ko sem se moral dati poniževati med smrkavimi otroki, z vsakim dnem sem bolj in bolj črtil nemščino, ki mi je toliko let zavirala pot do gimnazije.

Učitelji, ki sem jim bil pokoren doma in med otročaji v Ljubljani, me niso žalili ali zasmehovali nikoli, profesorji pa so bili skoraj vsi pravi mojstri v poniževanju in zasmehovanju. Ob izpraševanju so učenca večje begali, da naposled res ni znal, čeprav je sicer znal. Veličina, ki mi je o njih v mislih nekdaž rasla, se je zdaj nižala čedalje bolj v obupen nič.

Profesorji mi res niso bili všeč vsi. Pusti, zoprni so bili, popadljivi in vendar nekje daleč daleč od nas.

O profesorju, ki mu je na rokah vsa usoda mladega človeka in vse lepo upanje in veselje dostikrat prav ubogih učenčevih staršev, sem imel kar nekaj pregnane, prevelike, prezrele misli. Profesor, sem hotel, bi dijakom moral biti kakor

oče: zgleden, skrben in po potrebi strog; pa tudi spoznaven, dober in pravičen, posebno pravičen.

Kako malo jih je bilo, da bi jih bil lahko postavil na oltar ljubezni in spoštovanja!

Ko je bil kdo vprašan in ni znal, se je profesor po navadi lotil mene:

»Fantè je cucelj pozabilo doma, zdaj pa nič ne zna,« je duhovičil; »očka, povejte mu vi, povejte.«

Če mu nisem odgovoril prav po volji, je podsmешno zajavkal: »I, očka, kaj bo pa zdaj? Ali naj mu razločneje povem jaz? Kaj niste za to vi tu?« Kadar pa sem odgovoril brez spotike, se je naveličano zarežal: »Že prav, očka, le sedite. Zdaj pa vemo, kajne, otročički?«

Zdelo se mi je, da mi hočejo šolo pristuditi.

Nisem se dal omajati, a ob neki taki priliki me je vendar zmoglo.

»Gospod profesor,« sem sopihnil, »prosim, da bi me izpraševali brez zasmehovanja!«

Vse je ostrmelo, profesor sam je iz miznice potegnil razrednico, da bi me vpisal za sodbo in kazen, pa se je brž premislil, jo spet spravil in me začel prav natančno tipati tudi iz starih nalog, da sem se komaj ognil slabemu redu.

»Kako sem neumen!« sem se potlej karal. »Kaj bi se tele bolo z bikom, ki je nevarno rogat in divji?«

Posihmal sem voljneje trpel.

Ob uri za zgodovino smo nekoč brali o starih Grkih. Vrsta je prišla do mene. V besedilu je bila tudi neumna, čisto papirnata beseda ‚malone‘. Neznana mi je bila, naglasil sem jo po slovensko ‚malóne‘.

Profesorja je zbolelo, da je kar poskočil. Ves hud je hotel vedeti, od kod sem, da tako napačno izgovarjam.

Boleče me je zaščemelo.

»Besede ne poznam, ne vem, kaj pomeni,« sem se branil.

»Beseda ‚málone‘ pomeni ‚skoraj‘, zapomnite si,« se je vdajal. »Kaj niste še nikoli brali nobene knjige?«

»Nekaj že,« sem iz spomina predenj nametal grmado knjig. »Take besede pa se ne spominjam iz nobene knjige. ‚Málone‘ je, mislim, beseda, ki se nikjer ne govori.«

Molče in mirno me je gledal; čez čas se je nasmehnil:

»Res je, med nami je ne govorijo nikjer. Prečrtajte jo v knjigi vsi in nad njo zapišite ‚skoraj‘, da bo prav.«

S tem profesorjem sva bila potlej prav prijatelja. Znal sem mu zmerom. V »zgodovini« sem posekal vse. Staretova »Obča zgodovina«, ki sem jo že tolikokrat bral, me je bila dobro podstavila.

Ampak siten je bil kakor grižna oné in včasih hud ko sam tresk, vendar tudi dober in zmerom pravičen. Zvedel sem, da je siromak hudo bolan in da se utruja in ubija s pisanjem zgodovinskih knjig. Tako sem ga še rajši imel in še bolj spoštoval.

Bil je profesor Ivan Vrhovec.

Velike težave mi je vendar prizadevala — slovenščina. Vtepal nam jo je profesor, ki je menda znal samo, kolikor in kakor je bilo v knjigi.

Razlagal ni dosti, kar brali smo slovnico in pesmi, od ure do ure pa se morali na pamet naučiti toliko in toliko tega in tega.

Šolskih in domačih nalog smo pisali dosti. Domače naloge so se mu zdele od nekod prepisane in vse predolge, šolske pa preslabe in prekratke. In slastno je z rdečo tinto podčrtaval pravopisne napake, slovniških pa vseh zmerom še opazil ni.

Tako se mu je posrečilo, da me je spravil čisto ob tla in da sem brez veselja in zanimanja mazal tiste plitve naloge.

»Kaj bi mojim redom iz slovenščine rekli ljubljanski prijatelji?« mi je bilo hudo.

Za latinščino smo imeli profesorja Alojzija Virbnika. Bil je resen človek in zmerom ves profesor, kakršnega so si umišljale moje misli.

Dijaki višjih šol so si o njem pravili, kako učeno in vendar umno jim razlaga stare Latince.

Poveličevali so ga, da bi lahko predaval na univerzi, tako veliko je njegovo znanje.

Latinščine ni kar precej spočetka tlačil v nas. Prve ure nam je, kolikor se je pač dalo v prvem razredu, z zanimivim pripovedovanjem približeval stare Rimljane, razlagal njih vladarsko in umsko moč, dokler so živeli krepostno, in njih zaton, ko jih je začel zmagovati greh napuha in razuzdanosti.

»Vsak greh zoper pravičnost in čednost se kaznuje že na tem svetu,« je lepo zavezoval presrčno pripovedovanje. »Kako modro so o tem pisali pisatelji in pesniki starega Rima, spoznate, ko se zadostno naučite prelepe latinščine. Učite se je pridno, ne opustite nobene naloge!«

Govoril je z nami zmerom po človeško in spodobno. Radi smo ga imeli, nobenih velikih sitnosti mu nismo prizadevali.

V najlepšem spominu mi še živi tudi profesor Jeraj. Učil nas je naravoslovja in telovadbe. Bil je res kakor oče: na videz nekoliko hud, vojaško trd, v resnici pa dobra duša. »Lovil« ni nikoli nikogar. Vsakdo je do ure natanko vedel, kdaj ga pokliče, in se je lahko pripravil.

Bil je močan in gibčen človek. Pri telovadbi je vsako vajo napravil najprej sam. In menil se je z nami, kakor da smo mu res rodni otroci.

Mislím, da ga nihče njegovih učencev še ni pozabil, vsak se ga gotovo še zdaj spominja z ljubeznijo in spoštovanjem.

9. Grče in skorja.

Novomeški dijaki so tačas rastli samosvoje, kar divje. Nihče jim ni uravnaval duhovne rašči, nihče ne prilival širše izobrazbe, nihče ne nanje cepil svetne ali družabne olike.

Kdo pa naj bi bil to tudi storil? Saj ni bilo prosvetnih društev, ki bi imela vsaj posrednih moči do dijakovega srca in duha, ni bilo knjižnic, da bi mu s pametnimi knjigami širile znanje, in ni je bilo prilike, kjer bi si doraščajoči mladi ljudje obtesali grče in zgladili skorjo.

Za »mili narod« je pač gosposčila gosposka in napihnjeno vase zagledana Čitalnica, ki se je po nemarnem tudi prešerno imenovala Narodni dom. Najbrž je bila naročena tudi na kak slovenski časnik, morda se je kdaj celó spozabila in kupila to ali ono slovensko knjigo, pa tega ne morem vedeti prav za trdno. Vem le, to pa prav za trdno, da bi se gospodje, ki so v Čitalnici po nemško kramljali, prav grdo ujezili, če bi se »mili narod« kdaj drznil približati Narodnemu domu. In še trdneje vem, da bi bil profesor Marinko, če bi bil kateri koli mlajši dijak prestopil čitalnični prag, ustvaril strahovit sodni dan...

Tudi telovadno društvo Sokol je skušalo šopiriti svoje kreljutke, pa je ptiček bil prenebogljen. Tisti, ki so se maličili z njegovim perjem, so se ga nerodno spominjali le, kadar jim je dal

priložnost, da so se razkazovali v rdeči sokolski srajci.

Sokol je bil tačas v velikih časteh. Krepil je moč in zdravje telesa, gojil moško značajnost, posebno pa budil čvrsto zavest slovenstva. Kdor je postal sokolski »brat«, je veljal za slovenskega, možatega in poštenega človeka.

Sokoli so mislili tako, mladina je z vsem srcem vrela za njimi. Na zdar! Tak je bil iz Čehov med nas presajeni pozdrav.

Čeprav se Sokol ni očitno paril s politiko, mu je bila državna oblast precej gorka. Kjer je v imenu vlade oblačil in vedril tuj, nemški človek, se društvu ni bilo bati posebnih sitnosti; gorje pa mu je bilo, kadar je po kaki birokratični zmoti ali po renegatstvu dobil v roke vajeti krajevne državne oblasti naš, slovenski človek. Ta je hlapčevsko ponižno počenjal vse, o čemer je vedel, da je po misli vladne politike.

In vendar so člani sokolskega društva bili uradniki in učitelji, precej je bilo tudi trgovcev in obrtnikov. Drugi, preprosti ljudje se sploh niso upali v tako gosposko društvo.

Telovadil ni skoraj nihče. Poglavitno je bila parada z rdečo srajco.

In dijaki? Njim, mladim ljudem bi telovadno društvo bilo kakor Judom odrešenje. V mladem, zdravem telesu je toliko zdravja in moči, ki si

tako ali tako hoče odpreti ventil — zaklopnik, da ga ne bi razneslo.

»Pridni« dijaki so izvrstno študirali, slušali profesorje in gospodinjo, doštudirali in odšli, nerodni in prazni, križem sveta. Da bi se bili kdaj dotaknili knjige, ki ni bila v učnem sporedu, ali da bi kdaj silili v Čitalnico ali telovadnico, jih tudi najneumnejše sanje nikoli niso zapeljevale.

»Malopridni« dijaki, zdravi, bistri fantje, ki jih je profesor Marinko gledal le po strani, so iskali knjig. Dosti jih je bilo, ki so po vinarjih zbirali denar, da bi kupovali slovenskih knjig in jih potlej tudi posojali po vsej gimnaziji. Anti močno so ljubili slovensko besedo. Tudi po telovadnici so se na skrivaj zvirali. Sokolski sluga Pepe jim jo je že za eno viržinko rad odprl.

10. Družčina.

Ob lepem vremenu smo rojili do starih gradov, ki jih je tam doli vse polno. Kar požiral sem zgodovino, ki so jo nekateri starejši dijaki dobro poznali in mi jo pravili.

V mestni okolici smo nekoč srečali starejšega dijaka. Obleko je imel črno, lice belo in rdeče, na nosu zlate naočnike, v ustih tlečo cigareto, v roki pa neko knjigo.

»Kam pa, fantje?« nas je ustavil.

Povedali smo in se smehljali.

»O, z vami bi šel, pa ne utegnem. Učiti se moram in inštruirat pojdem čez kako uro; za šolnino si moram prislužiti.«

Zgovorno nam je pravil, da razred sicer dobro zdeluje, šolnino pa vendar zmerom plačuje.

»Kako je to?« smo ga gledali.

»Marinko mi zmerom zvesto preskrbi slab red glede vedenja ali pa glede pridnosti.

»Kaj si mu pa storil?«

»Kaj? Saj ne vem. Ne mara me, pa je! Že kar ob začetku šolskega leta mi pove, da mi bo plačati šolnino. Za to sem mu hvaležen, lahko se pripravim in si poiščem zaslužek.«

Gledal sem ga kakor veliko čudo. Kar nam je pravil o profesorju Marinku, sem si sproti pre-sejal. Počasi sem namreč že začel spoznavati, da tiste sodbe o profesorju Marinku niso zmerom pravične prav do dna: dijaki so mu sovražni, ker je mož nesrečno oglat in robot in ne zna voljno gnesti mehkih Dolenjčkov ...

Da, gledal, kar strmel sem v Marinkovega tožnika. Iz ust in nosnic se mu je cigaretni dim čudovito kadil.

»Ná,« me je zreli fant napačno razumel, segel v žep in mi ponudil »dramo«, drobno cigaretko, ki je bila iz najslabšega tobaka in ki so ji šaljivci vzdeli ime »ozkotirna« cigareta.

Še nikoli nisem kadil. Kaj zdaj? Ali naj rečem, da sem smrkavec, ki se bojim tobaka?

»Nisem navajen,« sem naposled našel pamet, »hvala.«

»Blagor se ti!« me je pohvalil. »S kajo se nikar nikoli ne sili. Kajenje ni ne imenitno ne zdravo in ne lepo; je samo grdo, ko se ga navadiš tako, da ti je brez njega hudo.«

»Grdo?« je nekdo podvomil.

»Da, grdo, ker postane — strast!« je oni rekel in šel svojo pot. »Lepa je samo strast ljubezni do staršev in do naše slovenske domovine!« se je čez čas obrnil in nam pomahljal.

— Ob grdem vremenu smo ostajali doma. Naučili so me že kvartanja. Kvarte me niso zanimale. Zdele so se mi duhovna morija. Igral sem zgolj zaradi družčine. Včasih, posebno pozimi, smo se nekoliko tudi topli. Obrtniški vajenci in pomočniki so imeli piko na dijake. Ti so jim kazali rogovilice; mahoma je vselej nastal tepež.

Meni je pretepaška žilica zamrla. Tepež za vsak nič se mi je zdel strašno neumen.

Kadar je nenadno nastala vojska, sem se umaknil na stran in kakor vojvoda gledal po »bojišču«. Še večkrat sem šel pa kar domov, češ kaj mi mar takele nerodnosti.

Če je bilo dijakov premalo in so jih oni klestili, so pritekli pome, da bi jim šel pomagat.

Tako sem večkrat prišel v prav vroč tepež in na glas, da nikoli ne bežim in da se znam tepsti.

Kogar sem otrnil jaz, je res imel zadosti in mu je bilo iti kar domov.

11. Literat.

Ob takih dnevih sem se kmalu seznanil s četrtošolcem Oskarjem. Bil je lep in prijazen, zdrav in rdečeličen fant, po starosti pa nekaj pred menoj.

»Veš,« mi je nekdo zaupal, »Oskar je pisatelj, podlistke piše.«

Dijaku je bilo tačas hudo prepovedano vsako literarno delo. Če bi ga bili zasačili ob kraji, bi jim ta greh najbrž ne bil tako grd, kakor če so mu dokazali, da se brez dovoljenja šolske oblasti ukvarja z leposlovnim peresom.

Oskar, ki sem ga prav spoštljivo vprašal, ali je res že pisatelj, se je potajil.

Razumel sem, ni mi smel pritrditi.

»Jejhata, res je pisatelj!« sem vanj verjel in ga občudoval.

Kar si je nekdo izmislil, da bi igrali »gle-dališče«.

»Kje bi pa dobili igro in igralcev?«

»Igrali bi seveda sami, igro pa naj kdo kar napiše.«

Tiste dni jih je potlej dosti tičalo le doma, igre pa vendar ni nihče pokazal, že lastna sodba mu jo je zvrгла.

Na skrivaj sem pisal tudi jaz. Iskal sem po spominu, kako so bile pisane igre, ki sem jih kdaj bral. Pomnil sem bolj le režiserjeva dejanja, po vsebini in obliki se kaj pridovnega nisem mogel domisliti.

Napisal sem naposled vendarle igro dvodejanko. Dejanje iz kmečke hiše. Oče pesti sina dijaka, ki noče »storiti dobro« in iti v lemenat, marveč hoče kmetovati. Konflikt sem zakrotovičil v trmi očeta in sina. Sin onemore in pobegne z doma, oče zboli in se na smrtni postelji, kajpak, spravi s sinom, ki se, kajpak, pravočasno vrne.

Tudi jaz sem svojo »umetnino« tajil in skrival.

A Oskar je moral kaj slišati, kar prijel me je, naj mu pokažem, kaj sem napisal. Branil sem se dolgo, češ nimam več, sežgal sem.

»Ne ti ne oni drugi, nihče ni nič sežigal,« se je smehljal, »vsi občudujete sebe in po božje častite tiste papirje.«

Da ne bi tako mislil tudi o meni, sem mu igro res pokazal.

Ni je pohvalil, prav zvrigel pa tudi ne.

»Prvič nič ne veš, kaj je igra in kako se piše. Drugič si prezgovoren, preveč se motaš, pa še prav nekmečko, s čustvi pa premalo živiš in delaš, saj

v delcu ni skoraj nobenega življenja in nobenega pravega, napetega dejanja,« me je klestil.

Poniglavo sem stal pred njim in trpel hude muke. Kaj menite, prvi in pravi moj opus — umetniško delo, pa mi ga takole deva v nič!

»Ne zvončkljaj tako zgolj le z besedami, dejanje samo naj živi in govori zase,« me je še dalje mlatil. »Ti sam se le skrij. Kdo vpraša po tebi? V leposlovni umetnini si ti najmanj potreben!«

»I, kdo jo je pa napisal?« mi je ušlo.

»Ti, fant moj, gotovo ne. Spisal jo je nekdo, ki je v tebi in ki ga ti še nič ne poznaš.«

Nisem razumel, debelo sem ga pogledal.

»Zdaj pa pojdi, ali pa ti primažem katero!« je rekel z glasom, ki je hotel biti hud, pa je bil le dober in mil. Med vrati mi je segel v roko, z drugo pa me čez ramo rahlo pritisnil k sebi.

»Na zdar!« je hripavo rekel in me spustil venkaj.

12. Duhovna rašč.

Dosihmal me je ob branju knjig zmerom najbolj zanimalo dejanje povesti. Oskar me je naučil, da sem si začel iz nje luščiti jedro in si ogledovati tudi luščine.

»Najvažnejše naj ti bodo misli, ki jih pisatelj razodeva v povesti,« me je pametni fant učil; »prav nič manj važni pa niso oblika, jezik in slog. Vse skupaj, misel, oblika, jezik in slog —«

»— se potlej imenuje umetnina, kajne?«

»Da, če je to delo opravil genij — velik um.«

Posihmal knjig nisem več požiral; nadziral sem pisateljevega genija in za njim počasi, boječe pobiral utrinke njegovega božjega daru. In zamuden, nerodno nespešen sem postajal v branju.

Kadar sem bral kako prav lepo knjigo, sem se otročje jokal, tako me je jemala vase in milovala, češ kako sem še majhen in neveden.

»Oh, saj vem,« me je peklo, »nikoli ne bom znal toliko, da bi po pameti prav bral, kar pisatelj napiše.«

In sem začel od kraja spet brati isto knjigo, češ morda pa se le privrtam do jedra. Pa se nisem, vsaj zdelo se mi je zmerom tako. Za nerodnega in neumnega sem se imel.

Pa res. Drugi dijaki so bili tiči, skoraj vsi so bili nesrečno zaljubljeni. »Izvoljenka« ni nikoli zvedela, da je »deklica neusmiljena«, zaljubljeni mački pa si drug drugemu tudi niso zaupavali svojega obupa, ker menda niso kaj trdno verjeli, da je »dulce socios habere dolorum« — tolažno imeti sotrpina. In so ravnali prav. Sicer bi se bilo dostikrat izkazalo, da plamen njih ljubezni liže isti žrtveniček. Pa pesmi so kovali, kar iz rokava so se jim usipale, in zanimivi so postajali, ves nedolžni dijaški svet jih je občudoval.

Jaz pa? Hm, tista zaljubljenost se mi je zdela otročja. Čemu le vzdihovanje? Pojdi in se moško

pomeni! Kaj se bojiš? Pa saj vem, ne bojiš se, le sram te je.

Tako sem jih v mislih karal in hvalil, obenem pa zavidal zaradi pesmi.

Oh, lepo mora biti, če se ti besede sledé in pletó, da od skrivnostnega strahu kar drhtiš, ko ustvarjajoče govoriš lepo pesem...

Ob priliki sem z Oskarjem govoril o teh pesmih.

»Že vem,« je segel v žep. »Prepisal sem si neko tako ,pesem'. Poslušaj!

O ti luna, nocoj
mi na nebu postoj,
da te vprašam,
ali naj še prenašam
bolečine srca,
v ljubezni ranjenega.«

Šlo mi je na smeh.

»No, vidiš,« mi je Oskar pokimal. »Kaj takega ni pesem, ne po vsebini ne po ritmu in ne po nerodnem stikanju prisiljenih rim.«

Nikomur nisem več zavidal takih pesmi. Nekje še daleč v meni je žarela iskra vere, da bi jaz drobil čisto drugačne pesmi, če bi se mi kdaj sprožile po srečni ali nesrečni ljubezni.

Mislil sem, da me je prevzetija že minila, zdaj pa sem spoznal, kako velika je še.

13. Ateist — brezbožnik.

Dva, tri mesece po tistem, ko sem zgubil večerjo, se mi je godilo kaj slabo. Trpljenje sem dolgo skrival, izvolal ga je Oskarjev sošolec Julij, gosposki Novomeščan.

»Zakaj ne stopiš do gvardijana?« me je karal. »Če toliko dijakov kosi in večerja v samostanu, tudi tebi ne bo odrekel, saj si svetopetec.«

»Kdo sem?«

»I, pravijo, da po cerkvah vsak dan vsem svetnikom ližeš pete.«

»Pa ste res čudni vsi vkup,« sem čez čas brez jeze odgovoril. »Veste, da stradam, pa to se vam nemara zdi kar prav: še nihče izmed vas mi ni ponudil večerje. Vsi najbrž čakate in gledate, kdaj obupam in prhnem v Krko. Tako me na posled zasačite, da včasih stopim v cerkev, a to se vam že ne zdi prav: zasmehujete me! Ali zato, ker še ne kradem?«

»Križ božji, samo svetovati sem ti hotel, ne te jeziti,« se je siti dijak Julij strašil.

»Nič ne maraj,« sem se popravljal, »saj nisem hud, še za svetopetca ne.«

»Na zdar!« mi je pomirjen stresnil roko. »Veš, jaz sem,« nekoliko se je ozrl, »jaz sem ateist.«

Ateist? Kaj pa je to? Pešnik, ka-li?

»Kdor ne veruje v Boga, je ateist,« je dopolnil, ko je videl, da ne razumem tuje besede.

»Kako pa človek postane ateist?« sem ga gledal kakor Bošnjak medveda.

»Veruješ ne v Boga ne v hudiča, figo kažeš farjem in živiš, kakor ti je všeč.«

»Aha, že razumem. Ko mi bo treba večerje, pojdem morit, krast, saj ni greh.«

»Sodnik in žandar te zamehurita.«

»Kaj nista tudi ateista?«

Premolknil je, spoznal, da se poredno šalim.

Mimo je prišel precèj dolg, a suhoten starček s sivo brado in prav tako sivo volneno pahavko okoli vratu.

»Ali ga poznaš?« me je dijak vprašal.

»Janez Trdina, ne?«

»Da, vidiš, ta tudi ne mara Nemcev in — svetopetk.«

»Jaz tudi ne.«

Pustil sem ga in res šel do gvardijana. Drugi dan sem že tam večerjal. Spet se mi je godilo kar dobro.

Usoda mi je vendar že plela venec trpljenja. Če bi bil to vedel in bi bil ateist, bi bil nemara res stopil k povodnemu možu v Krki...

14. Dušni boji.

Z Julijem, nejevernikom, ki me je zasmehoval in mi Boga jemal, sem se vendarle rad družil. Tudi on je ljubil knjige in čudovito lepo govoril

o njih. Najrajši je bral take, ki so umljivo obravnavale učene, znanstvene stvari; do leposlovnih knjig mu ni bilo dosti.

Družčina z menoj mu je bržkone bila všeč, saj je zmerom tiščal za menoj. Nemara je ob meni meril moč svoje zgovornosti in prepričevalnosti. Včasih me je pa le kar zviška vprašal, ali sem še tako neumen, da verujem v Boga.

Če bi me bil kdo tako uščenil kdaj prej, bi ga bil spodrecal, da bi dosti imel za prav dolgo; zdaj sem poniglavo molčal, tako me je bilo sram, da me ima za neumnega.

»Zakaj je neumen, kdor je veren?« me je naposled le pogrelo, da sem ga brezasto pogledal.

»Ker veruje, kar res ni, in ker si življenje greni s tistimi praznimi verskimi stvarmi,« se je še zaničljiveje smehljaj in mi učeno dokazoval, da ni in ni Boga.

Jezilo me je, ker mu nisem mogel ugovarjati z »znanstvenimi« rečenicami. Preprost, kakršen sem bil, sem le preprosto branil svojega Boga. Kaj bi bil dal, če bi bil v tistih bojih imel več znanja, več učene zgovornosti, več duhovne moči!

Počasi me je dobil čisto podse.

»O, nisi neumen,« me je hvalil, »prècej razumeš, ni ti treba dolgo dopovedovati.«

V hvali sem čutil posmeh.

»Le stoj,« sem godrnjavnil, »ko se naučim nemščine, se lotim knjig, kakršne prebiraš ti. Poglej, Julče, se pa le pripravi: drugače ti bom odpeval, kakor ti znam zdaj!«

»E, bogoslovje je modroslovje,« mi je kimal, »dosti je treba znati, preden se mu približaš.«

Vera mi je stala še na trdnem. Vsak mesec sem rinil v spovednico in pred oltar, vsak dan sem se dosti obešal po cerkvi, vsak večer sem molil, materinih naukov in svaril še nisem pozabil nobenega.

Nekoč se je prismejal z neko drobno nemško knjigo in mi jo tu, tam prècej začel prevajati in razkladati.

Prestrašen sem ga gledal in poslušal ves trd.

»Kakor da ni več svoje pameti,« sem strmolel vanj.

A on je prevajal in prevajal.

Bog se je začel umikati, vera se mi je majala, nekaj čistega, svetlega je ugašalo.

Knjiga se je, mislim, imenovala »Die Welt-rätsel«. Spisal jo je Ernest Häckel, nemški prirodoslovec in modroslovec. Boga stvarnika ni, je učil; vse, kar je in živi, se je razvilo iz narave, človek pa iz opice.

Da bi mi opice bile prastarši, se mi je sicer nekoliko upiralo, vendar ga nisem več zavračal, voljno sem nastavljal uho in se bolj in bolj zapletal v mreže tistega plitvega ateizma.

Ha, to so mi bili že trdni znanstveni dokazi. Boga in nebes res ni, pekla in hudiča tudi ne... O, to je dobro! Če ne grešiš zoper svetne postave, lahko mirno živiš in ti božjih in cerkvenih zapovedi ni treba biti več mar.

»No, kaj praviš pa zdaj?« je nehal in me zmagovito pogledal.

V meni se je spet vse zamajalo, nobene nisem mogel ziniti, le solze so se mi udrle, tihe, vroče solze za Bogom, ki sem ga zgubil.

»Nič ne maraj,« me je kakor miril, »tako, vidiš, se primeri vsakomur, ko stopi na sonce svobode: očem, navajenim le mraka, se sprva pač nekoliko zablešči.«

Govoril je čisto resno, vendar sem v njegovih besedah spet čutil posmeh.

Strt in potrč sem ga pustil in šel.

Strašno sem trpel. Nič mi ni bilo do »svobode«, hudo hudo mi je bilo le za Bogom.

Kadar mi prej ni bilo kaj prav, sem se vselej lotil Matere božje ali pa se pomenil z Bogom v oltarju, pa se mi je spet kako preložilo... Kaj pa zdaj? Kam? Kako? Saj vendar ni Matere božje, ni Boga ne tu ne tam, sam sem kakor star volk... Zaril sem se kam v samoto in trpel kakor Job na gnoju.

Med dijaki se je razvedelo, da sem ateist. Kmalu sem tudi jaz spoznal dosti dosti ateistov.

»Kako neki je njim?« sem premišljal. »Ali tudi toliko trpijo?«

Pa ni bilo kazno, da bi jim kaj bilo. Vsi so bili veseli in poredni, vere in Boga niso prav nič pogrešali.

Počasi sem se umiril tudi jaz, kakor se utolaži pogrebec, ko se vrne s sedmine.

Kakor mi srce ni bilo več čisto, tako mi je posihmal tudi glava bila čisto zmešana. V mislih sem vendar zmerom kaj predeval. In samega, zapuščenega sem se čutil, da me je bilo kar strah, sam nisem vedel, česa vsega.

Kar mi je gospodinja velela, naj ji fanta ne učim več, saj ni za šolo, obrta ga dadó učiti.

Tako sem bil ob zaslužek, ubogi zajtrk je šel z bogom.

Ta nesreča je kmalu doklicala še drugo sitnost.

V šoli me je profesor za slovenščino grdo pokaral, ker sem se pozabil naučiti Valjavčeve pesmi »Lesena riba«, in me je še poniževal in zasmehoval, da slovenščine tudi sicer ne znam kaj prida.

Kako me je bilo sram! Slovenščine da nič ne znam!

»Res je, ni prav, da sem se pozabil naučiti tiste otročje pesmi,« sem spoznaval; »pravično pa ni, da mi zato v nič deva drugo znanje,« me je grizlo, da sem se naposled priveril: »Vsega se bom učil, tiste pesmi pa se zdaj nalašč ne naučim!«

15. Politika.

Po Novem mestu je završalo.

»Ježeš,« so svetopetke vrele, »Antikrist, pravite, bo shod imel pri Brunerju?«

»Da, socialist; iz Ljubljane nas pride slepit.«

»Kaj ni nikogar, da bi ga ustavljal?«

»Če ga Marinko ne bodo, ga že nihče ne bo!«

Tudi med dijaki je bilo vse živo.

Dva sta bila naročena na »Sozialistische Monatshefte« in sta jih posojala tudi tovarišem. Takih, ki so se šteli za socialiste, je bilo namreč že dosti.

»Socialistov je med nami več ko ateistov,« je neki starejši dijak vedel.

»Med socialistom in ateistom ni velike razlike,« se je tovariš poredno smehljal.

»Če je katera, je samo ta, da socialist prekucuje ta svet in živi brez vere in Boga, ateist pa ne veruje ne v ta ne v oni svet.«

Z ateizmom se je malokdo ponašal, o socializmu pa so se zdaj skoraj kar očitno menili.

In dosti jih je bilo med njimi, ki še nikoli niso ne videli ne slišali pravega, živega socialista. Kaj čuda, če so bili zdaj vsi prav vedečni, kaj bo in kako.

»Da le ne bi kdo shoda motil,« so se moško pogovarjali.

»Kdo neki bi nagajal? Saj nihče še zna ne tega.«

»O, nekateri, posebno ženske, mislijo, da pride grd hudovernik in da bo oznanjal novo vero.«

»Če je tako, bo hudo. Novomeščani si vsi še niso pomencali oči, slepi so in se dajo voditi tudi v največjo neumnost.«

»Kaj ni takle socializem tudi neumnost?« se je posmehnil dijak, ki je rad drugače mislil kakor vsi drugi. »Pa saj bomo slišali in videli, kako si bo tu zasajal korenine.«

»Korenine mu poženo le med pametnimi.«

»Aha, ima torej le koreninice, kakršne ima žabja leča, ki obstaja samo v luži,« se je le-oni spet smehljajal.

Meni je bil socializem skoraj čisto neznan, le kaj malega sem vedel o njem.

»Tudi jaz pojdem na shod,« sem sklenil. »Če bo res kaj tepeža, še bolje; bom vsaj videl, kako se takile mestni ljudje tepó.«

Ná, pa se ti je tisto nedeljo popoldne ljud res začel zbirati okoli Brunerjeve gostilne. Žensk in otrok je bilo več ko moških. Pred gostilniškimi vrati se je prestopalo precej orožnikov. Vsi so molčali, le otroci so si nagajali in kričali. Molk je bil skoraj preteč, prècej sem vedel, da bo vroče.

Kar ti je po ozkih in kotanjastih ulicah pri-
tekkel fantiček in zavpil: »Gre, že gre!«

»Obrnite ga!« so se ženske zganile. »Kdo ga je klical, Antikrista?«

In že ti je med nekimi možmi pridrobil nevelik mož z rdečkasto brado in s široko rdečo ovratnico.

Ženske so onemele, ustrašile so se ga menda tako.

»Ta je?« so ga neki možaki merili z očmi. »Službe za purjega pastirja bi res ne dobil, pre-rdeč je.«

»Zato pa je postal kar — socialist.«

»Da, tak, da mu ni treba več delati.«

Rdečkar je šel s prijatelji naravnost v gostilno in sél za mizo ob koncu sobane. Zdaj so se premaknili še drugi in se počasi zrinili noter; za njimi so pritisnili dijaki, potlej pa ženske in seveda fantini, ki dečki pač niso bili več, pravih fantov pa tudi še niso bili dorastli.

Gostilniška sobana, ki ni bila prav velika, se je napolnila; ženskam in fantinom je bilo že ostati kar v veži.

Preden se je shod začel, je prisopihal tudi profesor Marinko, se med fantini in ženskami pre-rinil do sobnih vrat in obstal. Velik in močan je gledal nad glavo vsem, zaripli obraz mu je gorel kakor mak med pšenico.

»Dijaki, vèn, vsi vèn!« se je zadrl, ko je spazil nekaj dijakov.

»Tiho!« je sobana zavpila. »Kaj menite, da ste v šoli?«

Dijaki so se bali Marinka in so res hoteli vèn.

»Ostanite, nihče vas ne sme poditi vèn!« so jih možaki obstopili.

Profesor pa ni odnehal. »Dijaki, precej vèn vsi!« je še huje vpil; kajpak jezilo ga je, da tudi tu ne obvelja le njegova.

»Far, pred oltar!« so mu vračali fantini.

Za Marinkovim hrbtom se je posvetilo bodalo na orožniški puški. Možak ob rdečkarju je vstal, pozvonil z zvoncem na mizi in povedal, da se shod začinja.

Precej za njim se je dvignil rdeči mož, da bi govoril.

»Volimo vendar prej predsednika!« je Marinko postajal hud.

»Sklicatelj naj vodi shod, pa je!« so drugi vpili.

Nastal je krik kakor v židovski šoli.

»No, kar volimo ga,« so se nekateri vdajali, »naj se gospod prepriča, da njega ne bomo volili!«

»Tudi ne njegovega kimavca, če ima katerega s seboj!«

Še malo, pa je sklicatelj postal tudi izvoljeni predsednik.

Zdaj je začel govoriti rdečkar. Razumel sem samo tisto, da je socialna demokracija edina in

prava resnica ubogih in preganjanih in da moč njene misli obsega ves svet.

O, kar vseč mi je postajala. Ubožec sem, veliko hudega sem že prebil zaradi tega, tudi krivic so mi že dosti storili, prav veliko krivico pa ondan profesor, ki me je glede slovenščine deval v nič, me smešil in poniževal.

A profesorja Marinka so grele drugačne misli. Ves čas je govorniku skakal v besedo, ne zvo- nec ne opomin ga nista utišila.

»Kaj je vendar to?« so me začele obletovati že treznejše misli. »Marinko se ne bi dajal zmerjati za prazen nič. Tale rdečkar mu jih nemara drobi, da učenemu, skušenemu možu, kakršen vendarle je, vseč biti ne morejo...«

Še bolj sem nastavljal ušesa in ujel:

»Kaj mislimo o veri, vprašate?« je rdeči mož hripel. »Kaj to komu mar? bi vprašal jaz. Vendar povem! Vera ni stvar pameti, marveč je le stvar srca in spada vanj, nikamor drugam ne. Nikogar ne vprašamo, ali kaj veruje ali nič. Vera je zasebna stvar.«

Marinko se je razjaril in je utrinjal take, da sem mu pritegoval, čeprav sem bil ateist.

Pritegovala mu je nemara tudi večina sobane, ker ga ni več tako zavračala.

Tudi o domovini je rdečkar nablodil dosti prav čudnih.

»Domovina? Ha, to mi je domovina!« si je pobožal trebuh in se zarežal po sobani. »Samo da sem sit, pa mi je dobro, kjer sem. Domovine ne potrebujem nobene.«

»Tako misli tudi — vol!« je Marinko umno poprijel in se tudi nasmehnil. »Da mu je le vamp sit, pa zadovoljno prežvekuje v tem ali drugem hlevu.«

Dijake je zmoglo, da so zaploskali, z njimi pa skoraj vsa sobana.

Rdečkar se je začel loviti, češ ni mislil tako po besedi, šalo je pač tudi treba razumeti prav. Socialisti so mu pritegovali, vsi drugi so se smejali.

»Možje, fantje,« je Marinko prevpil vse, »zdaj vidite, kakšni nauki se vam tu oznanjajo: Vere, Boga ni, domovina pa je — vamp! Takile socialisti pač le tako razumejo socializem. Jaz pa vam povem, da je precèj drugačen. V kratkem vas povabim, pridite in boste zvedeli, kaj socializem prav za prav je!«

Rdečkar in njegovi so spoznali, da so se zaleteli. Začeli so vpiti in zmerjati. Drugi so jim vračali. Nastal je velik trušč, ki pa ni pregrmel Marinkovih zasmehljivih bodic.

Tu, tam so si začeli že pretiti.

»Aha, zdajle pa bo, kar bo!« sem stopil na prste. Pa ni bilo nič. Le dušali so se, lomili stole in si pretili že precej nevarno.

Tisti, ki je bil med orožniki za prvega, je pristopil k Marinku, češ naj molči in naj več ne draži togotnih ljudi.

Pa Marinko si ni kar tako dal zamašiti ust.

»Molčijo naj oni, pa umolknem tudi jaz!« je trobil v orožnika. »Razženite shod, saj vidite, da preti tepež.«

Orožnik, vsaj tako velik in močan kakor Marinko sam, mu je v trušču nekaj odtrobil.

»Nikamor ne pojdem, dokler so oni tu!« mu je Marinko spet zatrobil.

Orožnik se je ozrl v sobano in mignil tovarišem, ki so stali v ozadju.

»Glej ga,« sem občudoval Marinka, »mož je, nikogar se ne boji. O, ko bi jih začel kar mlatiti! Če mu nihče ne bo pomagal, jaz mu bom, pa naj me dijaki potlej ujedó, če hočejo!«

Orožniki so se zrinili v sobano. Vse je obstalo in onemelo.

»Konec tega — vsi vèn!« je prvi orožnik zagrmel, orožniki so pobesili puško z bodalom, vse se je lepo umikalo venkaj, le Marinko je stal kakor hrast, prav med zadnjimi se je obrnil tudi on in počasi odšel domov, kakor bi jo primahal s sprehoda.

»Kavelj pa je le!« sem mislil in gledal za njim. »Ta najbrž tudi ni bežal iz nobenega tepeža, ko je bil še v mojih letih!«

Tudi dijaki smo šli proč. Nekje smo postali in se zasmejali.

»Kaj, takale je politika?« smo dejali.

»O, politika je malopridnica,« se je že odrasel dijak smejal. »Kdor jo bolj zvito gleda in dlje, tistemu se smehlja.«

»Zmaguje jo pa le tisti, ki ima hujši jezik.«

»Zato jih je Marinko ugnal; jezik mu je zra-stel na pravem koncu in brusi ga prav spretno.«

»Politično jih ni ugnal, zmagal je umsko, ker dosti ve in zna.«

»A tisti praznoglavi rdečkar je mislil, da je med sodrugi, ki jim lahko kvasi še take neumnosti. Prav je, da jo je skupil.«

»Da, kdor premalo zna, v politiki ne obvelja.«

»E,« je pribelil še tisti, ki je bil zmerom samo-svojih misli, »zmaguje pa v politiki le tisti, ki je brez srca in brez vesti...«

»Kar je klatil tisti rdeči mož, še diši ne po socializmu.«

Dijaki socialisti so bili posebno nejevoljni.

»Jaz sem mu hvaležen: ozdravil me je takega-le socializma!«

Razšli smo se. Ko sem ves zamišljen klamal domov, sta se tudi meni začela majati socializem in — ateizem. Marinkove besede o veri so na shodu bile težje, polnejše kakor pa prazne trditve leporečnega prijatelja Julija.

Hudo hudo mi je bilo. Novi dušni boji so mi s podvojeno močjo mesarili ubogo, zbegano srce.

16. Govorniki.

Po tistem socialističnem shodu sem po strani gledal vse, kar je kolikaj smrdelo po politiki. Zasovražil sem politiko in do današnjega dne se mi še ni mogla prikupiti.

Dijaki socialisti in ateisti pa so se shajali, najrajši na Kapiteljskem hribu, in govorančili o socializmu in ateizmu. Mednje sem vendar rad hodil tudi jaz, govori in prepiri so me hudo mikali.

»Kapitalist ni človek,« je rdel hud govornik, »ni človek, kladivo je in bije, da bi zaglušil ljudski glas!«

»E, kaj!« se je zbadljivo posmehnil šestošolec Ivan, moj sostanovalec, samosvoj in zrel fant, ki se ni prišteval ne med socialiste ne med ateiste. »Tisto vaše ljudstvo ima glas samo, kadar moli, sicer pa vse voljno trpi; trpi, ker je polno hlapčevske, suženjske čudi!«

»Kapitalist je vsak lepo rejen, ker ga pasejo ljudski žulji,« se govornik ni dal motiti. »Kolikor večji mu je trebuh, toliko grja mu je duša.«

»To so besede, same besede, kakor je dejala lisica, ki je našla molek!« se je Ivan spet smehljal. »Kapital ni greh; narobe: potreben je, koristen je;

če se začne šopiriti, je tega kriv suženj, ki mu pokorno streže in neumno služi!«

»Kaj pa hoče?« so vpili vsi vprek.

»Upri se, kanalja, ne kléči!« je Ivan togotno vzkripel. »Ne joči — terjaj na ves glas in na vse roke, terjaj, pa si tudi ti zarediš trebušček, če že ne trebuha!«

»Res je, upreti se je treba,« je govornik poprijemal. »Upreti se in vse podreti! In na razvalinah zgraditi nov svet!«

»Za vesoljnim potopom vesoljni potres!« je Ivan smešil. »Samo doženimo brž, kdo bo drugi Noe!«

»Ves svet je ena družina, v nas vséh je enaka želja po boljšem in lepšem. Naprej, živeti moramo za misel bratstva in skupnosti!«

Ivan je molče gledal v tla, govorniku je tekkel jezik, dolg govor je spustil v nas.

Za govorom je bila debata — razprava, prepir o njem. Vanjo sem ponižno posegel tudi jaz, češ pri nas ni velikega kapitala, kakor sem tačas nekje bral, dosti pa je uboštva, posebno po mestih in med bajtarji na kmetih. Poznam pa da samo kmečke siromake, ker sem med njimi rastel sam. Če bi socializem kdaj zmagal in ne bi pozabil najpridnejšega, najpoštenejšega in najpotrebnejšega delavca, kmečkega človeka, bi ga častil najbolj jaz. Pa če je tak, kakor smo ondan slišali na shodu, tako ne zmaga. Verjel da sem Marinku,

ne rdečkarju. In sem brž še dostavil rečenico, ki sem jo tudi nekje bral: Socializem, ki taji Boga in domovino, ni socializem.

Vsi so bili kmečki sinovi. Zganili so se in zavpili, da sem le jaz sam povedal pravo.

»Kaj se ženemo za mestne socialiste, svoje, kmečke ljudi pa puščamo znemar!« so mojo jaro misel razpletali na dolgo in široko — per longum et latum, kakor so si potlej učeno priznavali.

Učeni dijaki so me občudovali, napuh me je razganjal, držal sem se kakor star petelin med jarčkami, le sostanovalec Ivan se mi je podsmešno režal.

»Kar si čvekal, so same konjske fige, ki si jih nabral po cesti rečenic,« me je potlej dregal. »Če ti je res kaj do kmečkega človeka, lepo prosi Boga, da socializma nikoli ne spozna.«

»Kaj smo kmečki siromaki manj vredni od mestnih?« sem ga uporno pogledal.

»Socializem je razen vsega drugega, dobrega in manj dobrega, tudi upor. Začnó ga lahko le delavci po tovarnah, ljudje, ki se rvajo s kapitalistom in ki jim korenine ne rijejo v domačo zemljo; kmečki človek, bogat ali ubog, je ves zraščen z zemljó, zoper njo nikoli grešil ne bo ne tako in ne tako!«

Molčal sem, nisem vedel, kaj bi mu odgovoril.

»In veš, kaj upor naposled tudi je?« me je spet dregnil. »Greh je; greh, če upor ni zgolj boj zoper očitno in veliko krivico.«

Debelo sem ga gledal.

»Praznoglavci mislijo, da si odpirajo socialistična nebesa, če podirajo, kar stoji, in mažejo, kar je čedno,« me je dalje učil. »A ti se zdajle nemara spotikaš ob besedo ‚greh‘, ker misliš, da si ateist in da greha ni; vendar ti povem, da nisi ne socialist in ne ateist, marveč si le prevzeten otrok, ki so ga pohujšali sprideni paglavci!«

Najrajši bi se bil vdrl v zemljo, tako me je postalo sram. Odkar sem dobil ime in glas med dijaki višjih razredov, sem res mislil, da je v meni neka posebno lepa moč, ki me rine čez ozke meje, v katerih bi sicer tičal. Zdaj sem spoznal, da se tudi ta moč imenuje — napuh, prevzetnost... O, res je: želel sem, da bi bil več kakor moji šolski vrstniki, pa sem si posluške vtepal pri dijakih socialistih; imenitno se mi je zdelo, da so me šteli med bistre in napredne fante, in sem si dal vzeti — Boga.

Ves strt sem poniglavlil, ko sva šla proti domu. Le-oni je čutil, da me je skeleče udaril.

»I, ne tehtaj vsake besede, ki ti jo vržem!« me je ustavil. »Koga drugega bi pustil na miru, tebe je škoda. Dobro ti hočem, če ti pravim: Fant, zašel si, obrni se!«

»Povej vse, ne razumem te.«

»O, prav dobro me razumeš, nič se ne delaj, meni se ne potajiš,« je trenil vame. »Siromak si, prekasno si prišel v gimnazijo. Čas te prehaja: hitreje zoriš v leta, kakor se šolaš in likaš. To je zate velika nesreča. Pazi. Še malo, pa se pogubiš, če ne zbežiš iz družčine, ki ji nisi dorastel!«

Pametni fant me je prav v živo vil in pestil.

Vsaka beseda mi je bila palica, molče sem držal, nič se nisem izmikal.

Ampak dobri nauki hodijo skozi ozka vrata. Ugovarjati jim nisem mogel, verjeti pa tudi ne tako rad kakor sem slabim. Pripogibali so me dvomi, strašni dvomi.

»Pa saj je res preneumno,« mi je še pribelil. »Takle prvošolski smrkavec, pa socialist in — ateist! Ne socializem ali ateizem, potreben ti je le — katekizem!« se je raztogotil in mi táko prislonil okoli ušes, da sem videl kar tri sonca.

Pretepač sem, pretepač tja — pohlevno sem stisnil glavo med rame in je nisem vrnil, tako v strah me je že dobil.

»In nikar tudi ne misli, da so le-oni česnali kaj pametneje,« nas je poniževal vse vkup. »O, plitvo in nespametno je bilo, kar so klatili — iz prazne tuje glave.«

Začuden sem ga pogledal, on pa je rekel:

»Mislim namreč, da požirajo socialistični časnik ‚Rdeči prapor‘. Iz njega imajo šepaste rečenice o zverinskih kapitalistih in nedolžnih socialistih.«

17. Domoljubje.

Ivanove graje sem se posihmal precej bal; med socialiste in ateiste nisem rinil več tako očitno.

»Dummheit und Stolz wachsen auf einem Holz — neumnost in prevzetnost brstita iz enega poganjka,« me je še pikal in mi izpodjedal koreninice, ki se vse še niso dale izpuliti iz »napredne« družčine. »Uči se in beri kaj, bolje bo zate!« me je krotil, kadar me je mikal potep.

Posodil mi je knjigo »Z ognjem in mečem«. Slavna povest me je čisto zmogla, še enkrat in še enkrat sem jo prebral kar po vrsti. Junaštvo in domovinska ljubezen poljskih vitezov sta me bolj in bolj jemala s seboj.

»O, ko bi se tudi jaz kdaj mogel bojevati za pravico in čast Slovencev!« mi je v srcu pelo najčistejše domoljubje. »In najsi bi bil tudi ob življenje!« sem gorel iz reka v Latinski vadnici: Dulce est pro patria mori — smrt za domovino je sladka, lepa...

Pavle, sošolec Ivanov, mi je kmalu potlej prinesel neko prav domoljubno hrvatsko knjigo, ki je spred nosila Slomškov rek: Prava vera bodi vam luč, materin jezik bodi vam ključ do zveličanske narodne omike. Spisal jo je neki hrvatski župnik, mislim, da se je pisal Ivan Jemeršić.

Hrvaščina se mi je sprva zatikala, potlej pa mi je bilo, kakor da berem skoraj domačo knjigo.

Domoljubje, ki me je že tako razganjalo, se je po tisti knjigi potrdilo in utrdilo za zmerom. Postal sem tak domoljub, da sem se včasih od ljubezni do domovine kar jokal in premišljeval, kako bi ji mogel služiti tudi jaz.

O, je čustvo, ki se kaže le med solzami.

»Pošteno lahko ljubi le veren človek,« mi je zavpilo; ali iz srca ali le iz spomina, sam ne vem. »Če v srcu ni Boga, je prazno; prostora vendar ni v njem ne za ljubezen ne za ideale — vzore,« mi je šepetala slaba vest.

Žalosten in nesrečen sem se vrtinčil okoli samega sebe; iz mraka, ki mi je kratil pogled, se mi še in še ni bleščala nobena lučka, le srce mi je bilo mehko in kakor v popju, nanj bi bil tačas lahko precepil najlepše čednosti.

18. Ljubezen.

E, pa tudi hude ure imajo le po šestdeset minut.

Počasi mi je nekoliko odleglo in sem omahnil med — zaljubljenca, cmerave in razmehčane nesrečneže.

Ko šole ni bilo, so se shajali in si brali zaljubljene pesmi in jokava pisma, ki so jih s krvjo pisali, a ljubici nikoli ne poslali.

»I, vsak ima pravico, da je enkrat v življenju neumen,« sem se spomnil starega reka in še drugega: »Kdor ljubi, pamet zgubi.«

Vsi so bili pridni in pošteni fantje. Mikali so me, da sem znemar pustil socialiste in ateiste.

Potili so bridke ‚pesmi‘ — in se sami oblizovali po njih, z uma svetlo tesačo so moško tesali ganljivo javkajoča pisma in jih takisto skrivali na dno skrinje.

»Ali imaš tudi ti že — dekle?« me je vprašal zaljubljeni maček.

»Čemu mi pa bo?« sem se skoraj ustrašil.

»Da bi jo ljubil, glej ga!« se mi je nasmehnil. »In da bi pesmi skladal v njeno čast in da bi ji pisal lepa pisma —«

»— ki jih nikoli v roke ne bi dobila, kajne?«

»Saj to tudi treba ni,« je odmahnil, »takih pesmi in pisem tako ni vredna nobena, vsaka je preavšasta!«

Ta je bil invalid ljubezni: ljubica ga še opazila ni nikoli, le po drugem je metala ‚črne očke‘.

»Čemu jih torej pišeš?« sem se začudil.

»Tudi Prešeren je najlepše pesmi pisal nemškuti Juliji, ki jih nikoli ni prejela.«

In mi je razodeval, da je srcu, v ljubezni pojočemu, potreben le ideal — vzor, ki lahko živi tudi na drugem koncu sveta ali pa nikjer, saj si ga naposled ustvari pesniška domišljija sama.

Taki nauki so mi bili še čisto neznan, drhte sem jim nastavljal ušesa, všeč so mi bili.

Včasih sem komu pomagal piliti ‚pesem‘ ali tesati ‚pismo‘. To mi je bilo še bolj všeč. Ob tem

me vendar ni grel noben vzor, tudi domišljija si ni gnetla nobenega. Ali le povej mi, s kom hodiš, pa ti povem, kdo si sam.

Bolezen mladih mačkov je menda bila nalezljiva. Prijemati se me je začela: domišljija si je kmalu uganila kar živ vzor in ga postavila predme... Gledal sem ga od daleč kakor Mojzes obljubljeni deželo, stal kar na eni nogi, trepetal in cvilil od sladke bolečine.

»Oh... oh,« sem ječal, »ta ali pa nobena...« kakor sem kdaj pač kje bral.

Tista ljubezen je bila čudovita: neskončna kakor svet ali večnost, po pasje vdana pa nežna in čista kakor rosa na cvetki...

Kadar sem komu spet pomagal ob zaljubljenem pismu, sem iz dna srca najlepše rožice stresal na papir in jih vroče ljubil, a fant jih je potlej brez sape bral, rdel tja do ušes in ves blažen prel kakor maček za pečjo.

Moja ljubezen pa najbrž le ni bila čisto prava: nobenih pesmic ji nisem drobil in 'ideal' nisem sponte mea — po svoji volji pisal nobenega pisma.

Že po enem mesecu sem, čeprav skoraj nepoškodovan, tudi jaz šel med invalide.

19. Mati.

Kmalu potlej me je nenadoma obiskala mati. Ustrašil sem se je, da bi bil skoraj počenil. Njenega milega pogleda nisem vzdržal, slaba vest mi

je pobesila oči. A njene oči, to sem čutil, mi otipavajo um in pamet, srce in dušo.

Skozi možgane mi je švignil njen nauk: Ne stori nikoli nič, da bi se me moral bati ali da bi te tistega moralo biti sram pred menoj!

Vest mi je bila taka, da sem se matere bal in da me je bilo sram, kakor da bi se med peto mašo nag zbudil sredi cerkve.

»Oče so pisali, da se v kratkem vrnejo,« mi je po dolgem molku povedala in me spet tipaje pogledala.

Novice sem bil vesel, saj že štiri leta nisem videl očeta.

Hodila sva po mestu, se menila o očetu in domu in prišla do kapiteljske cerkve.

»Stopiva noter,« me je prijela za roko, kakor da bi bil še majhen. To me je ganilo, da bi se bil lahko na ves glas razjokal.

Potlej mi je bilo sitno. Če nisem moral s šolo, nisem več rinil v cerkev, nič več nisem bil sveto-petec.

»Kaj bo, če me spazi kak socialist ali ateist?« me je skrbelo. »Hudiča, vse se mi bo smejalo!«

Mati me je spet kakor majhnega porinila v klop, pokleknila in pomolila, a jaz sem ves v stiski sedel in v tla strmel.

»Nane, Nane,« je reva potlej zunaj zaihtela, »kaj je, kdo si?«

»Da: kdo sem?« se mi je srce paralo in sem molče pobešal oči.

»Kaj to so šole napravile iz tebe?« jo je že zmogel glasan jok.

»Mama...« sem skušal ugovarjati, pa mi ni dala.

»Klečim, molim — ti široko sediš in bolščiš pod nóge, ustnic nič ne razkleneš...«

»Mama, saj lahko molim tudi...«

»Tiho, ne verjamem ti več! Pogubil si se.«

»Nisem se, mama,« sem hrabro lagal, da bi ji vrnil mir.

»Fant,« mi res ni verjela, »kaj si tako hitro in tako lahko pozabil, kar smo te učili doma, v cerkvi in šoli?«

Spet sem nekaj mencal, pa njeno srce me je že spregledalo. Jokala je, za pogrebom ne bi mogla bolj, vsaka njena solza me je pekla kakor razbeljeno olje, vsaka njena beseda me je z vsemi bolečinami živo bola v srce.

Smilila se mi je, nisem smel odnehati. In res sem spet lagal kakor prav dober časnikar in jo slepil, da mi je reva naposled vsaj nekoliko verjela.

Ko sva se ločila na železniški postaji, sem se vrnil v mesto ves onemogel od truda v boju z materinim srcem in ves težak z njenimi nauki.

Materina žalost me je, tako sem mislil, močno pre naredila: vrnila mi je prejšnje srce in ga vsaj za majhno režo odprla. Ves lepo zbran in grenko

skesan sem se nameril v kapiteljsko cerkev, da bi kakorkoli popravil nerodnost, ki je tako zbolela mater.

Pred cerkvijo se mi je inako storilo; greh se mi je zdelo, da bi že zdaj in tak stopil tja, kjer sem tako žalil materino srce.

Kakor bi bežal, sem se spustil navzdol in, sam ne vem kakó, prišel v frančiškansko cerkev.

Patri so spovedovali.

»Obrnem se, spovem se in materi naznanim, da ji hudo ne bo več,« me je usmiljenje mečilo.

Skušal sem se pripraviti, zbrati, pa v srcu ni bilo ne kesa ne sklepa in volje, da bi se poboljšal prav do dna.

Tak se nisem upal v spovednico. Vstal sem in odklamal domov.

»No,« me je Ivan trdo pogledal, »mati, kakor sem videl, te ni bila prav vesela.«

Nekaj sem mu povedal, nekaj zamolčal.

»Dobro mater imaš, meni je že umrla,« je mrmral; »in sram te bodi, da ji solze ožemaš iz oči!«

Hude besede so me tako udarile, da sem mu povedal, kaka misel se me je prav zaradi matere prijemala v cerkvi in zakaj je nisem uresničil.

»Resničen kes je — milost, božja milost!« je hudi fant skoraj zavpil. »Ko je postaneš vreden, ti dá vse. Vreden je ti najbrž še nisi. Bog ima s teboj nemara posebne misli.«

Strahóma sem ga gledal.

»Fant, Bog je, je! Spoznaš ga, ko te udari. In tačas ti pošlje tudi svojo milost. Pazi, fant, morda je že zamahnil!...«

20. Svitanje.

Po malem je Ivan dobival več in več moči do mene; skoraj bal sem se njegovih resnih oči. Med socialiste in ateiste sem se upal le še prav na skrivaj. Pa njih modrije mi niso bile nič več vseč.

»Jezus je bil slabičen,« so debelo govorili. »Naj gre mimo mene ta kelih,‘ je omagoval, ko bi bil lahko udaril z veliko vojsko... ‚Oče, odpusti jim,‘ je pobešal srce... In priznaval je cesarja, ki je vendar zatiral Jude... Da, navdušen narodnjak ni bil...«

In še dosti drugih takih nerodnih so vedeli.

A ko so si tudi o Materi božji začeli praviti čudnih čudnih stvari, so se mi zamerili. Še dijak socialist, ki je bil poln knjig in ki je drugam zaredal pogovor, me ni umiril.

»Kaj je več vredno: znanje ali premoženje?« jih je obračal.

»Znanje, bi dejal,« so vračali.

»Zakaj pa učenjak včasih trka ob vrata bogatina kapitalista, nikoli pa ni kapitalista pred učenjakovimi vrati?«

»Hm? Ti povej!«

»Ker učenjak ve, kaj je premoženje, bogatin pa ne, kaj je znanje.«

»Kaj pa: ali socialist ve, kaj je znanje?« je nekdo poredno vprašal.

»Čemu mu bo?« mu je tovariš pritegoval. »Koliko mu ga je treba, smo slišali na socialističnem shodu.«

Besede so se začele kresati, ateisti in socialisti so vsi vroči branili vsak svoj prav. Čisto trdni v svoji novi veri, tako se mi je zdelo, pa niso bili ne ti ne oni.

Tudi moj ateizem je začel postajati v kolenih slabično mehak, komaj je še stal, pa že samo prav krevljasto. Sram me ga je postajalo.

»Kdor ve, da je neumen, ni neumen,« me je Ivan topljal po rami, ko sva se potlej menila tudi o tem.

»Ko bi le že bil res pameten,« sem se pohvale nekoliko branil.

»Če hočeš mirno živeti, ne povej vselej, kar misliš, in nikoli ne verjemi vsega, kar slišiš.«

»To so lepe besede,« sem se čudil; »že doma sem jih včasih slišal.«

»Niso neumne,« me je spet topljal. »Veš, modrost ima deset zapovedi, sem nekje bral; devet se jih glasi: Molči!«

»In kako deseta?« me je mikalo.

»Deseta pa: Ne govori preveč in ne verjemi vsega!«

Neumna glava se mi je pobesila: vse, kar je rekel, je bilo prikladno za mojo prevzetnost.

Hitro sem se premislil vsega in spoznal, vsaj zdelo se mi je tako, da sem se na nerodni poti vendarle obrnil še čisto lepo in prav. Moči, ki so v meni brstele iz zdravja in mladosti, so si le še iskale nekega duška.

Dušili so se tudi prenekateri drugi starejši in mlajši dijaki.

Če bi bil tačas prišel tak ali tak mladinski prijatelj in ustanovil primerno prosvetno društvo, bi se bili vsi zgrnili okoli njega.

No, ni ga bilo ne prijatelja ne društva.

Poiskali smo si ga sami — telovadbo.

Sprijaznili smo se s služabnikom »Sokolskega društva«. Možiček, ki so mu bile sicer na skrbi tudi ulične svetilke, nam je odpiral telovadnico, za nagrado smo mu vselej kupili viržinko. Na viržinke je bil kakor koza na sol ali kakor mi na telovadbo.

V telovadnici smo se molče postavili v vrsto, četrtošolec Francè, izvrsten telovadec, nam je kazal vajo za vajo, da smo jo ponavljali, kolikor smo znali in mogli. In vse se je godilo tiho in mirno; med nami je bil red, ob šolski telovadbi ni bilo zmerom takega. Telovadba nam je bila skoraj obred, svečan in resen; da je tudi prav zdrava, ob svojem velikem, prevelikem zdravju nismo mislili.

In vendar bi nam bilo gorje vsem vkup, če bi bila šola zvedela, kje in kako dajemo duška svoji moči in mladosti.

21. Ponižanje.

»Ti, kaj je res?« me je Ivan nekoč prijemal. »Profesor za slovenščino da ti maže same čisto nezadostne rede?«

»E, profesor za pesem ‚Lesena riba‘, ne za slovenščino!« sem pravil, kako mi je v nič deval znanje jezika in kako sem se zavoljo tega zarekel, da se ne naučim tiste otročje pesmi, ki mu pomeni več kakor slovnica in pismene naloge. »In res mi je naprtil že čez dvajset takih redov!«

»Kaj pa misliš?« me je svaril. »Profesor je on, učenec si ti, slušati ga moraš!«

»Pridno se učim slovnice in pišem, kakor pravijo drugi, lepe naloge, pesmi pa se ne naučim, zarekel sem se!«

»Zmaga vendarle on!« je bil hud. »Rad ali nerad, tudi pesmi se že še naučiš do pike in vejice, ali pa si spričevalo spridiš z nezadostnim redom!«

Prerokovanje mi je zavozlalo jezik. Skrbeti me je začelo.

»In da te le sram ni!« je še dalje vil in me trdo pestil. »Z nižje in višje gimnazije vedó, kako lahko in spretno ti drsi pero, v šoli pa ti taki redi cvetó prav iz slovenščine!«

He, na pravo struno je brenknil. Sram me je postalo. Še tisti dan sem se na skrivaj »do pike in vejice« naučil tiste usodne pesmi.

Veselo in lepo mi je bilo v srcu, ko se je približala ura za slovenščino. Kakor že dolgo vsak teden vsaj enkrat, me je profesor poklical tudi zdaj in odprl žepno zapisnico, vanjo nastavil svinčnik in podsmešno velel:

»Leseno ribo!«

Pograbilo me je. »Saj bo hud, če mu jo zdr-dram vso!« me je kuhala jeza. Počasi, zamolklo sem povedal nekaj kitic in umolknil.

»Dalje ne znate, kajne?« me je pogledal in v zapisnico zapisal, kakor zmerom, očitno šestico — najslabši red.

»Pač, znam vso pesem,« sem potlej počasi povedal.

»Zakaj je ne poveste?« je zardel.

»Saj bi jo bil, pa sem se bal, da ne bi bilo prav, ko ste že začeli pisati red, preden sem jo začel.«

Predrzni odgovor ga je vrgel kvišku. Grozovito me je pogledal, rekel pa ni nobene, premagal se je.

Drugo uro me je v precep vzel razrednik, češ kaj mi je, da se tako vedem.

Povedal sem vse po pravici in mu pokazal zvezek s slovenskimi nalogami, v katerem je bil pod vsako rdeče zapisan komaj še dober red »zadostno«.

»Ne trmoglavite več!« mi je potlej resno rekel. »Prositate gospoda profesorja, da vam odpusti in da

vas vpraša še enkrat, če ne, boste dobili v spričevalo prav slab red!«

Ha, rajši bi se bil naučil sto »Lesenih rib« in še kaj, tako me je ta povelek tiščal. Pa kaj sem hotel? Ob prihodnji uri sem se, rad ali nerad, ponižal prav do tal in še hvaležen sem mu bil do komolca, da me je sploh hotel poslušati in vprašati.

Tako. Družčina starejših dijakov me je preveč povzdigovala, postajal sem ponosen, zato sem jih nazadnje dobil res — po nosu.

22. Očiščevanje.

Tudi ateizmu sem uho in srce nastavljal zgolj iz prevzetije. Nisem maral, da bi me kdo imel za neumnega. Verjel sem, da je imenitno, napredno, če nič ne verujem.

Ivan, kakor sem že povedal, je iz najinih pogovorov precej spoznal, da se treznim.

Še socializem in politiko, ki mi je bila že tako zoprna, mi je hotel pregnati iz prazne glave.

»Tudi socializem pusti na miru!« me je držal. »Politika je, pravijo, malopridnica vseh malopridnic.«

Molče sem ga poslušal.

»In tuja nam je, čisto tuja, taka, kakršna res je.« mi je pravil iz učenih knjig. »Po starem Rimu je med nas prišla umetnost vojskovanja, iz orientu še večja umetnost zastrupljanja, zvijače, ukane

in izdaje, kar je vse vkup bistvo — politike. Fej jo bodi!«

Besedo za besedo sem mu pobiral z jezika in jih globoko požiral.

»Obrni se, ves se obrni,« se me je spet lotil. »Z dobrim zmaguj zlo. Živi čisto, bodi pravičen in pošten, pa boš Bogu blizu in se ti bo dobro godilo!«

In da bi me še bolj dobil podse, me je zalagal s knjigami. Požiral sem jih, da me nobena družčina ni več mikala. Kadar sem v kateri knjigi spazil kaj posebno lepega, bodisi po vsebini bodisi po obliki, sem mu pokazal, češ glej, kako je lepo.

In precej mi je tisto začel razpletati in bližati, da sem ga kar gledal.

»Oh, tega jaz nikoli ne bom znal!« sem od majhnosti in praznosti lezel sam vase.

»O, jezik, ki daje moč govora in ki ustvarja književne umetnine, je čudež, velik čudež...« mi je srce odpiral na stežaj. »Velik, dober pisatelj je poslanec božji!« — S knjigami in s takimi besedami me je čisto zmogel.

Teden, dva sem vrtal vase in se bridko spominjal materine žalosti. Še malo, pa sem se odločil. Ali hudo hudo mi je še bilo.

Neko kasno popoldne — nikomur nisem povedal — sem šel v frančiškansko cerkev. Pognal me je tudi materin nauk, naj se Materi božji priporočim, kadar bi mi bilo posebno hudo.

Kakor sveti Aleš pod stopnice sem se skrila v teman kot, molila in se zbirala.

Patri so spovedovali.

Srce mi je velelo, naj brž odložim, kar me tišči, češ saj sem se namenil tako. Pa jaz sem kleče mežal v dlani in se nisem upal pokazati oči.

Dolgo dolgo sem ždel in se odločeval.

»Oh, duša še ni pripravljena za veliko kopel,« sem se spominjal Ivana, ki mi je razodeval, da sta pravo spoznanje in resnični kes le velika milost božja. »Pregrda mi je vest — ne morem,« sem na posled neumno obupal in odklamal domov.

»Če se spovem ateizma in materine žalosti, spovednik od strahu poskoči, da se podre spovednica!« sem spotoma tehtal težino svojega velikega greha.

Tisto noč nisem dosti spal. Vse misli so mi bile v spovednici in pri materi.

Čez dva, tri dni se spet ojunam. Tudi tačas so patri spovedovali.

Z očmi sem plaho šel od spovednice do spovednice, izbral sem si patra Lacka.

Pater Lacko je bil posebež, že prav star, belolas, hromoten gospod. Bil je še zadnji živeči profesor stare frančiškanske gimnazije v Novem mestu. O njem je svet vedel, da je učen slovničar in klasik. Mož se ni nikoli kaj menil za ljudi in njih marnje. Po stari glavi mu je blodila učenost in ga predelovala za ljubeznivega čudaka, a njegove

posebnosti so mestna zijala videla nemara samo zato, ker je bil vsem znan, vsem viden in od vseh spoštovan gospod.

Njemu ni bilo nič, treščiti iz spovednice in zlasati dijaka, če se mu je na vprašanje spovedal, da se nalog sproti ne uči in preparacij ne piše. Spoved pri njem je skoraj veljala kar za očitno spoved. — Nekoč, tako so pravili, se je neka Podgorka spovedala, da si je prilastila sosedino kokoš. Pater Lacko ji glasno godrnjaje dá odvezo, pozabi pa naročiti, naj popravi škodo. Ženica odstopi, pater Lacko buši iz spovednice in zavpije: »Baba, vrniti pa moraš kokoš, ki si jo ukrala!« — Ob nekem pogrebu, ki se ga je udeležil tudi frančiškanski konvent, se je pater Lacko sredi Velikega trga spomnil, da mu je doma zmanjkalo tobaka za pipo. Z gorečo svečo stopi iz vrste in jo počasi mahne v glavno trafiko. Preden opravi, so se pogrebci že stegnili v klanec Ljubljanske ceste. Pater Lacko — to sem sam videl — jo počasi maha za njimi z gorečo svečo v eni roki, z zavitkom tobaka v drugi. Ko presodi, da jih ne doide, se obrne domov in si v oglavnico pod tilnikom spusti zavitek s tobakom, svečo pa pozabi ugasniti. — Dijaki so ga imeli radi. Tistih neumnih mladostnih grehov menda še poslušal ni dosti, vpiti in pretiti pa je vselej začel zaradi nalog in preparacij.

Da, tega sem si izbral. »Če me očitno osramoti, naj mi bo za pokoro!« sem se ponižal. »Učen mož

je, profesor je bil, razumel, razsvetlil me bo,« sem si mislil in pokleknil v njegovo spovednico.

Sapa mi je šla čisto na kratko, srce mi je bunkalo — prebito mi je bilo tesno.

Pater Lacko je odrinil lino in vprašal: »Kdo?« — »Dijak,« sem dihnil in začel s spovedno molitvijo. In komaj sem ji pritisnil piko, že se me je polastil: »No, zdaj se pa povej razločno in lepo!«

Požrl sem slino, šel po sapo in povedal, da sem bil ateist in da sem morda še.

»V kateri šoli si že?« me je pogledal.

»V prvi.«

»V prvi?« ga je privzdignilo.

Privzdignil sem se tudi jaz, da bi jo uprasnil iz cerkve, če bi se bil gospod ustrelil venkaj in zaprašil vame.

Pa ni bilo nič, le rame, kakor bi se tiho smejal, so se mu nekoliko tresle.

»Razločneje povej, ne razumem te, učeni prvošolec!« me je spet pogledal. »Ateist — kdo je to?«

»Kdor ne veruje v Boga in v neumrljivost duše, je ateist,« sem povedal, čeprav sem vedel, da se norčuje z menoj.

»Čemu pa si prišel, če si — kako si rekel? — ateist?«

In sem spet ponižno povedal vse o svojih bojih in o materini žalosti.

Nič več me ni zasmehoval, začel se je lepo lepo meniti z menoj. Da prav za prav nisem bil

ateist, pač pa nekoliko zmešan po slabi družini; prav da me je učila le mati, slušam naj jo.

Za pokoro mi je dal: »Zmoli en sam očenaš, prav zbran ga zmoli, besedo za besedo premisli, nobena druga misel naj te med molitvijo ne moti!«

Ko sva opravila, je res stopil venkaj, pa me ni zlasal, le pobožal me je in zagodrnjal: »No, le priden bodi in mater slušaj!« Svetopetkam, ki so tiščale v spovednico, pa je odmahnil in šel.

Ampak tista pokora! Pater Lacko, tja v nebesa vam povem, da je še nisem opravil, kakor ste mi zabičili. Prehuda je bila ... Ali je že kdo na svetu prav zmolil očenaš?

23. Skušnjave.

Ateisti so kajpak že dolgo vedeli, kakšni dušni boji mi grenijo življenje; najbrž je Ivan kje kaj zinil o tem.

»Ubogi fant,« je zame čutil sicer prav utrjen nejevernik; »vera mu je pognala pregloboke korenine, ne more jih izpuliti in presaditi.«

»In nemiren je, v njem vse kar vre,« me je poznal še drugi; »omahoval dolgo vendar ne bo: ali pojde naprej, ali jo ubere nazaj.«

»Da, pridobil bi ga samo, kdor bi mu zvlekel primernih knjig,« me je še bolj razodeval mlad brezbožnik; »veste, še nikoli nisem poznal nikogar, ki bi se tako gnal za knjigami.«

»O, hlastne res po vsem, kar mu pokažeš; znanja in vednosti je čudovito željan.«

»Že, že, ampak kar vtepsi si ne da nič, vsako stvar ti s pravo kmečko nezaupljivostjo ogleduje in otipuje z vseh strani.«

»Vrhu vsega je še občutljiv ko najtanjša strunica, tako ni čudno, če so ga zmogli spomini z doma in verska mistika — skrivnostnost.«

»Da, težko bo živel, gorje si ga mu še bo, če ga druge sape ne preprihajo.«

Tako so se menili o meni. Povedal pa mi je tisti socialist, ki je bil knjig tako poln.

To mi je bilo precèj sitno, saj so mi prtili moških čednosti, ki si jih nisem bil svest; pošteno sem vedel le, da sem prazen in neveden in da marsikaj razumem le po večjem, če sploh kaj razumem. Zato se to pot nisem prav nič prevzetoval, čeprav me je že nekoliko razganjal napuh, češ nisem táko ničè ničesasto, ne, sicer se učeni dijaki ne bi motali z menoj... Pa tudi lepega pomenka s patrom Lackom sem se spomnil — napuh se je præcej razkadil, stara prevzetija je le dihnila vame in — šla mimo.

Kar ti je do mene pridrobencal gosposki Julij, goreč apostol Ernesta Häckla, in s prsti bobnil po knjigi, ki jo je položil na mizo.

Hlastnil sem po njej, ker sem mislil, da je kaj zame. »Kraft und Stoff, von Prof. Dr. Ludwig Büchner,« sem prebral na prvi strani in dvignil oči.

»Da, ni povest,« se je oni smehljaj, »pač pa učena knjiga, kako je nastal svet.«

Odrinil sem jo in vstal. Tudi najmanjša vedečnost me ni premikala, kakšna je modrost takele knjige.

Julij se je še razločneje smehljaj.

»Če ne utegneš danes, se o njej kaj pomeniva pač drugič,« je potlej vstal tudi on, skrtil knjigo pod suknjič in šel.

Ampak knjiga je bila vendarle knjiga: vsaka mi je bila svetinja, vsaka me je mikala, da sem kar koprnel.

Še tisti dan sem se lotil Ivana, da bi o njej zvedel še kaj.

»Beži no,« mi je odmahnil. »Bral sem jo že, bral, površno bral, pa me ni ogrela, prepusta je.«

»Kaj pa uči?« sem tiščal.

»E, kaj? Ne spominjam se več dobro. Ne veruje na primer, da je Bog iz nič ustvaril svet; trdi, da sta sila in snov večni in da sta bili že tu, ko se je judovski Jahve lotil ustvarjanja; misli, da je večna sila iz večne snovi zgneta svet in da ji ob tem Boga ni bilo prav nič treba.«

Vrag te dal, te učenosti tudi še po večjem nisem razumel.

»Saj že dolgo ni nobena učenost več,« se je bistri Ivan smehljaj. »Nekateri se sicer še spogledujejo z njo, ker se pač precēj ujema s Häcklom in z Darwinovo razvojno teorijo...«

Videl je, da ga spet gledam kakor žaba jajca, in mi je posvetil:

»To se pravi: Svet ni potreboval Stvarnika, razvil se je z močjo, s silo, ki je v večni materiji, snovi sveta — Kraft und Stoff...«

Rad bi bil vprašal še kaj, pa se nisem upal. Premolknila sva oba.

»Ne poslušaj zapeljivcev,« mi je čez čas rekel, »veruj, da je začetek vsemu Bog in da je v vseh stvareh in rečeh spet le On sam. Tako veruj, pa boš živel mirno in lepo.«

Bog mi je ušel, uho sem nastavil besedi.

»Ali je kaj razločka med stvarjo in rečjo?« sem ga popal za besedo.

»Da te bés!« me je pogledal. »Besede pa že loviš, kakor bi bil profesor. — Stvar, veš, je, kar je ustvaril Bog, reč pa, kar človek napravi iz stvari.«

Kakor vselej, kadar sem glede besedi ali sloga kaj dvomil, so mi tudi zdaj misli z vsemi ušesi šinile v domače kraje in prisluhnile živi besedi.

»Oh, saj menda res,« sem se brž vrnil. »Tudi pri nas poznamo obe besedi in ju nekako tako ločimo, čeprav ne zmerom prav zvesto; prebližnji sta si, razloček se jima je že precej zabrisal.«

Začela sva se meniti o domačem jeziku. Pomenek je živo šel vame, razumel sem ga precēj dobro, ne samo po velikem kakor tiste nerazločne pogovore učenih dijakov.

»Med počitnicami doma poslušaj, kako ljudje govorijo, in si zapisuj posebno lepe in redke besede,« mi je naročal. »V šolskih nalogah ti bodo take besede kakor debeli ocvirki na luskovih žgancih.«

Za zgled me je spomnil Jurčiča, ki da je tudi tako zbiral prave ljudske besede in rečenice.

To sem mu pritegnil in se potlej še bolj lotil knjig. Hlastanje za knjigami mu pa ni bilo všeč.

»Res je,« se je popravljal, ker sem ga menda le predebelo gledal, »res je, prej sem ti v roko tiščal knjigo, da bi te jemal iz tiste pogubivne družčine; zdaj pa ti povem, da ni ne zdravo ne pametno tako požiranje knjig.«

In spustil je vame kopo čudnih besedi, ki sem jih razumel le bolj slabo. Med branjem, tako nekako se jih spominjam, se nam po glavi vrtinčijo pisateljeve, torej tuje misli. Zato se odvadi svojih misli, kdor le preveč bere — kakor ni več dober za hojo tisti, ki zmerom le jaha ali se vozi. Kdor preveč bere, si tudi ne zapomni dosti, spomin mu je preutrujen. Z duševno hrano je namreč kakor s telesno: večji del je gre v upadek, duh je pač ne prebavi vse.

Zdelo se mi je, da prehudo sodi mojo lakoto po knjigah ali pa me nemara le skuša; poslušal sem ga vendar tako zamaknjeno, da kar trenil nisem z njega.

»Kar sem ti povedal, ni zraslo na mojem vrtičku,« se je otresal mojega očitnega občudovanja; »take približno so namreč le misli, ki jih je o branju knjig zapisal velik nemški modroslovec.«

Mislim, da se je imenoval Schopenhauer.

»Oh, nikoli ne bom toliko znal, da bi bral tudi take knjige!« sem se v mislih boleče zavedal svoje majhnosti in praznosti. »In vsega tega zastanka v vednosti je kriva le revščina,« se mi je že budila prav vroča proletarska jeza; »če mi tako dolgo ne bi odmikala mestnih šol, bi danes tudi jaz že imel glas med učenimi dijaki in bi lahko sam bral modre knjige!«

24. Ponižanost.

V družčino torej nisem več hodil, knjig tudi ne požiral toliko, — e, sitno, tesno mi je bilo živeti kar tako; tiste skrivne telovadbe mi je bilo takisto še vse premalo. Prezdrav, premočan sem bil, prav razneslo bi me bilo, odpreti sem moral tak ali tak zaklopnik nemirnim silam, ki so me napenjale in razganjale.

Na srečo mi je prijatelj povedal, da nekaj prav trdnih dijakov hodi atletu, prav močnemu telovadcu šodaku, svojo moč razkazovat.

Notarskemu sollicitatorju — pisarniškemuo vodji šodaku, precej ponemčenemu koroškemu

rojaku, je bilo že precèj čez štirideset let, pa je bil še zmerom prav mladosten, mišičast in kitast korenjak. Rad je zbiral dijake in jim dal, da so si moč skušali s težkimi in tudi s prav težkimi železnimi utežmi, ročkami, še rajši je pa sam kazal moč svojih herkulskih rok. Svet je cenil le po številu in po moči atletov, za sistem in metodo atletike je imel prirojen ali le privzgojen tenak čut, duševno obzorje mu je bilo sicer ozko in megleno.

Tak mož torej je bil prijatelj in tudi nekak vzgojitelj dijaške mladine... Ker drugega, boljšega pač ni bilo.

»Ha, to pa to,« sem popal priložnost in s prijateljem šel k šodaku. Za trdno sem vedel, da se bom kar igral z najtežjimi ročkami. »Ali me bodo gledali!« sem se v mislih napihoval.

Pri šodaku je bilo že precej dijakov. Goloroki so se vrstili z vzdigovanjem ročk predse, nakvišku in vstran.

Atlet mi je potipal mišice v nadlahti, pokimal in mi dal precej lahki ročki.

»To je za otroke!« sem se uprl, ker sem mislil, da se mu zdim preslab za kaj težjega.

»In za začetnike!« me je mirno useknil. »Če hočete kdaj zmagovati težje stvari, se morate najprej vaditi z lažjimi.«

Gledal me je resno kakor prav hud učitelj. Umaknil sem oči. Nerad, pritegnil sem mu pa le,

vsaj v mislih. Sitno pa mi je bilo precèj, ponižanega sem se čutil v svoji umišljeni moči.

»Sicer pa,« se je nasmehnil moji kisli mrdi, »če ste res za kaj, izberite si sami.«

»Tistale dva kurja pereščka bi za začetek bila kar prava zame,« sem malomarno pokazal precej veliki ročki.

»No, kar,« se je spet nasmehnil in se spogledal z drugimi. »Le da mi ‚kurjih pereščkov‘ kam ne odpihneta!«

Segel sem po ročkah in se ustrašil: težki sta bili, prav težki.

»In zdaj«, mi je velel, »počasi stegajte roke predse, nakvišku in vstran!«

Poskusim, pa nisem mogel in nisem mogel, še približno ne.

»Vidite, ‚kurja pereščka‘ sta le še pretežka za vas,« je šodak mirno dejal in mi vzel ročki iz rok. »Začnite, kakor sem rekel prej.«

A dijaki niso bili tako prizanesljivi: na ves glas so se mi smejali, težkali ‚kurja pereščka‘ in se res kar igrali z njima.

Oh, sram me je bilo, strašno sram. Če bi mi bil kdo dokazal, da sem komu kaj ukral, me najbrž ne bi bilo bolj. Moč, ki so jo vsi poznali in občudovali in ki sem se z njo sam že toliko ponašal, me je ponižala in osramotila.

Ves potr t sem klamal domov.

25. Oče.

Prišla sva skoraj oba kmalu: oče iz Amerike, jaz na počitnice. Malo manj ko ves dan sva se gledala in občudovala drug drugega.

Oče se je nekako pogospodil. Nosil je trd ovratnik z lepo ovratnico in uro z zlato verižico, na poseben način delane čevlje in prav gosposko obleko iz posebno lepega sukna. Tudi poredil se je in močno omožatil.

»Da,« sem uganil po spominu, kar sem že bral o Ameriki, »pozna se mu, da je štiri leta prebil med ponosnimi in pomeščanjenimi ljudmi... Le kako se bo spet navadil domače majhnosti?«

»Potegnili si se, Nane, in polno te je na vse plati,« se mi je smehljal. »V Ameriko prihaja dosti šibkejših fantov, pa vsi prècej dobodo dela in si služijo prebito lepih denarcev.«

»Dokler jih Amerika ne pogubi,« se je oglašila mati.

»Tudi to se jim primeri, če so lahkomiselni in ne slušajo pametnih ljudi,« ji je oče pritrdil. »Amerika je vendarle Amerika: kdor hoče delati, je gospod in mu tudi pravijo tako.«

Potlej je umolknil. Sploh je le molčal. Nekaj ga je bilo.

»Amerike pogreša,« sem ga razumel, »revščina, ki je vanjo spet prišel, ga peče.«

Ubogi, dobri oče se mi je hudo hudo smilil.

Včasih je sredi dela postal in se zagledal v tla, kakor bi čakal krta.

»Ne bo dolgo pa jo spet ucvre v Ameriko,« sem že skoraj za trdno vedel.

Medtem se je po vaseh začela mlačev. Betičasti cepci so od treh zjutraj pa do trdnega mraka pikapokali na vseh podih. O, skrajni čas je bil. Že od pomladi je marsikje zmanjkovalo moke v hiši.

Sosed, trden kmet, je prosil očeta in mene, da bi prišla mlatit. Oče, ki ni nikoli nikomur mogel nič odreči, je precej prikimal, jaz se pa tudi nisem branil. Mikal me je dober zaslužek: v denarju po kroni na dan in prav dobra hrana zjutraj, opoldne in zvečer, dopoldne pa predjužnik in mala južina popoldne.

Ampak mlačev je najtežje kmečko delo, posebno na Dolenjskem, kjer nazadnjaški mlatič s cepcem čisto po nepotrebnem iznad glave z vso močjo treska po snopju — po klasovju, čez povsem in tudi po ritovju — in z njim ne šviga okoli glave kakor dosti naprednejši Gorenjec, ki brez velike muke prav spridoma in dosti laže in hitreje omlati.

Kdor ni navajen hudega dela, ga mlačev zdela že prvi dan, da ga vse boli, posebno pa čez pas in po rokah tja do rame.

Tudi mene je sprva podiralo, da sem se sam sebi smilil, vdati se in odnehati pa nisem hotel. saj bi se mi vse smejalo in za menož kazalo.

Ko sva opravila tu, naju je preprosil še drug sosed. Vsega vkup sem mlatil dobre tri tedne.

Po mlačvi sva se z očetom šla v Témenico kopat. Ko sva se vsa trudna lomila domov, je oče postal in dejal:

»Vidiš, Nane, tri tedne sva po petnajst ur na dan trpela kakor črna živina, zaslužila pa sva, kolikor bi v Ameriki v enem dnevu ali dveh.«

»Zato pa sva delala doma, ne v daljni Ameriki,« sem neumno zinil.

»Da, doma... Delaj ali ne delaj, revež si in revež ostaneš... Doma...«

Premolknila sva in kobalila iz doline navkreber.

»Ne ostanem tu,« se je oče kakor domislil, »vrnem se v Ameriko. Nane, pojdi z menoj, ne bo ti žal.«

»Kaj pa šole?« sem se ustrašil in postal.

»Tudi v Ameriki so šole, večje in umnejše ko tu.«

»Ko pa jezika ne znam.«

»Mlad si, angleščine se hitro naučiš. Izšolal bi se za zdravnika ali pa za duhovna. Kar je tam naših iz starega kraja, jim manjka bolj zdravnika ko duhovna.«

»Kaj je duhovnov že toliko tam?«

»Zadosti. In vsi so prav bogati. Naš šentviški župnik, ki ima tri grunte, redi po dvajset prašičev in do trideset glav živine in ki mu pomagajo bene-

ficiat in dvoje, troje kaplanov, je berač v primeri z najrevnejšim ameriškim duhovnom.«

Tuje dežele so me že dolgo mikale, knjige so mi jih približevale. Ali iti za zmerom v tako daljo in tu pustiti mater, sestro in brata, domače ljudi in vse slovenske knjige, ne, tega nisem mogel.

Oče nam je v sosedni župniji z ameriški prihranki kupil posestvece in se pripravil za pot v Ameriko.

»Nane, pojdi z menoj!« me je še nagovarjal. »V Ameriki te čaka sreča, tu pa vojaščina, ki te bo vzela iz šol. Kaj boš potlej? Birič, gosposki hlapec...!«

Velika sreča me je hotela srečati, pa sem se ji ognil; šla je mimo in se nisva nikoli več videla...

26. Domača slava.

Dolga, predolga mlačev me je kaj utrudila. Opomoči si kar nisem mogel in nisem mogel. V rokah in čez pas sem čedalje bolj čutil spomin mlačve. Anti pomehkužil sem se in čisto odvadil hudega dela.

»Vsaj spoznaš, kako kmeta lomi težko delo in kako grenak mu je kruh,« se mi je mati smehljala. »Le glej, da se dokoplješ kam, kjer ti ne bo treba toliko trpeti.«

Tačas sem ji verjel, a čez leta sem spoznal, da je kmečko trpljenje prav za prav majhno v pri-

meri s križi in težavami, ki dostikrat tarejo šolanega človeka, gosposkega hlapca v tuji službi...

Neki dan sem se valjal za hišo in bral Staretovo Občno zgodovino. Tam me je poiskal ubog kmečki fant in me naprosil, da bi mu vbil v glavo nekoliko nemščine in ga utrdil tudi v osnovnem računstvu.

»Čemu ti bo nemščina?« sem se začudil in ga pogledal skoraj nejevoljno in pomilovalno. »Glej,« sem si mislil, »tudi tegale mami tuji svet!«

»Doslužil sem vojake, zdaj bi moral iti kam za hlapca,« se mi je zaupal; »pa nočem, veš, rajši pojdem za orožnika.«

»Za orožnika?« sem se spet začudil. Orožniška služba se mi je za takega fanta zdela kar imenitna.

»Aha,« je goreče pokimal. »In vzeli bi me, to sem že pozvedel, če bi le nemško znal vsaj nekoliko pisati in brati, po naše pa še kaj računati.«

Spomnil sem se profesorja Marinka, kako je podil domov mene in druge. Zdaj se mi je posvetilo. Gospod je nemara mislil in čutil, da je kmečko delo najlepše, za telo in dušo najbolj zdravo in za vse življenje najbolj pošteno delo na svetu in da v domačem kraju še nihče ni umrl od lakote in vsega hudega.

»Fant vendarle ni neumen, napreden je, nakvišku hoče, boljšega kruha bi rad,« sem po svoje obračal.

»Nane, kaj bi me izučil ali ne?« je pohlevno vprašal, ker sem molčal v lastnih modrijah.

»Seveda te bom, Francè,« sem se ovedel in mu prijazno pokimal; »če boš kaj priden, te v dobrem mesecu izučim, da te prav gotovo ne zvržejo.«

Glas o tem je šel po vsej soseski.

»Glejte ga, fanta prebitega!« so se čudili. »Kaj je tega, ko je še tekal za kravami? Zdaj ti pa gre in človeka že nemško uči za cesarsko službo!«

»Anti za gnojne vile ni bil in ni bil, preveč so ga zmerom mikale knjige, že od malega je vèn in vèn buljil vanje.«

Moja slava je šla materi v nos. Sicer ni govorila o njej, močno pa se ji je prikupil, kdor jo je sam vzel v misel. Reva je bila ponosna name, da bi me najrajši spet kar pestovala in razkazovala.

Slava le mene ni nič kaj razganjala, še skoraj sram me je je bilo, saj sem dolgo že čisto dobro vedel, kako ponižno majhna je moja učenost in kako tuje se še gledava prav z nemščino.

Fanta sem pa le res izučil, da so ga vzeli v orožniško službo.

27. Mladostni žar.

Tista leta je hodil v naše kraje na počitnice višji deželni sodni svetnik Ivan Vencajz, ki je sredi šentvida imel čedno domačijo; z njim so prihajale gospa in štiri hčere, včasih tudi drugi sin, dijak, tehnik Ljudevit.

Njegov najstarejši sin Janko, bistri in idealni dijak pravnik, je štiri, pet let prej Šentvidcem z veliko ljudsko veselico ustanovil Čitalnico in ji, da bi jo imenoval bolj domače, po nerodnem s slovensko besedo dal čisto tuje ime »Bralno društvo«.

Ob veselici se je idealni Janko, v skrbi za vse skoraj sam, nekoliko preveč gnal in si nakopal hudo bolezen, ki ga je kmalu podrla in pokopala.

Potrti oče vsa leta ni in ni mogel preboleti te velike nesreče in žalosti.

Tudi Čitalnica je pogrešala svojega gorečega ustanovitelja: ni več kaj prida živela, slabotno je le še medlela.

Šentviški dijaki, bilo jih je četvero, petero, so se posmehovali ošabnim Šentvidcem, ki so tako znemar puščali, kar jim je za ceno svojega zdravja podaril Janko Vencajz. Svoj jezik sem ob zaspane šentviške prevzeti rad brusil tudi jaz, kadar sem se ob nedeljah pred mašo ali po maši repenčil med dijaki. Do besede sem med njimi prišel lahko, niso bili še tako besedični kakor jaz, čeprav sem bil po šolski učenosti močno za njimi.

»Tu so knjige, časniki, pa jih nihče še povoha ne!« sem se ujedal. »Sram jih je lahko, Šentvidce!«

»Šentvidec je lesen, ne upogneš ga zlepa,« mi je pritegoval rdečelični, od mene nekaj starejši tretješolec Nace.

»E, kaj bi se vtikali v reči, ki nam niso nič mar!« se je upiral petošolec Jože mojih let. »In za

Čitalnico da bi se kaj gnali? Čemu neki? Ustanovili so jo za kmeta, tako so govorili na glas, lepo tiho pa so jo izročili jari gospodi, ki jo je zadušila, ker je ni prav nič potrebovala.«

»Tudi kmetu ni potrebna taka, kakršna je,« se je Nace trdo držal. Kakor je bil še mlad, je bil bister in spoznaven, s srcem in z občutjem ves med kmeti in za kmete. Gospodo je mrzil, češ vsa je sprijena in kmeta guli, kjer le more.

»Zakaj pa so ustanovili že toliko Čitalnic po vseh slovenskih krajih?« sem dražil.

»Kmetje jih niso ustanavljali,« se je tudi Jože upiral. »Kaj bi z njimi? Čitalnice so le oblizana mestna iznajdba, potrebna bolj gospodi ko kmetu. Kmet že ima Čitalnice, v knjigah Mohorjeve družbe jih ima. Pa ne rečem, da ne bi potreboval nič drugega več.«

»O, potreboval bi tudi drevesnic, da mu sadovnjaki ne bi bili tako zanemarjeni,« je Nace hlastnil.

»Pa zadrug, vsakovrstnih zadrug!« ga je Jože udaril po rami. »Posebno takih, ki bi nam pomagale do vodnjakov in nas naučile bolje gospodariti.«

Jaz, to še dobro pomnim, sem ju poslušal menda kar z vsemi ušesi in odprtimi usti.

»Tisto o sadovnjakih razumem,« sem poskočil, »a kar si rekel glede zadrug, mi ni šlo čisto v glavo; vem le to, da je nisi zinil napačne, ker sem tu, tam že kaj bral o tem.«

Jože je bil vesel, da sem jo tako prècej ubral za njegovo brazdo. Po Tonetu in Lojzetu, svojima po poli bratoma bogoslovcema, tako je pravil, se je seznanil z dr. Janezom Evangelistom Krekom v Ljubljani in ob njem ujel nekaj misli o združništvu, pa tako malo, da se ne bi upal kaj široko govoriti o njih; toliko pa ve, da bi tako stvar znal prav prijeti le Krek sam.

Zdaj je vanj strmolel tudi Nace, mladi gorečnik kmečke samosvojnosti.

»O, zadruge, zadruge, dobre bi bile, če bi jih res Krek začel pestovati,« je kakor polajšan vzdihnil. »Jože, kaj več mi boš moral povedati, kako misli o njih on.«

»Vidite, tako bi bila Čitalnica vendarle potrebna,« sem poprijemal. »Ljudje bi prišli do časnikov, ki pišejo tudi o gospodarstvu.«

»Ne rečem, potrebna, če bi bila res naša, kmečka«, se je Jože podajal. »Pa kaj, ko take ni.«

»Ustanovimo jo mi!« me je pičila nenadna misel, da je vse zagorelo po meni.

Kakor bi bil ustrelil mednje! Ustrašili so se nenadne, nove besede in premolknili. Drzna misel je za trenutek zbegala tudi mene. Kodrava griva se mi je prebesila čez sklonjeno čelo, z razširjenimi prsti sem si jo počesal nazaj in trenil po umolklih dijakih.

»Ko jo je ustanavljal Vencajzov Janko, mu je vsa gospoda pomagala,« se je naposled posmeh-

nil Jože. »Saj še pomnite, da so sodelovali pevci iz Ljubljane in drugih krajev, Sokoli z gosposkimi ženskami v narodnih nošah in pol zijalaste Ljubljane. No, kdo bi pomagal nam?«

»Mislim, da prav taka gospoda,« sem se držal.

»Jaz pa mislim, da še z mezincem ne bi ganila za kmečko Čitalnico, kakršno imamo v mislih mi!«

«Kaj pa, ko bi vprašali gospoda Vencajza?» se mi je spesnila že druga velika misel.

»Le, ampak kar popek se mu bo razvezal od samega smeha, ko bo slišal, kaj nas premika!« je Nace podiral, kar sem postavljaj. »O, gospoda zmerom misli, da je vse za nič, kar stori kdo drug.«

»E, taka je le jara gospoda,« sem branil svoj domislek; »prava gospoda te ne zasmehuje, pomaga ti, če le more, ali pa te vsaj posvetuje.«

Gospod Vencajz je v šentvidu res imel tak glas, da so vsi spet premolknili; še Nace ni nobene kačjepične več zinil zoper gospodo.

»No, kdo pojde do gospoda Vencajza?« sem poprijemal.

»Kaj res misliš, da je v takele neumne Čitalnice treba smrček vtikati prav nam?«

»Da, sramota je za ves naš kraj, če med nami shira že danes, kar so vsejali včeraj,« sem debelo govoril kakor sodnik, ko narekuje sodbo. »Če je dijak, res da že velik, Čitalnico ustanovil vprvič, anti jo moramo mi vdručič. A kako se to napravi, nas že še posvetuje gospod Vencajz.«

»I, pa stopi tja ti, Jože, ki si že v višji gimnaziji,« se je Nace vdajal, »s seboj pa vzemi še Naneta, da bo vrelo požrl, kar je skuhal, in da bo, jezičen kakor je, govoril namesto tebe.«

Ha, kar vroče mi je postajalo. Da bi jaz sam prste vtikal v žerjavico, nisem mislil. Kam bi jaz, ki sem šele pred pragom komaj druge šole in ki gospode nisem prav nič navajen? In še govoril naj bi jaz, ničè, ob meni pa molčal petošolec? Ne!

»Zakaj pa ne?« me je Nace še dalje pikal. »Saj se zmerom delaš, kakor da le ti vse veš in znaš, in jezik imaš, devet starih svetopetk vkup ga nima takega!«

Napuha me je zmerom bilo sram, kadar sem si bil toliko pravičen, da sem se ga zavedal; če mi ga je pod nos molil kdo drug, me je pa pekel.

»Pa naj bo: pojdem,« sem z očmi nabòl Naceta, ker si to pot nisem bil svest nobene prevzetije. »Kdo bo govoril, kaj in kako bo govoril, se domenimo že še posebej. Ali z nama pojdeš tudi ti. Potreben nama boš, bister fant si, z gospodo se znaš meniti.«

Nace je čutil, da sem mu vrnil, kar mi je bil pravkar posodil, in se je molče vdal, da ne bi pokazal, kako sem ga spodrecal.

»Gospod Vencajz bi utegnil vprašati, kako mislimo stvar pognati,« se je Jože domislil. »Kaj

bi mu na to odgovorili, se vendar moramo nekoliko pomeniti.«

»Mislim, da bi od kod povabili pevcev in da bi kdo izmed nas sprožil navdušen govor,« sem od navdušenja že sam ves hripav vrgel mednje, da so jim kar oči zastale. »Po petju in govoru bi pa še igrali kratko enodejanko...« sem se hotel še dalje zaleteti, pa je urno vstal Nace in se mi s plosko roko dotaknil čela.

»Seveda, vročica ga kuha, reveža,« je resno pokimal vsem, meni pa sočutno rekel: »Nane, zdaj jo pa le kar brž ustriži domov! V posteljo se spravi! In mati naj te prècej povijejo v prav mrzle obkladke!«

Ali so se smejali! Na smeh — kaj pa sem hotel — sem se držal tudi sam, pa ne prav lahko.

»No, kdo bo imel govor, kje bi dobili dramolet — igrico?« se je Jože smehljal.

»Govor imej ti, ker si petošolec, igrico pa napišimo vsi vkup,« sem vpil kakor zdrav Čič.

»Nisem govornik,« je Jože zmajeval, »o igri pa rajši molčim, ker vidim, da ne veš, kaj je to.«

»No, prav, že prav: govoril bom jaz; tudi igro napišem!« sem se napihnil.

»Kaj ne bi, saj vse ve in zna!« je dijak mignil vame in pokimal tovarišu.

»Da, da: ljubo zdravje...« me je Nace spet sočutno pogledal.

»In že kar vem, kaj bom govoril!« sem poskočil.

Posmehljivo so trenili vame, pa jaz sem se s skrčenimi prsti obeh rok že govorniško oprl ob mizo in zanosno zagrmel: »Slavna gospoda! Ljubi rojaki!« In sem jih dobre četrti ure gladko in brez spotike utrinjal o »milem narodu in domovini sveti«, se v puhlih rečenicah hripavo drl o koristnosti knjig in časnikov, o sreči in napredku in kaj vem o čem še vse... V velike misli sem se vživel ves in lastne besede so me opojile do omotnosti in vse moči so se mi kar razklenile in spesnile, da so me naposled sladkogrenke solze vroče oblile in zrušile na sedež...

Oh, bile so solze navdušenosti in čustvenosti.

Vsi so molče zijali in me občudovali, kakor sem mislil.

»Prekasno si prišel na svet,« se je Jože oglasil. »Med starimi Rimljani bi bil morda postal tribun — ljudski govornik kričač.«

Nisem ga razumel. »Ali se norčuje?« me je speklo.

»Le stoj, posodim ti slovenski prevod knjige, ki jo je o govornikih napisal rimljanski profesor in pisatelj Mark Fabij Kvintilian,« me je potešil.

»O, Nane naj govori, pa ne bo treba nobene druge igre več!« je nekdo brž poredno povedal, menda misel tudi vseh drugih.

»Brez skrbi, prècej jo napišem!« sem se napihoval.

»E, kaj bi si toliko prizadeval?« me je Nace dobrovoljno krotil. »Z govorom tačas le vse tako napravi kakor si prejle, pa boš videl, kako bodo babe od samega joka vse smrkave vrele domov!«

»Da, z igro pa jim lahko kar prizaneseš.« je še drug pikal.

»Napišem jo!« sem trmoglavil. »Napišem!«

»Kdor piše po naročilu ali le zato, da bi kaj napisal, mu izpod rok pride prazen in neroden krpež,« me je Jože pametno učil. »Človek naj piše le o tistem, kar je vse do drobnega v sebi že doživel in prebolel.«

Nisem ga poslušal, preveč me je napihnil govor.

»To skrb prepusti kar meni!« sem ga prepvil. »Rajši se pomenimo, kdaj stopimo do gospoda Vencajza.«

Po dolgem da in ne smo se dogovorili, da kar jutri pojdemo Jože, Nace in jaz.

»No, kar stopimo,« se je Jože še zmerom kakor umikal. »Da nam gospod Vencajz vsaj poklesti previsoke vrhove...«

28. Med gospodo.

Drugi dan smo res prišli vkup. Pa nismo bili več včerANJI, vsi smo se držali, kakor bi se bili čmerike nazajtrkovali, anti šele zdaj smo spoznali, kako hudo nalogo smo si nakopali.

»Kaj bi res šli?« je Nace nastavil.

»Najpravše bi bilo, če bi mrknili lepo domov,« se je Jože ujel.

»Ali smo fantje, ali smo babe?« sem mislil, da ju moram reševati jaz. »In kaj bi rekli drugi, če ne bi izpolnili, kar smo obljubili?«

Tako sem se moško ustil, srce pa je od tesnobe kopitljalo vendarle tudi meni. Spoznal sem, da bom z gospodom res moral govoriti le jaz. Pa to bi še bilo kako. Moški se z moškim pomeni lepo moško, pa je kakor privezано in pribito in mir besedi. Kaj pa, če nas prestrežejo gospa in gospodične? O tri sto Matičkov, tudi meni bi se jezik zadrgnil ali pa bi razdiral same neumne in nerodne, ko revež še ne vem, kaj je treba česnati gosposki ženski in kako se ji v besedo prikladati.

V tej skrbi sem ju pritiral do Vencajzove domačije in zrinil pred vrata njegovega stanovanja.

»Ti potrkaj, ti brusi jezik!« sta mi tako rekoč izročala vsa pooblastila.

»Že prav,« sem se delal moškega. »Le ti, Nace, ne pozabi, da se boš moral meniti morda tudi z gospo in z gospodičnami.«

Nacetu so izstopile oči, še Jože je tiho vzdihnil.

»Kajne, Nacek, spodnje hlače pa si si nad gležnjem dobro spodvezal?« sem še pičil in brž potrkal.

Vrata so se prècej odprla — s praga je v nas zastrmela gospodična, in še lepa je bila po vrhu in prav prikupna.

Ná, česar sem se res bal tudi jaz, se je primerilo. Za trenutek nisem vedel, kaj bi. Zvrtničile in zavozlale so se mi vse voljne in maziljene besede, ki sem si jih bil ubral za to priliko.

»Prosim, z gospodom bi radi govorili o prav posebnih rečeh.« sem suho jasknil.

S kretnjo roke nam je prijazno velela, naj vstopimo v verandno sobo in naj nekoliko počakamo.

Kakor smo vstopili, smo obstali in se nismo ganili. Če bi bilo mogoče še uiti brez sramote, mislim, bi jo bil ucvrl tudi jaz, tako nam je bilo.

»Papá... papá... deputacija...« smo slišali iz nekega ozadja.

Vsi odreveneli smo se kislo nasmehnili.

In že je vstopil gospod Vencajz, čokat in nekoliko obilen, zdrav mož z močnimi temnimi brki.

»Oho, gospodje dijaki, naši gospodje dijaki!« se je prijazno smehljaj, vljudno klanjal in nam segal v roko. »Prav, prav... no, sedimo, sedimo in se kaj lepega pomenimo!«

»Da, taka je prava gospoda, mi smo se je pa tako bali,« sem se zadovoljen spomnil svojih včeranjih besedi o gospodi in pogumno povedal:

»Zaradi tele naše Čitalnice smo prišli do vas, gospod višji sodni svetnik.«

»Kaj ji manjka?« me je vedečno pogledal.

»Vse,« sem kratko zinil. »Vaš gospod sin, saj veste, jo je ustanovil. Odkar ni več njega, hira tudi ona. Dremlje. Radi bi jo zbezali pokonci mi, pa sami tega ne znamo, ne moremo. Zato smo prišli prosit, da bi nam pomagali zdaj vi.«

Med takó, kakor sem si domišljjal, moškim ogorom se je gospodu nekoliko pobesila glava, neka rahla, pa vendar vidna senca mu je potemnila sicer tako prijazni obraz.

V trenutku sem že vedel, da sem se nerodno zaletel in da mu ne bi bil smel vrtati po rani za rajnim sinom. Zavest tolikšne neolikanosti me je uščenila, glava bi bila od sramu kinknila tudi meni, če ne bi bil gospod že dvignil oči in vprašal:

»Ali ste že uganili kak program — spored?«

»Že, že,« sem popal in povedal svoje včeranje misli.

»Hm, v katero stran pa bi zažvižgali, da vam pevci kar priteko, kakor si nemara mislite?« se je smehljaj in nas bistril, da je težko dobiti dobrih pevcev in da priprave za take in druge stvari tudi stanejo precèj denarja. Kje da ga mislimo dobiti, če ga morda že nimamo kar na kupčku?

Pa ni počakal odgovora, kar dalje je spraševal:

»Od kod si naročite govornika in koga ste si izbrali?«

»Govoril bi kar jaz.«

»Tako? Vi?« se mi je očitno čudil. »Kaj bi si upali? Ali ste kdaj že kje govorili tak ali podoben govor?«

»Še ne, vendar mi je govor najmanjša skrb.«
Zmajal je z glavo in poprijel:

»Kaj pa igra, igra? Katerega pisatelja ste si izbrali?«

»Nobenega,« sem se že nekoliko napihnil.
»Igro napišem jaz sam.«

»Sami? Spet vi sami?« so se skoraj na glas smejale njegove prijazne oči. »Dijaček moj, dosti si upate!«

Držal sem se, kakor da me je močno pohvalil.

»No, zdaj me pa poslušajte,« je začel s čisto drugim glasom in nam dopovedal, da Čitalnica postavno še obstaja in da bi se morala razpustiti, preden bi mogli ustanavljati drugo. Ali smo se že kaj domenili z njenim odborom? In kaj pravijo drugi šentvidci? Kakšnih misli so gospodje v župnišću in v šoli?

S temi in še drugimi vprašanji nam je podkuril, da je vroče postajalo posebno meni.

»Kaj pa šola, šola?« je hudi ogenj še podpihal. »Lahko bi vas kaj pestila, če ji niste naznanili, kaj nameravate. Dijak je tudi med počitnicami v oblasti šolskega disciplinarnega reda.«

O, to je bil mrzel mrzel curek posebno na moj prepokončni hrbet! Zazeblo me je: pred očmi se

mi je bolj in bolj razločeval zaripli obraz hudega profesorja Marinka.

Gospod Vencajz je najbrž opazil, da nas je že močno upognil in streznil.

»Sicer pa še s tovariši premislite, kar smo se tu menili,« se je spet prijazno nasmehnil in vstal. »Za nedeljo vas vse skupaj lepo povabim, da bi točno opoldne prišli k nam na kosilo in se tako pomenimo, kaj ste sklenili.«

Priklonili smo se vsi obenem, kakor bi se že prej vadili take gosposkosti.

Pa smo bili spet zunaj in smo se oddahnili kakor človek, ki je opravil veliko in hudo delo.

V misli na Čitalnično veselico sem se milo spogledoval s prvo zarjo, s prvim soncem svojih sanj o prosvetnem delu, kakor se rado po nemarnem imenuje tisto častilakomno in včasih tudi sebično iskanje in razkazovanje samega sebe. Moje sanje so bile sicer čiste, častilakomne pa. Do sijaja ob Čitalnični veselici mi je res bilo, ker sem želel, da bi se v njem svetila mati, ki je tako verovala vame.

V svoji viharni živahnosti in umišljeni moškosti sem moral biti smešna, obenem pa otožna podoba otroškosti, ki je umirala v meni.

Gospod Vencajz je moji častilakomnosti modro pristrigel peruti. Njegovi prijazni pomisleki so me skoraj streznil, vendar tudi kaj potrli in ponižali. Srce mi je onemoglo molčalo, ko sem

med Jožetom in Nacetom poniglavo klamal do tovarišev, ki so nas čakali, da jim povemo, kako smo opravili.

»No, ali ti nisem pravil?« je Jože trenil vame in se mi posmehnil.

Tudi Nace, ki se je tako bal iti do gospode, je bil zdaj vesele volje kakor pes, ki zdrav pride iz cerkve.

»Ko bi le še tisto gosposko kosilo vsaj tako srečno prebili!« je Jože mislil na glas. »Kdo izmed nas je že bil za gosposko mizo?«

»I, kar doma ostanimo in se rajši žgancev natepimo ali pa močnika naklepljimo!« je svojo skrb povedal tudi Nace. »Med gospodo nikar več ne hodimo, sicer se res osramotimo!«

»Tele!« sem revsknil vanj. »Kaj ne veš, da bi tako prav grdo užalili gospoda Vencajza in njegovo gospo? In da bi nas vsa soseska nosila po zobeh?«

»Hm,« mi je Jože pritegnil, »povabili so nas, priti moramo, z ničimer se ne bi mogli izgovoriti. Ampak čisto po nepotrebnem smo si naprtili to dolžnost,« me je spet nejevoljno pogledal.

Vso pot sta me grizla, da je bilo joj.

»Proti enemu sta dva že cela vojska,« sem si mislil. »Kaj še bo, če se tudi drugi zaprašijo vame?«

He, besedičnosti mi ni manjkalo nikoli; to pot pa so se mi besede le nerade redale, prepotrto mi je bilo srce.

No, vojske s tovariši ni bilo prevelike. Tisto, da gospoda Vencajza nismo mogli kaj prida ogreti za Čitalnico po naši misli, jih ni prav nič speklo, močno pa jim je bilo vseč vabilo h gosposki mizi.

»Tako vsaj spoznamo, kako velika in polna je gosposka žlica,« se je zatepen dijak smehljajal. In še ta in še oni se je dobrovoljno oblizoval.

»Ali pa tudi veš, kako se ti je vesti za gosposko mizo?« je Nace, ves rdeč, ščuval lahkomiselné požerune.

»I, prava reč! Z žlico bom vejal naravnost v usta, tja za ušesa je menda ne bom nosil.«

»Da, boš, če ti že prej ne bo od zadrege pala pod mizo!« se je tudi Jože namrdnil kmečki nedolžnosti. »No, saj boš videl, ko boš sedel med gospemi.«

»Med kakšnimi gospemi?« so se ustrašili.

Do zdaj so mislili, da jih Vencajzovi posadijo za posebno mizo v posebni sobi, kakor so bili navajeni iz gosposkih hiš v Ljubljani, ki so pasle ubožne dijake. Ampak da bi sedeli in jeli kar med gospodo samo? Ne! Pa še gospé bi bile zraven! Začeli so se plašiti, vse veselje do gosposke gostije jih je minilo.

Jaz sam sem molčal, sicer ne lahko, vendar sem molčal. In nejevoljen sem bil, ker sta jih Jože in Nace tako plašila. O, noja samega bi boledel trebuh, če bi tačas požrl eno-samo rosíco mojega žolča!

»Kaj pa, če bi se z lepim pismom opravičili in ne bi šli?« se je nekdo domislil. Misel se mu je zdela bistra, ves zadovoljen je buljil predse kakor pomolzena krava in čakal, kdo ga pohvali in mu pritegne.

Zdaj sem se oglasil jaz. Spomnil sem se, kako me je kaplan, preden sem prvič šel v Ljubljano, učil olikanega vedenja med jedjo in kaj sem o tem bral v knjigi »Olikani Slovenec«, ki jo je spisal Ivan Vesel, dekan v Ilirski Bistrici in prevajalec iz ruščine; iz spomina so se mi zabliskale tudi povesti, ki sem v njih bral opis takih šeg. In s to tujo učenostjo sem začel tovariše mojstriti tako v živo, da so si po malem opomogli od strahu pred gospodo.

»Kaj niste dijaki?« sem jih smrkavec, kakršen sem bil, samosvoje predrzno pestil in učil. »Z boječnostjo pred olikano družbo samo kažete, da ste se do zdaj motali le v slabi družčini!« Vsi so rdeli; še učeni in pametni Jože. »Vedi se, kakor se spodobi, pa bo prav!« sem jih preraščal. »Ne sreblji na glas, kakor bi žago pilil, in ne cmokaj kakor gospod prašič po koritu; ne govori s polnimi usti, pazi na roke, da kaj ne prevrneš, in pomni, kako so te mati učili, pa jo izvoziš in te ne bo treba biti sram!«

Oči so se jim svetile. Z obraza, ki jim je žarel od polajšanja, sem bral, da sem jih zmogel.

»Gobec!« me je prvi pohvalil Nace.

Tačas sem res spoznal, kako velika moč je v spretnem jeziku.

»Res je,« se mi je nasmehnil tudi Jože, »jezik ti je čudovito namazan; redil te bo sam, če ti vse drugo kdaj spodrsne in odneha.«

Določenega dne smo se sešli. Bili smo vsi lepi, poškrabljeni in polikani. Všeč smo bili drug drugemu, kar gledali smo se.

Nace, ki ga je kačjepični jezik zmerom srbel, pa je zdaj molčal in potrč gledal predse kakor polomljen stol v gostilniškem pretepu.

»I, Nace, kaj pa ti je?« se ga je tovariš lotil, da bi ga udobrovoljil. »Nič ne skrbi, saj si lep kakor bi bil naprodaj.«

»Pa res,« je še drugi pomagal. »S tistimle okroglim, nizkim klobučkom je kakor pravi hrvatski ženin. E, gospe bodo gledale samo njega, drugi bomo, kakor da nas ni.«

»Boga zahvali,« se je Nace nečimrno nasmehnil, »tako vsaj ne opazijo, kako bukov si.«

»Čas bo,« je silil nemiren nepočakljivec, »kar pojdemo, naj se že izkaže, kdo bo največje tnalo ob tej prvi izkušnji naše olikanosti.«

»Zamuditi res ne smemo, prevred priti pa tudi ne«, sem odhod zadrževal.

Naposled smo se le odpravili. Vso pot smo malo manj ko molčali. Tesno nam je bilo, preteto tesno; tudi meni samemu, kaj bi tajil. Hm, res ni bila majhna reč, kaj menite, v gosposko hišo iti na

kosilo k imenitnemu gospodu in občutljivim mestnim gospem, ki te merijo in tehtajo in ki jim ne uide nobena tvoja nerodnost, če se ti je po nesreči spesnila v besedi ali dejanju.

Ko smo prestopili prag Vencajzove domačije, nam je tesnoba nekoliko splahnela kakor človeku, ki se nevarnosti ne more več ogniti, marveč se mora pomeriti z njo. Na stanovanjskih stopnicah se nam je razklenilo vse, glasni in živi kakor kmečki svatje smo štorkljali navzgor. Po kmečko je tako bilo prav; mislili smo, da je prav tudi po mestno, češ naj začutijo, da prihajamo in da smo veseli, ne kakšni poniglavi in potuljeni gostje.

Aha, tukaj. Kdo bo potrkal ob stanovanjska vrata? Jezik je zastal vsem, nihče si ni upal.

Najpredrznější sem bil zmerom jaz. Tako sem tudi zdaj stopil naprej in potrkal. Ná, vse tiho, za vrati se nič ne gane. Potrkam še enkrat, nekoliko močnejše. Od nekod drobijo ženski korakci. »Na kratko rogovilo je nasajena tale«, sem sodil po hoji in ugibal, kakšna bo.

Vrata se odpró, vèn pogleda velika, lepa gospodična in zastrmi v krdelo. Brž snamemo klobuke in tudi zastrmimo. Trenutek se molče gledamo vsi, gospodična in mi.

Ziniti bi bil moral katero jaz, pa mi je srce skočilo v grlo in mi vzelo sapo in besedo. Kaj mi je ne bi! Še nikoli mi ni bilo govoriti s tako

imenitno gospodično, ná, zdaj se pa gledava iz oči v oči. In še lepa je, všečna, da res ne morem dihati.

»O, gospodje dijaki, kajne?« se je že prijazno nasmehnila in prosila, da bi vstopili. Odvedla nas je v lepo, svetlo izbo in prosila, naj sedemo in trenutek počakamo.

Ko je odšla, smo se spogledali. Oči so nam bile velike, obraz dolg, Nacetov tudi čisto bled.

»V najslabši krčmi bi bil rajši ko tu!« je Nace vzdihnil in me tako pogledal, da bi me bil pobil, če bi oči teple.

»Papa ... papa ...« smo z druge strani stanovanja slišali gospodičin glas.

»Aha, zdaj pride gospod sam,« je Jože rekel in me pogledal, pa tudi on ne prav prijazno.

Saj res! Že samemu mi je začelo postajati žal, da sem s svojo častilakomnostjo in sitnim jezikom hudo vznemiril tovariše in nekoliko zmotil počitnice prijazni gospodi.

Svojega kesa prav do konca še nisem obudil, ko se je med nas prismehljajal gospod Vencajz. Čudovito ljubezniv je bil z nami. Vsakemu posebej se je priklonil in mu segel v roko.

»Le posedimo še malo,« nam je potlej prijazno dejal, »kuharice so se nekaj zamudile.«

»Joj,« sem se v mislih ustrašil, »prevred smo prišli, kakor da nas je sama lakota!«

Nejevoljen sem trenil po tistih tovariših, ki so tiščali, naj že gremo, da ne zamudimo.

»Kaj pa Čitalnica?« se je gospod začel prijazno meniti z nami. »Ali ste igro že spisali?« je hudo mušno pogledal prav mene.

»Spisal,« sem izdal skrivnost, ki je še nihče ni slutil. Pretesal sem namreč dvodejanko, ki sem si z njo že v Novem mestu obtežil vest, ji izplal pleve, osmukal osine in jo zagozdil z nekimi novimi, veselimi prizori. In postrigel sem jo in oklestil, da me je očetovsko srce krvavo bolelo, pa vendar je bil otročiček potlej večji in močnejši.

Dijaki so se zasmeli, češ glej ga, laže kakor bi pes tekel!

Tudi gospod Vencajz je najbrž mislil, da sem se v sili zlagal. Poredno se je nasmehnil in pomenek razplel v prijazen nauk, naj za tisto leto vso reč pustimo, ker je v tem kratkem času ne bi zmogli.

Vsa kri mi je bušila v glavo, sapa mi je puhala le skozi nosnice, jezik se je krotil, da je menda piko dobil, hoj, hudo hudo me je ugriznila gospodova misel, da lažem.

»Ta nam že ne bo pomagal,« so mi umirale sanje o sijaju Čitalnične veselice. »Nemara pa je res bolje, če se letos ne silimo več s to rečjo«, sem jih otožen pokopal in križ postavil na njih grob. Moj Jezus, takih grobčkov sem objokoval že več! Ampak na vsakem je stal križ, znamenje vstajenja. Veroval sem, da pride čas, ko zatrobim

sodni dan in zberem okoli sebe vse sanje in jih pravično odberem za levo in za desno stran...

Gospod Vencajz nam je modro in prijazno še klestil vrhove, ko mu je tista lepa gospodična prišla povedat, da je miza pogrnjena.

Kosilo je bilo res gosposko.

Če je modri Salomon malodušno vzdihoval, da je vse nično, je vzdihoval pač le zato, ker je sicer poznal slast ljubezni in samovoljnosti, ne pa tudi slasti, ki jo budé dobre jedi.

Pa kakor je bilo vse res čudovito dobro in kakor so bili z nami vsi ljubeznivi in prijazni, smo vendar jeli, kakor bi nas vezala obljuba postnega pritrgovanja. Tačas še nismo poznali nauka: Preden se odpraviš na pojedino v tujo hišo, se nekoliko podstavi že doma, da lačen ne boš, ko vstaneš izza mize.

Ne pomnim, da smo bili kaj nerodni. Izkazalo se je pač, da je marsikateri kmečki otrok lepše olikan kakor so tisti prepestovani in občudovani mestni cvetki. Kdor ne verjame, naj pogleda, kako se kmečki otrok vede v mestu in kako mestni negovanček na kmetih.

29. Domače vaje.

Tovariši so kar pokonci hodili, tako so bili veseli, da smo srečno prebili prvo izkušnjo na opolzkih salonskih tleh. Dan, dva je le mene še

nekoliko ščemelo, ker sem pač moral opustiti misel, da se bom bahal in razkazoval ob Čitalnični veselici.

»Nemara pa nam je gospod Vencajz le prav svetoval?« sem se treznil, ko mi je odleglo. Čas res teče kakor voda. Počitnice kar kopnijo, bašti smo se prekasno spomnili zaspane Čitalnice.

Zdaj bi bil lahko pustil vse znemar, pa sem le še dalje svojo mël. Uboga igrica mi ni dala pokoja. Prtila mi je prebito hudega dela, ko sem se še in še potil ob njej, jo milo gledal, čedil, ji likal in pretikal besede... Potlej sem jo na lepo prepisal in spravil. O, pa mi še ni dala miru. Že drugi dan sem jo imel spet pred seboj. Zdaj je nisem več tako milo gledal; nekoliko se mi je že odmaknila, razločneje sem jo videl. Začel sem jo česati prav v živo in tudi že striči. Ko sem jo vnovič prepisal, ti je bila skoraj že čisto druga, tako sem ji preščipnil vitko telesce in zmenil nedolžni obrazček.

Táko sem jo skril na dno skrinje. Pa tam ji menda še ni bilo čisto prav, po meni je vpila vën in vën. Od koder sem prišel, sem stekel k njej, kakor mati k dojenčku, in jo dvignil kakor otroka iz zibeli in ji ljubeče pobožal poležane laske, še večkrat pa se ustrašil peg, ki so se ji na ličku bolj in bolj razodevale...

O, dela in skrbi mi je prtila dosti dosti.

Naposled so besede med nami tako dale: povedati sem moral, kaj mi je še kanilo s peresa, sicer bi dejali, da me je res sam jezik.

»Pokaži jo!« je Nace debelo gledal. »Prej ne verjamem.«

In sem jo. Kar onemeli so in zardeli, pa menda ne od nevoščljivosti, saj niso bili kakor slabi in stari literati in drugi taki ohlapni umetnjaki.

»Preberi nam jo, preberi!« me je Jože prijazno udaril po rami.

Od navdušenja ves zadihan sem že zdrdral dve, tri strani, ko me je Jože ustavil:

»Črke poznaš, brati pa ne znaš; besede so ti brez življenja in občutja. Če bi te poslušal, ne pa tudi videl, ne bi smel uganiti, da bereš, tako živo in naravno moraš izgovarjati besede.«

Slušal sem in skušal besede in misli podčrtovati, pa sem jih, kakor so dejali, prisiljeno le vlekel, da so boleče pele kakor jermen na žagi.

»Dobro brati ne boš znal nikoli.«

»Naučim se!« sem veroval.

»Komaj, preslab ti je posluh, da bi z glasom kdaj res znal ravnati prav.«

»Potrte orglice nimajo slabšega posluha,« mi jo je še Nace pribelil. »Saj veš, da nikoli ne moremo nobene zapeti, če ti kruliš vmes.«

Jože je opazil, da se mi oči že preteče svetijo in da mi ušesa gorijo. Pametno je brž nekoliko obrnil in zavrl še nadaljnje poniževanje.

»Brati res ne znaš, pisati pa, pisati,« je gladil. »Ko le ne bi bil prejezičen. Kar se dá povedati v dveh, treh besedah, rad razpredeš v dolg stavek; še rajši pa do omlednosti vse zabeliš s čvrčočimi besednimi ocvirki. Ko bi bili vsaj tvoji!«

»Čigavi pa so?« sem se ustrašil obdolžitve.

»I, nabral si jih iz dobrih in slabih pisateljev,« me je miril. »Nikar več tako. Piši po domače, saj znaš, pa bo lepo in prav.«

»Da,« se je tudi Nace delal učenega, »le kar je preprosto, naše in domače, je lepo.«

»Od kod veš to?« ga je tovariš pičil.

»Slišal sem, morda bral tako, ne vem več.«

»Kup gnoja je zadosti domač in preprost, samo lep ni prav nič,« se je oni posmehnil.

»Včasih je vendar lepo tudi, kar je preprosto: vrt, njiva, hosta.«

»O lepoti je težko reči kaj določenega, sem bral tudi jaz,« je še drug vedel. »Ali tega, mislim, tu ne razmotamo.«

»Nanetova igrice ni čisto brez nič«, se je spet oglasil Jože. »Besede prav postavlja in sklada, da so tu, tam kar nedeljsko lepe. In skoraj bi dejal, da tudi že zna nekoliko pogledati v človeka. Ko le ne bi toliko modroval! Tisto o dejanju in misli je čudno zamotal.«

»Zanimivo pa je le,« se je upiral tisti, ki je najbolj vrtal v lepoto. »Ampak vedel bi rad, kaj je bilo na svetu prej: dejanje ali misel?«

»Misel, bi dejal,« je poprijemal še drug. »Iz nje se rodi dejanje in vse.«

»Hi, premišljati, delati, to so same nevarne pasti!«

»Že, že: nesrečen postaneš, ko začneš premišljati vse prav do dna.«

»To naj potrdi Nane, ki ga je zapeljalo, da je že začel misliti in delati,« me je uščipnil Nace.

Čudno, molčal sem, odkar sem jim prebral igrico. Morda sem čutil, da sem na sodbi in da se z ničimer ne morem zagovarjati. Če sem se prednjo upal s svojim delom, moram biti pač tudi toliko močan, da me ne spodnese. Zato sem miroval in pošteno molčal, čeprav ne lahko.

Počasi so mi vso tisto ljubo igrico dali skoraj čisto v nič. Joj, kako me je peklo, kako bolelo...!

Doma sem jo potlej trezno pregledal še sam in sem jim — pritegnil.

Kdor piše, kar utegne priti pred oči tudi drugim, mora vedeti, kaj dela. Pa izobražen mora pisatelj biti iz šole in življenja in trden v jeziku in miselnosti.

Tega sem se precèj razločno zavedal po tisti hudi sodbi, čeprav so me besede morda nekoliko zmešale in zasukale v čudna premišljevanja.

Bistri Jože je najbrž čutil, da nekaj predem.

»Alterius non sit, qui suus esse potest — kdor je sam kaj, naj se ne obeša na peté drugih,« mi je pomembno rekel, ko smo se razhajali.

Prècej sem ga razumel in si obljudil, da se bom ravnal po njegovem lepem nauku.

30. Pojedina pri Trimalhionu.

Tačas je med nami bila navada, da so bili večji dijaki skoraj vsako nedeljo župnikovi ali beneficiatovi gostje in da so kaplana spremljali, kadar mu je bilo maševati pri kaki podružnici.

Domačini, ki se jim je vse to kaj imenitno zdelo, so bistroumno vedeli, da so vsa tista vabila in pota le obdelava in priprava za — lemenat. Resnica je seveda bila, da ni ne župnik ne beneficiat ne kaplan nikogar rinil v duhovniški poklic, najmanj pa ob taki priliki.

»Glej si no,« so se zdaj čudili, »gospod Vencajz je res duša: dober, prijazen je, lepo gosti in časti tudi tele naše najmlajše iz mestnih šol.«

»Bog mu daj dobro: ko dorastejo, mu jih že duhovni prestrežejo in lepo presučejo na pot do nove maše.«

»Je, za vsakega pa ure tako ne tekó. Temu, onemu, tako pravijo, poredno bijó: Ko kiklja bo oltar, tačas boš ti far!«

»E, to so le neumne besede. Vsi se učijo za novo mašo. Če pa kdo res ni za božjo, je pa bolje, da si izbere cesarsko službo.«

»Tako, vidiš, je le dobro in prav, če ti duhovni medse vabijo študenta, ko si izbira poklic in ko je od skrbi in dvomov ves nesvoj.«

»O, prav, prav. Pametno ga posvetujejo, ko je tega res najbolj potreben.«

»Da, dober svet je gotov denar.«

Tako je daleč okoli šel glas o naši gosposki gostiji pri Vencajzovih.

Prav v živo se je prijel tudi nekega gostilničarja, ki je iz daljnih krajev prišel med nas. Mož je bil že vdovec in nekoliko plesniv, priden pa kakor čebelica, podjeten in spreten, da so se mu vsi čudili. Nosil se je skoraj gosposko, šteli so ga med jaro gospodo.

Kmalu nas je obiskal vse, ki smo bili v gostih pri Vencajzovih, in nas lepo povabil na kosilo.

Vabilo nam je bilo vseč, najbolj pa nemara tudi zato, ker smo vedeli, da nam tu ne bo sedeti v družini gosposkih žensk.

»Taka vabila naj bi nas lovila kar vsak dan pa bi počitnice bile še lepše!« se je Nace smehljajal.

»Zakaj neki smo prav mi milost našli v njegovih očeh?« se je tovariš spomnil pripravnega izreka iz svetega pisma.

»To me nič ne skrbi,« je tih dijaček povedal.

»Stopnje za Vencajzovimi bi nemara rad pobiral,« je Nace menil. »Da le ne bi kaj zamerili, ko zvedo.«

»E, prav mar je gospodi kaj takega.«

»Da, kar lepó pojdimo še pod to gostoljubno streho,« je nekdo modro zjnil; »na takih potih se nam ne more slabo goditi.«

»Ne more, dokler tako lepo vedo: Gost v hišo, Bog v hiši.«

»Bog daj, da bi se te lepe navade oprijeli še drugi,« se je Nacetu smejalo kar samo; »pri takile jari gospodi ti vsaj ni treba biti posebno v zadregi.«

»Ne zameri, Nace,« sem se začel vtikati, »jaz mislim drugače.«

»Vem, zmerom vrtaš kaj posebnega.«

»Vidiš, prav pri jari gospodi moramo močno paziti nase,« sem poprijemal. »Če ti pri gospodi kaj spodrsne, ne zve tega nihče. Prava gospoda je preolikana, da bi svojega gosta dajala v jezike; jara gospoda bi te pa do tal ponižala, samo da bi sebe povišala.«

»Tako mislim tudi jaz,« me je Jože pohvalil.

»Da se kaj dobrega stori, je treba sto ljudi,« sem mu pomagal s pregovorom, »da se pa kaj skazi, za to je že eden preveč.«

»Prav bo, če se pripravimo, da bo to kosilo nemara kakor tista slavna pojedina pri Trimalhionu,« je Jože rekel in nam povedal neko čudno zgodbo o Trimalhionu, ki je bil v starem Rimu ubog suženj, pa se je osvobodil in povzdignil med največje bogatine. Bil je neizobražen, a hudo domišljav človek. Rad bi se meril z gospodo, pa je vedel, da se nikoli ne zrine mednjo. Zato je sam iskal preproste goste in jih vabil na strahovito drage in dobre pojedine, da bi se vsaj njim ba-

hal z bogatijo in s potratnostjo. Rimljanski pisatelj Gaj Petronij Arbitar je praznoglavega bahča podsmešno opisal v ‚Pojedini pri Trimalhionu‘.

Naš Trimalhion je od veselja ali od česa kar zažarel, ko smo prišli. Vsi smo bili mirni in skoraj gosposki, nič nas ni skrbelo, kako jo bomo vozili, saj smo veliko skušnjo neke olikanosti že napravili na Vencajzovem parketu.

V hiši je dišalo po veliki pojedini in iz kuhinje se je kadilo, kakor bi kopo podirali.

Gostitelj je poplesaval okoli nas in se nam klanjal, dokler nas ni v veliki sobi zasebnega stanovanja posadil za mizo. Tu nas je zmagovito pogledal in že ‚za hipček‘ skočil venkaj.

Miza je bila pripravljena, da po naših mislih ni mogla biti lepše. Nismo vedeli, ali bi se čudili obilnemu posodju iz dragega porcelana, srebrnim žlicam in bleščečim se vilicam in nožem, ali bi se presenečeni smehljali obilnemu šopku cvetja ob vsakem krožniku, ali bi strmeli po mestnem pohištvu in težkih okenskih zavesah iz gosposkega ‚pliša‘.

Molče smo se spogledovali. Jože je naposled rekel: »Trimalhion, saj sem vam pravil.«

»O, tu nas spet čaka prav velika žlica,« se je dijaček oblizoval; »to pot se je pa res ne bom več tako neumno branil.«

»Molči, šleva, molči!« mu je Nace ustavil sline. »Kaj si kakor farovski hlapec, ki se poti, ko jé, in ki ga zebe, kadar dela?«

„Hipček“ je minil. Trimalhion je odprl vrata, za njim je debela, rdeča in vroča kuharica ali kdo racala z velikim podolgovatim krožnikom tanko narezane in z nastrganim hrenom obložene gnjati, mastnega sira in lepo zapečenega belega, hrustljavega peciva.

Tako se je začel uvod naše velike pojedine. Vedli smo se ves čas prav dobro. Nihče ni segal po „veliki žlici“, nikomur ni nič spodrsnilo ne v besedi ne v dejanju. Gostitelj sam je bil čudovito ljubezniv in postrežljiv in si je res dosti prizadeval, preden smo nekoliko odnehali v „obljubi postnega pritrgovanja“.

In vendar je bilo lepo in veselo.

Ustrašil pa sem se, ko je gostitelj „za hipček“ zginil in se vrnil z veliko steklenico vina.

Ujel sem se z Jožetovimi očmi, razumela sva se. Pametni fant je precej vstal in prosil, naj vina ne raztoči po kozarcih, ker ga nismo navajeni in ga ne bomo pili. Gostitelj nas je resno pogledal, pokimal in se „za hipček“ spet zgubil.

Ostali smo sami in molčali.

»Lepo sramoto bi si nakopali, če bi se napili, da bi nerodno proti domu omahovali in se vsemu svetu v zobe dajali!« je Nace povedal misel nas vseh.

Pa ‚hipček‘ je spet minil, pametni gostitelj se je vrnil z veliko steklenico slatine. Take vode dosihmal še nisem pil. Všeč mi je bila kakor mi v kasnejših letih morda tudi prav dobro vino ni bilo zmerom tako.

Gostitelj se je umiril, obsedel med nami in začel praviti zgodbe iz svojega življenja.

No, ne bom jih razobešal. Saj ne bi bilo spodobno, če bi izčenčal tisti naš moški pomenek. Tudi napačno bi ta ali oni utegnil razumeti zamotane življenjske zgodbe našega gostitelja.

»Ne, ni Trimalhion, ni bahač,« je Jože pravično popravljaj svojo prejšnjo sodbo, ko smo se vračali domov. »Dobra duša je, po nas bi se rad prikupil tudi domačinom.«

»Veliko hudega je užil, dosti prebil, iz vsega srca mu privoščim, da se mu vsaj zdaj dobro godi,« sem zavezal jaz.

31. Kritika.

Ná, počitnice so se usušile, šole so se oglasile. Dijaki smo se obiskovali in poslavljali. Nace je postal čisto drug. Najrajši je bil sam. Pravili so, da se mu je tudi jezik menda zalomil in da zdaj otožen poniglavi in se molče z nekimi papirji onegavi.

»Kaj si bolan, ka-li?« sem ga podržal za roko. »Oči so ti kakor kres, nekaj izmenil si se.« Trenil

sem po mizi in se nasmehnil: »Pa vendar že ne pišeš oporoke?«

»E, nič, nič,« se je zganil in urno v miznico posnel neke poččkane listke. »Kar tako... se včasih učim latinskih glagolov...«

»Glej ga!« sem pohvalil in ga nejeverno pogledal. »Pokaži no, tudi jaz bi se rad tako učil.«

Sprva ni hotel, čez dolgo se je vendar vdal.

»Daj roko, da nikomur ne zineš.«

Moško sem mu segel v roko in se priveril, da bom molčal.

»Veš, igro sem napisal.«

»Glej ga!« sem se spet začudil. »Pokaži no!«

»Kje je že! Prezanič je bila, tisti tvoji še do členka ne.«

»Kaj veš, Jožetu bi jo bil pokazal, saj sem jo tudi jaz vam vsem.«

»Sram me je je bilo, pesmi sem se rajši lotil.«

»Pesmi?« me je vrglo kvišku. »Nace, kavelj si! Pokaži mi katero, pokaži!«

Počasi je segel v miznico in mi dal pesmico. Pela je slavo zlati všenici in ljubki prepelici. Prvi verz je prosil: ‚Zóri nam, zóri, zlata všenica.‘ V dušku sem prebral vso in ves začuden rekel:

»Daj še!«

Na drugem listku je bila neka žalostna pesem o dekletu. Prepeta je bila po narodni: ‚Rasti mi, rasti, trav'ca zelena.‘

»Ta pa ni čisto tvoja,« sem ga pogledal.

»Moja. Narodni sem se pritisnil le po metru in ritmu — meri in ubranosti.«

»Hm. Zakaj ne tudi po rimi — stiku?« mi je ušlo. »Stoji — buči“, to, mislim, se ne stika dobro.«

Zardel je in zaprl miznico. »No, kaj praviš?« je čez čas zadrhtel.

»Dober pesnik je velik umetnik; le zrel, učen in dober človek ga sme soditi,« sem se umikal.

»Ali misliš, da sem jaz vsaj nekoliko tudi pesnik?«

»Vprašaj Jožeta, jaz, glej, ti res ne vem reči nobene prave, premalo me je, saj veš. Zdi pa se mi vendarle, da ti je Bog v srcu razpel pesniško strunico.«

»Preslabično brni, se mi zdi,« se je počteno sodil.

»Beri dobre pesnike pa čakaj, ne privijaj je preveč, utrgala bi se! In uči se vsega. Nekje sem bral, da mora biti ne samo po Bogu nadarjen, marveč tudi močno izobražen, kdor hoče ustvarjati pesniške ali katere druge umetnine.«

Od Naceta sem šel še k Jožetu. Vso pot so me obletovale prav posebne misli o mladem pesniku. Hvalile so me, ker ga nisem z lahkomiselnostjo in neumno kritiko pehal s pesniškega Parnasa. Če v kom nič ni, spozna že kar sam, ko lepo dozori. Več ko kdo ima, nikoli ne da.

»Ampak posluh pa ima Nace, posluh,« sem v mislih postal. »Ubranosti narodne pesmi je znal nastaviti uho. Če je res za kaj, iz nje in po njej se bo najlaže spoznal.«

Sodba se mi je zdela prava. Vso pesniško lepoto, kolikor sem je mogel posneti, sem tiste čase videl le v narodnih pesmih. A zdaj je vame dihnilo še drugo spoznanje. Čemu sem se začel spakovati z največjim pesništvom, z dramatiko, ko še njene abecede ne znam! Jaz, ki poznam toliko pravljič, toliko narodnih pesmi? Kaj ne bi bilo pametneje, če bi prvi čas te kar po svoje sukal v povestice? Tako bi se naučil pisati... In le čemu sem s Čitalnico neslanaril tovarišem in Vencajzovim? Kaj prav meni mar zaspana Čitalnica? Samo v jezike sem se dal. Dijaki o meni najbrž mislijo, da sem puhel domišljavec, ki ga je zgolj prevzetija in jezik, gospod Vencajz pa, da sem ga glede igre predrzno nalagal.

Ves pobit in poniglav sem priklamal do Jožeta.

»Kaj dela Nace?« me je vprašal, ko sem povedal, kje sem bil.

»Kar mi vsi: pospravlja, za pot se pripravljaj,« sem dejal tjavdan.

»Saj pospravljači ima res kaj,« se je posmehtil. »Njegova mati pripoveduje, da se nekaj zamika in da vèn in vèn čečka po nekih papirjih.«

Potajil sem se, kakor da nič ne vem.

»Jaz sam pa sem zvedel, da ga tista tvoja igrice nekaj premika. Prekositi te menda hoče.«

»Lahko me bo,« sem se velikodušno ponižal, »tista stvarca res ni dosti prida.«

»Prav je, da že tudi sam spoznavaš, koliko je vredna.«

»Jože, ne samo tega, skesan spoznavam tudi to, da sem vam vsem prav po nemarnem kalil počitnice in se štulil, kamor se ne bi bil smel.«

»E, kaj!« je odmahnil. »Vse je bilo prav, le v Vencajzove ne bi bili smeli riniti. To je bilo res predrzno. Tako mislijo šentvidci in zamerijo posebno tebi, ki si nam bil za prvega.«

»A če bi bili zmogli, kar smo si bili naprtili?« sem se rebril.

»O, vsi bi te hvalili in slavili,« je pokimal moji skriti misli. »Anti tak je svet. Zato se nikomur nikoli ne ponujaj, sam naj te najde, kdor te potrebuje!«

Takih in še hujših mi je nakladal, da sem jih komaj nosil, ko sem se vračal domov.

Doma sem se za pot pripravljaj tudi jaz. Mati me je opazovala in vzdihovala.

»Sama prevzetija te je!« me je čez čas kar uščenila. »Komaj si povohal mestne šole, pa že tiščiš med gospodo! Ves šentvid zmajuje z glavo, ker si mu razdiral Čitalnico. Kaj tebi, smrkavec, mar taka stvar?«

Kar molčal sem, saj ji nisem znal dopovedati, kako je prav za prav bilo.

»Kreljutke so ti še golé in nič se ne ve, kako se ti kdaj obrasto; ti pa se že izpeljuješ in frfotaš, kakor bi ti bilo zleteti prav pod oblake!« mi je navrgla in me preteče pogledala. »Kaj se delaš, kdor nisi?«

Materina sodba me je hudo bolela. Kar rad sem šel v mesto. Ob slovesu sem prejel dosti lepih nauk in opominov, denarja pa beraško malo.

32. Nova tovarišija.

V Novem mestu mi je bila spet prva skrb, kako bom živel. Do profesorja Marinka si nisem upal; kako me je sprejel lani, še nisem pozabil. Potrkal sem rajši pri dobrih očetih frančiškovcih. Brez dolgega besedovanja in bolečega poniževanja so mi za vse leto obljubili kosilo in večerjo. Bog jim daj dobro, veliko hudega so me obvarovali. Zajtrk pa sem spet kar lepo črtal s svojega jedilnega lista.

Stanoval sem z istimi tovariši in tam kakor lani, za družčino pa sem kmalu dobil čisto druge fante.

Nekateri izmed njih so prišli iz Ljubljane. Z nekim prešernim tepežem so se do grdega zamerili profesorjem pa so se jim modro umaknili.

»O, ti so mi pa res všeč!« sem jih meril. Bili so sami močni in že kar moški fantje. »Pomagal jim bom, če se bodo tudi tu s kom kavsali,« se mi je budila stara pretepaška žilica.

Četvero ali petero smo jih tisto leto dobili še iz Maribora. Tudi tem so postala domača tla nekaj prevroča, pa so se prišli v Novo mesto hladit.

»Ti pa znajo nemško kakor profesorji sami!« so nekateri izmed nas že dognali.

»Morda so nemčurji,« so drugi sumili. »Med Štajerci je kar mnogo grdih nemčurjev; nemško pa radi med seboj govorijo vsi, tudi tisti, ki mislijo, da so zavedni Slovenci.«

Ljubljančane in Mariborčane je bilo lahko spoznati izmed nas. Saj se štorasti in družabno oglati nerodneži še primerjati nismo mogli s temi sladko olikanimi in gosposko polikanimi fanti. Na Velikem trgu, meščanskem shajališču in sprehajališču, smo jih plaho opazovali in občudovali.

»Ali že veste?« je kmalu završalo. »Pesnik Mihael Mihajlov je tudi med njimi!«

Mihaela Mihajlova sem poznal iz Ljubljanskega Zvona, nisem pa vedel, kdo se skriva za tem imenom. Zdaj so mi pokazali sedmošolca — Dragotina Ketteja.

Oh, gledal sem ga kakor pravo čudo božje. Še nikoli nisem videl tako velikega, živega pesnika. Kar srečnega sem se čutil, da sem mu sodobnik in da se šolam, kjer se tudi on.

»Zmerom se bom ponašal s tem,« sem prevze-
toval. »Kaj bi dal, če bi mi sreča naklonila, da bi
se kdaj tudi menil z njim!« so mi prešerne želje
koprnele.

Oči so mi kar same hodile za njim, nisem se
ga mogel nagledati.

»Ali se je tudi on pretepal v Ljubljani?« sem
čez čas vprašal, ker sem upal, da bi se laže se-
znanil s pretepačem kakor z zgolj pesnikom. »Pa
saj mu ni videti, da bi bil tako hud,« sem že
dvomil.

»Ni se pretepal, le neko zabavljivo pesem je
zložil,« mi je vsevedeči dijak goreče pravil.
»Profesorji so mu jo zamerili in mu za vedenje
primazali slab red. Zato bi moral plačati šolnino.
Ker je ni mogel, so ga zvrgli. Semkaj je prišel,
da bi se došolal.«

Vendarle je kmalu nanesla prilika, da sem se
seznanil s Kettejem.

Po lanskih znancih sem prišel v družčino tudi
ljubljskih in mariborskih dijakov. Bili so z me-
noj, kakor da sem jim vrstnik. Knjig so poznali
na kupe, ateisti so bili skoraj vsi, nejevernost so
branili s strašno učenimi dokazi.

Hudo mi je bilo, da nisem prav nič razumel
njihovih učenih pogovorov. Z nobeno črko niso
imenovali Boga ali vere, besede so jim pa vendarle
tekale samo o nejeveri.

To vse me je spet čisto omamilo. Neznana učenost, ki sem ji slepo verjel, mi je kmalu začela podirati vse, kar je bilo versko še pokončnega v meni.

»O, koliko ti vsega vedo in kako trdni so videti v svojem znanju!« sem jih občudoval. »Kaj so bili naši lanski ateisti? Nič. S tistim svojim Büchnerjem so Boga metali iz nebes in debelo govorili o neki notranji ali kakšni svobodi.«

Rad sem hodil mednje, omamili so me res že, čisto preverili vendar še ne.

»Kaj bi s svobodo, če nič ne znam in nič ne vem?« mi je nekoč ušlo. »Tudi cigan je svoboden, pa je le cigan!«

»O fant!« je Kette urno stopil predme in me stresnil za ramo. »Izmed vseh, kar sem jih danes tu poslušal, mi je tale tvoja najbolj ‚plavzibel‘ — všeč!«

Ne morem povedati, kako velik ponos mi je razganjal srce, najlepša pohvala vseh profesorjev vkup me ne bi bila bolj osrečila.

Ali on se ni več menil zame, z učenimi ateisti se je začel bósti, pa menda ne prav srečno. Kmalu je umolknil, prepvili so ga. Premiren se mi je zdel, premalo zgovoren in premalo jezičen; ali pa je bil že premoški, da bi se še kaj gnal za takimi modrostmi. ‚Zmagovalci‘ so začeli na rešeto ateizma dajati tudi, kar jim je profesor Marinko v šoli razlagal.

»Oh, kaj takega menda res ne bom znal nikoli!« sem se spet čudil in ob njihovi veličini meril svojo majhnost.

Domači ateisti so glede profesorja Marinka dosti govorili tudi o njegovih človeških slabostih in da je slab učitelj.

»Tri ljubljanske Svetine poseka!« se je Kette spet uprl.

»To je pa res,« mu je Ljubljančan pritegnil. »Če se včasih nazoblje vina, ni to nič takega. Zdrav možak se dobrega vina ne brani. V šoli je potlej včasih res nekoliko robot, hudoben pa ni. Ne upal pa bi si trditi, da je slab učitelj. Ljubljanski profesor doktor Svetina zna izvrstno razlagati matematiko in fiziko, krščanskega nauka pa ne; govori le čisto suho in do pike in vejice natančno po učni knjigi. O, Marinko je res čisto drugačen tič!«

In še neki drug Ljubljančan se je potegnil za profesorja Marinka. Kazalo je, kakor da nam ga Ljubljančani hočejo pokazati v resni, pravi podobi.

»Ondan,« je pravil, »sem z nekimi tovariši šel po trgu. Po cerkvah je poldne zvonilo. Odkril se izmed nas seveda ni nihče. Po ulicah je iz gimnazije na trg prišel Marinko s klobukom v roki. Zdaj so se tovariši vsi brž odkrili, le jaz se nisem. Ne, da bi komu zoprval, le hinavčiti nisem hotel.«

»Zato pa se je potlej v šoli zakadil vate, kajne?«

»Saj to je, ni se, vame že ne!« je odkimal. »Grdo pa je ozmerjal one, češ če se ne odkrijejo zaradi Boga, se tudi zaradi njega ni treba. 'Hinnavci!' je še revsknil vanje in skoraj pohvalil mene. 'Vsaj moški je, čeprav v slabem,' je dejal. 'Upam pa, da bo že še sam po sebi lepo moško našel Boga, če ga je res zgubil.'«

»To je pa res lepo napravil!« je nekdo pohvalil.

»In še to je naposled rekel vsem vkup,« je Marinkov zagovornik povedal: »Če že ne verujete v greh, verjemite vsaj, da je grdo grdo s klobukom na glavi hoditi med razoglavimi in molečimi kristjani...«

Nihče ni zinil nobene. Drug drugemu so umikali oči.

»Posihmal,« je oni razodel, »se res zmerom odkrijem, ker nočem, da bi me kdo imel za — suroveža.«

33. Dragotin Kette.

S Kettejem sva se kmalu precej zvadila. Včasih mi je pomignil, da sva tudi kam šla. Bil je slabičen in prej majhne ko velike postave z okroglim obrazom in močnimi, svetlimi brki. Drobentel je ob meni, se ustavljal in pripogibal do vsake bili in cvetke. Čudil sem se, kako je poznal rast-

linje; vsemu je vedel ime. Včasih je pobral tudi kak kamen in mi o njem povedal učenih stvari. Razumel ga nisem skoraj čisto nič, vpraševati pa vendar znal, da sem ga dostikrat kar zmešal. Otrokom in nevednežem še modrijan ni zlahka kos.

Dijaki so se tačas tikali vsi. Ketteja sem spoštljivo vikal, čeprav ni bil močnejši od mene. In kako lahko sem ga vikal! Anti pesnik je bil, za mojo pamet, za moje srce veliko večji človek kakor vsi profesorji vkup.

»I, fant, čemu me pa še vikaš?« se je kmalu začel braniti časti. »Kar pošteno me tikaj, kakor jaz tebe tikam.«

Da te! Sitno mi je postalo ob takem povišanju, srce pa mi je vendar zakopitljalo prav do grla.

»Ne zamerite, ne upam se,« sem mencal. »Vi ste gospod, imeniten človek. Če bi vas tikal jaz, ki sem tako ničè, bi mi svet očital, da se res nisem še nič olikal.«

»Če tako misliš, nisi ničè,« se je nasmehnil in mi segel v roko. »Le tikaj me, le!«

To je dalo, da se mi je jezik še bolj razvezal, ker sem opazil, kako rad me poslušá. Vse je hotel vedeti, posebno pa o nižavah in težavah, ki so me držale in vezale, da sem že tako velik prišel v gimnazijo.

Do zdaj nisem še nikomur potožil, kako ponižanega se čutim in čedalje bolj smešnega, da

sem šele v drugem razredu; njemu sem se razodel prvemu.

»Nič ne maraj,« me je tolažil. »V tvojem razredu je marsikak kratkohačnik, ki morda kmalu omaga in odleti, čeprav ga vse pestuje in z vseh strani skrbno drži; ti pa, kakor si ubog in sam, obstaneš tako ali tako, če se, fant prezreli, prej kaj ne zavržeš.«

Zdelo se mi je, kakor da me teši in uči mati. V srcu mi je prècej bilo vse lepo in mehko. Poln ljubezni sem ga pogledal v oči.

»No, le povej še kaj,« se mi je nasmehnil.

Postal sem spet prav zgovoren. Zaupal sem mu tudi, kako sem že dolgo ves mrtev na knjige, na pravljice in tudi na domače ali narodne pesmi.

Postajal je in me gledal in si zdaj pa zdaj kaj zapisoval v zapisnico.

Sam ne vem zakaj, ampak tisto zapisovanje mi je nekoliko trgalo pripovedovanje.

»Kaj pa si zapisuješ?« mi je ušlo.

»Ali pomniš katero prav domačo pesem?« je vprašal, kakor da me je preslišal.

Povedal sem mu jih še nekaj, zapisal si je skoraj vse.

Aha, posvetilo se mi je. Spomnil sem se šestošolca Ivana, ki mi je lani naročal, naj doma dobro poslušam ljudski govor in naj si zapisujem redke, lepe besede, da mi bosta zdravo zorela in polno plenjala pisni in govorni jezik in slog.

»Glej ga,« sem razumel, »tudi on je tak, da prestreza besede, ki so mu všeč.«

In kar napihnil sem se, češ jezik mojega domačega kraja je prebito lep, če se ob njem sladka in oblizuje tako bister človek. Obenem mi je pa vendar bilo, kakor da me rešeta profesor. Pripovedovanje se mi je začelo še bolj zatikati, anti bal sem se, dà, bal sem se, ali morda ne česnam zgolj neumnosti, ki si jih Kette zapisuje kar tako.

»Ali poznaš še katero tako pesem?« me je znova vprašal.

»Poznam,« sem odgovoril kakor profesorju: »o šmarskem šolmaštru jo poznam.«

»Aha,« je pokimal, »o tistem možu, ki je bil za učitelja in organista v Šmarju pod Ljubljano. Pisal se je Kračman, kako mu je bilo ime, ne vem, umrl pa je menda pred dobrimi tridesetimi leti.«

Vsega tega jaz nisem vedel tako natančno, povedal sem, kar mi je včasih pravila mati.

Šmarskega šolmaštra so poznali po vsem Dolenjskem. Skladal je priložnostne pesmi, ki so se ljudem močno priljubile. Nekatero so se kar udomačile. Imel je več otrok. Vojske z Lahi so mu vzele najstarejšega sina in ga niso več vrnile. Sinova smrt je očeta strašno bolela. Pa to menda še ni bilo zadosti, umrla mu je tudi ena hči.

To je očeta skoraj čisto zmoglo. Velika žalost mu je prekipela in se zlila v otožno pesem:

Šmarski šumašter taku je gavuru:
 Grozn sem žalasten, na vem, kaj bi sturu.
 Imu sem sina, pa sem ga zgubu,
 revni sudaški stan mi ga je umuru.
 On je pr muzki biv, je muzicirav,
 pa je švoh prsi biv, se je frdirbav.
 Star je biv dvajset let prve mladosti,
 Manca pa osemnajst let, tud še nej dosti.

Te pesmi si Kette ni zapisal. Poznal jo je že in še nekaj vrstic več ko jaz. Njegova pesem se je v besedah nekoliko razločevala od moje.

Katera je prava? Mislil sem, da je prava le ta, ki jo poznajo v naših krajih.

»Pravi sta obe, tvoja in moja,« me je učil. »Pesem, ki jo kdo ubere čisto po ljudskem srcu, pride kakor prava desetnica prècej med ljudi in jim ostane v spominu, kakor komu govori srce in mu neso usta.«

Zdelo se mi je, da ga nekoliko že razumem. Saj sem res doma že slišal to ali ono pravljico ali pesem, pa jo je vsak drugače znal.

»Ob tej žalostni pesmi je bilo res tudi srce domačih ljudi,« sem pritegnil in povedal, kar mi je še pravila mati.

Nesrečni oče je pesem svoje velike žalosti sam z napevom oživil in jo poslal med ljudi. Še tisto leto jo je namreč po polnočnici neki tako otožno s kora zapel, da je vsa cerkev sočutno

zaihtela. Ljudstvo je pesem vzelo za svojo in jo ima še zdaj. —

Pomenki s Kettejem so mi veliko pomenili. Ob njih sem si bistril duha in se otimal marsikatero naivnosti — prostodušnosti. Še knjige, ki sem po njih še zmerom le prerad kar hlastal, sem posihmal bral mirneje, ubraneje. Da, kar nekako čutiti sem se začel. Pogled se mi je, da tako rečem, poglobil, bolj in bolj sem že tudi razločeval, ali je povest pisana dobro ali manj dobro.

Ljubljanski Zvon ter Dom in svet sta bila v Novem mestu bolj redka, le težko sem se vselej preprosil do njiju. A kadar sem dobil tega ali onega, je bil zame velik praznik. O, kako sem ju bral in bral!

V Domu in svetu me je šegetala »Gospa s Pristave«, ki jo je pisal Kraljev, moj rojak (dr. Ivan Janežič), in ki mi je razodevala stare stare čase v mojih domačih krajih. Ob nji me je, kakor prej še nikoli tako, opajal mik zgodovine, čar skrivnostnosti in romantike — nenavadne čudovitosti. Takega branja sem bil močno željan, ustrezalo je vsemu mojemu občutju.

»Da, mlad si, fant; srce, vidiš, se ti prav zdaj odpira na stežaj,« se mi je Kette smehljaj, kakor se izkušen, trezen mož prizanesljivo smehlja preveliki otroški gorečnosti; »pa le pazi, preodrto je, tudi kaj nerodnega, neumnega bi se ti zvrtilo vanj.«

Po vsem videzu, to sem čutil, se mu je za mojo mladost zdelo prav, da se grejem ob mehki, mameči romantiki.

V Ljubljanskem Zvonu sta me posebno vžigala dva romana: Govekarjev »V krvi« in Murnikov »Groga in drugi«. Murnik se mi je zdel prav prijeten; kaj tako zabavnega še nisem bral, a drugega ob njem nisem čutil, najbrž zato ne, ker sem v njem iskal le kaj veselega, zasmehljivega in ker sem bil še preneumen, da bi vedel, kako velika resnica in kako mogočna umetnina se utegneta skrivati tudi v smešnici.

Govekar pa me je zgrabil za vse srce in me čisto zmešal. Gledati mi je dal v snovni in duhovni svet, ki mi je bil tuj in neumljiv, roman pa me je vendar slepil in opajal, da sem ga dvakrat, trikrat kar po vrsti globoko požiral.

»Ne beri takih stvari, saj jih še ne razumeš, samo pridijo te!« me je Kette skoraj nejevoljno gledal, ko sem se mu spet zaupal. Povedal mi je, da je prenatano razgaljevanje vsega naravnega naturalizem, ki se je po Nemcih začel iz Francije cediti tudi med nas, sicer prav resna umetnost, vendar pa dostikrat že kar groba literarna kaluža. In tuja da je, čisto tuja naši čudi... Le kar nam skali v domači zemlji, res zdravo odžene in dozori... »Beri Prešerna, pa boš videl, kako je čist in svetel; in zagrizi se v Jurčiča, zadosti, še preveč ti ga bo za zdaj...«

Ne morem povedati, kako zaverovano sem ga poslušal. Zmerom pa sem čutil, to še dobro pomnim, da govori z menoj kakor dober, ljubezniv mojster s pridnim učencem. Anti zato se mu nikoli nisem upal prav posebno približati. Kljub tikanju je med nama zmerom ostala neka velika razdalja. Pa saj drugače tudi ni bilo mogoče, ker sem bil majhen in ničen jaz, velik, zrel pa Kette.

Zdaj pa zdaj me je vendarle zarsbel jezik, da bi sprožil pogovor tudi o njegovih pesmih, pa kakor je bil z menoj prijazen in domač, se mi je vselej zazdelo, da bi se s takim vpraševanjem predrzno dotikal nekih svetih, nedotakljivih stvari.

Sam ni svoje umetnosti nikoli jemal v misel.

Tako sem ga ponižno le tiho občudoval in oboževal.

Prilika pa je dala, da sem se o tem menil z zvedenim večjim dijakom.

»Prav si storil, da ga še nisi nadlegoval s tako vedečnostjo,« me je pohvalil. »Noben pravi umetnik noče, da bi se mu kdo puhlo vtikal v snovanje umetnin, ki komaj vró in se v njem šele čistijo, še bolj pa mu je zoprno, če mu v zóbe govoriš o umetnini, ki se mu je iz srca sicer že izvila, ne pa še čisto odmaknila.«

»Kako je to?« sem ga gledal, razumel pa ne.

»Tako. To je ljubezen, ki nikoli ni zadovoljna sama s seboj in s svojim trpljenjem.«

»Ali pesnik, pisatelj trpi, ko piše?« sem otročje vprašal.

»Kaj jaz vem!« je odmahnil. »Le bral sem že, da ga boli ljubezen, ki je v njegovih delih.«

»Aha,« sem nevedečno dihnil.

»Pusti ga na miru,« mi je zabičil. »Vsaka velika ljubezen je sramežljiva in se rada skriva.«

Pomenek o trpeči ljubezni me je nečesa spomnil.

»Prešeren,« sem dejal, »je kakor v trpljenju opeval neko puhlo nemčurko, nedoraslo smrklo, ki jo je komaj poznal. Tudi Ketteju, pravijo, se godi tako. Njegove pesmi so, kakor pravijo, vse polne žive ljubezni do neke novomeške punčke. Bog ve pa, ali je vse res tako.«

»Da, pravijo. Ampak veš, če bi bil Prešeren prej dobro spoznal tisto šavrasto Julijo, se za njo gotovo nikoli ne bi bil tako razjokal. To bi se dalo reči tudi o Ketteju. Saj ženska res ni nobena vredna, da bi se moder moški kaj mušil okoli nje.«

»Zakaj pa se Kettejeve pesmi vendarle ukvarjajo z njo?« mi ni šlo v glavo.

»Hm, anti to ti ve pesnik sam. Pesmi le kar tako obeša na takole neumno punčè, misli pa mu s tistimi verzi na vso moč sršijo v kaj prav velikega in umnega.«

»Da te! Tak torej je Kette?« sem se čudil in mislil, da prav razumem razlagalca.

To spoznanje, pravo ali nepravo, me je čisto omamilo in nekako povzdignilo. Kaj me ne bi bilo! Saj sem bil res pravo ničè. Ob svojo stran pa me je le jemal imenitni, telesno in duševno čisto dozoreli in močno izobraženi pesnik. Še pomislil nikoli nisem, da je tudi on le dijak. Kakor sem bil prazen in preprost, sem vendar vedel, da je imel večji in širši pogled v duhovni svet kakor morda marsikateri profesor. In profesorji sami so, tako sem slišal, to nekako čutili in so prav lepo ravnali z njim.

34. Zelena ljubezen.

Med učene ateiste sem še zmerom rad hodil. Hude debate, razprave, ki so se med njimi kresale, so me močno mikale. Tako skoraj še čutil nisem, da je nevernost spet bolj in bolj lezla vame, pa naj sem se je še tako otepal. A ko sem iz družčine klamal domov, mi je vest skoraj vselej nekaj nagajala in me vèn in vèn spominjala lanskih materinih solzá pred kapiteljsko cerkvijo.

»Kaj se držiš, kakor bi Materi božji olje izpil?« se mi je nekoč posmehnil Julij. Pa do odgovora mu menda ni bilo, kar precej se je pohvalil, koliko imenitnih knjig je med počitnicami prebral. »O, zdaj še bolj vem, da je Kristus bil samo človek,« me je začel spet učiti. »In Cerkev, saj sem ti pravil že lani, je res zgolj človeško delo, pre-

vzetni, vase zagledani katolicizem pa nekaka vera v mitologijo — bajeslovje.«

»E!« sem naveličan odmahnil. »Tak ateizem more biti le v besedi, srca samega se ti do vsega dna zlepa ne dotakne.«

»Kdo te je pretental?« me je debelo pogledal. »Iz sebe samega teh besed nimaš.«

»Imam!« sem se uprl in se spomnil svojih bojev in potlej tiste lepe spovedi pri patru Lacku.

»Ali si doma kaj fantoval?« je kar preskočil.

»Fantoval?« ga nisem precej razumel.

»Menim, ali si ponoči kdaj zdrsnil pod dekliško okno in si hišo nataknil na glavo?« me je vroče gledal. »Pa nisi, že vidim. Jaz, glej, sem si v teh tednih pa le ubral dekcle. Samo vem ne, kako bi do nje. Ima več bratov in vsi so močni in hudi. Kaj, ko bi malo pomagal ti?«

»Kako neki?« sem ga razumel še manj.

»I, tako. Močan si, brate bi krotil, kadar bi jo jaz slepil.«

Ali me je pogrelo! Ha, za psa čuvaja me hoče imeti! Jezen in užaljen sem mu jih kaj hudih nadrobil.

»Saj si neumen!« se je umikal. »Drugič ti bom odgovoril, zdaj ne morem. Ni mi dobro, zgaga me peče.«

Zgaga? Kaj je to? Slišal sem o njej že, poznal je pa še ne. Nekako zasmilil se mi je.

»Pes pa zgaga sta šla v Rim; pes je nazaj prišel, zgaga pa ne,« sem se spomnil domačega zdravila za otroke. »To večkrat po vrsti reci na glas, pa ti odleže.«

»E, z ošabnim Rimom nočem imeti nobenega opravka,« se je uprl. »Saj že vem: ščepec sode, čeprav je zoprna, požrem doma, pa bo.«

Pa se mu ni nikamor mudilo. Naklatil mi je še dosti neumnosti, vseh še razumel nisem dobro.

»Kaj tak je človek, če se kam zazijá?« sem sklenil misli o njem in jih kmalu tudi pozabil.

Doma je bila vojska. Ivan in Ljudevit sta nekaj pestila sošolca Štefana.

»Kaj neki misliš?« je Ivan revskal. »Grško spet nisi nič znal, še skandirati ne!«

»O, tisto dvojko, ki mu jo je profesor pripečatil, ima na vesti Marta, čeprav reva še ve ne, kako naš Štefan zaradi nje trpi in v učenosti nevarno medli!« se je veseli Ljudevit poredno smehljajal.

»Šleva zmešana!« se je Ivan še bolj jezil. »Za tako norost je samo palica!«

Štefan, čokat fant z zdravim, širokim obrazom, se je, kakor bi ga kdo hvalil, ves srečen smehljajal. Šole mu res ni bilo več dosti mar, vse profesorske sitnosti so mu bile že lanski sneg, anti misli, ki so se mu vse vrtnčile samo okoli Marte, so bile dosti prelepe, prevelike . . . Njenega bratca je instruiral, o njej pa bedech in speč neumno blodil.

Tudi drugim tovarišem Štefanova zabloda ni bila všeč. Ugibali so, kako bi ga streznili.

»Marta naj ga povabi na sestanek,« se je nekdo zasmel. »Tja prilomastimo tudi mi in ga premlatimo. Nemara ga le palica res ozdravi.«

»Kako bi za to pridobili Marto, ki je gospodična in ki še ve ne, kako je?«

»Saj ne bi prišla Marta, tudi druga nobena ne, neumnost bi se preveč razvedela. Kdo izmed nas se našemi za žensko, pa bo.«

Misel je bila všeč vsem.

Ubogi Štefan, kaj bo pa zdaj...?

35. Leskova mast.

Štefanove nerodnosti, ki so me sprva nekoliko mikale, me že niso več kaj posebno premikale; preneumne so se mi zdele. Ali fant je od neumno bolne ljubezni kar umiral in v šoli bolj in bolj hiral; vse je kazalo, da je res potreben prav močnega zdravila.

Tovariši so vendar menili, da bi še zlepa poskusili, kako bi ga zdramili iz pogubne norosti. Tako so neko popoldne prigrmeli in zavreli:

»V Homerju si bil danes non paratus — spet nisi nič znal!«

»Kaj to mar vam?« je Štefan poskočil.

»Mar, pa še kako mar!« so vpili. »Profesor zaradi tebe zdivja in potlej tudi nas v Homerju lasa!«

»Pa res!« ga je brezasto gledal sošolec, ki sam ni bil prav trden Grk. »Zaljubljenega človeka bi morali prikleniti in zakleniti, da ne bi po svoji zmešani glavi dražil ljudi.«

»Res si nor, sram te bodi!« je mečil Štefana tudi sicer miren sošolec. »Nor na tisto Marto, ki reva še ve ne, kako neumno bezljaš.«

Štefan jih je milo gledal, ustnice so mu drhtele. Hudo je bilo siromaku, kar na jok mu je že šlo. Oh, prvič v življenju se mu je srce razcvelo. Ljubezen je velika, da ga razganja, pa čista, kar klečal bi pred njo. Svetlega oltarja ji še ni onečevala nobena misel, ki ne bi bila lepa in prava. Zakaj se torej zaletujejo vanj?

Popal je klobuk in treščil na plano.

»Hm,« se je sošolec kesal, »preveč smo ga pestili.«

»Saj res,« je bilo žal še drugemu; »vsak dan ga ujedamo zaradi tiste neumne ljubezni. Unesel se bo, kar pustimo ga, naj se iznori, mlad je.«

»Že, že,« je odločal tretji. »Ljubezen je stano vitna malokatera, takale pa je minljiva vsaka. Pa vendar jo spodmaknimo, da je bo prej konec!«

In res so brž sklenili, da ga povabijo na ljubezenski sestanek. Pisali bi mu, pa tako, kakor da mu piše Marta sama. Ob trdem mraku naj jo počaka na Starih utrdbah.

»Kako pa mislite to napraviti?« sem se smejal, porednost me je začela mikati.

»Lahko. Za Marto se obleče kdo izmed nas. Štefan pritrepeta, iz grmičja pa skočimo nadenj mi in ga premlatimo, da ga mine nerodni mrč!«

»Pretepete ga lahko tudi brez Marte,« sem odmajeval.

»Marta' je potrebna,« so gnali svojo. »Vpričo nje jih mora dobiti, da ga bo sram. Palica in sramota ga streznita.«

No, prav. Pa že so se pokazale velike težave. Kdo napiše pismo, noro in zaljubljeno? Poskuša ta, poskuša oni, pa nikomur ne steče tako, da bi bilo prav. Vaje, skušnje jim manjka.

»Štefan je od ljubezni res ves neumen, tako slep pa vendar še ne, da bi verjel vsakemu nerodnemu besedičenju!« so si zavračali tiste pisemske poskuse.

»Posebno ne, ker ve, da Marta nikamor ne sme brez dekle.«

»Ná, kaj pa zdaj?« sem se jim poredno smehljajal. »Če ne uganete pravega pisma, kako pa naj Štefan zve, da Marta rine za njim?«

»Kaj se režiš?« so revskali vame. »Kar sedi pa ga napiši ti, če ga znaš!«

Iz spomina so me gledale misli in mehke besede čudovitih pisanj, ki sem jih še doma po dopovedi in nareki svedral mladim ljudem, da so si jih potlej pisarili.

Tako sem tudi zdaj brž načočkal nekaj medenih stavkov, kakršnih sem se najlepših spomnil iz domačih časov, in jih na glas prebral:

»Preljubi moj Štefan!

Moje srce te čaka vse trdne noči, tebe pa še in še ni. In prosim Boga, da ti pravo spoznanje da. Ker čakam zastonj tudi nocoj, mi iz oči teko solzice, same grenke vodice. Če me ti zapustiš, mi veliko žalost storiš.

Zdaj si moram solze iz oči zbrisati in ti potlej dalje pisati.

V mojem srcu štiri rože cveto: Prva roža je bela: da bi najina ljubezen cvetela; druga roža je zelena: da bi bila najina ljubezen poštena; tretja roža je rdeča: da bi bila najina ljubezen goreča; četrta roža pa je pisan cvet: ti si zame več ko ves svet!

Oh, zdaj ne morem več pisati, ker si moram zmerom oči brisati.

Ob postelj bom pokleknila in bom goreče molila, da bi bil srečen, zdrav in zmerom, kakor je prav; pa da ne bi pozabil mojega srca, ki te noč in dan rado ima. Pomagaj Bog, sveti Jožef in Devica Marija, da se moja ljubezen do tebe prevpije!

Jutri bo rožmarinovo jutro in bo nageljnov dan, tebi in meni od Boga poslan. Pa bo večer in dolga noč, pridi mi, dragi, za lahko noč na milo pomoč! Priteci ob trdem mraku na Stare šance, tam te čakam brez naše dekle France.«

Fantje so kar zijali in se hahljali.

»O ti jezičnik zlatousti! Takih znaš pa molčiš, ko svaljkamo svoje nerodne besednosti!«

Dopovedoval sem jim, od kod mi je tako besedičje, pa mi niso verjeli, še tega ne, da sem si marsikaj tudi iz knjig nabral, vse premešal in po svoje ubral.

Tako. Besedilo za pismo je zdaj tu. Še Marte je treba. Kdo bo Marta? Anti kdor bolje zna oponašati žensko hojo, žensko držanje, žensko spakljivost.

Drug za drugim so poskušali in si popravljali. »Ne misli, da stopaš čez jarke ali čez mlake; drobneti moraš, kakor bi kositer strigel!«

»In ne drži se tako trdo, kakor bi te bili iz klade napravili!«

»Glej ga, v pas in rame ti život bodi po kačje voljan in gibak; tudi glave ne nosi pokonci kakor oče župan; ženska jo vsaka sramežljivo pobeša.«

Skušnja je bila huda, vsaj za silo jo je do tu zdelal malokdo. Zadnje vprašanje pa je bilo najtežje: Marta čaka Štefana. Kako se drži, kako ga sprejema?

»Stoj krevljasto: eno nogo pomakni naprej, koleno ukrivi na znotraj, na drugo se opri in prevezni v stran kakor krajinska lésa!«

»In pobešeno glavo drži po strani kakor kokoš, kadar nakvišku pogleda!«

»V rokah mečkaj in neumno cefraj bel robček, po babje je tako prav; ne smrkaj in ne hrkaj. Marta ni pastirica, gospodična je!«

Ubog sem bil kakor Lazar pod mizo, takele porednosti so me pa le začele močno mikati; veliko smeha in zabave so obetale. Skušnjo sem hotel delati tudi jaz, pa so me zvrkli, češ da bi bil prevelika in premočna Marta. Naposled sem vendar, kakor sam zase, poskusil in jih ukrivil.

»Komedijant si, pravi komedijant!« so se smejali. »Ni drugače, kar ti bodi Marta!«

Kje dobimo žensko obleko? Gospodinje ne kaže prositi, skrivnost ne bi bila več skrivnost, precej bi se razodela.

»O, že vem!« sem se spomnil jaz. »Poznam neko natakario; če stopim do nje, vem, da mi precej zaupa nekaj ženskih cunj.«

Natakario je bila Kočevka. Mimo njene krčme me je pot večkrat nosila. Dekle, prav čedno in mladó, s polnimi usti belih zobkov in z zvrhano glavo črnih debelih kit, je skoraj vselej priteklo na prag in se mi nasmehnilo kakor staremu znancu.

Do te sem torej stopil in jo vprašal, ali bi mi za neko dijaško igro posodila krilo, žensko pelerino — svršnico in šal, kakor so tačas imenovali neko ozko in dolgo pasico, s kakršno so si jare in prave gospe zvečer namesto s klobukom pokrivalo glavo.

»Kdo pa se obleče za žensko?« se je nasmehnila, ko mi je prinesla omot.

»Mislim, da jaz,« sem se nekoliko prenaglil.

»Oh, nikarte!« se je kakor ustrašila. »Pustite, to ni za vas; igrajte rajši čvrstega fanta, tako se res lahko postavite!«

»Določili so me, nemara bom le moral zlesti v krilo,« sem se smehljaj.

»Ne, ne, pustite rajši, kar smilite se mi!« je skoraj prosila.

A jaz sem ji fantovsko pokimal in šel. Vest, vedi jo Bog, mi je spotoma začela nekaj nagajati. Morda pa le ni prav, kar menimo storiti? Bog ve, ali se kakšne nerodnosti ne nakretijo iz tega? E, kaj! Še trenutek, dva, pa sem že udušil sitno vest in omot ženskih cunj zanesel k zarotniku, pri katerem se mi bo našemiti.

Drugi dan je Štefan ves rdeč kar norel. Zrnil me je na sámo in mi pomolil rožnato pisemce. »Primojduši,« se je po prleško lajšal, »tole beri, duša kranjska, pa nikomur nič ne omeni!«

In sem bral in se na vso moč čudil, potlej ga debelo pogledal in rekel:

»Štefan, veš kaj, kavelj si! Ali si ji moral dolgo pihati na srce, da si jo tako umečil?«

»E, kaj?« me je malomarno ošvrknil z veseliimi očmi. »Saj se o takih rečeh še nikoli nisem menil z njo.«

»Pošteno povem, da pisma nemara nisem razumel prav.«

»O, čisto prav!« se mi je zviška smehljajal. »Veš, z očmi, s samimi očmi sem jo zmogel.«

»Očaral in začaral, kajne?«

»Drugače ti ne znam povedati. Pa saj vidiš, kako voljno piše. Kaj meniš, ali ni pismo tako, da bi človek kar rezgetal?«

»E, pismo je pismo,« sem odmahnil, da se ne bi zakrohotal. »Papir in ženski jezik pa ga imaš. Jaz mu ne bi zaupal kar tako.«

»Pusti, ti tega ne razumeš,« me je useknil. »Povej rajši, če veš, kakšen in kako naj nocoj pojdem na sestanek.«

»Temno bo, praznično se ti ni treba oblačiti, bi dejal,« sem ga zdaj tudi jaz zviška učil. »Spodobil pa bi se prijazen šopek, da ji ga izročiš, preden si po petelinje začneš okoli nje brusiti peruti.«

»Saj res, saj res!« je popal in odvihral.

Kmalu za njim sem mrknil tudi jaz; z zarotniki se mi je bilo še pomeniti o naši nocojšnji predstavi.

Šli smo na Stare utrdbe ali ‚šance‘ in izbrali grmičje, kjer se jih nekaj skrije, meni pa so določili prostor za ‚Marto‘.

»Samo pazite,« sem si izgovoril, »ko z nogo prasknem po pesku, poskočite in me rešite, da se

na glas ne zakrohočem, če bi mi začel kaj norega česnati.«

»Nič ne skrbi,« so se smejali, »vse pojde kakor po maslu.«

Zvečer so me našemili. Najprej so mi hlačnice visoko zavihali, da bi se izpod krila nekazale; s krilom je bilo nekaj težav: prekratko je bilo, ni mi segalo čisto do členka, spodnji del meč se je kar nesramežljivo kazal, vedeli pa tudi nismo, kako se takale priskut babja zapne v pasu, ko nikjer ni bilo dotipati ne gumba ne gumbnice, zato so mi jo spustili nekoliko nižje in z bucikami pripeli kar na hlače; potlej so me še s svršnico ogrnili, a glavo s šalom tako ovili, da mi je en konec tiste cunje bingljjal po prsih, drugi pa po hrbtu.

»Da te, Štefan bo na eni sami nogi stal in kar grulil kakor golob golobici, tak deklič si!« so me občudovali.

Potlej smo šli: jaz naprej, oni nekoliko za menoj, da bi mi, slabotni ženski, moško pomagali, če bi me kak neumen dedec vzel na muho. Mrak je bil že trden, vendar so videli, kako sem po žensko drobentel in si s čisto ženskim prijemom odzad krilo ubiral med prste, ga nekoliko vzdigoval in pritezal ob bedro.

»O ti komedijant!« so se hehetali in posamič umikali po bližnjicah, da bi se skrili, preden pri-dem jaz. Štefan bi utegnil biti že tam.

Pa je res bil, tiščalo ga je. Ustrašil sem se, da mi pride naproti; tako bi se preveč oddaljil od skritih zarotnikov, pa se me je menda zbal še bolj on sam: siromak je kar otrdel.

Prikorackal sem skoraj že čisto do njega, ko se je zganil, snel klobuček, se do pasu priklonil in mi v naročje zrinil velik snop nekakšnega cvetja; krava bi ga bila sita, toliko ga je bilo. Ves zadihan se je davil, lovil sapo in drhtel:

»Blagovolite... rože so... za vas... Da... rože... Pa oblačno je... oblačno... Da se le dež še ne bi usul...«

Vse, kar je prav: dlje se nisem mogel več krotiti, s podplatom sem drsnil po pesku.

Hoj, iz grmičja so bušili menda sami škratje in ga začeli s palico ali šibo nažigati. Ubogi fant se je ustrašil, da je otrpnil kakor žaba na suhem, le jaz sem po žensko zavreščal in zavečal. Zdaj se je tudi on začel otepati z golimi rokami in po štajersko vpiti: »Zu Hilfe, Polizei, zu Hilfe — pomagajte, stražnik, pomagajte!«

Pa zarotniki so molče udrihali, kamor je bilo. ‚Marta‘ se je vreščeče drla, a ljubi Štefan se ni nič zmenil zanjo, kar uprasnil jo je. Nekateri so tekli za njim in ga švrkali, dokler jim ni ušel proti Kapitlju, drugi so me brž slekli, da bi me kdo našemljenega ne videl.

Prhnil sem naravnost domov. Štefan je že sedel za mizo in buljil predse.

»Ali si bil tam?« sem malomarno vprašal.
 »Kako je bilo? Povej no!«

»Primojduši!« je zaječal.

»Kaj je ni bilo? No, prava reč! Izbij si jo iz glave, pusti jo tudi ti!«

»Nikar, saj je prišla,« jo je branil, »ampak prilomastili so tudi neki hlapci ali kdo in bi me bili ubili, če bi jim ne bil ušel.«

Razgalil se je, kolikor je šlo, videl sem: povsod so se res kazale ščemeče podplutbe.

»Kaj pa Marta?« sem ga spekel, čeprav se mi je smilil. »Ali jim je srečno ušla?«

»Ne vem. Tekli so za menoj in me bili.«

»Tak kar hlapcem si jo pustil?« sem ga grizel.

»Primojduši!« je bridko ječal, obupno dvigal oči in se prijemal za glavo.

»Veš kaj, prav grdo si se vedel!« sem vrtal. »Kdor je kaj fanta, ne zbeži od dekleta, rajši bi si dal jermene rezati s hrbta.«

Sram ga je postalo, to sem razločno videl, vest ga je pekla in ljubezen bolela, da je poni-glavo molčal, ječé vzdihoval in se otipoval.

»Kar se ti je pritaknilo, imej za svarilo!« sem ga učil. »Pameten bodi in Homerja se spet oprimi, pa bo prav!«

»Oh, Marte se še pogledati več ne bom upal, tako me je sram!« je spoznaval. »Konec je, ne bo me več marala. Kaj meniš?«

»Če bi bila kmečko dekle, še tvoje sence ne bi marala več videti,« sem popal; »mestni gospodični se pa še bolj zameri, kdor tako stori, kakor si nocoj storil ti.«

»Primojduši!«

»Pusti vse to kar znemar,« sem ga še držal, »posebno Marti nobene ne zini. Molči ti, molčala bo ona.«

»Tvoj svet je pameten,« mu je nekoliko odleglo, »ravnal se bom po njem.«

Sprva je kazalo, da se je res nekoliko uletel, tudi v šoli je vozil bolje. Kar dobro se nam je zdelo, da mu je leskova mast zacelila neumne srčne rane. Samo tega nismo vedeli, da ima vsaka palica dva konca...

Po tistem norem sestanku se je nad nami začel črniti oblak, poln samih hudih strel.

36. Pisun.

Skrivnost, kako smo Štefanu iztepali ljubezen, se ni razodela. Med večjimi dijaki pa je le postalo vedeče, da znam, če hočem, ubrati prav neumno lepo zaljubljeno pismo.

Te slave me je bilo nekoliko sram, prišla pa se me je vsaj toliko, da sem začel prevzetno misliti, ali je morda le res, kar trdijo o mojem gladkem peresu.

Kar sem kje dobil, sem posihmal bral še pazljiveje, da bi se res naučil lepega in trdnega izražanja. Tudi Prešerna sem že dosti bral in predrzno mislil, da ga poznam in razumem. Odkar pa sem bil Kettejev peripatetik — učenec na sprehodih, sem začel spoznavati, da mi je veliki Prešeren zaklenjen z devetkrat devetimi ključavnicami.

»Nikoli si je ne odklenem tudi ene same ne!« sem zdaj poniglavlil in tudi že dvomil, ali res znam napisati pošten stavek, ali se mi dijaki le posmehujejo s tistim poviševanjem, kako lepó in lahkó mi teče pero. Delo, ki so mi ga prtili, je vendar kazalo, da mi precej zaupajo: dosti dosti takih neumnih pisem sem jim uganil.

»Oh,« me je nekoč prosil zoreč dijak, »uberi mi prav lepo pisemce, táko, veš, da se bo kar cedilo od sladkosti in ljubezni.«

Revež! Bil je majhen in grd fant, slabičen in mrk kakor Španec, počasen in dolgočasen kakor bankir, zmerom bolnoglav, obenem pa ves živ in mencorit kakor mevlje.

»Kakšna le more biti tista, ki so ji oči obstale na takemle pustežu?« se mi je nekrščanska misel smehljala s porednega lica. »Ali je otorej, da ne boš poklekal pred kakšne nepogledne statve?« sem možato vprašal.

Fant je mencal, rdel in bleдел, čez čas pa kakor zamaknjen vzdihnil:

»Oh, lepa je kakor sanje spomladi, krotka in od same milobe otožna kakor golobica na gnezdju, ko goloba ni blizu, da bi ji grulil!«

»Aha, že vem: golob bi bil rad ti, kajne?« sem se kakor skušen ubrisanec nasmehnil. »Kdaj si grulil poslednjič, da vem, kako mi je postaviti besedo?«

»Oh, saj to je, vidiš: še nikoli ne. Umedí naj jo prav posebno milo pismo, potlej stopim prednjo jaz sam in ji povem, da mi brez nje ni in ni več živeti!«

»Šentaj te!« sem se čudil. »Ljubezen menda res vse zmore. Iz tegale pustega in slabičnega fanta je napravila skoraj pesnika in junaka!«

Kakšno pismo bi mu zmaličil, sprva kar vedel nisem, le to sem čutil, da mora biti drugačno kakor za druge, saj je fant še ves dober in čist kakor nova mašna obleka. In sem mu naposled ubral pismo, kakršnega še nikoli nisem: bilo je res milo in nedolžno kakor ljudskošolska molitev.

Bral je potlej tiste vrstice, bral in jih požiral, da se je kar zadihaval.

»Oh, da, da... vidiš, to jo umeči, gotovo jo umeči!« je čez dolgo jasknil s polnimi usti slin. »Ná, dve dramici, zaslužil si jih več, tako lepo si napisal.«

»Hvala, ne kadim,« sem umaknil roko.

»Ne kadiš?« me je debelo pogledal. »Tak fant, pa ne kadi!«

Velik, čvrst fant sem res že bil, kaditi pa le še nisem znal.

»No, pa daj,« sem rekel, da bi se otresel sramote. »Še prižgi mi!«

Pa mi je pripalil tisto tobačjo smrdokavro in me učil, kako moram dim vdihavati in ga spet izpuhavati.

Fej te bodi! Ali mi je bilo čudno, kakor bi bil pijan. Še malo pa mi je želodec tako zagodel, da sem tobaka imel dosti za prav dolgo.

Čez nekaj dni sem fanta vprašal, ali je golobica še otožna.

»Ne vem,« se je na vsa usta zdravo zasmeljal, »premislil sem se, nisem ji pisal!«

Kaj menite, kmalu in lepo ga je minilo.

37. Vseslovan Radivoj.

V tistem času sem se tudi srečno seznanil in prav sprijateljil z bistrim petošolcem Radivojem. Doma je bil iz Kamnika, v Novo mesto je prišel z ljubljanskimi izgnanci. Bil je dober fant in nerad brez družčine. Vprašanja ateizma ga niso mikala, močno pa so ga razganjali ideali vseslovanstva. Preproščini med novomeškimi dijaki se kar ni mogel privaditi. Ni ga bilo med njimi, da bi se z njim menil o slovanstvu. To ga je peklo.

»Novo mesto je za dijaka premajhno, kaj prida luči mu ne more prižgati!« je bil včasih

siten kakor breja mačka in se z vročimi očmi obešal na Gorjance, majhno podobo gorenjskih gorá.

Pleča je imel široka in močna, da bi bil lahko svet nosil kakor tisti poganski mož, ki so mu zapuili to skrb, dokler mu je ni odvzel Sin božji.

Bral je rad narodne in umetne pesmi, še rajši knjige o daljnih deželah, najrajši pa o Slovanih, posebno o Rusih.

»Da, to je branje, to!« se je vžigal, kadar je kaj prav povelečujočega staknil o Slovanih. »Ná, beri, beri!« me je skoraj prosil in se ves srečen smehljal na vse vesele drobne oči, na vse zdrave bele zobé.

Svet, široki, daljni svet ga je bolj mikal kakor šola. Tujina še Ahasverja, tistega judovskega potepina, najbrž nikoli ni klicala tako glasno. Vèn in vèn je sanjaril o slovanstvu, o bratskem Balkanu in o mátuški Rusiji. In ker ni kar precej mogel do slovanskih bratov, jim je v navdušenih pesmih pošiljal bratskih pozdravov sto in sto.

Zvedeni dijaki so pravili, da so njegove pesmi prava, čista umetnina.

»Ko snuješ pesmi, ti ozkost kraja in časa rada odpihne vso lepo domišljijo,« se je branil hvale in renčal v novomeško tesnobo: »Nizka meglà ti utrne vse lepe podobe iz sanj, najurnejša misel jih ne dohiti več.«

Hud je bil in vse mu je bilo na poti kakor lačnemu ribja kost v grlu.

»O, pride pa čas,« je gorel, »prav gotovo pride veliki čas, ko se vsi Slovani strnemo v eno samo veliko družino. In tačas bomo živeli res srečno in veselo, silna moč nam bo zrasla v zlati svobodi in v veliki bratski ljubezni.«

»Takih prerokb sem že nekaj bral,« sem se spominjal.

»Si, prijateljček, seveda si!« mi je ves žareč kimal. »Naši stari rodoljubi so to pisali, pošteni Slovani so zmerom tako verovali in mi vsi vemo: Rusija nas odreši in združi v veliko slovansko državo!«

Take misli so tudi mene že dolgo grele, zdaj pa so mi kar kipele. Ali čutil sem, da med nami ni kaj prida ljudi, ki bi tudi bili take vere. V slovanstvo ne verujejo, slovenstvo zametujejo, a vse, kar je tujega, slepo povzdigujejo.

»Zakaj tudi tile majhni Novomeščanje po nemarnem in neumnem tako nemškutarijo?« me je peklo. O, brezasto sem jih gledal, poslušal in — zaničeval.

Sostanovalec Ivan, ki je izvrstno znal nemško, jih tudi ni mogel. »Joj, če bi pravi Nemec slišal, kako ti praznoglavci svojo slabo nemščino izgovarjajo in naglašajo, bi se jim na ves glas smejal!« jih je deval v nič.

Kasneje sem slišal veselo zgodbo, v kakšno stisko je tista napačna nemška izreka spravila nekega puhlega častnika.

Polizani in za ušesi še mokri poročnik, sin znane novomeške družine, pride na dopust. Žvenkeče s sabljico in se razkazuje po velikem trgu, znancev vrstnikov še pogleda ne, rad jo ubere kar v kavarno, ker ve, da je tam gospoda, ki najrajši govori po nemško. Zrine se kajpa med neke gospe. Te ga po žensko nekoliko občudujejo, nekoliko pa tudi zasmehujejo. Naposled se neka gospa tega naveliča in obrne pogovor.

»Herr Leutnant, kennen Sie Ibsen?« ga nena doma vpraša, da bi družčini pokazala, kako trdna je tudi v literaturi.

Gospod poročnik ni še nikoli nič literarnega bral. Kar se je kdaj v gimnaziji slabo naučil, je pozabil lepo v kadetnici in vojašnici. Kako bi torej zdaj poznal nekega Ibsena? Zato je mislil, da ga gospa, ki je črko »i« naglasila in zategnila, vpraša: »Herr Leutnant, können Sie Ibsen?« Ves obupan, da ne zna »Ibsen«, malodušno odgovori: »Gnädige Frau, wie macht man denn das?«

38. »Zadruga«.

Radivoja sem imel rad. Kakor je bil močan, je bil čisto krotak in ponižen, nikomur bi ne bil skalil vodé. A ko je tudi slišal o nekaki spretnosti mojega peresa, se me je prijel kakor laščèc.

»Kajne, da pišeš pesmi?« me je nekoč popal.
Jaz da ne, preneveden da sem.

»Nikar se ne delaj!« me je karal. »Vem, poznam te, poln si pesmi, čeprav jih morda še ne pišeš.«

Preveliko povzdigovanje mojih navideznih darov pa mi to pot ni podžgalo nobenega napuha, razsvetlilo mi je le majhnost, ki sem jo že dolgo boleče čutil. Sitno, hudo mi je postalo, molčé sem pobesil glavo.

»O, struno gotovo imaš,« mi je gladil poniglavost, »le gluha ti je še, ker ne živiš v pravem okolju, da bi ti zapela.«

Razumel sem; sicer le povrhu, ne prav do dna, vendar: razumel sem in še dalje molčal, kakor bi me pravično grajal.

»Daj roko, da nikomur ne zineš, kar ti zdajle povem.«

Pokimal sem in mu segel v roko.

»Veš,« mi je tiho izdajal, »tu smo si nekateri ustanovili skrivno literarno društvo, imenuje se ‚Zadruga‘. Vsak zadrugar mora v tolikem in tolikem času kaj napisati, bodisi pesem bodisi povest, karkoli. Ob določenem času se snidemo in si tisto beremo in presojamo.«

»Kajne, to so nekakšne domače vaje?« sem razumel. »Tako se bistríte in se drug od drugega učíte. Kaj se vam mara!«

»Prav si dejal, vidiš. Ali bi hotel med nas tudi ti, če bi te sprejeli?«

»Jaz?« sem se res ustrašil. »Ne zameri, kaj bi jaz, ki nisem nihče? In ki nič ne znam? Sram bi me bilo med vami.«

»Znaš, znaš,« me je povzdigoval, »le zavedati se tega še ne znaš, ker rasteš divje, ne v okopani vrtni gredici. Pa kaj tisto učeno znanje! Znanje ni dosti, fantazija, domišljija je več, je vse.«

»Kdor ustvarja, tako sem slišal in bral, mu oboje mora biti v obilni delež, bi dejal,« sem se zasmejal pametnemu domisleku.

»Že, že; pa vendar s suhim znanjem ne opraviš nič, če si brez domišljije in umske gibčnosti; sicer bi bil vsak profesor tudi umetnik. Umetnost, prijateljček, se rodi iz domišljije, znanost jo, da tako rečem, le krsti in zapiše v krstno knjigo.«

Ali upiral sem se mu do kraja. Tako je odnehal.

»Saj vem,« je čez čas rekel, »šole se bojiš. Marinko in ravnatelj bi nam vsem res zavila vrat, ker brez šolskega nadzorstva pesnikujemo in pisateljujemo.«

Kasneje mi je bilo žal, da sem se tako upiral. Zame bi bilo že dosti, če bi hodil med pametne zadrugarje in jih le poslušal. Koliko bi se bil naučil in kako lepo bi se bil ognil drugim nerodno-

stim, posebno pa še tistemu neumnemu in pogubnemu ateizmu.

Zadrugarji pa so bili res moški. Izkazali so se nekoč v sedmem razredu. Profesor Poljanec je razlagal Gregorčiča in razčlenjal pesem Človeka nikar ali Ujetega ptiča tožba. Govoril je o Gregorčiču tako, kakor ga je poznal in razumel ves slovenski svet. Pa je v razred stopil ravnatelj, nekaj časa poslušal, potlej pa sam začel pesnika in njegova dela krotovičiti čisto po Mahničevem, češ to je pravi smisel teh prenačljenih pesmi. Dixit et salvavit animam suam — tako je rekel, si rešil dušo in šel.

Profesorju je bilo seveda nekoliko sitno.

»Gospod profesor,« vstane zadrugar Kette, da bi uravnal, kar se mu je zdelo krivo, »prosim, saj ne zamerite, če vam povemo: Gospod ravnatelj je učen gospod, je tudi pisatelj in izvrsten učitelj, grške klasike nam čudovito lepo razlaga, ali glede Gregorčiča verjamemo vam, ne njemu.«

Profesorju je postalo še bolj sitno: zoper ravnatelja, ki ga je uradno nadziral, ni smel pred dijaki reči nič, sebe pa tudi ni hotel in mogel popravljati. Rešil ga je zvonec, ki je naznanil konec ure. Tako se je le nasmehnil in šel.

Ko sem to slišal, mi je bilo še bolj žal, da nisem v Zadrugi vsaj učenec.

Radivoj, dobri fant, mi je res dobro hotel. To sem kasneje in prepozno spoznal.

Med zadrugarji in tudi med drugimi dijaki pa je kar nenadoma završalo: Radivoja je vzela noč.

»Le kam se ti je zaštramljal?« so ugibali. »Mar so ga zmamile gorenjske goré ali zvodile naše bele cesté?«

Jaz bi bil lahko s prstom pokazal, v katero smer jo je pocedil, pa sem moško molčal in se bal, kaj bo; zanj sem se bal.

Sošolei so ga v šoli tajili, češ bolan je.

Kar se je profesor Marinko odločil, da bo napravil telesno dobro delo usmiljenja in bolnika obiskal. Tri sto zelenih, zdaj pa je res treščilo: Radivoja so vrgli iz šole, ker je več dni po vrsti neopravičeno izostal!

Že drugi dan po tej nagli sodbi pa se je Radivoj vrnil ves vesel, ves živ, ves zdrav in ves poln jugoslovanstva.

»Kje pa te je hudič nosil?« ga je zadrugar nahrulil v sveti jezi.

»O, ne hudič, srbski in hrvatski vrag sta me pa res lepo nosila in bratovsko gostila!« se je dobrodušno smejal, kakor da je napisal lepo pesem. In je pravil, kako se je zakadil med srbske uskoke za Gorjanci, da bi spoznal njih slovansko dušo, in kako je potlej stopil še med brate Hrvate, z njimi po »križevačkih statutih« bratovsko pil slavni »bilikum«, navdušeno govorančil in goreče slovančil.

39. Pesem.

No, Radivoj se je izmotal.

Veliki Bog slovanski, ki je vanj tako veroval, ga je rešil, kakor je sam mislil. Prihitelj je v podobi njegovega starejšega brata Lojzeta, ki je bil že duhoven. Preprosil je Marinka in ravnatelj, da je mladi slovanofil spet smel v šolo.

»Slovanski narodi imajo vsak svojega Boga,« se je Radivoj smehljajal, ko mu je iz ušes izzvenela huda bratova pridiga. »Zakaj ga ne bi imeli tudi Slovenci? Kdo bi nas sicer varoval in motal iz nesreče?«

Smehljali smo se tudi mi, a za ta primer nismo verovali v slovenskega Boga.

»Ne verujete, ker ste nejeverni in malodušni!« se je vžigal. »Srbi, glejte, tudi po bitki na Kosovem niso postali malodušni, marveč so od rodu do rodu trdno verovali v svojega srbskega Boga, tako so se naposled rešili iz turškega pekla.«

»Meniš, da imajo Srbi svojega Boga?« smo nalašč dvomili, da bi ga nekoliko dražili.

»Anti da!« je oponašal nas Dolenjce. »In velik pesnik jim ga lepo poveličuje:

»Nad nama modro srpsko je nébo;
na njem stóluje srpski Bog,
oko njega srpski ángjeli stóje,
slaveći Srbina, Boga svog...«

»E, kaj bi tudi ti malikoval!« se je tovariš spotikal. »Boga, pravega Boga mar zahvali, da se ti tisti tvoj nepotrební potep huje ne utepa!«

Stvar pa je bila tudi taka, da je profesor Vrhovec pravkar pripravljál posebno slavje za stopetdesetletnico novomeške gimnazije. Sodelovali naj bi sami dijaki. Slavja tako res ni kazalo kaliti z najhujšo kaznijo, ki jo nad dijakom lahko izreče profesorski zbor.

Napovedano slavje je razgibalo vse Novo mesto. Kakšno bo, je premikalo vse.

»Lepo bo,« so nekateri govorili, »priprave so v pravih rokah.«

Profesor Vrhovec, smo vedeli, vpije, sitnari in vse popoldneve pridno vadi svoje krdelo; kapiteljski organist, Ignacij Hladnik, skladatelj in honorarni pevski učitelj na gimnaziji, tenkoslušno nabira in polira pevski zbor, da mu kar taktirka pada iz roke in da mu do ram dolgi lasje kakor ob burji vihrajo okoli lepe glave; ravnatelj sam pa v okrožnici vsem razredom oznanja, kaj je cesarico Marijo Terezijo napotilo, da je Novemu mestu dala gimnazijo, ki so jo ves čas in še do pred kratkim izvrstno vodili novomeški patri frančiškovci, in kako velikega prosvetnega pomena je bila ta šola in je še za vso dolenjsko stran.

Da, tega slavja smo vsi težko čakali.

Naposled pa se je le stemnil pozni jesenski večer zaželenega dne. Vsa Čitalnica, čedno okra-

šena, je zažarela, prava in jara gospoda je privrela in hrupno zasela vse stole v veliki dvorani, zadaj se je stisnilo dijaštvo kakor vžigalice v škatlici.

»Zakaj se moramo gnesti mi, ko je vendar slavje naše,« je godrnjal dijak upornik, »tistale babja zijala, ki jim je samo, da pokažejo svoje cunje, se pa široko šopirijo po stoléh?«

»Nikar,« ga je miril pomirljivi tovariš, »slavje je za vse, našim puhlim meščanom pa potrebno še bolj ko nam.«

»Bene fecisti, quod hoc dixisti — prav si storil, da si to rekel,« mu je pokimal dijak, ki je profesorju Vrhovcu za tisk prepisoval rokopise in ki mu je ta, prav tačas pišoč Zgodovino Novega mesta, ob redki dobri volji razodel, kako grdo, slabo in nehvaležno so stari Novomeščanje ravnali z gimnazijo in z dijaki. »Pusti jih, morda dobijo nocoj še hudega popra.«

»Pa če bi dobili tudi kaj korobača, nam je vendar strašno tesno,« se je oni nekoliko vdajal.

»Potrpi, saj si Slovenec, navajen vsega hudega,« se je še drugi smejal. »Raum genug ist in der kleinsten Hütte für ein friedlich liebend Paar!«

»Ali po slovensko: Krotkih ovčic gre dosti v en hlev!« je Fausta domačil lasat dijak. »Potrpi-mo! Kaj je to proti večnosti?«

Ná, zvonček je zadrobil, zagrinjalo se je razgrnilo, na odprti oder je stopil profesor Marinko,

v resnem talarju, ves črn od vrha do tal, le zaripli obraz mu je rdeče gorel.

In je govoril, mirno, stvarno, dijaki okoli mene so si šepetali, da tudi izvrstno. Prvi, mirni del govora je veljal nam, dolenjskim dijakom, v drugem, z zgodovinskimi reminiscencami — spomini prepletenem delu je res dajal nekoliko popra in korobača meščanom, opominjajoč jih, kako so njih predniki, ko so gimnazijo dobili, da bi se mesto rešilo iz uboštva, ki ga je dušilo, odkar se je ustanovil Karlovec, nagajali patrom in gimnaziji in kako še dandanes malo storijo, da bi gimnazija tu ostala. »Časi so dandanes taki, da nam bo gimnazija ostala, dokler bo obstajala Dijaška kuhinja, ki velikemu delu ubožnih dolenjskih dijakov omogoča šolanje«, je končal z mislijo na Dijaško kuhinjo, ki jo je imel na skrbi.

»Prav je, da se je pognal za Dijaško kuhinjo!« ga je dijak upornik tiho pohvalil.

»Gimnazija spada v veliko mesto, ne v tako gnezdo!« je Radivoj, ki je stal ob meni, vedel svojo.

Gospodi pa se je pobesil visoko vihani nos; sitno ji je bilo, to smo videli vsi.

Za govorom smo poslušali pevce. Lepo lepo so peli. In skoraj same domače, po Dolenjskem znane pesmi. Vžgale so nas vse, še pobesli nosovi so se spet dvignili.

Potlej je na oder stopil šestošolec Bojan Drenik, ki naj bi deklamiral ali, kakor smo tačas radi puristično govorili, krasnoslovil Gregorčičevo odo »Oljki«.

Bil je velik, močan in resen fant, izvrsten telovadec in Sokol ves, kolikor ga je bilo. Glas mu je bil nekoliko hripavo zamolkel in za spoznanje pogrkljiv. S pesnikovim veleresnim besedilom se je nekako pointimil. Mahoma je premagal nas vse in čisto osvojil, kakor se za táko priliko reče.

Res, krasnoslovil je... Ta beseda se mi ni zdela tako brez nič.

Deklamacije, ne take ne take, nisem do tačas slišal še nikoli nobene. Zdaj me je zgrabila za srce in za um. Solze so se mi udrle od miline in navdušenja, nikogar nisem več videl, le v Drenika sem strmolel skozi sladke nedolžne solzé, požiral pesem in pil njegov zamolkli glas.

Nejevoljno in z nekakim zaničevanjem sem se spomnil lanskega profesorja in njegove neumne »Lesene ribe«.

»In nikoli nam še od daleč ni pokazal poti, da bi se naučili pesem tudi prav govoriti,« sem trdo sodil.

Radivoj ob meni se je useknil. Ozrl sem se: bil je ves solzan, dijaki okoli naju pa tudi skoraj vsi kar mehki.

Nadaljnji spored: spet petje in igrice s petjem, je šel mimo mene, tako me je po Dreniku omamil pesnik Simon Gregorčič.

»Oh, da,« sem čutil, »pesnik je res poslanec božji, ključ do lepote ima le on. Prav méni Radivoj: Za pesem ni treba, da bi bila učena, čisto preprosta je lahko, umljiva vsakomur, zgrabi te pa le za vse srce, da kar strepečeš.«

Spodnašalo me je in dvigalo v višavje. Čutil sem se tako čistega, da bi bil ob tisti priči lahko pokleknil pred obhajilno mizo.

40. Modrije.

Po tistem slavju se mi je prižigala luč, ki je tako svetle še nikoli nisem gledal. Svetila mi je v pesniški svet, sicer ne daleč, svetila pa vendarle. In ponujala se mi je misel, da bi deklamacijo nemara tudi jaz zmogel z ognjem, ki se je bolj in bolj vnemal v meni. Le učiti bi se moral še dosti dosti, a potreben bi mi bil tudi mentor, prijateljski voditelj in učitelj.

Družčina dijakov Ljubljčanov, ki sem jih močno spoštoval in jim dosti zaupal, me je posihmal mikala bolj in bolj. Ves zamaknjen sem jih poslušal, kadar so se pulili vsak za svoj prav.

»O, svet napreduje,« so nekoč modrovali na Kapitelskem hribu, »a napredek, kolikor ga že je, ima še veliko veliko nalog.«

»Znanost je komaj v povojih, temà jo duši.«

»Da, ÷lovek prihodnosti se bo prezirno smehljaj naši dušni sužnosti.«

»Mogoče bodo zanamci kar nesmrtni, skoraj nesmrtni. Znanost bo spoznala sredstev, da se bo ÷loveško telo sproti pomlajevalo. Lepota duše, ljubezen in mirnost bodo ÷loveku blažile življenje.«

Radivoj je vzdihnil, modri Pavle se je nasmehnil.

»Kemija bo razvozlala socialno vprašanje, skrb za vsakdanji kruh se bo zmanjšala, živež se ne bo delal iz zgolj rastlinja in živali, še iz kamenja.«

»Krajinčanom in Kraševcem se bo tačas dobro godilo, kamenja jim ne bo zmanjkalo!« je ušlo dijaku, ki tem modrijam ni prav verjel.

Vesel smeh je za čas pretrgal disput — uèeno razpravo.

»Kaj pametnejšega govorimo,« je nekdo silil. »Bog nas vidi in sliši.«

Ali je Bog ali ni Boga, to jih je zdaj grelo.

»Ni mi mar, ali je Bog ali ga ni, če verujem vanj!« se je upiral tisti, ki se je bil posmehnil kruhu iz kamenja. »Anti vera je taka stvar, da je zanjo bolje, če si je preveč ne ogleduješ.«

»Vera je milost«, mu je tovariš popravil.

»Resnice hočem,« je nekdo drug gorel, »prièakujem je od razuma, nē od milosti.«

»Bog je, ker tudi življenje je. Vse drugo ni nič. Boga človeški um ne more doumeti. Če bi ga kakorkoli doumel, ga zanj nič več ne bi bilo.«

»Vendar: iskanje Boga je največja modrost.«

»To so modroslovna zvitorepja.«

»Bog je na svetu in v svetu, ali pa je zunaj njega, nekje drugje,« se je oglasil mrk dijak. »Če je na svetu, ne more biti samo na enem prostoru, biti mora povsod, sicer bi sam bil le del sveta...«

»Kam pa rineš?« ga je tovariš ustavljal.

»... Ker pa je svet ustvaril on,« se oni ni dal motiti, »ne more biti del svojega stvarstva. Bog je torej povsod, v vsem, Bog je svet in vesoljstvo. Zato ne morem verovati v osebnega Boga.«

»Saj to je panteizem in panenteizem!« so se nekateri upirali.

»Če pa je Bog zunaj sveta, katerega je ustvaril, je čisto nepotreben za svet,« je oni gnal svojo. »Svet je njegovo stvarstvo, živi sam po sebi in Boga ne potrebuje več, saj je svet kot stvarstvo popoln in dober...«

»Sofizem, brezbožen sofizem!« so spet zavpili.

»E, kaj!« je mrki dijak odmahnil. »Bog torej ni zunaj sveta, sredi angelov v nebesih, je pa v stvarstvu, ki je Bog, in je v nas, ki smo mu otroci!«

»Panteizem! In panteizem je poganstvo.«

»Bog je Bog in nič drugega. Kraljuje v nebesih in na zemlji.«

Mrki dijak jih je le pogledal, odgovoril pa ni nobene.

»In Ernest Häckel?« se je nekdo posmehnil.

Ha, to pa je bila spet kost, ki so jo brž popali in oglodáli.

»Vse različne modroslovne smeri merijo v dualizem ali v monizem«, je poprijemal dijak, ki je bil ateist kar tako; nejevernost mu je bila pač pripravnejša. »Dualizem se slepi s teologijo in z dogmami, monizem pa z realističnim pogledom na svet.«

»To že vemo vsi,« so mu strigli besedo. »Tu črno, tam belo.«

»Dualizem,« je oni povzemal, »deli svet v dvoje substanc: v materialni svet in v osebnega Boga; monizem pa pozna le eno substanco, ker misli, da je priroda isto, kar sta telo in duša, torej materija in energija.«

»Da, dualizem je vera tolažbe, monizem pa je obupna nejevera,« so nekateri razumeli.

»E, monizem ni materializem, ki bi tajil duha in ki bi svet razkrajal v mrtve atome,« je oni držal svojo misel; »tudi ni le energetika, ki so ji svet le prostorno urejene energije prirodnih sil.«

»Da,« mu je somišljenik pomagal, »ni materije brez duha in ni duha brez materije.«

»To so modrosti, ki jih ni mogoče razumeti«, so se drugi branili.

»Tudi jaz jih ne razumem prav do dna, poznam jih le nekoliko,« je oni ves razburjen zaihtel v dlani. »Resnice iščem, ker sem zgubil nedolžnost vere in čistost duše.«

Ta spoved je močno ganila vse. Molče in sočutno so gledali vernega nejevernika.

»Spomni se očeta in matere, srce obrni v nedolžna otroška leta, a duha v katekizem in molitev pa spet najdeš spoznanje in vero,« mu je hotel pomagati tovariš, ki je do zdaj molčal.

»Ko bi še mogel...«

»Če hočeš, moreš.«

Ni odgovoril. Tudi drugi so molčali.

Ob strani sta stala Mariborčana Francè in Tone in se posmehljivo držala že ves čas.

»Kdor sploh kaj veruje, je neumnež!« se je zdaj oglasil Francè.

»Da, le brez tiste neumne vere si res svoboden!« mu je pritegnil Tone.

»Ne!« je popravljal tisti, ki se je posmehoval kruhu iz kamenja. »Svoboden je, kdor spoštuje postave in se jim pokori. Kjer ni reda, tam tudi ni svobode.«

»Izobražen človek je svoboden,« sta poskušala Francè in Tone.

»Kdo je izobražen? Kdor dobro prebavi, kar se je naučil, in kdor pozna dolžnosti do Boga in do bližnjega!«

»In kdor se po njih tudi ravná!« mu je tovariš pritegnil.

Ta kratka sentenca je zavezala jezik tudi največjim vpijatom.

Mrki dijak je trenil po vseh, vzdignil roko in se sprožil iz rimskega satirika Martiala:

»Cum clamant omnes, loqueris tunc, Neole, tantum; ecce, tacent omnes, dic aliquid! —

Neole, dosti golčiš, ko vsi svoje vreščé, zdaj kaj povej, ko modro molcé!«

41. *Requiescant in pace.*

Tega še približno nisem razumel, vse te modrije so mi bile prevelike, kar tiho sem mrknil po klancu proti domu.

Tako so storili tudi nekateri drugi.

»Mentorja si med temi že ne do bom!« sem vedel. »Pravi bi bil le Kette, pa ta se je začel nekaj osamljati.«

Došla sta me Francè in Tone. Vso pot sta se posmehovala tovarišem, ki so še verovali v Boga. Odgovarjal sem jima samo molče. Kaj pa sem hotel! O tako učenih stvareh nisem znal govoriti.

V rebri ob klancu je stal križ. Odkril sem se mu, kakor sem bil navajen z doma. Tovariša sta si pomežiknila, prècej rekla pa vendar nista nič.

»Da, neumnežev je še dosti na svetu,« je Francè zinil, ko smo prišli do mestnega pokopališča. »Verujejo v nekega osebnega Boga, nemara pa tudi v duhove!« se je široko posmehnil in mignil čez pokopališki zid.

»Kajne, vanje veruješ tudi ti?« me je Tone dregnil.

»Ali ti ne?« sem ga resno pogledal in se spomnil, koliko sem o duhovih slišal že doma.

»Ne, jaz že ne!« se je glasno zasmel. »Kar je mrtvo, je vse mrtvo za zmerom!«

»Telo, da; duša, duh, ne,« sem se uprl.

»Kako si še neumen! V duhove in strahove veruješ? Ali si že videl katerega?«

Spet sem molčal, disputa o takih stvareh nisem zmogel.

»Vidiš, tamle so grobovi,« se je oni posmehoval. »Od enajstih do polnoči, pravijo, frfota nad njimi vse polno duhov. Pojdi tja pa boš morda videl katerega.«

»Le pojdi ti, če si upaš!« sem se vznejevoljil.

»Seveda si upam, kadar hočeš!«

Strahoma sem ga pogledal, pa oni se je zasmel:

»Ali hočeš še nocoj? Samo z menoj pojdi, da boš izpred pokopaliških vrat lahko tudi sam kaj videl.«

»Prišel me je razločno,« sem si mislil, »če zdajle odskočim, bo konec vse moje velike fan-

tovske slave!« Pomolčal sem in dejal: »Pojdem, kar pridi pome!«

Tjavdan sem rekel, verjel mu tako nisem nič.

Z mrakom me je vendar začelo nekoliko skrbeti: »Kaj, če bi brezbožni fant res prišel pome? Iti bom moral z njim, besede ne smem snesti, strahopetno, nefantovsko bi to bilo.«

In res! Komaj je dobro odbilo enajst, mi je potrkal na okno. Ustrašil sem se, po pravici povem, kar srce mi je zastalo.

»Bog že ve, da v meni ni slabega namena,« sem si hinavsko lizal svarečo vest, ko sem skozi okno lezel na plano.

Droban dež se je ponujal, temno, tiho je bilo, še pes se ni nikjer oglasil, ko sva molče hitela proti pokopališču.

»Ali je nor ali pa je res tako pogumen,« sem spotoma mislil, verjel pa še zmerom ne prav čisto. »Skuša me, le skuša me nemara.«

Pred pokopališkimi vrati sva postala. Z njih je naju gledala mrtvaška glava med dvema prekrižanima kostema iz belo prepleskane kovine.

»Seveda, skuša me,« sem upal in od groze drhtel.

Ali Tone je že prijel za kljuko, vrata so škrtnila.

»No, zdaj pa le tu počakaj,« se mi je čez ramo posmehnil, »in moli, saj znaš, moli, da te strah ne bo, strahopetec babjeverni!«

Ha, pogrelo me je! Kaj takega mi še nihče nikoli ni rekel.

»Stoj!« sem ga prijel za rokav. »Tega mi ne smeš reči; ti si silil semkaj, ne jaz!«

Nobene mi ni odvrnil, kar vrata je odrinil in stopil na posvečena pokopališka tla.

Ostrmel sem. »Strahopetec« me je bolel. Za Tonetom sem jo ubral.

Delal se je, kakor da me ne vidi, ne čuti. Šla sva po beli stezi proti kapelici sredi pokopališča.

»Nisem vedel, da si otórej!« je tam postal in me počil po rami. »Res je, boječnež pa nisi!«

Do take pohvale mi zdaj ni bilo. Od sramu, da sem rinil z njim semkaj, in od strahu, kaj bo, sem kar drhtel in se oziral, kje je pokopališki zid najnižji, da prhnem čezenj, ko se začnó odpirati grobovi.

»Kajne,« je podsmešno pokazal bližnji grob, »tale rajnki naj vstane in nama pove, ali je Bog ali ni Boga?«

»Nikar,« sem se ves stresel, »pusti rajnke na miru!«

»No, pa naj se prikaže njegov duh ali pa kakšno znamenje. To nama bo pozitiven odgovor.«

»In velik čudež!« sem se izmikal. »Bog ga zaradi naju gotovo ne dopusti.«

»Mora, sicer ne verujeva vanj! Težko mu to vendar ne bo!«

In že ti je začel rotiti grob in Boga, Mater božjo in vse svetnike, naj se zgodi čudež in nama izpriča, ali je Bog ali ni Boga. Strašnih, brezbožnih besedi, ki me jih je zanj sram in strah še zdaj, si niti zapisati ne upam.

»No, vidiš, Boga in duhov ni!« se je naposled zakrohotal in me, vsega trdega od strahu, izpehal s pokopališča.

42. V risu.

Kar oddahnil sem se, ko sem omahnil na cesto. Strah me je minil, lotila pa se me je neka sveta jeza. Če bi bil vedel, kako se bo sprijeni tovariš vedel, me nihče ne bi bil spravil tjakaj, tudi fantovska čast ne.

»Nisem vedel, da si tak!« sem začel renčati vanj. »Ali bi ti bilo prav, če bi zvedel, da je kdo v grob tvojega očeta govoril tako grdo?«

»E, kaj!« se je surovo zakrohotal. »Potrebno je bilo zavoljo tvoje babjevernosti. Zdaj vsaj več: Boga ni, duhov ni.«

Hotel sem se mu upreti, češ da mi tega ni dokazal, pa sem mu molče le odmahnil. Kaj bi mu? Sramu, to sem zdaj vedel, je imel toliko, kolikor ga ima koza, ki rep drži pokonci, da se ji kar v oné vidi.

»Vem, trd si,« me je zasmehoval. »Pokličiva še hudiča. Morda se nama pokaže vsaj ta, če kje res je?«

Bil sem čisto brez moči, preveč so se mi že napeli živci. Kakor bi me bil vsega vklenil v svojo voljo, me je tiral na Kapiteljski hrib. Na križpotju sva postala. V mestu je ura bila pol polnoči.

»Kajne, po stari veri morava napraviti ris, sicer bi hudič zameril in ne bi hotel priti?« me je pikal.

V bližnjem grmu je potlej odčehnil mladiko in z njo okoli naju zarisal precej širok krog.

»Aha,« sem se tiho posmehnil prostornemu risu, »hudiča pa se menda le boji, prav blizu ga noče imeti!«

»Temà je kakor pod odejo, tudi hudič, pravijo, je črn,« se je šalil z ne prav trdnim glasom, »ne bova ga videla prav razločno.«

»I, ožji ris napravi, da ne obstoji predaleč od naju!« mi je poredno ušlo.

Čudno, mene zdaj ni bilo nič posebno strah, lahkomiselna otročarija me je skoraj dolgočasila.

Ali oni me je kakor preslišal in začel klicati hudiča, pa ne tako grdo kakor malo prej Boga na pokopališču.

»Tam sva bila v mestu, tu sva v gluhi samoti in temoti; strah ga je,« sem si mislil.

Fant roti, kliče, skoraj vljudno kliče, ná, hudiča pa od nikoder nobenega.

»E, dosti je tega,« sem se naposled naveličal, stopil iz risa in se nameril proti domu, Tone pa za menoj.

Vso pot sva molčala; šele sredi mesta je zinil.

»No, kaj praviš pa zdaj?« se mi je posmehnil.

Molče sem spet odmahnil in šel. »Ti,« sem se v naglem domisleku obrnil, »ne trosi okoli, kje sva bila in kaj sva počenjala, sram me je tega.«

Molčal je res. Morda zato, da ne bi potlej povedel jaz, kako vljuden je bil s hudičem.

43. Štefan.

Zima je bila lepa, skoraj golomraza, pomlad pa urna in topla.

Štefana je spet razganjalo. Začel se je čedneje oblačiti, skrbneje česati in češče krtačiti. V šoli ga je spodnašalo. Učil se ni dosti, le o Marti je česnal.

Nekateri sošolci so bili nejevoljni, ker je leskova mast tako malo zalegla; drugi pa so jim očitali, češ fant bi se bil iznorel že ondan, če bi ga bili pustili na miru.

»Res je, mlad človek ima pravico, da včasih nekoliko ponori,« se je smejal dijak, ki je bil znan po svojem hudem in ciničnem jeziku. »In pomlad je zdaj; le pogledjte goloba na strehi, kaj ti vse počenja, ker ga pomlad razganja.«

Še drugi pa so sklenili, da Štefanu prav do čista iztepó preveliko norost. In res so mu v Martinem imenu pisali, da bi ob tej in tej večerni uri prišel na Kapiteljski hrib.

To pot nisem pisma ubral jaz, tudi za žensko se nisem več hotel našemiti.

»No, saj ženske ni treba«, so se premislili. »Ko pride, planemo po njem in mu ustrojimo kožo. ‚Marte‘ še videti ne bi utegnili, čeprav bi bila tam.«

Pismo, ki mu ga je ‚pisala Marta‘, mi je Štefan ves srečen precej pokazal.

»Zdaj pa se ne bojim nikogar,« se mi je hvalil. »Kdor me bo motil, ga ustrelim kakor zajca v detelji!«

»S čim pa?« sem se smehljaj. »Z bezgovko?«

»S tole!« je dejal in pokazal zarjavelo staro pištolo, ki jo je ne vem kje iztaknil.

»Nesreča bo, če mu je ne izvijem,« sem se zresnil in mu skušal dopovedati, kako je takole zanemarjeno orožje nevarno strelcu samemu. Vdal se je šele, ko sem mu obljubil, da ga spremim na Kapiteljski hrib.

Zarotniki so mi popoldne pokazali, do kam naj jim ga privedem.

»Francè in Tone sta šla pit na Težko vodo,« je neki zarotnik povedal. »Pijana rada kolovratita okoli. Bojim se ju, surova sta, vse bi izdala, če bi zvedela, kaj je bilo.«

»Ko opravimo, le hitro in tiho domov!« smo se zmenili.

Zvečer sem Štefana spremljal. Siromak se je ves tresel, nekaj od veselja, da se bo na samem

po mili volji menil z Marto, nekaj pa od strahu, da ga spet kdo ne bi motil.

Siromak.

Ko sva prišla tja, so iz grmovja bušili zarotniki, naju podrli podse in strahovito premlatili: mene na videz, njega neusmiljeno zares.

Štefan je grčal in ječal, jaz pa sopihal in renčal, kakor da se junaško branim.

»Mislim, da bo dosti,« sem si čez čas mislil, se otresel drhali, ki me je valjala, otel še Štefana in zatulil:

»Štefan, steci!«

Kdo rajši ko on? Kakor zajec pred psi se je ustrelil proti domu, živ curek zarotnikov pa za njim skoraj do mesta in ga je še v teku nažigal, da je ubogi fant tulil od bolečin in odskakoval kakor žoga na igrišču.

44. Porednosti in grdobije.

Vse se je lepo končalo, nihče nas ni ne videl ne slišal. Kaj smo sklenili zaradi Franceta in Toneta, smo že pozabili. Kar dobre volje smo bili in se hitro zmenili, da še katero uganemo.

»Profesor Fajdiga mi je danes v matematiki pritisnil dvojko,« se je šestošolec spomnil. »Klop, ki jo ima pred hišo, mu prevrnimo!«

Zakaj pa ne? Kar po njej! Pereant profesores!

Gredoč mimo proštije, smo ob vrtnem zidu opazili sklad težkih hrastovih podnic.

»Znesimo jih pred proštijška vrata,« je nekoga pičilo. »Jutri se bomo smejali, ko jih bodo odnašali.«

Kakor bi mignil, smo z njimi proštijo skoraj zabarikadirali.

»Fantje,« je nekdo pokazal veliko kamnitno kroglo na obzidju kapiteljske cerkve, »sklatimo jo, naj delavci zaslužijo, ko jim bo drugo delati!«

»Ne, škode pa ne!« se je uprl ta, oni.

»No, pa jo samo snemimo in na travo zavalimo,« se je oni prècej vdal.

Kako do nje? Meni so veleli, naj jo pritisnem odzad, dva druga bi jo pa z obeh strani. Pa nesreča ne počiva: krogla se je res snela in ob zidu razbila na dva kosa.

Ha, ustrašili smo se in stekli vsak na svoj dom.

Drugo jutro je bilo vse mesto pokonci.

Tisto noč je nekdo poškodoval razpelo, ki sem se mu bil odkril, ko sem s Francetom in Tonetom ondan šel s Kapiteljskega hriba.

»To je huje, grje kakor je bil tisti mutasti greh, ki je vpil do neba in ki o njem spodoben človek še ve ne, kakšen je bil!« so se ženice križale.

»Kdo, le kdo je to storil?«

»Pijanci in ponočnjaki so vso noč krulili po mestu.«

»Najbrž so bili socialisti... O, Marinko vedó prav, ko pravijo, da bomo ob vero in cerkve, če nas socialisti prerastejo.«

»Kapiteljske cerkve so se že lotili«, so povečevale. »Kamnitno kroglo ob stopnišču so razbili.« Svetopetke so vreščale kakor srake na hruški.

45. Dies irae.

Pred šolo smo zarotniki stopili vkup. Kaj, če se zve, da smo tudi mi bili zunaj?

»Razpelo sta poškodovala Francè in Tone,« je nekdo že vedel. »V pijanosti sta to storila.«

»Molčimo, ne izdajmo ju, sicer se razve tudi vse drugo!«

Moj hišni gospodar je o tem mislil drugače. Na vse jutro je klepetec stekel do gimnazijskega ravnatelja in me zatožil, da sem si snoči kasno ponoči hišo natikal na glavo — skozi okno lezel v stanovanje. Po deveti uri zvečer je bilo za dijake že kasno ponoči.

Komaj se je pouk začel, že je prišel pome šolski sluga, naj se precej zglašim pri gospodu ravnatelju.

Ker me tisti trenutek ni počila kap, mislim, da me nikoli ne bo, čisto varen sem pred njo.

Ravnatelj me je pogledal, kakor da sem Novo mesto zažgal na vseh štirih vetrovih.

»Kje ste bili snoči po devetih?«

»Doma.«

»Kaj ste delali?«

»Preparacijo smo pisali, potlej pa smo z gospodinjo odmolili rožni venec in šli spat.«

»O, kako pridni! Rožni venec ste molili? Hm, kdo pa je razgrajal po mestu, kdo podnice prenašal, kdo klopi prevračal in kdo cerkveno obzidje poškodoval...?«

»Jezus, vse ve!« sem otrpnil. »Kaj bo pa zdaj?« mi je jemalo sapo. Pa sem si že opomogel in pogumno odgovoril: »Jaz vendar ne, gospod ravnatelj, saj bi tega še zmoget ne!«

»Kdo je bil še z vami?« je popal, kakor da sem že kaj priznal.

Tako sva se dolgo pulila. Nisem se dal zaplesti, bistro, urno sem odgovarjal.

Gospoda je pograbila jeza. Šinil je pokonci in mi s pričevanjem čenčavega hišnega gospodarja ovrgel ves zagovor in mi dokazal, obkorej sem snoči lezel v stanovanje.

Zdaj še trditi, da si nisem hiše natikal na glavo, se mi je zdelo neumno; izdati dijake, ki so zdravili Štefana in počenjali tiste porednosti, bi bilo pa grdo, nemoško.

»Tega ne morem povedati, gospod ravnatelj,« sem čez čas rekel.

»Prav, meni ne morete, policiji pa boste morali!«

Križana gora! Tega pa nisem vedel. Zdaj sem vedel: tudi policija se lahko vtika.

Silen strah mi je šel po kosteh, mrzel in vroč pot me je oblival, kolena so se mi šibila.

Ravnatelj mi je prigovarjal, naj si olajšam vest in naj povem, kdo je še bil z menoj in kdo je poškodoval razpelo.

»Tudi tega grdega dejanja dolžite mene?« sem kakor v smrtni grozi skoraj zavpil.

Ravnatelj me je gledal, pogled se mu je ublažil, ne, tiste grdobije me ni dolžil.

»Ali vsaj veste, kdo je to storil?« me je spet pritisnil.

»Ne vem, kako bi vedel?« sem se hrabro zlagal, ker nisem hotel izdati Franceta in Toneta.

»Torej povejte, kaj ste počenjali zunaj in kdo je še bil z vami.«

»Ne povem, gospod ravnatelj, nemoško — neznajčno bi bilo!« sem debelo odgovoril.

Rečenica o ‚značajnosti‘ je v tistih časih bila med dijaki velika, skoraj sveta beseda.

Ravnatelj se je žaljivo zakrohotal in mi zapretil, da me bo policija še danes naučila drugačne ‚značajnosti‘.

Ustrašil sem se, da sem skoraj počenil.

46. Pokora.

Dolgo, trdo zasliševanje me je zlomilo. Strah pred policijo me je podrl. Spoznal sem, da kar tajiti ne bom več mogel. A kaj naj storim, da se ne pregrešim zoper „značajnost“? Po vrsti sem pretehtal in precenil vse zarotnike, izbral dva šestošolca, ki z doma nista bila siromaka, zajel sapo in rekel:

»Povedal bom, gospod ravnatelj.«

In sem povedal, da smo nekemu dijaku izte-pali ljubezen, ker zaradi nje zanemarja šolo.

»Aha!« mi je prestrigel besedo. »Kdo je to?«

»Ne povem ga, saj ni bil potlej med nami,« sem se uprl. »Nedolžen je, še tega ne ve, kdo ga je tepel.«

Ravnatelj je napravil kisel obraz; nemara bi bil rad premikastil tudi ubogega zaljubljenca.

S spovedjo sem precej natančno nadaljeval, le tisto nesrečno kroglo sem zamolčal in vse vkup olajšal toliko, da sem jaz sam iz lahkomiselne po-rednosti tovarišema svetoval, da bi še nekoliko ponagajali.

»No, kdo sta bila tista dva?« je gospoda tiščalo.

Povedal sem ju in še enkrat poudaril, da sem vsega kriv največ le jaz. »Meni, ki sem še ob začetku nižjih šol, se ne more dosti zgoditi,« sem sodil; »šestošolca bi utegnili pa hudo udariti.«

Ravnatelj me je debelo pogledal. Fanta sta bila pri njem dobro zapisana. To sem vedel, pa tudi to sem upal, da bo kazen udarila le mene, ker se izdajam za zapeljivca, čeprav je resnica bila čisto drugačna.

Kaj bi še dosti pravil? Povedati pa vendar še moram, da sta se Francè in Tone neki hudo prestrašila, ko sta zvedela, da smo že trije v disciplinarni preiskavi. Tekla sta k profesorju Marinku in mu skesana povedala, da sta bila na Težki vodi in da ju je nemara kdo videl, ko sta se kasno ponoči vrnila v mesto in naravnost domov. V tisti grdobiji z razpelom pa da bi utegnili prste imeti le jaz, ker se ne bojim ne Boga in ne hudiča, saj da hodim mrtve buditi na pokopališče in hudiča klicati v ris.

To je odločilo. Ko sem drugi dan prišel v šolo, mi je profesor po nalogu učiteljskega zbora velel, naj poberem svoje stvari in naj do nadaljnje odločitve ne pridem več v šolo.

Tudi zdaj me ni podrla kap... Ampak vse veliko trpljenje, vse prizadevanje in vse vroče želje in sanje o gimnaziji so trenile pred menoj. Stisnil sem zobé, da mi niso bušile solze, in osramočen šel iz razreda kakor obrčan pes iz cerkve.

Vem, da tačas pod vsem božjim soncem ni bilo nesrečnejšega človeka. Vest mi ni očitala nobenih takih dejanj, da bi bil zaslužil tako pokoro. Obema šestošolcema se še ni nič takega zgodilo.

K samostanski skledi si nisem upal več. Bal sem se, da bi me že na porti obrnili. Patru gvardijan sem pisal primerno zahvalno pismo.

Več dni sem živel le ob vodi. Stradal sem, da se je vame videlo, pa tega še čutil nisem, tako so me trle strašne skrbi.

Kar ti prirobanti šolski sluga in mi pove, da mi je to nedeljo odsedeti osem ur karcerja — šolskega zapora.

Po karcerju sem prejel odhodno spričevalo s strašno opombo: »... wurde lokal ausgeschlossen wegen irreligiöser Gesinnung und exzessiven Benehmens; gegen seine Aufnahme an einer anderen Anstalt ist nichts einzuwenden« — da so me vrgli iz novomeške gimnazije, ker da sem protiverskega mišljenja in razgrajaškega vedenja...

Smisla tega besedila nisem razumel. Večji dijaki so mi ga razložili. Kar na jok mi je šlo. Bistri profesorji bi bili prav tako lahko napisali, da sem morilec, požigalec, razbojnik!

»To je svinjarija!« je odrasel dijak rdel. »Mlademu človeku kaj takega zapisati na pot! Pritoži se, fant, jaz ti pojdem za pričo, da povem, kdo in kakšen si!«

A jaz sem že vedel, da bom prosil za sprejem v ljubljansko gimnazijo. Zato nisem hotel dražiti deželnega šolskega sveta. —

Tako me je plačala ‚značajnost‘, tak nauk mi je dala zapeljiva, slaba družčina.

TRETJI DEL
ZARJA

1. Ob razpotju.

O Marija, kaj bo pa zdaj? V šolo ne smem več, domov si ne upam.

Hudo mi je bilo, ves, kolikor me je bilo od vrha do tal, sem bil ena sama pekoča bolečina. Sramota zvrženega dijaka se me je držala kakor počestno blato lepih čevljev. Srce me je bolelo, da bi tulil, mati, dobra, skrbna, vame verujoča mati se mi je smilila do grenkih solzá.

Jesti nisem imel, stradal sem kakor star volk. Gospodinja mi je včasih kaj porinila, obenem pa vselej opomnila, naj že zberem svoje stvari in se poberem v domače kraje.

»Tu vendar ne morete ostati,« me je pikala. »Kdo vas bo pasel in imel pod streho kar tako?«

Jaz da že pojdem, le nekoliko naj še potrpi z menoj, saj vendar vidi, kako mi je.

»Vem, pa velika krivica se vam ne godi,« mi je s hudobnostjo stare ženske vrtala po boleči rani. »Prej bi bili bolje premislili, pa bi ne bili tega skupili!«

Da, prej ... Če bi bil vedež, ne bi bil zdaj tak revež. O, za ves tisti »prej« so me pestile bridkosti in težave, da jih ne pozabim, pa če bi mi bilo živeti še sto let.

Kar me je poiskal dijak, mi nacepil polno praznih besedi in napehal kup ohlapnih modrij, da sem še bolj zmotoglavil.

»E, došolal si se, došolal, to je kakor amen v očenašu,« se mi je neumno režal. »Kaj drugega boš moral zagrabit.«

»Kaj?« sem vprašal, da nisem molčal.

»Med financarje sprejemajo tudi mlade fante. Kar precej se priglasijo, do uradnika, veš, jo med njimi morda pririneš tudi brez šol.«

Odkimal sem, financarski poklic me ni mikal. Ni mi bilo, da bi vohunil za tihotapci. Ampak nekega poklica se mi bo vendarle treba lotiti, če sem se res že došolal. Iskra, prav majhna, zato pa toliko bolj živa iskra upanja, da se izmotam tudi iz teh težav in spet zrinem v šolsko klop, se mi še ni utrnila.

»Ali pa pojdi k vojakom, precej bi te vzeli, zadosti si močan,« je oni obračal. »Odslužiš svojih dvanajst let, pa postaneš uradnik.«

To bi mi bilo skoraj všeč, vojaški poklic je že bolj moški. Med vojaškimi leti bi morda privatno študiral gimnazijo.

Ta misel me je privzdignila, da sem res skočil do orožniškega poveljstva v Novem mestu. Poveljnik je bil neki nadporočnik, trd Nemeč. Premalo sem znal nemško, nisem si še zaupal, ali bi ga znal razločno vprašati, kaj mi je storiti, da bi nosil sabljico pripasano. Zato sem se rajši zglašil

pri naredniku, tistem velikanu, ki je lani Marinka strahoval in socialistični shod razgнал. Kar precej sem se odpravil k njemu.

Hrust se mi je široko nasmehnil. Kakor vse Novo mesto, je tudi on že slišal, kaj sem si nakopal s tisto porednostjo.

»O, kaj pa je vas prineslo?« je prijazno vprašal in mignil, naj sedem na stol ob koncu njegove mize.

In sem mu povedal.

Debelo me je pogledal, važno pomolčal in se zresnil. Potem mi je razložil:

»Prvič: stari bi morali biti že vsaj sedemnajst let in starši bi vam morali dovoliti,« me je spodnašal, »drugič: to bi bila velika neumnost. Vojaščina, dijaček moj, vas že sama poišče, še prekmalu vas poišče,« je vzdihnil.

Vzdih sem razumel, saj sem vedel, da je bil nekdam tudi on novomeški dijak in da so ga iz sedmega gimnazijskega razreda za tri leta vzeli v vojake.

»Škoda,« sem vzdihnil tudi jaz. »Kaj mi je zdaj početi?«

»Kaj? Mladi ste, zdravi, močni tudi, s pridnostjo in pametjo še marsikaj lahko dosežete,« se je z žarečimi očmi nagibal k meni in mi iz neumne glave podil nezrele misli. »Slušajte me, prav vam svetujem: do deželnega šolskega sveta

se obrnite z lepo prošnjo za sprejem na kateri drugi gimnaziji.«

Poslušal sem ga ves mehak, saj mi je prav iz srca ubiral želje po nadaljnem šolanju. Oddahnil sem si, bilo mi je, kakor da je kaj težkega palo z mene.

Res, dal mi je čisto drugo srce, skoraj potolažen sem šel venkaj. Všeč mi je tudi bilo, da se z nobeno besedo ni naravnost dotikal mojih prednosti in lahkomiselnosti.

Popoldne sta me obiskala tista dva, ki sem ju moral 'izdati'.

»Kako si se odločil?« sta vprašala. »Kam pojdeš?«

Po obisku pri orožnikih sem zavrgel tudi vojaščino in si skoval trden sklep, da se ves predelam in obrnem v nove, svetlejše zarje.

»O, v prah so šle Ninive, pogubili so Kartagino, svet pa še stoji!« sem se pred njima napihaval in pulil iz hlač. »Vse da mine, je zapisal škof Slomšek, mene vendar še ne bo konec, čeprav se mi srce drobi in pamet megli od samih skrbi! Drugam se pojdem šolat, pa če bi si moral vsak dan sproti priberačiti, kar bi potreboval za vase in za nase!«

Dijaka sta se spogledala; starejši je dejal:

»Vidiš, prav to sva ti hotela svetovati tudi midva. In nekoliko pomagati ti hočeva. Da boš laže zmoغل pot in šolnino, kjer te sprejmó, sva ti

namenila nekaj denarja,« je resno rekel, segel v žep in mi pomolil petnajst goldinarjev.

»Za prvo silo, veš,« je drugi skoraj ganjen dodal, »drugo še zbereva med tovariši in ti pošljeva, ko nama pišeš, kje si.«

Denarja, že od nekdaj mi zoprnega in prekletega denarja sem bil pošteno potreben kakor že zdavnaj tudi prav hude palice, saj mi je denarnica bila prazna kakor neumna glava, vendar sem umikal roko, sram me je bilo, da bi si dal plačevati moško tovarištvo.

»Ne nori!« je oni postajal hud. »Če bi zmogla, bi ti dala tisoč in več, pa ti še ne bi povrnila, kar si nam dobrega storil, ko si na svojo odgovornost vzel — tiste neumnosti.«

Nisem se več branil, saj sem bil res siromak.

2. Slovo.

Še tiste dni sem pospravil svoje stvari. Moral sem iz Novega mesta, tudi lakota in kačjepična gospodinja sta me silili. Za slovo sem s Kapiteljskega hriba, kjer sem med učenimi dijaki večkrat poslušal toliko pametnih in nespametnih razprav, poslednjič gledal po Novem mestu. Iz mestnih vrtov je cvela pomlad, Trška gora ji je kraljevala, vsa široka in globoka dolina se ji je smehljala v čudoviti lepoti; samo slikovita domačnost Temeniške doline je imela še večji delež moje ljubezni.

Inako se mi je storilo, mislim, da sem se tudi razjokal.

Oglasila se mi je vest in mi očitala, da sem bil vsaj močno nepreviden, če ne tudi neumno lahkomiseln. Ali to poldrugo leto v Novem mestu sem se precèj naučil in si razširil obzorje, kakor se je glasila učena rečenica; tudi svet sem začel trezneje gledati.

»Oh, mlad človek mora imeti varuha,« sem se izgovarjal pred samim seboj, ker mi je vest bolj in bolj nagajala. »Brez njega lahko grdo zablodi.«

»Sam napuh te je bil, čeprav si si to tajil,« me je ščipala. »Imenitna se ti je zdela družčina večjih dijakov. Ni te izobraževala, marveč le pohujševala. Varuh bi ti bil materin nauk, pa si ga v družini pozabil.«

Ves potrj sem se vračal v mesto.

»E, nocoj se odpeljem, da pridem ponoči domov,« sem se odločil; »sosedje bi me sicer, še preden se pomenim z materjo, spraševali, čemu sem prišel sredi šolskega leta.«

Ko sem prišel v mesto, sem se spomnil, da bi se prav za prav moral posloviti tudi s profesorji. Učili so me, kar tako jim ne smem obrniti hrbta, grdo bi bilo.

»Nàk, do Marinka ne pojdem,« sem jih po vrsti prebiral. »Zagoveden je, nagnal bi me.«

Drugi so se mi zdeli pusti, popadljivi sitneži, ki za dijaka niso imeli prijazne besede; le ob

profesorju Franu Jeraju se mi je tehtajoča misel ustavila.

»Da, ta je duša, pravična duša,« sem presodil in se po Ljubljanski cesti nameril proti Mestnemu trgu, kjer je profesor Jeraj stanoval.

Ob stanovanjskih vratih potegnem za zvonec. Odpre mi profesor sam, golorok, z odpeto srajco in z zavihanimi rokavi, v vsaki roki je držal železno ročko. Telovadil je.

»O!« reče in me gleda bolj začudeno ko hudo.

Da te! Profesor je profesor, tudi Jeraj, dobri, pravični Jeraj je profesor. Brž hočem zdrdrati, kar sem mu hotel reči za slovo, pa se gospod že nekoliko odmakne in pravi: »Vstopite, no, vstopite!«

V sobi mi veli sesti, sede tudi sam in me pogleda resno kakor v šoli, smehljajo, skoraj smehljajo se le tiste dobre, drobne oči: »No, kaj boste povedali?«

Nekoliko nerodno mi je bilo tako sedeti pred njim. Brž sežem po sapo in moško, kolikor sem mogel in znal, povem, da se odpravljam iz Novega mesta in da sem se prišel posloviti in zahvaliti za trud, ki ga je v šoli imel z menoj.

Zdaj se mu tudi obraz zgladi v smehljaj, drobne, menda nekoliko slabovidne oči me gledajo prijazno, le glas mu je še nekoliko profesorski, ko reče:

»O fant nesrečni, kaj pa vam je bilo, da ste počenjali take neumnosti?«

»Sodbe, ki je zapisana na odhodnem spričevalu, gospod profesor, res nisem zaslužil.«

»Saj ste vendar vse priznali, ali ne?«

»Sem, zato, da bi druge obvaroval večje kazni; priznal pa nisem nič takega, česar storil nisem in kar bi opravičevalo tako strašno sodbo.«

In sem mu povedal vse čisto po pravici, le imena nisem izrekel nobenega.

»O, neizkušeni ste, neizkušeni,« je mrmral kakor sam vase. »Če bi bili izdali vse, bi kaznen za vse v skupno ne bila tako huda kakor je za vas, ki ste otročje prevzeli vso odgovornost.«

»Sram me je bilo izdajstva, več nisem hotel povedati.«

»Dober fant ste,« me je udaril po rami, »ravni pa niste prav. Zakaj prevzimate tujo krivdo, zakaj rajši ne tajite? No, in kaj bo, fant nesrečni, z vami zdaj?«

Pa sem spet povedal, da si na kateri drugi gimnaziji hočem izprositi prostora v klopi.

»Ali vam je vsega tega bilo res treba?« me je karal in obenem hvalil, ker nisem obupal. »Ne hodite več z družino, ki vam ni vrstnica, saj vidite, da se vam je zamešal korak. Učite se pridno, pametni bodite, Bog vam daj srečo!« je

vstal, me spet udaril po rami in mi moško stresnil roko. »Nate, siromak ste, potrebovali boste,« je že kakor v zadregi dejal in mi ob vratih v roko stisnil dva ali tri goldinarje.

To me je tako ganilo, da še zdaj ne vem, ali sem se mu zahvalil zadosti lepo; spomnil pa sem se tudi vseh drugih profesorjev in sem mu, že ves mehak po njegovi ljubeznivosti, hripavo rekel:

»In še to prosim, gospod profesor, da bi tudi drugim gospodom profesorjem sporočili mojo zahvalo.«

»Že dobro, bom, bom,« mi je še enkrat segel v roko, »srečni, pametni bodite. Kar ste doživeli tu, naj vam bo za nauk, da spet ne zabrodite v neprimerno družčino!«

Kakor bi mi bila največja teža pala z ram, sem zunaj že kar polajšan dihnil. Veroval sem vase prav trdno. Malopridnež vendarle nisem. Kako bi se resni, do pičice natančni profesor Jeraj tako moško, tako lepo menil z menoj? Spominjal sem se vseh lepih in hudih dijaških dni, pa tudi neke modrije, ki sem jo nekoč bral: Kadar se ti godi dobro, zahvali Boga in pametno uživaj; a ko te tarejo nadloge, vedi, da so ti za pokoro, in pričakuj boljše usode.

Z vsem mladim, zdravim in nesprijenim srcem sem veroval v boljšo usodo, v lepše zarje...

3. Doma.

Dom mi je zmerom bil velika svetinja; rad sem imel domače kraje; če jih dolgo nisem videl, se jih ves ganjen skoraj nagledati nisem mogel; rad sem imel starše, sestro in brata, tudi vse vrstnike in sosede; od koder sem kdaj prihajal, sem vselej kar tekkel, da bi že bil brž med njimi. To pot pa sem počasi krevsal in si urejal misli in laži, kako bi pretental in pomiril mater.

Na nebu so si mežikale zvezde in šepetale:

»Poglejte ga no, Naneta nerodnega, kako ti klamá, kakor da se mu nič več ne mudi domov.«

Pod njimi je drsel oblak in jih utrinjal in utišal.

Huda, huda mi je bila tista hoja do doma.

»O Nane, kaj pa je?« se je mati ustrašila, ko mi je odprla in mi že na očeh videla, da nekaj ni prav.

»E, nič,« sem dihnil s pobešenimi očmi, »le po tiste hlače sem prišel, ker mi jih še niste poslali.«

»Kaj ne bi bilo ceneje, če bi bil pisal?« mi ni prav verjela. »Ali ne boš zamudil šole?«

»Ni je, precej dolgo je še ne bo. Zaprli so jo, neka huda bolezen se je pokazala med dijaki.«

»Jezus, nemara si tudi ti že bolan?« se je reva ustrašila. »Saj si ves upal, kar bolezniv si videti,

Nane. Oh, kaj bo pa zdaj? Sveta Mamka božja Zaplaška, ti nam pomagaj!«

Sram me je postalo, ker sem z neumno lažjo tako prestrašil mater. Ne vem, kaj bi bil dal za pametno misel, kako mi je še postavljati besede, da bi povedal vse po pravici in matere spet preveč ne vznemiril.

Ali take misli ni bilo od nikoder. Srce mi je v strahu in sramu bilo kar glasno; stotič sem se pokesal vseh novomeških porednosti; čutil sem, da se mi kalijo oči in da me v grlu tišči. Bušil sem iz hiše v mrak noči in za vogalom zaihtel.

Pa ti je že mati stala ob meni. »Za pet ran božjih, Nane, kaj ti je, kaj ti je?« me je obse tiščala in se jokala.

To me je privilo in upognilo.

»Mama, saj sem zdrav, še preveč sem zdrav,« sem spet zvitorepil, »le šolo si preberem, v Ljubljani se bom posihmal šolal.«

Ljubljano je zmerom rada imela, Ljubljana se ji je zdela preimenitno mesto.

»Jejhata, kaj res?« je nedolžno verjela. »Ti, to je pa dobro. Kdaj pa že moraš biti tam?«

»Na jésen, medtem pa se bom doma učil.«

»I, ti, kako pa je to?« me je spustila in nekoliko odstopila. »Čemu pa so šole, če se vsak lahko uči sam? Tako ti menda tudi v Ljubljano ne bo treba hoditi, kar tu se uči, dokler nove maše ne zapoješ v šentviški cerkvi.«

Premolknila je, iz teme so me držale njene mile oči. Molčal sem tudi jaz in glavo pobešal.

»Nane, nekaj mi prikrivaš?« se mi je spet približala in me prijela za komolec. »Po pravici povej, kaj je! Komu bi, če meni ne?«

Zdaj se nisem mogel več izmikati. Počasi, kakor po kapljicah sem ji strup strašne resnice previdno kapal na preplašeno srce in se delal, kar se je dalo, lepega in nedolžnega, skoraj svetega.

Kakor bi jo bil podrl, se je reva zrušila na klop ob hišni steni in bridko zaihtela v obe roké. Tisto je bilo tako hudo, da ni peresa, ki bi znalo kaj takega popisati. Kako bi znal jaz, ki me še zdaj zaskeli na dnu srca, kadar se spomnim bolečine, ki sem z njo prvič strašno udaril ubogo materino srce? In ne vem, ali sem se z vsem hudim, kar mi je posihmal bilo v obilen delež, že spokoril zadosti, da bi mi Bog kdaj mogel ta greh odpustiti.

Z materjo nisva vso tisto noč nič spala. Menila sva se, kaj bi ukrenila, da bi sramoto vsaj svetu prikrila.

4. Potuha.

Drugi dan je mati molčala, kakor bi nekaj premišljala. Hitela je za svojimi opravki in se navidezno ni menila zame.

»Tàk kaj bo zdaj?« je že kasno popoldne skoraj revsknila vame, prav hude strele ji v glasu

vendar ni bilo. O, ušesa sem imel, da sem slišal zvon, preden je cerkovnik potegnil za vrv, pa jih ne bi imel za vsak odtenek materinega glasu...? Matere sem se sicer močno bal, posebno pa njenega pridiganja, ki mi je vselej natančno pretipalo vest in prebralo vse grehe, tudi take, ki jih storiti še nisem utegnil. Zdaj, ko je o meni že vedela najhujše stvari, ki jih tak smrkavec storiti more, se je nisem več tako bal. »Kako si mogel ob teh letih biti še tako neumen?« je spet zavrela, ker je reva mislila, da v mladosti pamet raste z leti. »Vsaka neumnost se te prime, kakor bolha mladega psa!«

Molče sem se potulil. Res sem se hudo kesal vseh nerodnosti, velikih in majhnih, matere se zaradi njih nisem več kaj posebno bal. Ampak od nje mi je misel šinila do očeta v daljni Ameriki. »Križ božji, kaj bi dejal on, če bi zvedel, kaj sem počenjal?« me je speklo. »Le zakaj nisem z njim šel v Ameriko?« sem se skoraj pokesal. »Vsega tega zdaj ne bi bilo.« Očeta sem se spoštljivo bal, čeprav me je mojstril in krotil le z očmi; njegov resni, otožni in karajoči pogled mi je več zalegel kakor ves materin hudi ščeket.

»Saj veste, da pojdem na jesen v Ljubljano,« sem ji naposled poniglavo odgovoril.

»Kaj bo pa svet rekel, ko boš med šolskim letom postaval todkaj?«

»E, kaj mi mar! Obesi naj se, če se hoče!«

»Saj pravim, da si čisto neumen!« se je prijemala za glavo. »Kaj pa dobro ime, tvoje, moje, naše? Svet ne sme zvedeti, da so te vrgli iz šole. Prècej moraš od tod! V Ljubljano pojdi, tam se uči in vse pripravi, da te jeseni sprejmó v ljubljanske šole.«

Pomislek, ob čem bi živel v Ljubljani, mi je spodnesla z oblubo, da mi bo vsak mesec poslala denar za stanovanje in za prežitek.

»Že jutri zavred se mi odpelji s prvim vlakom!« je odločila in se umaknila venkaj.

To je bila potuha. Ko bi se moral pokoriti s sramoto in posmehom med domačimi ljudmi, dobra mati gre in me skrije pod peruti svoje velike ljubezni...

Inako se mi je storilo. Šel sem počasi za njo, da bi ji rekel kaj lepega. Za vogalom sem jo našel. Ihtela je v predpasnik. Zdaj je zmoglo tudi mene.

»Mama, ne jokajte se več,« sem hlipal, »ves, ves se prenaredim!«

»O, ko bi se le res!« je zdihnila in šla v hišo, jaz pa za njo. V hiši se je nekoliko pomirila in mi jih nadrobila, da sem bil od vrha do tal poln dobrih svetov in opominov. Če bi me bil tačas kdo stisnil, vem, da bi mi bile še iz prstov brizgnile kaplje hude materine pridige.

Pridige sem bil navajen, lahko sem jo prebil, hudo pa mi je bilo vendar, prav hudo.

Skozi okenski okvir je rumenelo poletje, v kot Kuščarjeka je že padal pepel somraka.

»Spat pojdi, da jutri laže vstaneš!« mi je kmalu velela.

Legel sem, zaspal pa ne prècej. Spomini so me obiskovali, lepi in nelepi; tudi skrbi so me dramile. Kaj bo, če mi deželni šolski svet ne usliši prošnje? Tako bi bile vse materine žrtve zaman, tudi tale zadnja, da me skrije v Ljubljani.

Iz rosne detelje za hišo je do mene dehtel topel pomladni večer.

»Prenaredim se, ves se prenaredim!« sem obetal Zaplaški Materi božji in zaspal.

5. Nov svet.

O, v Ljubljano sem prišel kakor domov: rad sem jo imel, še je nisem pozabil. Kakor bi jo hotel lepo obiskati in pozdraviti, sem precej pretaknil vso, le študentovski ulici in drugim nekdanjim znancem sem se umikal. Ni mi bilo, da bi jim razkladal, zakaj sem pribežal v Ljubljano.

Našel sem si pametno dijaško stanovanje in se precej na vso moč oprijel učenja. Sostanovalci, dobri fantje, so mi radi pomagali, ko sem posedal in angulo cum libello — v kotu s knjigo pred seboj.

»Fant, le pili se!« so me utrjevali. »Vse moraš znati vsaj za prav dobro, sicer ne napraviš sprejemne izkušnje.«

»Brez skrbi, napravim jo,« sem vedel.

»Bog daj, no! Ampak profesorji takega tiča, kakršen si ti, radi pretipljejo prav do obisti.«

Za učenje sem imel dosti priložnosti. Stanovanje je bilo čedno in mirno. Le sosed, neki pek ali kdo, je včasih na ves glas modroval, kadar je, ves poln vipavca, prijadril domov, razpodil otroke in pretepel ženo.

»Tisti smrdljivi jud Jakob je bil največji osel, kar jih svet pozna!« se je drl, da so se okna odpirala. »Rinil je v zakon, sedem let premisleka so mu dali, norost pa ga le ni minila: nakopal si je babo, in še ob tem se je dal ukaniti!«

Take in še hujše je utrinjal, dokler ni omagal in zaspal. Težak je bil tudi drugi dan, ko se je prebudil. Nekaj ga je bilo sram nespametnega divjanja, nekaj ga je bolela zguba časa in denarja. Pa glava mu je brenčala, kakor bi se v njej čebele pripravljale na roj; žena, še vsa marogasta od snočnjega bunkanja, mu jo je z mokrimi cunjami samaritansko ovijala. Potlej je renčal in topo gledal predse kakor tele, ki ob svoji smrtni uri poslušajo mesarjevo modrovanje o socialni potrebnosti mesne preskrbe. Naposled se je razcemeril in ženi na Boga in na vse svetnike prisegel, da ga vino nikoli več ne bo nosilo. A zvečer je začel mendrati kakor ujet medved. »Samo ‚mačka‘ moram nekoliko potešiti,« je hripavo jasknil in ušel. Vrnil se

je z dvema ‚mačkoma‘ in zdivjal kakor prejšnji večer in že večkrat.

Včasih je bil drugo dopoldne tako nemiren, da me je ob učenju motil in sem šel rajši venkaj.

Tako sem nekoč srečal — gospoda Frica. Bil je vojak poddesetnik.

»No, do velikih časti si prišel z vso svojo ošabno nemščino!« sem mu v mislih strgal korenček in posmehljivo gledal za njim. Ozrl se je tudi on in zardel. »Aha, zdaj, po treh letih me je pa le spoznal!« sem čutil, da se je usoda maščevala za tačas, ko me je zatajil že po enem letu.

Kasneje sem zvedel, da je šel prostovoljno v vojake, ker mu je bil tudi refugium peccatorum pretežka šola in je ni zmagoval.

»Nemško je znal, nemško,« sem podsmešno sodil, »sicer pa je bil butelj, da še na učiteljišču niso vedeli kaj z njim in da je tudi pri vojakih z vso ošabno nemščino po dobrem letu prirnil le do ene zvezde, ki jo marsikateri kmečki hlapec že prvo leto o veliki noči doma razkazuje!«

Poln nekega zadoščenja sem se vrnil domov, misleč, da sta se hudi možakar in njegov maček menda že umirila.

Na hodniku me je prestregla njegova žena in poprosila, da bi včasih z njenim možem šel jaz in ga, preden bi se nacedil vina, spravil lepo domov; saj da mi rada vrže nekaj denarja, da bi svojega ne zapravljajal.

»Moj mož, veste, vas ima nekako rad, ker ste, kakor pravi, tako moški,« se mi je smehljala.

»Ne, tega pa ne!« sem v mislih urno presodil. »S pijanci se po krčmah ne bom motal. Laže je lačno tele potegniti izpod krave kakor pijanca izza mize!«

Ženi, ki se mi je sicer smilila, sem odgovoril in se nekoliko zlagal, da sem dijak, čeprav ne hodim v šolo, dijak privatist pa le, in da dijaki ne smejo hoditi v gostilno, posebno ponoči ne.

»Ne zamerite, da sem vas kaj takega prosila,« je vzdihnila. »Če bi bila jaz vi, tudi ne bi šla.«

Kar me je iz svojega stanovanja na ves glas poklical njen mož.

»Da te!« sem se ustrašil. »Slišal je, da govorim z ženo, zdajle me zgrabi za to! O, te babe, za samo zdrabo med možmi so na svetu!«

Skočil sem tja, naj bo, kar bo!

Dedec je na razkopani postelji bolj sedel ko ležal ob visokem zglavju in s krožnika na posteljni omarici kar z golo roko jemal kisle kumarice in jih hrustal kakor bi bile hruške.

»Ali kdaj pijete vino?« je mirno vprašal.

Jaz da ne.

»Prav, nikar se ga ne navadite!« se je nekoliko razburil. »Pijanec je najnesrečnejši človek na svetu. Vse zapravi: čas, čast, denar, vse.«

Debelo sem ga gledal, bal sem se, da je ob pamet.

»Že dva dni nisem nič bral,« se je prijel za glavo in popravil obvezo. »Zdajle bi utegnil, pa mi vse pred očmi miglja. Lepo vas prosim, preberite mi vsaj površno tistele časnike, če količkaj utegnete.«

Takim besedam nisem mogel odkimati.

Najprej mi je pokazal neki nemški list. Kar zazeblo me je. Jaz pa nemščina!

»Nemščine še nisem prav navajen,« sem svoje premajhno znanje opravičeval že vnaprej.

»E, kaj!« se je posmehnil. »Saj tudi jaz nemščine ne znam dosti več kakor star kranjski pipec. Imenitno pa le je, če človek razen svojega vsaj po velikem razume še kak jezik. Preberite mi samo, kar je tiskano z debelimi črkami.«

Branje, vem, ni bilo kar pod nič, a kar sem bral, sem prav malo razumel.

»Kakšna pa je nemščina starega kranjskega pipca?« sem brž hotel vedeti, da bi me česa ne vprašal.

»Tamle na mizi je tak star pipec,« se je nasmehnil; »dajte ga sèm pa glejte in poslušajte.«

Odprl je pipec, med dva prsta desne roke stisnil konico razmajanega rezila z ostrino navzgor v vodoravni legi in z rdečimi platnicami sekljal ob konec pritrjenega rezila.

»Le poslušajte,« se je smejal. »Takemule rakavemu sekanju pravimo, da je nemščina, nerodna in neumljiva nemščina.«

E, to sem vedel že zdoma; vprašal sem le zato, ker sem mislil, da zvem drugačno razlago.

»Ali pravi tako tudi tisti, ki jo razume?« sem spet vprašal, da bi še katero slišal.

»Mislim, da ne,« je odmajal. »Kdor jo zna, jo zna, pa je. No, zdaj pa še kaj domačega,« mi je pokazal neki slovenski list in prosil, da bi mu najprej prebral tisto, kar je pod debelim naslovom ‚Zopet eden‘.

Kmalu sem našel in bral o neki nerodnosti v tem in tem župnišču. Možakar se je zakrohotal, da sem ga začuden pogledal.

Tista novica je bila čudna. Nisem je prav dobro razumel. In če bi jo bil razumel, bi me bilo sram pokazati, da sem jo razumel.

»Vidite,« se je še zmerom smejal, »kaj takega zmerom najrajši preberem.«

Nisem vedel kaj reči.

»Tako vsaj vidim, da so na svetu še večji malopridneži, kakor sem jaz sam,« se je nekoliko zresnil.

Kaj pravega mu tudi zdaj nisem znal odgovoriti.

»Veste,« je rekel, »tintomazec, ki kaj takega načesna, mora biti res že ves po hudiču: brez srca, brez vesti, brez Boga.«

»Če veste, da čveka malopridnosti, zakaj ga pa tako radi berete?« sem brž vprašal.

»Samo zato, da vidim, kako so ljudje čedalje bolj neumni, ker kaj takega sveto verjamejo.«

»Kako veste, da verjamejo?«

»Sicer bi se uprli in bi list moral pisati drugače. Tako pa jim še naprej laže. List je pač tak, kakršni so naročniki, bralci.«

»Če je v listu vse zgolj laž, zakaj bi ga še brala?«

»E, saj je v listu tudi dosti resničnega in pametnega. Le berite dalje.«

In sem mu bral navdušen članek o balkanskih Slovanih, ki da so nam Slovencem pravi bratje.

»No, vidite, ali ni to resnično in pametno?« mi je kimal. »Pa vendar nemški listi o tem pišejo, da ni res in da Balkanci niso čisto človeško pleme, ker da jim tam nad oné odganja še ostanek nekakega — repa!«

»Pa jim nemški bralci verjamejo?« me je grelo.

»Brez skrbi: med njimi je več in še večjih oslov kakor med nami!«

Tista ura pri čudnem možakarju mi je dosti zalegla. Posihmal sem vsak časnik, prav vsak časnik brez izjeme po strani gledal, češ poznam te, slepar lažnivi!

Gospodinja me je še tisti dan posvarila, naj ne hodim več tja časnikov brat.

»Sam naj jih bere, njega ni več škoda,« je ščeketala. »Vi ste premladi, vsega bi vas pohujšal in dobil na svojo plat.«

Ha, to je bila očitna krivica. Zato sem ženski brž povedal, kako pametno mi je odsvetoval pijančevanje in me poučil o lažeh v časnikih.

Ali sem kje slišal ali kdaj že bral, anti spomnil sem se, da je skoraj v vsaki stari ženski zgolj hudobnost še edina in zadnja ženskost; zato sem jo menda prav razumel, ko je usekala:

»E, kaj! Zapravljivec je, pijanec je, mislim, da je tudi — socialni demokrat; ves pekel pride ponj, ko stegne peté!«

Časa se mi je zdelo škoda, časniki me še niso mikali, zato sem jo slušal in se dal, kadar me je spet klical, lepo zatajiti, češ da me ni doma. Pa tega izmikanja mi ni bilo več dolgo treba. Mož je hudo zbolel in kar umrl.

Pogrebcev je prišlo dosti, še več pa zijal.

»Hitro ga je stisnilo,« so se možje tiho menili.

»Še dolgo bi lahko živel, če vina ne bi bilo na svetu.«

»Da, pol litra mu ga je bilo premalo, tri četrtri pa že preveč, da je potlej zgubil mero in dno.«

»Včasih je bil res težak kakor star mejnik, sicer pa umen in pameten človek, z vsakomer se je znal meniti.«

Pogovor o rajnem je utihnil, pogrebni voz se je pripeljal, z neba je začelo pršiti.

»Vidi se,« je neka ženska preglasno rekla, »rad ga je pil, ko tak dež gre ob njegovem pogrebu.«

»Ko umrješ ti, baba neumna, bo toča klestila!« so jo moški zavrnil.

6. Dobro ime.

V Ljubljani se mi je odpiral res čisto nov svet. Tisto leto, ko sem ,dijakoval' tu, ga še nisem gledal tako. Zdaj sem bil ves drug. Družčina v Novem mestu je vendarle tako prilivala negodni bíli moje rasti, da se mi je pogled nekako razširil.

Postal pa sem plah samotar. Bal sem se, da me ne bi spet kaj spodneslo.

Dijaki, med katerimi sem se včasih le kaj pomudil, pa so mi bili kar všeč. Umnejši so bili kakor novomeški. Koliko so ti vedeli o knjigah, kako so poznali pisatelje! Skoraj vsi so se tudi vedli lepo, olikano; kaka mladostna robotost se je malokdaj komu spesnila. In če se je, so ga udarile vse oči.

»Veliko mesto jih je obrusilo,« sem že bolje razumel Vseslovana Radivoja, ki se mu je Novo mesto zdelo za dijake premajhno.

Posebno novo pa mi je biló, kako mirno in vendar tovariško so občevali z — dekleti, kadar so prihajala, da bi jim pomagali ob nalogah.

Nikoli se ni primerilo, da bi bil kdo vpríčo njih rekel kaj nerodnega, še zakleti si ni upal

nihče. Ta priložnostna simbioza — sožitje z dekleti, da tako rečem, jih je krotila in jim likala mladostno vihravost.

Le neki šestošolec, lep gorenjski fant, zdrav in ljubezniv kakor Alkibiad, deklet ni maral v bližino in se jim je kar umikal.

»Za samo napoto in spotiko so človeku,« je godrnjal. »Če si v besedi premalo oblizan, se neumni goski že pobesi kljun ali pa se razcmeri; solzá, posebno ženskih, pa jaz ne morem gledati.«

Dekleta, bila so z obrtne, višje dekliške šole in z učiteljišča, so bržkone čutila, kaj misli o njih, in so ga pustila lepo na miru.

Tudi mene ni povohala nobena. Premalo sem bil učen, da bi jim ob nalogah mogel kaj pomagati. Če bi me prej kdaj kdo gledal čez ramo, bi mi začela goreti ušesa. Zdaj mi ni bilo nič, tako so mi že poklatili previsoke vrhove.

Tovarištvo teh mladih ljudi se mi je tudi tako zdelo prav lepo. Svojo misel sem povedal starejšemu dijaku.

»I, kaj v Novem mestu ni tudi tako?« me je pogledal.

»O,« sem se nasmehnil, »tam doli je to nemogoče, kakor je palma nemogoča na Kamčatki. Jeziki bi se brusili, vsi profesorji bi krvavo sodili.«

Ni mi verjel. Tako sem mu povedal neko svojo neumno zgodbo iz Novega mesta.

»Veš,« sem pravil, »stopim ti nekoč zdoma. Skozi okno pritlične hiše v sosesčini me spazi mlada šivilja in zaprosi, da bi ji posodil neko knjigo.«

»Šivilja je bila, do knjig ji je bilo, to je lepo.«

»V Novem mestu so tudi druga dekleta vsa mrtva na knjige,« sem pritegnil pohvali. »Tista šiviljica je hodila k moji gospodinji, sicer je nisem poznal. Zdaj torej postojim, da bi ji odgovoril, pa ti že z okna na drugi strani ulice zavrešči neki škrbast babji šktrat, češ ob belem božjem dnevu ti smrkav študent rine v dekliško okno.

Oba se prestrašiva in nekako odskočiva. Hudo to opazi in še bolj zagostoli in zapreti, da me še tisti dan zatoži profesorju Marinku in ravnatelju.«

»O teh dveh pa je veljalo: ‚Und was er spricht, ist Geißel, und was er schreibt, ist Blut‘ — kar izreče, to je bič, kar zapiše, izvrši birič, kajne?«

»Skoraj,« sem se čudil prikladnemu citatu. »O, ustrašil sem se, čeprav mi vest ni očitala čisto nič. Z dekletom še nikoli nisem govoril kaj več kakor ‚dober dan‘, pokora tamle pa se srači nad menoj, da me postaja kar sram.

‚Ne zamerite, pojdite zdaj,‘ mi dekle veli, ‚saj sama pridem k vaši gospodinji in se pomeniva.‘

Vrišč je slišala njena mati in je iz hišice kakor burja završala proti obrekljivki:

„Kaj rohnite? Moja hči ni nobena zgubljen zmrš, in če bi bila, vam nič mar!“

„Bog ve, ali ni, sicer se ne bi razkazovala s študentom!“

„V sobi sem bila, vse sem slišala, kaj sta govorila,“ je mati vrela. „Pustite na miru ljudi, ki vam nič nočejo. Molite rajši in delajte pokoro za tiste čase, ko je greh še maral vas!“

Obrekljivka je od togote kar počenila, mati pa ji je, ker ji hčer spravlja ob dobro ime, še zapretila s sodnikom, če kje le kaj zine zoper študenta.«

Dijak se je zgodbi smejal, češ da je res presrčno neumna.

Ali jaz je še nisem pozabil. Tako se zdaj res nisem prav nič štulil med dekleta, kadar so prišla k nam.

7. Klic iz daljin.

V naše stanovanje, ki je po pekovi smrti postalo prav mirno, se je priselil neki osmošolec, resen, moški fant. V šoli, tako smo slišali, je bil zmerom odličnjak, čeprav za šolo nikoli ni tratil kaj posebno dosti časa. Sostanovalci so si pravili, da veliko ve in zna, posebno tudi tujih jezikov celo kopo. Katere zna, ga bi ne bilo vprašati, prej, katerih še ne zmaguje.

Neka navada ga je pa le nekoliko pačila, vsaj na videz: ob mraku je skoraj vsak dan mrknil zdoma in se tiho vrnil sredi noči.

Gospodinji to ni bilo po volji; mislila je, da hodi po krivih potih, uprla se je precej prve dni.

»Kar z menoj pojdite,« se ji je posmehnil; »kamor hodim jaz, sme priti vsak.«

Zvedeli smo, da včasih hodi prepevat v neko pevsko družčino, včasih pa k prijatelju prebirat knjige tujih jezikov.

Drugi dan je bil truden in zaspan. Če ni bilo šole, je popoldne legel in precej zaspal.

»Kakor sova je: ponoči léta, podnevi spi,« ga je gospodinja gledala po strani. »Bog ve, ali tudi ne pijančuje, ko ga dan tako zmaguje.«

»Ne, pije pa res ne,« ga je šestošolec branil; »opojnih pijač kratkomalo ne mara. Mislim, da bi ga že omotilo, če bi le na zamašek vinske steklenice stopil.«

Z nikomer se med nami ni kaj posebno družil; le ob meni, ki sem vendar bil táko ničè, se je včasih kaj pomudil. Povedali so mi, da rad posluša izreko mojega domačega jezika. To mi ga je močno priljubilo. Po ure dolgo sva se včasih menila o narodnih pravljicah, ki sem jih menda znal lepo, živo pripovedovati.

Kmalu sem se mu čisto zaupal; še tiste novomeške neumnosti sem mu povedal vse od glave do repa.

Do zdaj so še vsakega zabavale, komur sem jih pravil; ta, glejte, pa je s pobešenimi očmi resno poslušal in me potlej pomiloval, češ da bi me bila napačna družčina skoraj pogubila.

»Kdor nič ne doživi, se nič ne spremeni,« sem se nekoliko pobranil. »Jaz sem nekaj doživel in sem se močno močno spremenil.«

Molče me je gledal; videlo se je, da mi verjame: pokimal je.

»Fant, pojdi z menoj,« mi je nekoč velel in me speljal na Grad. Od ondod mi je razkazoval prelepi svet in mi ves v ognju dopovedoval, koliko take in še večje lepote božje je tudi po daljnih tujih deželah.

»O, ko bi človek kdaj mogel do njih!« mi je ušlo.

»Kaj bi te res mikali tuji deli sveta?« me je svetlo pogledal.

Pritrdil sem mu in povedal, da bi bilo nemara le prav, če bi bil z očetom odšel v Ameriko.

»Kar danes še ni, se jutri morda zgodi,« se mi je nasmehnil. »Ali jo potegni za očetom, ali pa pojdi med — misijónarje.«

»Med misijónarje — jaz?« sem ga debelo pogledal. Pa on mi je že začel razodevati, da živi v Ljubljani neki gospod, ki nabira mlade dijake in jih pošilja v Turin, kjer se popolnoma brezplačno izšolajo za apostolski poklic misijónarjev.

»Kaj pa moja novomeška preteklost?« sem vprašal kar tako.

»Brez skrbi, v Turinu se zbriše do zadnje pege,« je odmahnil. »Premisli, fant,« je važno postal in mi na ramo položil roko, »morda zaslišiš klic ubogih poganov, ki te čakajo, da jim prižgeš luč človeške omike in pokažeš pot zveličanja po naši čisti veri...«

Molčal sem in skoraj trepetal.

»Dobro premisli, potlej mi pa povej, kaj misliš,« je tiho dejal in stopil naprej.

Po meni je plala neka čudna toplina; srce se je vnelo in je zagorelo; pamet je še čakala in molčala.

»Jaz, glej, se že več let pripravljam za ta sveti in junaški stan,« mi je zaupal. »Tako zdaj samo ti veš, čemu se učim tujih jezikov. Ampak molči, vedi sam, kar sem ti povedal.«

Seveda sem molčal kakor grob in za čast mi je bilo, da poznam táko skrivnost. Občudoval sem učenega fanta, ki je že poznal svojo življenjsko pot, srce pa mi je čedalje bolj gorelo in skoraj že kar koprnelo po misijonski šoli v Turinu.

8. Klerikalec.

Še nekoga smo tačas dobili pod streho. S Koroškega je prišla za dlje časa obiskat gospodinjo neka mlada sorodnica. Zanimiva je bila po svoji

domači govorici, sicer se zanjo nismo dosti menili, drugi opravki so nas vabili.

Vročina je naraščala. Na Pasjem brodu ob Gradaščici so se valjali dijaki, ki tudi tiste majhne vstopnine niso zmogli, da bi se kopali v mestni Koleziji.

Na Pasji brod so nekoč zvabili tudi mene.

Bilo jih je vse živó. Prav mladi so repeškali po vodi in vreščali, da so te ušesa bolela; starejši so poležkovali na soncu, obirali sitne profesorje in kleli križe in težave dijaškega življenja.

Bili so fantje razne bere: socialisti, ateisti in verni, ki so jih po protestantski navadi nekateri imenovali tudi papiste.

Ko so me zagledali, je med njimi kar zavrelo.

Eni so me že poznali osebno, drugi le na oči, skoraj vsi pa po fami — splošni govorici, ki je hodila pred menoj. Kaj menite, izključen dijak, iz bojov s profesorji zanimiv junak...

Ko se okopljem, ležem tudi jaz mednje. Obležejo me kakor čebele svojo matico. Tisti, ki še niso naravnost slišali moje zgodbe, me brž naprosijo, da bi jo povedal.

Otresam se, češ ni mi, da bi pikapokal po neumni stari slami. Ko mi pa le ne dado miru, jim začnem praviti, kako sem zabrodil v verske dvome, koliko sem prebil zaradi njih in kako me je potlej vse spodnašalo in vrglo v sramoto in nesrečo.

»Taki dvomi in boji v pubertetni — razvojni dobi res najhuje bolijo,« je modro opomnil resen socialist.

»To je neumen premislek ali predsodek, kakor nekateri temu pravijo,« se je prevalil ateist in se mežé zasmeljal v sonce, ki ga je po eni strani že opalilo. »Človek naj veruje le razumu, tradiciji — izročilu pa nikdar ne. Razum se ubriše in učisti, ker je živ, izročilo pa je ostarelo in omrtvelo mamilo le za majhnega duha.«

»Ob vero se spotikaš, kajne?« ga je ustavil verni dijak. »Pa se motiš. Nobena doktrina sveta ni tako živa kakor je sveta svojina vernega človeškega srca.«

Nekateri se smejejo; drugi molčijo, najbolj vedečni pa prosijo, da bi jim zgodbo pravil še dalje.

In sem jim še povedal, kako me je pekla vest in kako mi je bilo hudo, ko sem videl, kaj sem storil materinemu srcu, in kako sem se naposled ves spreobrn timer, spremenil.

»O, zbistril sem se in se vrnil v srce svoje nedolžno verne matere,« sem zgodbo zabelil z očitno spovedjo.

»Kaj si — klerikalec?« se je nerodni ateist obrnil vame.

Molčal sem, vprašanja v tej zvezi menda nisem dobro razumel.

Oči vseh so me držale. Iz njih sem videl, da se mi utrinja ves sijaj, ki me je po njih mislih obžarjal do zdaj. Hm. Junak iz bojev s profesorji, zdaj se pa izkaže, da sem nemara le potuljen klerikalec.

Tudi pozitivno verni fantje so me gledali po strani; morda so čisti, kakršni so bili, mislili, da sem še stari zaletel in da le hinavčim.

»Kaj je klerikalstvo?« sem potlej mrko vprašal in se ozrl po vseh.

»Politika, ki nori ljudi in ki jo imajo na vajetih — farji!« je udaril ateist.

Hotel sem odgovoriti, pa me je prehitel drugi, ki je onega vprašal:

»Kaj pa je liberalstvo? — Ne veš? No, jaz ti povem: To je politika, ki slepi, pogublja ljudi in ki jo za svojo malho potrebujejo lakomni in brezbožni — advokati!«

»Ta ni slaba,« se je socialist smejal. »No, le še katero táko!«

Pa miren pogovor ni bil več mogoč. Zavrela je zdraha in se razplela v krik in vik, kakršnega sem že poznal s Kapiteljskega hriba v Novem mestu.

Kaj bi še tu? Tiho se izmotam in napotim proti domu.

»Še šola bi utegnila zvedeti, s kom se družim!« me je dregnilo. E, spremenil sem se, res sem se ...

Spotoma mi je kar šumelo po glavi. Ti dijaki in moje skrbi, negotova prihodnost in osmošolčev svèt — vse to mi je mesílo prehitevajoče se misli, da sem ves motoglav prisanjal domov.

9. Putifarka.

Doma je bila le Korošica sama. Stala je sredi sobe kakor lep spomenik. Okoli nje sta se prelivali svetloba in senca. Hotel sem stopiti naprej, pa se mi je zdelo, da sem zadel ob visoko steno, ki naju loči. Obstal sem, noge so se kakor prijele tal, vroče me je oblilo. Z nje je vèl fluid — mòk ženskosti, kakršen mi dotlej še nikoli ni prišel v nos. Sitno mi je postalo, da nisem vedel, ne kam bi z rokami in očmi, ne kaj bi rekel...

Tudi ona se ni premaknila, le gledala me je in se vsa rdeča smehljala.

»Zakaj ste prišli tako kasno, če ste vedeli, da sem sama doma?« je jasknila. »Ali se niste zmotili?«

Sam Bog vedi, kako debelo sem jo pogledal.

»Niste se?« je spet tiho rekla. »Čudno. Niste se. Papež se tudi še ni, le jaz sem se to uro menda hudo zmotila.«

»Kaj ji je?« sem buljil vanjo. »Pijana ni, blodi pa čisto omotično.«

»Le čemu ste naposled prišli? Kaj ne veste, da priložnost vse stori; še tatü?«

Ha, za malo mi je bilo, da me hoče nekako mojstriti. Ušesa so mi zagorela, togota mi je zavrela.

»Priložnost samo s slabičem napravi, kar napravi!« sem se uprl in jo hotel vprašati, kakšne priložnosti išče v dijaški sobi ona, pa se je s hodnika zaslišala hoja. ‚Priložnost‘ se je zganila in se skozi stransko sobo urno umaknila.

»Proč moram, ponorela je,« mi je v strahu zaradi šole blisknilo skozi možgane. »Babe so res za samo nesrečo in pokoro na svetu,« sem se presrčno spomnil rajnkega peka.

V sobo je stopil osmošolec. Kje sem kaj bil, me je vprašal kar tako. Povedal sem mu vse po vrsti, le ‚priložnost‘ sem spodobno zatajil in že tudi pozabil.

»Novomeške zgodbe me postaja čedalje bolj sram,« sem mu kazal srce, kakor se mi je odpiralo, ko sem se vračal s Pasjega broda. »Vsemu se hočem umakniti, za misijonstvo sem se odločil.«

Taka odločitev da ni vredna nič, je zmajeval. Ne le namig umnega preudarka, pravi, živi klic božji da me mora obrniti tja. Naj le še čakam, nič da se ne mudi.

»Šolsko leto že pojema,« sem opomnil.

»Nič ne de; tudi drugo leto in še kasneje bo prav.«

Sam sem mislil drugače. Čez teden, dva sem brez osmošolčeve vednosti pisal materi, kam bi se

rad nameril. Misijonstvo me je bilo že čisto zmoglo.

Nekaj dni po tistem pismu sem šel zdoma. Pred staro cukrarno, ki je vanjo vojaška oblast ob poletnih mesecih nastanjala vojake rezerviste, sem od daleč opazil, kako dve ženski nekaj omahujeta ali kaj. Pridem bliže in v eni spoznam — svojo mater, ki krili z rokami, počepa in jadikuje.

»I, mama, kaj pa je?« se ustrašim in planem k njej.

Reva mi omahne okoli vratu in zajavka v joku in smehu:

»Nane, o Nane, kaj si res ti, kaj se nisi ubil?«

Ubil? Kar prècej sem zvedel. Mati, preprosta kmečka ženica, je mislila, da se v mestu vsi ljudje poznajo. Ko se je bližala ulicam, v katerih sem stanoval, je žensko, ki jo je srečala, nedolžno po meni vprašala, kaj počnem in kako mi je; najbrž bi bila rada kaj zvedela, kar bi ji bil jaz zamolčal.

In tam okoli cukrarne so bila tisto dopoldne vsa babja usta polna natolcevanja o nekem rezervistu, ki je snoči skozi okno višjega nadstropja omahnil na cesto in se ubil. Njegov priimek je bil v površni izgovarjavi nekoliko podoben mojemu.

»Ali tisti, ki se je snoči ubil?« ji je zijalasta ženska brezčutno odgovorila in jo prestrašila, da je reva od bolečine zatulila.

Pogrelo me je, ušesa so mi zagorela.

»Gospa,« sem jo trdo prijel, »pred vas je po vaših mislih stopila mati, ki še nič ne ve, da se ji je sin ubil. In vi ji to grdo in brezčutno poveste, da človek ne bi verjel, če ne bi doživel! Sram vas bodi!«

Za čas ji je vzelo sapo, potlej pa je začela nekaj jezljati.

»Mrknite, ali pa vas zakadim v Ljubljano!« sem zarohnel, da me je mati popala za rokav in potegnila za seboj.

»Jemnasta, kako si jezičen in hud!« je drobentela ob meni. »Molči, molči, saj je vse dobro, samo da si še živ in zdrav.«

Jeza se mi še ni unesla, lotil sem se matere:

»Kaj pa po nepotrebnem ogovarjate ljudi, ko vendar veste, da v mestu ni te navāde?«

Ni mi odgovorila.

»Pisal sem vam,« sem pretaknil, »ali ste prejeli?«

»Jezus, saj zato sem prišla,« je čivknila že vsa v solzah. »Nane, tega pa ne, samo tega ne! Tu se izučí za duhovna, pa rada umrjem precej po novi maši; zamorcem te ne dam pa te ne dam! Nikoli več te ne bi videla, od žalosti bi skoprnela!«

Poznal sem njeno srce, poniglavo sem se mu uklonil, nič preveč nisem več silil vanjo. Zbogom, misijonstvo.

Že opoldne me je tirala na železniško postajo, da me odvede domov, saj šolsko leto že mineva, doma zaradi mene ne bo nobenega zgledovanja več. Skoraj ves čas me je držala za roko, kakor bi se bala, da bi ji še ne ušel.

Na postajnem hodniku je oprezovala — Koršica. Vpričo matere sem se delal, kakor da je ne poznam, še oči sem ji umikal.

Za menoj, to sem dobro čutil, pa je zvesto hodil njen otožni pogled.

Razumel sem ga šele čez dosti let, videl pa nikoli več ne.

10. Latovščina.

Tako sem bil spet doma. Z menoj je bila velika skrb. Deželna vlada mi prošnje še ni rešila. Kaj bo, kaj bo?

»Potrpi,« me je mati mirila. »Gosposki tintomazec je počasen kakor pogubečen skoporitec, če mora kaj dajati; uren je le, kadar sme jemati.«

Taka tolažba me je kar podirala, kakor bolan maček sem poniglavil in klapoušil okoli hiše.

Mati, tako se mi zdi, se nalašč ni dosti menila za moje stiske, češ le poskusi, kaj so skrbi, in vedi za drugič, če bi te spet kaj neumnega vrtinčilo. O, prebito je bila dobra dušeslovka: grozovito skrb sem res dan na dan, noč na noč ves nemiren in vroč sklanjal tako rekoč v vseh šestih sklonih in se ob vsakem sklonu na dušo veril, da

bom bolj previden in si ne nakopljem nikoli več nobene nerodnosti.

No, kar se je neko popoldne prilomil služabnik z okrajnega glavarstva v Litiji. Že priletni možak je pred vežo postal in si z veliko majolikasto ruto počasi obrisal znojni obraz, potlej pa se je odhrkal in vprašal mater, ki je stopila na prag: »Kje imate študenta? Neko pisanje imam zanj.«

»Ali iz Ljubljane?« sem hlastnil. »Prosim, dajte, jaz sem.«

Izročil mi je tisto pisanje in vse listine, ki sem jih bil prošnji priložil.

S papirji sem treščil v hišo. Srce mi je zastalo, s tresočimi se rokami sem razgrnil pisanje in se z nosom slabovidno zapičil vanj; po glavi mi je šumelo, pred očmi mi je migljalo, vse črke so plesale — vrag me potiplji, nič nisem mogel razbrati, čeprav je bilo lepopisno napisano.

Zdaj je v hišo bušila še mati in zadihano jasknila: »Kaj je, Nane? Ali je?«

To je dalo, da sem se skoraj pomirjen spet zapičil v usodni papir. »Le poslušajte, preberem vam,« sem dejal in začel:

„Rešujé prošnjo z dne tega in tega za... in ozir jemaje na paragraf ta in ta, točko to in to... a linea to in to... postave te in te... se daje na znanje, da...“

Preplaval sem ocean latovske žlobudravščine in skoraj klecnil, ker so bile najvažnejše besede tako neumljivo sfrfrane in neumno povedane, da nisem razpoznal, ali so mi prošnjo uslišali ali so mi jo zavrnilo.

»Kaj je to?« je dihnila mati, ki takisto ni razumela tiste pisarniške latovščine.

»Kaj?« sem s papirjem počil ob mizo. »Pomota, mislim. Prvo pisanje je bilo nemško. Pisarnik, ki je moral besedilo postaviti na naš jezik, tega ni dobro znal.«

»Ha, kaj pa zdaj?«

»Zdaj? V Ljubljano stopim, da zvem, kaj prav za prav je.«

Teh misli je bila tudi mati. Precej jutri naj s prvim vlakom zdrsnem tjakaj.

Vedel sem, da vso noč ne zatisnem oči in da skoprnim od samih skrbi. Zato sem dejal, da pojdem kar peš in še tisto noč. Tako da se spotoma umirim in uredim besede, ki mi jih bo govoriti, obenem pa privarčujem krono voznine.

Mati se je upirala, češ kaj bi ponoči sam na osem ur dolgi poti. Pa sem gnal svojo in silil, da se je podala.

»Kaj te ne bo strah?« je še poskusila.

Še preden sem se posmehnil jaz, se je že nasmehnila sama; nemara se je spomnila, da se strah bolj boji mene kakor jaz njega.

Tako mi je očedila obleko in pripravila perilo, da sem se prelevil od vrha do tal. Nekaj pred polnočjo mi je skuhala krtino luskovih žgancev, z ocvirki zabeljenih, da bi se mi kolena ne šibila na daljni poti. A ko sem krtino zravnal, je po stari navadi vame natrobila kopo zlatih naukov, kako se mi je vesti, da se spet kje ne zaletim, kakor sem se s tisto žensko pred staro cukrarno.

»O ti merkàj jezični!« mi jih je pela. »Ženska je bila res nerodna, tako bi pa smrkavec vendar ne smel govoriti z njo. Grdo je bilo, ko si ji pretil, da jo zakadiš v Ljubljano; še zdaj me je tistega sram.«

Po pravici povem: že ves čas je bilo sram tudi mene. Spoznal sem, da tudi še tako sveta jeza utegne človeka predaleč poriniti. Posihmal sem se zmerom spoštljivo vedel, kadar mi je bilo opraviti s starejšimi ljudmi.

Opolnoči me je vzela bela cesta, da bi bil ob osmih, ko se odpro cesarske pisarne, že v Ljubljani.

11. Mlekarica.

Gnalo me je, da sem skoraj bolj tekkel ko zmerno hodil. Spomini so me prehitevali. Srečavali so jih misli na mater. Pred štirimi leti ali kaj sva prav ob taki uri prvič rinila v Ljubljano. Nje je bil le en sam debel molek opominov in naukov, mene, prehitro zorečega bučmana, pa le dolg

jezik, čeprav me je jezdila kakor svinec težka vreča fižola.

Po vaseh so si odpevali srečni, veseli fantje. Oh, kaj se jim mara! Nič jih ne tare, živijo kakor božji volek. Mene pa zdaj teži skrb, kaj zvem v Ljubljani, in težja, večja je kakor pol kašče fižola.

Kar inako se mi je storilo. Oh, kako sem bil tačas še priden in čist in kakšno sprijeno zmenè sem zdaj. Koliko bridkosti in skrbi sem že prizadel predobri materi in koliko ponižanja in sramote sebi!

»Samo da se izmotam še to pot, nič na vsem svetu me ne spodnese več,« sem se stotič veril.

V tem sem že prekobalil strmi Peščenjek, že pretekkel dolgi Stehan. Na Grosupljem so šli fantje že spat, peli pa so petelini — kmetova ura.

Pogledam na uro: komaj pol petih.

»Sakramihelsko sem se drevil, da sem že tu!« sem se skoraj ustrašil. »Tako bi bil morda že ob šestih v Ljubljani.«

Zavrnil sem si preurni korak in čez čas iz Šmarija po stari cesti utonil v dolino proti Škofljici.

Barje je še spalo pod tanko odejo nizke megle, v neki gošči so si pripevali ptiči.

Opočasn timer hojo, cesta je bila ravna in Ljubljana že blizu, vse to me je hromilo; začutil sem, da sem truden, precej truden, posebno pa žejen. Pusta cesta se je za menoj kakor utrgovala

in spredaj privezovala. Na vsem svetu je menda ni dolgočasnejše ceste. Počasi sem se lomil dalje, oči so mi kar vkup lezle, stojé bi bil zaspal, če bi bil količkaj postal.

Dohajale in prehajale so me mlekarice, stare in mlade, vse pa urne kakor gasilski voz.

Tisti materini žganci so se menda že nekako razšli, nogé so mi bile težké in trdé kakor kobile pod mostom.

Ob Debelem hribu je za menoj pridrobentela brhka mlekarica.

»Dobro jutro,« je zažgolela. »Od kod pa vi, ki ste že tako prašni?«

Ogovor je bil prijazen. Ogrel in nekako prebudil me je. Rekel sem ji, da sem deseti brat, ki mu je po vseh cestah mešati prah. Tega, kaj me žene v Ljubljano, ji vendar nisem mogel praviti.

Odgovor ji je bil bržkone všeč. Poredno me je pogledala in dejala: »Trudni pa ste že, kajne?«

Mlad, neumen sem bil, trudnosti ne bi bil rad priznal, čeprav sem se res že vlekel kakor megla, še bolj pa sem bil žejen. V suhih ustih se mi je jezik valil kakor prtena cunjca.

»No, ni sile,« sem se pritajil.

»Požirek mleka bi vam pa vendarle dobro storil, kaj pravite?« se je smejala, kakor bi mi iz misli brala ter iz nekih pokrival na vozičku izmotala pitni kozarec. Zdela se mi je kakor tista priljudna svetopisemska devica, ki je ob vodnjaku

napajala juda, ki si je prišel natikat zakonski jarem.

Kaj bi tajil? Postal sem tudi jaz in se nasmehnil, češ umreti mi še ni, žejen pa da sem res, ker vso pot nisem prišel do vode.

In že mi je prijazni dekliček natočil kozarec mleka in dejal: »Kar dajte ga, poln voziček ga je.«

Pobranil sem se, češ v mestu bi ga ji morda umanjkovalo.

»O, nič se ne bojte, na vsakem hišnem hodniku v Ljubljani je vodovodna pipa,« se je poredno smehljala in mi kozarec presrčno ponudila.

Izpil sem ga na dušek. Hotela je natočiti še drugega, pa sem se uprl in lepo zahvalil, češ dosti mi je, čeprav sem čutil, da bi ji bil lahko usušil ves voziček, tako sem bil žejen in menda tudi že lačen.

Pokimala mi je in odbrzela, da bi doprinesla zamudo, ki jo je imela z menoj. Za njo sem klamal jaz in meditiral — umoval, kako je lepo, če je človek s človekom prijazen in dober.

Ura je bila komaj sedem, ko sem po Špitalskih ulicah prišel do Frančiškanskega mostu.

12. »Kofetarica.«

Z desne plati mi je v nos udaril vonj po kavi. Precej so mi bila usta polna željnih slin.

»Ha, kako bi se prilegla!« mi je prazni vampek zakrutil.

Pri mostu za vodo je »kofetarica« glasno izklicevala:

»Aló, dobra kava; zajemalka po krajcarju!«

Pred njo je stal kotliček vroče kave. Ljudje, posebno ženske, so se zgrinjali tja, zajemali z majhno zajemalko in slastno pili. Zajemalka je hodila od ust do ust, izplakoval ali umival je ni nihče, saj je ni imel v čem, nemara se mu tudi potrebno ni zdelo.

Tako »serviranje« se mi je upiralo, ali toplega okrepčila sem bil po daljni hoji potreben, da sem bil pripravljen zamežati in izpiti eno, dve zajemalki. Tako sem stopil ob krdelo mlaskajočih in oblizujočih se žensk. Zajemalka je bila že čisto blizu mene, pa sem ti opazil žensko, kako ji je od zanosljanega nosu dolga rjava kaplja kanila naravnost v zajemalko.

Ha, kar vzdignilo se mi je, omahnil sem proč.

»Rajši prebóm ne vem kaj, ampak iz te zajemalke ne pokusim kave, pa če bi bila, da bi se angelci po njej oblizovali!« sem se otresal in gnusil, ko sem koračil čez most.

Onstran Ljubljane se spomnim, da se prav dobra kava dobó v gostilni »Pri Štefanu« vrh klančka ob frančiškanski cerkvi. Brž jo ustrižem tja in se podstavim z mero vroče bele kave in pohamam dve hrustljivi in pokljivi veliki žemlji, kakršnih današnji svet ne pozna več.

Stopim na cesto. Nogé so mi težké, kakor da bi ne bile mojé. Ura še niti osem ni. Kaj zdaj? Prevred je, v cesarsko pisarno mi še ne kaže riniti.

»Aha, z Bogom se pojdem tilkat in Mater božjo prosit pomoči, da bi se mi stiska lepo razhomotala.«

Tako se zavlečem čez cesto in obstanem pred »črno« Materjo božjo za velikim oltarjem v frančiškanski cerkvi. Ko začutim, da me ima Mati božja že zadosti, se pomaknem niže v cerkev, prav ko pred neki stranski oltar stopi mašnik s strežnikom.

»Aha, maša,« si mislim in prišaram bliže, da bi je bil deležen. Ob klopeh obstanem, sesti, kakor sem bil truden, si ne upam; precej bi zaspal, da bi me nihče ne prebudil, pa če bi me iz hlač tresel ali cerkev nad menoj podiral.

Tiste maše nisem bil nič kaj prida deležen. Vonj kadila in sveč, zaprti zrak in mir so me zajeli: stojé sem zaspal. Pal bi bil po vsem dolgem, če bi se ne bil ujel. Pobral sem klobuk, v dremežu ga je bila roka spustila, in mrknil venkaj.

»No, pa drugič,« se je Bog prizanesljivo smehljajal za menoj. »Zdaj res nisi za sèm.«

»Kako, da sem postal tako slabičen?« sem se zunaj bistril. »Štirinajst dni sem lani mlatil, pa me ni podiralo; že mlajši sem hodil to pot in mi je bilo, kakor da sem prišel s sprehoda. A snočnja noč me je zvila, da nisem za nikamor!«

Tačas nisem vedel, dosti kasneje sem spoznal, da me prav za prav ni posukala ponočna hoja sama, marveč mi je le prevelika skrb oslabila živce in ohromila ude.

Ves motoglav sem se začel tipati do cesarskega oblastva. Po dolgem sem in tja sem prikrevsal do velike lesene zgradbe, v kateri je po velikem potresu tačas domovala deželna vlada.

13. Vladni svetnik Merk.

Do desetih sem taval tam okoli, potlej sem se nameril v zgradbo: Bog in sveti križ božji, kar bo, pa bo!

Cerberus — vratar, ves v zlatih obšivih, mi zastavi pot, češ kam bi rad. Povem. Čemu, še hoče vedeti. To pa da mislim povedati gospodom samim, razodene naj mi le, katera vrata naj odslonim, da pridem do njih. Kar sključilo ga je, takih odgovorov najbrž ni bil navajen. Ponižni Slovenčki so se v tistih časih že pred pragom cesarskih pisarn lojalno topili in hlapčevsko krivili. In zdaj ti pride smrkavec, ki še nič ne ve, kako se mu je vesti pred možem, ki mu gospodar zaupa.

Mrko me pogleda in, na pol stran obrnjen, pove, v kateri veter mi je iti.

Na dolgem hodniku se oddahnem in ozrem gor in dol. Do mene stopi že prileten človek in hoče vedeti, kaj iščem tu. Spet povem.

»V kakšni zadevi?«

Že sem hotel odgovoriti kakor sem vratarju, pa sem se spomnil, kako mi je mati zabičevala, naj se spet kaj ne zaletim.

Povem nekoliko razločneje.

»Prav. Potrkajte ob tistale vrata.«

Aha, zdaj vem. Res je, lepa beseda lepo mesto najde.

Na vratih je bilo po nemško napisano: Vladni svetnik Merk.

Potrkam, vstopim in obstanem ob vratih. V obraz mi je sijala okenska svetloba in me slepila, da nisem sprva nič razložil.

»No, kaj bi radi?« se izza mize dvigne bela glava starega gospoda.

Stopim bliže, izpulim si iz žepa pisanje, ki mi ga je včeraj prinesel litijski birič, in se delam prijaznega in vljudnega, kakor bi bil plesni učitelj. V dveh, treh stavkih povem, kar se mi je zdelo potrebno.

Gospod pogleda pisanje, iz miznega predala potegne spis, primerja in z roko udari ob mizo.

»Zgolj nerodna pomota,« reče, »nobene ovire ni, gospod ravnatelj te ali one gimnazije vas sme sprejeti; kar do njega se obrnite.«

V meni je od sreče vse poskočilo. Vendar sem opomnil, da me s tem pisanjem gospod ravnatelj lahko zavrne.

Gospod zasuče stol proti meni in me premeri; opomba se mu je bržkone zazdela pametna. Takoj pa tudi opazi, da sem do kolen prašan in ves zaspan.

»Kakšni pa ste?« pravi. »Kod ste že hodili?«

Pa mu povem vse, še mlekarico in ‚kofetarico‘ sem opisal.

Smejal se je, da se je kar za mizo držal. In kaj da sem v Novem mestu počenjal, da sem si nakopal toliko hudega. Sežem po sapo in previdno odgovorim, da nič takega, kar mi prti sodba na spričevalu.

»Kako pa je bilo?« se mi smeje. »Zanima me. Povejte po pravici, lagati ni treba, prošnjo smo vam uslišali, pa naj je bilo tako ali tako.«

In sem mu začel praviti, kako sem dijakom sestavljal ljubezenska pisma in kako smo Štefanu iztepali bolno ljubezen.

Sprva me je debelo gledal, potlej pa se je začel smejati na ves glas.

To me je podžigalo, da sem še bolj živo in nazorno pripovedoval. Ko sem nehal, se je še zmerom hahljal, da je kar rdel.

»Pojdite zdaj do gospoda ravnatelja Wiesthalerja,« mi je potlej velel. »Brez skrbi, sprejel vas bo.«

»S tem pisanjem?« sem podvomil.

»Tudi s tem, samo povejte mu, da ste že bili pri meni in kaj sem vam rekel.«

»Kaj pa, če le ne bi verjel?«

»Pa mu recite, naj me pride vprašat sam.«

Šel sem, pa nič kaj lahak. Kaj menite, take mu vendar ne morem zabroditi!

Ravnateljju Wiesthalerju pokažem papirje in povem, kje in zakaj sem z njimi že bil.

Gospod pogleda pisanje in zmaje z glavo, a ko prebere še sodbo na spričevalu, švigne pokonci in zastrmi vame.

Po tem pisanju da me ne sme sprejeti. Strahoma se lovim, češ pisanje je le po zmoti neumljivo, sam gospod vladni svetnik da je tako dejal, ko me je semkaj poslal.

»Kako pa je dejal?« je hotel vedeti.

»Nerad bi vam povedal,« sem mencal.

Naj kar brez skrbi povem.

Pa sem.

Gospod se je nasmehnil, snel s kljuke lep siv klobuk in mi velel, naj ga v šolski veži počakam.

Vrnil se je hitro, pod brki se mu je skrival smehljaj.

»Kaj pa ste vendar počenjali v Novem mestu?« me je vprašal. Po smehljajočih se očeh sem vedel, da mu je že Merk povedal, kakšnega perja ptič sem.

Pogumno sem začel kar igrati svojo zgodbo. Kakor rutiniran — izučen igravec sem nazorno kazal, kako sem šemil Marto, kako mi je zaljubljeni

Štefan na sestanku izročil butaro pasjih vijolic in kako smo mu še zdravili bolno ljubezen.

Ravnatelj me je z zanimanjem opazoval, malo je manjkalo, da mi ni tudi ploskal, smejal pa se je, popek bi se mu bil skoraj razvezal.

Potlej si je obrisal od smeha zasolzene oči in me kakor oče opomnil, naj se s takimi stvarmi ne ukvarjam več.

To sem mu rad in lahko na roko obljubil, ko mi je še povedal, kdaj naj se zglasim, da napravim skušnjo za tretji razred.

Globoko sem se oddahnil in res lepo zahvalil, potlej pa sem šel na železniško postajo, da bi se brž ko brž z veliko novico odpeljal k materi.

Utrujenosti in zaspanosti po prečuti noči nisem čutil nobene več.

V nove zarje! Živela šola!

14. Skušnja.

Še malo, pa mi je že bilo iti v Ljubljano, da bi se s sprejemno skušnjo spet zrinil v šolsko klop. Kako sem bil tega vesel! Skušnja sama me ni nič skrbela, saj sem se ves čas res pridno učil; bal sem se le profesorjev. Nobenega še nisem poznal, kakšne čudi je.

Tisto usodno jutro sem dobro dolgo pred določenim časom že mendral po šolski veži in

čakal ravnatelja Wiesthalerja. Ko je prišel, mi je precej velel v bližnjo učilnico.

Prvi je nadme prišel katehet, profesor dr. Andrej Karlin. Obraz mu je bil trd, kota ustnic sta se zaničljivo pobesila, ko me je udaril s strogimi očmi. Kar zazeblo me je. „Hic niger est, hunc tu, mi Nane, caveto!“ sem po sebi umeril tisti znani rek iz latinske vadnice.

In sva začela z liturgiko. Spraševal me je prav natančno. Znal sem jo kakor lemenatar pred novo mašo. Med spraševanjem mi ni privoščil oči, kar proč je gledal. Ko mu je bilo zadosti, se je obrnil in šel. Brez besede, brez pogleda.

Očitni prezir me je, občutljivega, kakršen sem bil, bridko pekel; rajši bi imel, če bi me bil vsaj ozmerjal, kakor je znal hudi Marinko.

Za njim je prišel profesor Peterlin. Zadišalo je po vinu.

»Snoči je krokal, zdaj ga ‚maček‘ lovi, če kdo, tale me zaduši!« sem obupoval.

Pred tablo me je pretipal glede računstva in geometrije. Opravila sva prav hitro. Ko je odšel, mi je pokimal in se nekoliko nasmehnil.

»Hic non est niger,« sem v mislih okorno latinil že nekoliko pomirjen.

Za zgodovino in zemljepis sva se pogajala s profesorjem Josipom Jenkom. Zgovorno sem drdral, pa on, tako se mi je zdelo, me ni poslušal,

kar skozi okno je gledal po oknih na drugi strani ceste. Potlej si je pogladil roke, pokimal in šel.

Naposled je vstopil profesor Martin Karlin, prej majhen ko velik, zdravo rejen gospod z okroglimi, skoraj veselimi očmi in s precej močnimi temnimi brki. Hitro sem ga presodil, da ni napačen človek.

Vesele oči so me dobrodušno gledale, pod brki se je skrival rahel smehljaj, ko mi je velel, naj mu iz neke knjige preberem/pesem ‚Rajska ptica‘.

»No,« je potlej dejal, »zdaj pa mi vsebino te pesmi napišite v prozo.«

»O, če ni hujšega!« sem si mislil in se pripravil, da bi kar začel.

»Še prej mi pa povejte, kaj ste vendar počenjali v Novem mestu,« me je ustavil in si utrnil smehljaj pod brki.

Usoda se mi je odločevala. Ni mi bilo do zabavnega pripovedovanja, upreti se pa tudi nisem mogel. Povedal sem mu svojo povest kakor sem jo že pravil Merku in Wiesthalerju. Tudi on se ji je smejal, da se je kar tresel. Najbolj ga je zabavalo tisto, kako sem glumil Marto, ko smo Štefanu izdirali ljubezensko piko.

O tisti rajski ptici sem hitro načekal precej dolgo pripoved. Umislil sem ji okvir povestice in ji iz svojega pridral živost in neposrednost dogajanja.

Oddahnil sem si in jo izročil profesorju.

»Kaj že?« se je začudil in mi pomolil list z nekimi slovenskimi stavki, da jih postavim na latinski jezik, in še drug list z nemškim besedilom, ki naj ga presukam po slovensko.

Nič posebnega. Stavek za stavkom mi je gladko tekkel. Latinski so se mi ulivali radi, le nemščina — da bi jo vrag! — se mi je nekoliko krhala.

Profesor Karlin je medtem za šolsko mizo bral povest o rajski ptici. Kar ti je vstal in stopil k meni, prav ko sem piko napravil za obema nalogama. Hitro ju je preletel, pokimal in me pošegetal še z latinsko slovnico v sklanjatvi in spregatvi; nazadnje sva se sprijela še za ‚tajčpohrusten‘, a ker je v pisмени nalogi videl, da mi nemščina ni prav presrčna prijateljica, mi je ni preveč vsiljeval.

»No, dobro, že dobro,« je potlej dejal in me prijazno vprašal, ali dosti berem in kaj najrajši.

Povedal sem mu, kako sem ves mrtev na knjige in da mi jih nikoli ni zadosti.

»To se vidi,« se je smehljajal. »Dosti ste že brali. Besed vam ne zmanjka in lepo jih postavljate.«

Če se mi ne bi odločala usoda, bi se mi bil greben najbrž ponosno vzdignil, tako pa sem se le ustrašil.

»Norčuje se,« sem mislil. »Ni mu všeč, kar sem naklavžal o rajski ptici.«

»To ste tako napisali, da bi bilo zrelo tudi za tisk,« mi je popravljajal plaho misel. »Le pridni bodite, pridno se učite in radi berite tudi posihmal, pa morda postanete kdaj — slovenski pisatelj...«

Vročje me je oblilo. No, ni bil ponos, prej nekakšna sramežljivost. Vendar bi bil rad zakukal, še rajši se razjokal sam Bog vedi zakaj, najrajši pa bi bil poštenemu možu poljubil roko. Pa so se mi le oči pobesile, ker sem čutil, da je pohvala prevelika, prenagla.

»Zdaj pa nekoliko počakajte v veži,« mi je naposled velel. »Gospod ravnatelj vas kmalu pokliče, da se vpišete.«

Ne morem povedati, kaj so mi bile tiste besede. Rečem le to, da ni bilo tisto uro v vsej Ljubljani srečnejšega človeka.

15. Nova šola.

Tako sem spet postal dijak. In pridno, pametno sem dijakoval, prav po zaobljubah, ki sem se nanje veril ob hudih časih svoje pokore.

Sprva se mi je godilo prav slabo. Bil sem brez zajtrka, dolgo tudi brez večerje. Do Jerana si nisem upal s tistim nesrečnim novomeškim spričevalom, mati pa mi je za Ljudsko kuhinjo skopo-

rito plačevala le po tri ‚marke‘ na dan. Naposled pa mi je prav posebna sreča brez spričevala naklonila večerjo pri nekem predmestnem bogatinu, ki ni znal ne pisati ne brati in ki zato ni maral v roke jemati nobenih pisanj.

Večerja ni bila slaba. Domača je bila, obilna in tečna. Kar oblizoval sem se po njej vsak večer.

Bogatin pa je imel dosti hlapcev in dekel. Večerjali so v poselski izbi, ki so jo imenovali hištrno. Med dekcle in hlapce je gospodar posajal tudi mene. Ti so si — nerodno jim je bilo ob študentu — zmajujé namigovali, češ dijak je dijak, gospod skoraj že zdaj; prav bi bilo, če bi mu jesti dajali posebej, prostora je v hiši zadosti. Jaz sam nisem mislil, da bi se moral čutiti kaj posebno ponižanega zaradi poselske družčine ob isti skledi, saj sem tudi jaz prišel le iz nižav.

Sošolci so bili dečki, poredni in otročji. Radi so nagajali profesorjem. Na merku so imeli posebno profesorja Josipa Jenka. Bil je učen, pa neroden in raztresen mož. V šoli ni imel nobene discipline, dijaki so norčije uganjali z njim. Med razlaganjem se je rad ustopil ob prvo klop in se z roko oprl nanjo. To mu je bila navada. Fantiči so jo opazili in so nekoč tisti del klopi namazali s tinto, da si je očrnil vso roko. Raztresen kakor je bil, tega še opazil ni in se popraskal po ščetinasto obritem licu. Otročaji so se na glas zasmeli in zavpili: »Gospod profesor, s tinto ste se

namazali!« Ubogi gospod se je obrisal z belim robcem, se vanj še useknil in se čudovito razmazal tudi po nosu. Potlej je bil res smešen.

Takih in še hujših norčij so počenjali z njim vsako uro. Že več let je imel tudi posebno čuden vzdevek: ‚Mrkač‘. To res ni bilo prav. Saj je bil dober človek. Nikoli ni nikogar ‚vrgel‘ ali mu sicer kako škodil.

Naučil se ni pri njem nihče nič, čeprav ni slabo razlagal. Pa kaj pomaga še tako dobra razlaga, če je nihče ne poslušá in če se profesor ne zna prepričati, ali jo je dijak prav prebavil! Kadar je spraševal, je navadno gledal skozi okno ali pa zamišljen hodil med klopmi. Tisti, ki ga je spraševal, je urno blebetal kako neumnost, blebetal, blebetal, dokler ga čudni profesor ni ustavil in pohvalil z dobrim redom, češ pridno se je učil.

S tistimi otročaji se nisem družil, preotročji so mi bili. Družčina so mi bile knjige. Kar požiral sem jih.

Nemških knjig se dosihmal še nisem lotil, nisem si zaupal, da bi jih zmagoval. Kar sem po naključju dobil neko nemško detektivsko povest. Sprva mi je bila precej ‚španska‘. Bral sem jo na glas, da bi se vadilo tudi uho in da se mi jezik ne bi več tako lomil ob trdi nemščini. A ko sem začel brati tudi Karla Maya, se mi je že toliko približala, da mi ni bila več tako težka in tuja.

To znanje mi je bilo potrebno. Za grščino je namreč bil učni jezik nemški, tudi Kornelija Nepota smo morali prevajati v nemščino. Oboje nas je učil profesor Martin Karlin. Bil je dober, resen učitelj; ob njegovi uri si tudi najporednejši niso upali uganjati norčij. Vzdevek je pa le imel tudi on. „Muc“ so mu rekli. Zakaj, mi ni znal nihče povedati. Pa „muc“ ga ni smešil, kakor je „mrkač“ smešil in poniževal profesorja Jenka.

Za slovenščino smo imeli profesorja dr. Lovra Požarja. Lepoto in moč slovenskega glagola mi je pokazal prav on. Poslušal sem ga, da sem vselej kar obstrmel za vso uro in se bridko spominjal „Lesene ribe“, s katero mi je novomeški profesor po neumnem zagrenil toliko ur.

Dr. Požar nam je približeval tudi pesmi, umetne in narodne, in nas učil, kako jih je treba brati in razumeti. Bil je res izvrsten učitelj in pameten vzgojitelj.

Mati sošolca Petra Jernejca je dobivala Cvetje z vrta svetega Frančiška. Na platnicah je pater Stanko Škrabec priobčeval svoje jezikovne razprave. Tiste platnice mi je Peter nosil, ko je videl, kako vselej hlastnem po njih. Požiral sem jih, razumel pa skoraj nič ali kar nič, bral vendarle prav rad.

Nekoč naju zasači dr. Požar. Seveda hoče vedeti, kaj si izročava. Pogleda in naju pohvali.

To je dalo, da nam je potlej več ur pravil o razvoju slovenskega jezika, kolikor smo mogli razumeti.

»Škrabčevih razprav sicer še ne morete razumeti,« nam je govoril, »škodilo vam pa ne bo, če jih berete — semper aliquid haeret: nekaj vam morda pa le ostane.«

Kako globoko sem požiral njegove besede, ve le sam Bog.

Kakor sem se presrčno spominjal novomeškega profesorja Frana Jeraja, tako se še zdaj rad hvaležno spominjam dr. Požarja.

Veliko sem se naučil pri njem in dober mi je bil ves čas.

Ne tisto, drugo leto je bilo, da sem nekemu mestnemu prvošolčku vtepal latinščino. Za mizo njegovih staršev sem za to dobival kosilo in še kakšen goldinar na mesec. Oboje se mi je prebito prilegalo. Po dolgem času sem se spet hranil, da mi prav stradati ni bilo treba.

Neki večer mi oče tistega fantiča ponudi viržinko, tanko, dolgo smotko. Kaditi sem že znal, pa samo cigarete. Bil sem fant, hrust in neumen — kako bi mogel reči, da mi je taka kaja premočna?

Strokovnjaško ji izpulim slamico, na koncu jo malo uščenem, mož mi jo pripali in jaz s tistim dolgim bičevnikom moško na ulice. Snežilo je. Potegnem si oglavnico haveloka čez glavo in jo po Velikem trgu maham proti domu. Pa ne pazim

ali kaj: obrsnem nekega gospoda. Pogledam, da bi se opravičil: oči se srečajo z očmi dr. Požarja ... Ustrašil sem se, toliko, da mi bičevnik ni ušel izmed zob.

»Križ božji, pa sem ga le spet polomil!« sem obupoval. »V spričevalu mi pripečati ‚entsprechend‘ — primerno, dvajset goldinarjev šolnine bo šlo k vragu! Kje jih dobom?«

Dr. Požar namreč ni maral kadilcev, češ kaja škodi mlademu človeku, grda je sama po sebi in potratna. Tudi sam ni kadil.

Doma sem se iz vseh predmetov skrbno pripravil za drugi dan, češ jutri profesorji zvedo, da sem kadil na cesti, zagrabijo me, dvojok se nabere kakor mlad pes bolhá.

V šoli. Ná, nihče me ni zgrabil. Zadnjo uro je imel dr. Požar sam. Tudi on me ni nič povohal. Ko pa je ura minila in se je curek sošolcev pocedil venkaj, mi je mignil, češ naj nekoliko počakam.

»Ná, pa sva vkup!« sem vedel in v mislih zbiral goldinarje za šolnino.

Ko se vrata zapro, se mi dr. Požar hudomušno nasmehne.

»No, kako pa kaj cenjeno zdravje?« se mi smeje. »Kaj ni bila viržinka prehuda?«

Kaj sem hotel? Po pravici sem povedal, kako sem prišel do nje in zakaj je nisem odklonil, čeprav je nisem navajen.

»Ali ste me naznanili profesorskemu zboru?« sem strahoma vprašal.

»Čemu?« je odkimal. »Kaj ni bolje, da ostane to lepo med nama? In ostane, če mi obljubite, da ne boste več očitno kadili. Ali mi daste roko?«

Hvaležno sem mu to obljudil na roko in je res nisem prelomil obljube ves čas ne. Še čez leta, ko sem že zobal svojo lastno sol in mi je morda bilo srečati dr. Požarja, sem kar nehote kakor šolar skrtil smrdokavro, če sem jo pač smodil.

16. »Nova nada«.

Kmalu sem zvedel, da so med dijaki neki literarni klubi. Ud takega kluba je lahko postal le, kdor je kaj vedel o leposlovju in je tudi sam na Parnas znal riniti s pesmijo, s prozo ali s kritiko. Shajali so se enkrat ali dvakrat na mesec. Vsak ud je moral kaj napisati in v oceno prinesiti klubu, ki je izmed udov določil ocenjevalca.

Ocene so bile stroge, vendar pravične in spodobne, Fran Levstik sam bi jih bil vesel.

V neki tak klub so povabili tudi mene. Tako vabilo je bilo velika odlika. Po pravici povem, prav vesel sem ga bil. Slave pa nisem doživel kaj posebne. V klubu, predsedoval mu je šestošolec Andrej Orehek, so bili skoraj sami višješolci: pesniki, pisatelji in bistri kritiki. S takimi se sprva res nisem mogel meriti. Počasi so me ven-

darle obtesali, da me ni bilo treba biti naravnost sram. Otajal sem se in spoznal, da še ne znam dosti, kar brez nič pa da tudi nisem več. Nekoliko sem zmagoval s kmečkimi črticami in s kritiko del, ki sem jih dobival, da bi jim pretipal jezik in slog.

Tako smo se drug od drugega dosti naučili in si očistili, opilili jezik. Glede tega smo bili prav goreči puristi. Za vsako jezikovno spakedranko v pisanju ali govorjenju je bilo treba krajcar plačati v klubsko blagajno.

Skoraj vsi dijaki so bili prav idealni. Pre-suhega realista ali celo pregolega naturalista v noben klub niso marali.

O, njiva je bila preorana za posev, kar čakala je semena, da bi obrodila kaj velikega.

Tisto veliko je za tačas bila narodnostna misel. Dijaki smo bili Slovenci od vrha do tal, mrzili smo Avstrijo in njen Dunaj, ki je zatiral Slovence; po strani smo gledali tudi liberalne in klerikalne prvake, ker niso po naših mislih zadosti odločno branili slovenstva.

Zganili so se tudi Hrvatje. Zagrebški srednješolci so ustanovili večji literarni klub, ki je kar precej začel izdajati mesečnik »Novo nado«. V Ljubljano ji je pomagal četrtošolec Anton Kristan, ki je tisto leto študiral v Zagrebu.

Med nami je kar zavrelo. Vsak je hotel postati „Nadaš“. Tudi v šoli smo se dosti menili o njej.

Ob nekem odmoru sem celó na šolsko tablo napisal dvoje, troje propagandnih stavkov. Dijaki so utihnili in brali, kar sem pisal.

Na šolskem hodniku je bil dr. Požar. Ker je razred utihnil, je odprl vrata, vstopil in z drugimi bral. Da bi še z živo besedo vse podčrtal, sem se naposled obrnil in — otrpnil.

»No, le zbrišite, smo že prebrali,« se je nasmehnil moji zadregi in šel.

To je zaleglo. Nobenih propagandnih tirad nisem več pisal na šolsko tablo.

Po veliki noči je z Antonom Kristanom prišel iz Zagreba v Ljubljano sedmošolec Milan Marjanović, prvi med ideologi ‚Nove nade‘. Pri Travnu na Viču smo skrivši imeli velik shod. Bilo nas je vse črno. Milan Marjanović nam je govoril s pravo hrvaško zgovornostjo. Za njim smo govorili še drugi o samem slovenstvu in o samem južnem slovanstvu. Hrvatje, Srbi in Bolgari da so nam bratje, ti in Slovenci se moramo združiti v lastno skupno državo.

Te misli so vžigale, toliko in tako gorečega navdušenja še nikoli nisem videl.

Po mislih, ki sem jih v Novem mestu grel z Vseslovanom Radivojem, sem govoril tudi jaz.

No, kmalu se je vse pleglo. Hrvaške šolske oblasti so zatrle ‚Novo nado‘ in razgnale klub, v Ljubljani pa ni bilo nikogar, ki bi si jo bil upal od ondod presaditi semkaj.

Tako je tudi navdušenje kmalu odmrlo.

Brez nič pa le ni bilo. ‚Nova nada‘ je marsikoga prebudila in pridobila za narodnostno delo. To se je kmalu pokazalo. Dijaki so začeli ustanavljati ljudske knjižnice in se v ‚Preporodu‘ pripravljati za velike čase...

17. Široka pota.

Novo dijaško življenje mi je teklo kar lepo. Lačen sem sicer bil večkrat kakor sit, pa tega sem bil že navajen, tako me ni kaj posebno čmerilo. Ali umiril, zresnil sem se. Živel sem prav tiho, ponižno in dosti bral, družčine nisem nobene več iskal.

Med dijake se je vendar zasejalo, da sem trden v peresu in da me dr. Požar močno čisla ob slovenski uri. Tudi to je bilo le pregnano, preveliko poveličevanje, ki se ga res nisem čutil vrednega. Ali slovenske naloge so mi ukresale veliko luč, ki ji je dobri dr. Požar umno prilival obilnega olja, da se mi je po mislih dijakov res začel okoli glave vžigati neki nimb — žar.

Čudno: nič se nisem prevzel, še nekako sram me je postajalo tistega prevelikega žara; posebno sitno mi je bilo, ko sem zvedel, da je glas o meni zašel tudi v druge šole.

V tretjem letniku učiteljišča se je za učiteljico učila neka Dragica, bistra gospodična, polna

literature in knjig, včasih pa tudi nekoliko ekscentrična — prenapeta reva.

Po stanovanju sva si bila soseda.

»Pesmi pišem,« mi je nekoč zaupala. »Ali bi hoteli brati, kar mi kane s peresa, in mi povedati, kaj o njih sodite vi.«

Debelo sem jo pogledal. Pesnik je zame bil velik človek. In jaz naj bi presojal pesmi? Kar ustrašil sem se.

»O, bral bi jih že, bral, prav rad,« sem menal, »ali soditi ne bi znal, posebno pesmi ne.«

»Nikar se ne tajite,« se mi je lizala, »saj sem že slišala, kdo ste.«

Vedel sem že iz »Literarnega kluba«, kako nehvaležna in huda je naloga, po tujem kožuhu obirati bolhe; zato sem se otepal, kar se je dalo.

Pobesila je čudno vroči pogled in me počila s čisto drugo in novo mislijo.

»Kaj pravite,« je vprašala, »ali je samomor res tako velik greh?«

Odgovoril sem, kakor sem moral.

»In če človek spozna, da mu ni več živeti?« je tiščala.

»Vis vitalis — življenjska moč je v črvu, kako ne bi bila v človeku?« sem umoval. »Vse drugo je neumnost, strahopetnost.«

»Morda; skočim v Ljubljano pa le, prav v kratkem skočim.«

»Voda v Ljubljani ni prav čedna,« sem se posmehnil v nekem strahu, ker se nobene pametne nisem domislil; »ali ne bi rajši poskusili z bistro Savo?«

Zdaj se je nasmehnila tudi ona in mi povedala, da je zaljubljena in da jo žene v obup, ker ne ve, ali jo njen Dragoš res ljubi in ali je ves, kakršen je, vreden njene velike ljubezni.

Ko mi je povedala to, si je kar iz nedrja potegnila neke zmečkane papirje in mi jih pomolila, češ to so nekatere njene pesmi.

»Ali jih smem poslati ‚Novi nadi‘ v Zagreb?« sem hitro vprašal.

»Le,« je pokimala, se obrnila in me pustila, kjer sem bil.

Prebral sem. Všeč so mi bile. Bile so presrčne pesmice, posebno štirivrstični ‚Prstan‘ je bil kar svetál.

Zadrevil sem se k šestošolcu Andreju Orehku, predsedniku našega »Literarnega kluba«, kjer sem tudi jaz imel nekaj besede. Andrej Orehek je med nami veljal za literarnega zvedenca, ker je res dosti znal in bistro sodil. Zato sem mislil, da bi bilo prav, če bi pesmice pregledal tudi on. Pri Orehku je tačas vasoval njegov rojak, petošolec Tine Rožič.

Hlastnila sta po pesmicah in jih — zvrгла skoraj vse; le dve, tri so prebile hudo sodbo, med njimi ‚Prstan‘, ki je bil všeč že tudi meni. Tako

sem spet videl, kako še majhno mi je znanje v slovstvu.

»Prerešetajmo in dobro obravnavajmo sami, Hrvatje sicer poreko, da jim z zrnjem pošiljamo pleve!« je dobrodušno vame govoril previdni Tine, ko me je začelo na glas skrbeti, kako potešim nejevoljo prenapete avtorke. »Preparandki kar reci, da si poslal vse, veselja do dela ji ne smemo podirati.«

»Da, greh bi bilo,« mu je Andrej pritegnil; »videti je nadarjena, le nekoliko še neustaljena.«

Naročila sta mi, naj jo še bezam, da bo dosti pisala.

»A kdaj nas s čim presenetiš ti sam?« me je Andrej jemal v precep, da mi je postajalo kar vroče. »Mogel bi, vem, da bi mogel.«

»Kakšno kmečko stvar vrzi na papir ali pa nam po svoje napiši domačo pravljico,« je še Tine privijal. »Samo razvleci je nikar ne preveč.«

Ta pogovor mi je šel močno v glavo. Če tale dva kaveljna tako mislita —? Pa saj to so bile besede le kar tako... Kaj bi jaz...?

Ves motoglav sem krevsal domov.

18. Literat.

Petošolec Cvetko, dolg, koščen in močan fant s Sorškega polja, je bil na glasu, da piše lepe pesmi in da mu jih ta, oni urednik tudi natisne.

Rad se ga spominjam, prijatelja sva bila, marsikatero lepo misel je sprožil v meni.

Nekoč sva se srečala Za vodo. Hladen dež je pršil, pota so bila razmočena.

Naj se obrnem in stopim nekoliko z njim, mi je velel.

»Slišal sem, da za ‚Novo nado‘ loviš rokopise,« je začel kar naravnost. »Zakaj ne priložiš nič svojega?«

»E, kaj bi jaz?« sem se sramežljivo otresal. »Naj pišejo tisti, ki znajo.«

»Pravijo, da bi znal tudi ti,« je dejal in postal. »Piši!« je kakor ukazal in me počil po rami, da me je skoraj po tleh zbil. Kazila ga je namreč čudna navada, da je človeka, ki ga je ogreval, tepel ali v rebra dregal.

V čevljih mi je žvrkljalo: podplate sem prehodil, voda mi je zamakala noge, denarja pa od nikoder nobenega, da bi si jih dal podšiti. Tako nisem bil prave volje in sem kar molčal.

»Za ‚Vrtec‘ piši,« je spet gnal svojo. »Urednik profesor Kržič te bo prav vesel.«

Spomnil sem se pogovora z Orehkom in Rožičem in se nameril proti domu. Res me je pičilo, da sem iz šolskega zvezka izbral neko domačo nalogo. Napis ji je bil: Spomladi v gozdu. Doktor Požar je podnjo rdeče zapisal: ‚Izvrstno.‘

Brž sem jo nekoliko obtesal, preoblekel in počesal, potlej pa jo nesel pökazat Cvetku.

»Dobro, kar dobro!« je spet nameril, da bi me počil, pa sem previdno odskočil. »Kar precej stopi do Kržiča!«

Kaj? Jaz da bi šel do urednika? Ne, ne, tega pa da si res ne upam in sram da me je, kar po pošti da pošljem.

»Urednik Kržič hoče poznati svoje sodelavce,« je Cvetko postajal hud, »sam moraš do njega! A če se, hrust, kakršen si, bojiš, da bi te zlasal, stopim pa s teboj in ti pomorem.«

Posmeh me je spekel, da sem se vdal.

Profesor Anton Kržič je stanoval v župnišču pri Sv. Petru. Do tja me je Cvetko spremil. Najbrž se je bal, da se spotoma ne bi skujal. Saj bi se nemara res bil, tako mi je tolklo srce... Pred župniščem sva postala. Tu mi je Cvetko dopovedal, na katera vrata naj potrkam, kako naj govorim in naj se moško držim, on sam da me počaka na cesti.

»Vem, da te učakam še živega in celega,« se je nerodno zasmejal in me dregnil v rebra. »Kržič je duša, še nikogar ni požrl, marsikoga pa že lepo podprl!«

Kaj sem hotel! Šel sem. Od stopnice do stopnice sem se počasi, boječe bližal usodnim vratom. Pred vrati sem se dolgo bojeval, ali bi tvegaj in potrkal ali bi pobegnul. Kaj menite, sram me je bilo, predrzno se mi je zdelo vse vkup.

Pa sem le tvegaj in že stal pred prijaznim urednikom...

»Za ‚Vrtec‘ ste kaj prinesli, ne?« mi je čudovito lepo olajšal sitne začetne besede.

To mi je ugladilo vse. Izročil sem rokopis in jo hotel urno pobrisati.

»Postojte še nekoliko,« se je gospod nasmehnil. »Prebral bi rad, da vidim, kaj je.«

In je bral list za listom in ni nehal, dokler ni vseh prebral.

Pohvalil me je, tu, tam tudi pograjal in na posled dejal, da »stvar izide« zdaj in zdaj.

»Rajši bi vendar imel lepo povestico,« se mi je smehljaj; »mislim, da bi ji bili kos.«

Pred menoj se je vse sukalo. Urednikove besede so mi kakor muhe brenčale okoli ušes, razumel sem jih komaj pol. In stal sem tam, kakor bi me vkopal, izpod nog pa se mi je širila cestna mokrina.

»Kaj pa je to?« jo je Kržič debelo pogledal.

»Podplati so mi votli,« sem se nekako opravičeval, ker sem zmočil tla.

»O, to je hudo,« je sočutno dejal. »Tako bi vam bil honorar že zdajle potreben, kajne?«

Molčal sem, saj sem komaj vedel, kaj je honorar.

Dobri mož pa je že segel v miznico in mi izročil bankovec za — dvajset kron!

Dvajset kron! Sto poti sem jim določil in planil na cesto pred Cvetka.

»Fant, ali si videl?« se je tudi Cvetko začudil velikemu bankovcu in me ves navdušen počil. Nisem odskočil, ves trd sem bil od veselja in začudenja, kar v bankovec sem buljil.

»Ti,« sem potlej dihnil, »še ušcipni me, da bom vedel, da se mi ne sanja samo tako — čudno.«

Pa Cvetku, veselemu fantu in skušenemu literatu, so misli že bile drugje.

»Prvi honorar si danes dobil,« me je spotoma učil; »pomni to, pa tudi to, da tak denar nima v pisateljevih rokah nikoli nobenega blagoslova: kar sam se použije kakor megla na soncu.«

Nekoliko je premolknil, a kmalu me je hudo dregnil in se veselo zasmeljal:

»Veš, zaliti ga morava!«

Pa kaj bi še dosti opletal! Kakor sem se gostilne branil z vsemi štirimi, ker sem se bil vendar zarekel, da je ne bom več prelomil nobene šolske postave, me je naposled le pretental, češ šolske postave imajo v mislih ponočno in nezmerno pijančevanje, midva pa da stopiva v gostilno tako rekoč le poslovno, ker se literarni honorar nikjer lepše ne načne kakor za pivsko mizo.

»Res,« je povzemal, »spodobno ga morava zaliti, da se ti prehitro ne usuši ta in tudi noben drug ne, če boš še kdaj katerega potegnil.«

Nisem se mogel več upirati, saj sem le po Cvetkovem domisleku prišel do tolikšnega de-

narja. Pred gostilno ‚Vospernik‘ v Gosposki ulici sva postala.

»Tu počakaj,« mi je velel, »vprašati moram natarico, kakšno je vreme, to se pravi, ali ne straši kak profesač.«

Samemu, stoječemu pred gostilniškimi vrati, so mi misli švignile do matere. Ali bi bila vesela, če bi zvedela, kako me je povzdignilo pero, sem preprosto umoval; tudi greben, nič ne tajim, mi je spet začel nekoliko rasti... In kaj neki bi rekel prijazni profesor Karlin, ki mi je pisatelja pre-rokoval? Kako veselo bi se mi smehljajl dr. Požar, ki me je utrdil v slovnici in mi zbrusil jezik in slog...? A kako neki bi me pogledal tisti novo-meški profesor ‚Lesene ribe‘? O, to bi mu prav nekrščansko privoščil!

Tale zadnja misel me je bolj in bolj grela; še pregrela bi me bila, če se ne bi bil prešerno prismehljajl Cvetko ter z gosposkim priklonom in s široko kretnjo slovesno povabil:

»Le noter, o bogatin! Miza je pogrjnena, gostje so zbrani, godci ubrani!«

Gostiln nisem bil navajen. Prešerne, vesele besede so me oplašile, Cvetko me nemara res tira v kako veliko družčino, vsega je bil zmožen pre-kanjenski fant.

Pa ni bilo tako. Prišla sva v majhno sobo z eno samo mizo in dvema stoloma. Ob vratih naju je sprejela natarica in me spoštljivo pozdra-

vila, kakor da sem ne vem kdo. Poredni Cvetko ji je moral Bog ve kaj natvesti.

Miza je bila res lepo pogrnjena z belim prtom, na njej je stala steklenica vina, zraven nje dve prekajeni meseni klobasi in vogal ajdovega kruha: poezija in proza ...

Molče, v zadregi sem se ozrl. »Kje so gostje, kje godci?« mi je trenilo po mislih.

»Sedeas, poeta, ede, bibe, gaudeas — sedi, pesnik, jej, pij in bodi vesel!« se mi je spet priklonil in me porinil za mizo, udaril pa ne; najrajši bi ga bil pa jaz, ker sem mislil, da se nekoliko norčuje z menoj.

Natakarica je stala za vrati in naju debelo gledala. Mlada je bila, še neumna, Bog si jo vedi, kaj si je mislila.

Cvetko je brž natočil oba kozarca, vstal in začel:

»Tole solzo našega slovenskega vina izpijeva na čast slovenski besedi.«

Zdaj sem vstal tudi jaz. Cvetko je govoril dalje:

»Iz vsega poštenega slovenskega srca nazdravljam najprej njenemu zvestemu varuhu: slovenskemu ljudstvu ... V velikem spoštovanju se spominjam začetnika slovenske knjige, očeta Primoža Trubarja, in se spoštljivo klanjam največjemu geniju slovenske zemlje, nedosežnemu pesniku naše besede, velikemu mojstru Francetu

Prešernu... Obenem pa nočem pozabiti naših umnih prednikov, idealnih mož, ki so pestovali in negovali našo prelepo slovensko besedo... Verujem, vsi ti so zdajle z nama — veliki duhovi so najina družčina, a njih neumrle misli se z najino mislijo zlivajo v sladko simfonijo... In vpricho vseh tu zbranih napijem zdaj še tebi, tovariš: Bodi zdrav, bodi močan, bodi zvest, pa boš, če je res kaj v tebi, nam dajal, kar boš mogel in znal! Trčiva, pijva in izpijva — pošteno je tako!«

In sva pila, izpila in se spogledala s kalnimi očmi: oba sva bila ganjena.

Srce mi je kopitljalo, ves sem čutil, da takega trenutka nikoli več ne doživim. In zmogel me je nenadni domislek, da sem kozarec, ki sem ga še držal v roki, treščil ob steno in hripavo rekel:

»Da ne bo nihče več pil iz kozarca, ki mi je srce oblil po taki zdravici!«

»Amen — tako bodi!« je tudi Cvetko dejal in svoj kozarec z vso močjo zagnal ob steno.

Zato tudi ne povem, kako je dalje še bilo z nama in z mojim honorarjem...

19. V časteh.

Tako sem stopil v trop, ki se trudi s peresom. Miselni voziček mi je skočil s tira. Vse čustvanje in duhovno dožemanje me je redalo v čisto nove smeri. Ob branju knjig sem se kakor trgal

od zemlje, se s pisateljem obešal po nekih višavah in postajal poet tudi sam.

Od samih literarnih fabul me je razganjalo, da sem skoraj kar pokal, imel pa nisem nikogar, da bi mi bil ob ubadanju s peresom res pravi mentor in da bi me vodil, učil in miril. Prekasno sem namreč spoznal, da ni že zadosti, da je kdo bolj ali manj udarjen z darom neke pisarske spretnosti, treba mu je, posebno ob prvih literarnih korakih, tudi vajeti, trdno napetih vajeti in ob dobrih vzornikih dosti dosti resnega in stano- vitnega učenja.

Cvetku se nisem hotel zaupati. Preveč me je hvalil. Zmerom sem se bal, da se tudi norčuje z menoj. Svoje literarno pero sem rajši skrival. Saj sem ga moral že zaradi šolskih postav. Pomnim pa, da sem se kasneje tega prav kesal.

Glas o meni se je res širil bolj in bolj, kar sitno mi je že bilo.

Tudi pesnica Dragica je sošolkam natrobila o meni sam Bog si jo vedi kaj, z nekaterimi me je kmalu tudi seznanila. Posihmal sem imel kar dosti dela z njimi. Vse tiste lenuhinje so namreč hotele, da bi jim slovenske domače naloge pisal jaz. Seveda nisem odkimal nobeni, prerad sem pisal in se izkazoval.

Profesor za slovenščino jim je bil pesnik Anton Funtek. Bil je natančen učitelj. Najboljša naloga mu je bila komaj zadostna. ‚Jahal‘ je be-

sede, slog in slovnico, ločila in miselnost, vse, vse. Tako sem svojo peresno slavo močno tvegala. A če pomnim prav, se s tistimi nalogami nisem naravnost osramotil, kaj posebno odlikoval pa tudi ne. Le enkrat ali dvakrat se mi je posrečilo, da je pikolovski in hudi Funtek pod nalogo zapisal red ‚prav dobro‘. To mi je peresno slavo močno povzdignilo.

Tudi po Funtkovi strogosti sem se dosti, prav dosti naučil.

Ob neki priliki pa me je Dragica seznanila še s svojim ‚ženinom‘ Dragošem.

Bil je dijak pravnik, vpisan na dunajski univerzi. Ker je bil ubožen, ni mogel živeti na Dunaju. Študiral je kar privatno — doma in si vsakdanji kruh služil v pisarni nekega ljubljanskega odvetnika.

Tako je tačas študiralo prav dosti naših dijakov pravnikov.

Znanja z Dragošem sem bil prav vesel. Resni, v vseh stvareh prav zvedeni fant ni bil ošaben. Prècej mi je povedal, da me po Dragici že dobro pozna in kar rad ima.

»Tikajva se,« se je nasmehnil in mi pomolil roko; »Dragica te ima prav rada, bodiva si prijatelja še midva.«

Dragica me je menda res močno povzdigovala povsod.

Jaz sam sem takisto po Dragici vedel o Dragošu, da je tudi kos literata. V Dom in svet da piše črtice in kratke povesti, po raznih časnikih pa da raztresa prevode iz ruščine in zanimive podlistke.

Slovstvo, domače in tuje, je res poznal, da sem ga poslušal in poslušal z vsemi ušesi.

»Zanimiv fant si,« me je hvalil, »tudi na Parnas si začel plezati. Rad bi bil tako čistega, idealnega srca in tebi podoben. Pa jaz, veš, literaturi zažigam kadilo le, da si zaslužim kako dvojačo, pisateljska tlaka me sicer ne veseli, pisatelj nikoli ne bom. Pisatelj je idealist in ostane vse življenje lačen nemanič. Jaz pa sem realist. Ko doštudiram in si začnem iz pravnih kovati srebrnjake, bom živel veselo in užival literaturo, ki jo ustvarjajo idealisti. Kakor sem realist, knjig mi vendarle nikoli ni zadosti, tako rad jih namreč imam.«

Žal mi ga je bilo. Bolj vesel bi ga bil, če bi mu v srcu bilo več in lepših idealov.

20. Pravniki.

»Ti, nocoj pojdeva ,krokat',« mi je Dragoš nekoč rekel. »Take volje sem, ves svet bi objel!«

In mi je brž povedal, da je prišel z Dunaja in da je prvo državno skušnjo dobro napravil.

»Prvo kladivo za svojo kovačnico srebrnjakov že imam!« se je zadovoljno smehljal.

Čestital sem mu, glede ‚kroka‘ pa sem se uprl.

»Bojim se,« sem se rebril, »kak profesor bi me spazil, pa bi bili spet vsi križi doli.«

»Saj res,« se je vdajal, »opraviva to kar pri meni doma, da se ti ne bo nič bati.«

In tako je bilo. Ko sem prišel v njegov ‚brlog‘, kakor je imenoval svoje stanovanje, sem strmé zagledal veliko dolino vina, široko ravnino mesnine in lep grič kruha.

»Prodal sem neko povestico,« je veselo odgovoril mojim strmečim očem. »In kakor vidiš, sem ubogo poezijo že spremenil v pametno prozo.«

Spomnil sem se Cvetka in svojega prvega honorarja in sem v mislih rad ali nerad pritegnil Cvetku in Dragošu, da se namreč pisateljski honorar menda res najrajši načenja ob pivski gostiji.

Začela sva se gostiti. Kmalu sva postala dobre volje in zgovorna. Kakor bogovom na Olimpu se nama je lepo godilo.

»Kaj pojdeš študirat ti?« me je Dragoš tudi vprašal.

»O, zdravnik, duhoven, profesor mi je ideal.«

»Glej ga, izmed treh najlepših poklicev ti bo izbirati. Izberi tako ali tako, le jusa — prava se nikar ne loti. Jus ni znanost, je obrt, pust in lesen, mrtva črka.«

»Kaj pa jurisprudenca?« sem se spomnil besede in kar sem o tem še vedel. »Ali ta ni znanost?«

»Beži no. Pravno znanost si je izmislil paragraf,« se je smejal. »In tako trdna je ta znanost, da paragraf ostane paragraf, postavi ga na noge ali pa na glavo!«

»Če je tako, ni brez nič: pretrden je v sebi samem, da bi se dal sukati.«

»Nikar ne verjemi!« je zaničljivo odmahnil.

»Kaj pa tisti latinski rek o jusu, ali ni lep? Jus est justum facere, neminem laedere, honeste vivere, suum cuique dare — biti pravičen, nikogar ne žaliti, pošteno živeti in vsakomur dati, kar mu gre, to je jus ali pravo.«

»Rek je res lep, verjamem mu pa ne,« je čudni pravnik gnal svojo. »Paragraf iz tega reka ti utegne storiti tudi največjo krivico, ker je od glave do nog kakor od nog do glave le suh paragraf in ker je brez čustva in srca. Ves lepi rek je res le rek.«

21. Pisateljski kruh.

»Kakšen odvetnik pa bo takle pravnik?« sem naveličan umoval sam v sebi, na glas pa pogovor redal v literaturo, ki mi je bila bližja in umljivejša.

Prècej je popal in začel govoriti o knjigah, kakor najčistejši idealist ne bi mogel lepše. Kar čudil sem se mu. V njem sta menda bila dva: materialist in idealist, kazala pa sta se vsak posebej, kadar je bilo treba.

»Takale dvojna duševnost je nemara le spretna igra,« sem ga tehtal; »je pa velika moč, ki je dobremu odvetniku najbrž prav potrebna.«

Menila sva se o Vrtecu; tudi Dragoš je v njem začel.

»Ni dobro, da plavaš le v eni vodi,« me je speljeval Vrtecu; »spusti se tudi v druge vodé. Tako se naučiš plavati in jadрати.«

»Literarnega kruha, mislim, ne smem kar tako prebirati, dokler si zanj še moke ne znam na drobno zmleti,« sem branil zvestobo Kržiču. »Kako bi plaval, kako jadral jaz, ki še ne zmorem nobenih globočin?«

»Saj ne veš, ali jih zmoreš ali ne. Če hočeš, zmoreš. Vsaj poskusiti bi moral. Tako se spoznaš. Dobro napiši kaj domačega in se zakadi v Andreja Kalana, ki pestuje ‚Slovenca‘ in ‚Domoljuba‘. Kalan, veš, je mož, na zunaj sicer nekoliko trd, v srcu pa dober. In rad ima mlade pisatelje. Jaz, glej, sem tole najino gostijo zaslužil prav pri njem.«

Tako me je medil, dokler se nisem podal.

Dva, tri mesece sem potlej svedral in kodral zbirko črtic. Imenoval sem jo ‚Solze‘. Opisal sem primere, ko se človek razjoka od žalosti ali od veselja.

Pokazal tistega drobiža nisem nikomur, kar do Kalana sem se res zakadil z njim.

Kalan ni bil Kržič. Še pogledal me ni naravnost, nekaj je dejal na pol zase in mi kratko

ukazal, naj se zglašim čez toliko in toliko dni, da mi pove, ali sprejme ali ne.

Da te! S pobešenim grebenom sem nekoliko užaljen mrknil venkaj.

»Ko bi bil vsaj malo prijazen z menoj!« sem ves boleč pogrešal Kržičeve ljubeznivosti.

Po nekaj dnevih sem spet stopil do njega.

»Kaj bi radi?« je počasi vprašal; ni me spoznal.

Pa sem povedal.

»Hm, že vem,« si je obudil spomin. »No, ob priliki priobčim vsaj nekaj, če ne vsega.«

Zdaj bi bil moral zginiti, pa sem obstal. Mislil sem, da mi privošči še katero.

Res se je počasi obrnil in me molče premeril.

»Kaj, honorar bi že radi?« je nekako razumel po svoje, odprl miznico in na rob mize porinil dva srebrna goldinarja.

»To ni honorar«, sem se spomnil Kržiča, ki mi je za desetino tegale rokopisa dal desetkrat več, in se nisem pritaknil srebra.

»No, vzemite že!« je spet suho ukazal zaposleni Kalan.

Ugriznilo me je. Že sem se hotel molče obrniti in iti brez tistega denarja, pa sem se spomnil, kako krvavo ga potrebujem.

Z ubogima goldinarčkoma sem se ves ponižan in užaljen nameril do Dragoša.

Spotoma sem se nekoliko pomiril.

»Mogoče je, da sem slabo napisal, kar sem napisal,« sem preudarjal. »Črtice so bile tendenčne — po kopitu. Vsaka stvar, ki ji vsiljuješ, česar ne zmoreš ali sam nimaš, se ti spridi že v zasnutku. Tako morda še tega denarja niso bile vredne.«

Ko sem potlej Dragošu vse povedal in zakaj sem denar naposled le vzel, se mi je bridko nasmehnul.

»Habent sua fata libelli — taka, vidiš, je usoda pisatelja in njegovega prizadevanja!« mi je razodeval. »In to je že nekak urednikov jus s paragrafi navade, ki si jo je umeril, ker ima moč.«

Molčal sem v mislih, ki niso bile tako uporne.

»In to, vidiš, je ‚neminem laedere‘, to se pravi ‚suum cuique dare‘!« mi je še navrgel.

22. Dopisnik.

Urednik Andrej Kalan mi je s tistima dvema goldinarčkoma precej oškrunil prepokončni greben in me vsega nekako upognil, podrl vendar še ne. No, pisati zanj pa le nisem hotel več.

Po naključju se mi je kar sam po sebi odprl neki drug list.

Mladi tiskarnar Ivan Primož Lampret je v Kranju začel izdajati tednik, ki se je imenoval ‚Gorenjec‘. Pri brhki sosedi pesnice Dragice se je prav tačas ženil, najbrž kaj slišal o meni in me kar lepo povabil, naj sodelujem v njegovem listu.

Tako vabilo, kaj menite, sem si štel v veliko čast, greben se mi je spet spokončil. In kar prècej sem za ‚Gorenjca‘ napisal prav čustveno črtico o vojaškem naboru. Izšla je že v prihodnji številki, imenovala se je ‚Potrjen‘. Vesel in ponosen sem se z njo zadrevil do Dragoša.

Pohvalil me je in tudi hudo pograjal. Pisal da sem jo lepo, presrčno, vse pa spačil, spridil s pregnano nališpanostjo.

»Tirada v živem ali pisanem govoru je zgolj zvončkljanje z besedami, ki stavék sicer nabuhnjeno olišpajo, nič pa ne povedo,« me je učil.

»I, čustva pa vendarle včasih zanesó srce, da —,« sem skušal braniti besedno okrasje.

»Ne samo čustva, tudi um in okus morata voditi srce. Ne uhajaj iz živega življenja in nikar tudi na otep slame ne pripenjaj dehtečih rož; z njimi ne skriješ otepa!« me je s sinjih višav klatil na trdna tla.

Tako me je večkrat prav v živo mojstril. Pa kakor sem bil občutljiv in zamerljiv, mu nobene graje nisem zameril; iz vsake sem se zmerom le kaj naučil.

»Koliko si dobil honorarja za tole črtico?« me je naposled še vprašal.

Pa sem povedal, da nič, ker se list šele uveljavlja in nič nima.

»Kaj to tebi mar, ali ima ali nima!« me je karal. »Vsako delo je vredno plačila. Če list nima

toliko, da bi plačeval sodelavce, ga ni treba, kar zmrzne naj!«

»Morda ga je pa le treba zaradi ideje, ki jo nemara hoče zrejati?« sem ravel pred njim. »Pomagaj mu tudi brez plačila, če te je kaj prida!«

»Nikar no!« se je smejal. »Vsak list je potreben le stranki ali osebi, ki se rine do oblasti ali do korita, in lovi bebce, da mu verjamejo, idealiste pa, da mu tlačanijo.«

»Pa vendar sem že slišal in bral, da so se vse velike stvari začele in izvršile samo z idealisti,« sem debelo odgovarjal.

»Ne rečem, da ne,« se je podal in si zamudno, kakor v preišljevanju, zvil in prismodil cigareto. »Pa tudi to,« je potlej že z drugim glasom dejal, »si slišal in bral, da so idealisti za ‚idejo‘ vselej le garali in stradali.«

»To morda le potrjuje, da se vse velike in lepe stvari rodijo iz bolečine,« sem se brž spomnil misli, ki sem jo bil nekje pobral.

Debelo me je pogledal, vstal in molče zakoračil po sobi.

»Zato mislim, da bi listu rad še kako drugače pomagal,« sem poprijemal. »Veš, tudi s krajšimi političnimi bodicami bi ga zalagal.«

Dragoš je postal in se glasno zasmeljal.

Pa sem mu brž dopovedal, da mi v mislih ni strankarska politika, marveč bi le rad bičal mlač-

no narodnostno politiko zaspanih Ljubljancev, ki mi že kar preveč nemškutarijo; posebno ženske.

»Premlad si,« me je miril, »take stvari le pusti na miru, ne razumeš jih, za zdaj so ti še predaleč.«

Molče sem mu pritegnil, ker mu nobene prave nisem znal odvrniti. Greben se mi je pobesil.

»Piši le, kar res zmoreš, in prosi Boga, da se nobena politika nikoli ne bi dotikala tvojega srca,« me je zavračal. »Politika ni lepa reč: možu pridi značaj in ga zavaja v najgrše malopridnosti, ženski jemlje vso presrčnost in čisti mik ženskosti, literatu pa je politika kakor mlinski kamen na vratu.«

Take besede so mi bile čisto nove. Ves zamaknjen sem jih poslušal. In jih nisem pozabil. Vredne so se mi zdele, da si jih zapomnim.

23. »Ciza«.

Dragošev nauk, naj pišem iz živega življenja in naj ne zvončkljam z liričnimi besedami, me je pognal, da sem se lotil prav stvarne povesti. Vzel sem jo res iz življenja in ji uganil imenitni naslov ‚Vihar v pristanu‘. Razpotegnil sem jo na dolgo kakor kúrja čreva in se zamotal v čudne psihologične probleme. Seveda sem močno omagoval, anti življenja še nisem zadosti poznal. Lovil sem se in nihal gor in dol, sem in tja, kakor da bi bil nemirna tangenta na gladki krogli. Ubogi rajniki pek in njegov viharni ‚pristan‘!

Odložil sem jo in spravil, da bi se ,umedila' in se mi kdaj kasneje voljneje ponudila.

Pa tudi konec šolskega leta se je približal, marsikaj je bilo treba še postoriti.

Literarni klub je zahteval, da nas za drugo leto počaka ,tabula rasa' — pospravljena miza.

»Kritiki zamudniki naj hitro pregledajo in ocenijo literarne prispevke, ki so z njimi še zaostali,« je ukazoval predsednik Andrej Orehek. »Z odlaganjem in zavlačevanjem ne smemo žaliti pridnih avtorjev.«

»Da, sloga in red vzdržujeta svet,« mu je pritegoval tankovestni Tine Rožič; »nered in prepirsta pogube vir.«

Sošolec Janko, ki ga je matematika vila, me je po svojih starših naprosil, da bi počitnice prebil na njegovem domu nekje v vrhniški okolici; profesor Peterlin mu je namreč naprtil ponavljalno izkušnjo, da bi fant imel kaj ,zabave' med počitnicami, kakor je hudomušno dejal. In jaz naj bi fantu pomagal brusiti ,uma svetli meč' za odločilni boj v jeseni. Ali glede tega sem se moral še trdo pogajati z materjo, ki bi me rada imela med počitnicami doma in ker ji ni bilo prav, da se ji umikam ,v tako daljo'. Naposled sem jo le pregovoril, pa ne prav lahko.

Pa še nekaj je tiščalo nas vse vkup.

Naša gimnazija je imela le štiri razrede. Četrtošolcem je bilo v peti razred prestopiti na ve-

liko gimnazijo. Za slovo in razstaneč se je spodobil vesel sestaneč.

In še nekaj je bilo. Tisto pomlad so z naše gimnazije v vojake potrdili četrtušolca Jožeta Škobrneta, spretnega pevovodja in orglarja na harmoniju ob naših šolskih mašah v nunski cerkvi. Tudi njemu, ki mu je nemila usoda onemogočila nadaljnje šolanje in vsilila vojaško puško, smo namenili lep poslovilni sestaneč.

Oba razstanka, tako smo naposled uganili, pa opravimo kar obenem.

E, dosti potov sem imel s tistimi nalogami.

Vse to me je močno motilo in mudilo; pero, sicer tako pridno, se mi je skoraj kar usušilo.

Pa sem ti nekoč, po nekem pomenku domov gredé, na Poljanski cesti opazil staro ženico, kako je samotež rinila voziček, ki mu po ljubljansko pravijo ‚ciza‘. Voziček je bil zvrhoma naložen, stara reva se je vsa zasopla zamudno lomila z njim: dohajali in prehajali so jo postopači, pomagal pa ji ni nihče.

To me je pogrelo, da sem pristopil in ji pomagal.

Neki dijaki, bili so sami mestni cvetki, ki so me videli, so se spotikali, češ dijak mora paziti tudi na decorum — čast; drugi so menili, da sem ravnal prav lepo, saj je le spodobno in krščansko, če kdo bližnjemu v sili pomaga.

Njih sodbe mi kratko in malo ni bilo mar. Bolj me je zanimala beseda ‚ciza‘. Vedečnost me je pognala do zvedenega prijatelja Dragoša.

Ta mi je razodel, da je ‚ciza‘ nepotreben spaček po latinski besedi ‚cisium‘, ki pa so si jo Latinci sami najbrž izposodili iz keltščine.

»Ali nam je res taka sila, da si hodimo besede izposojat v druge, tudi že izumrle jezike?« sem se jezil na ‚cizo‘ in mislil na voziček.

»Prav meniš,« mi je pritegnil; »jezik, veš, se prav in lepo govori in razvija med kmečkim ljudstvom, mesto pa ga po nemarnem pači in pridi.«

Vse slabo da prihaja iz mesta, najgrši greh da se kotí le med meščani, mi je še dolgo umoval.

»Sicer pa je ‚ciza‘ skoraj simbol — podoba: vse, kar je majhno in počasno, je naš atribut — prilastek,« se je naposled mrzli materialist zasmeljal iz njega. »Pojdi in Ljubljancu stokrat popravi še tako grdo jezikovno spako, pa se ti bo neumno posmehnil in jo še tisočkrat puhloglavo ponovil; preneumen, preprazen je, da bi razumel, kaj je čistost in čednost jezika.«

»Ha, to je res,« me je pičilo. »Udariti je treba, sicer se ne zavedó. Še danes nabrusim ostro bodico in jo pošljem ‚Gorenjcu‘.«

Pa Dragoš je resno odkimal.

»Niķar nikoli po časnikih ne razobešaj naših slabosti,« me je učil. »S tem jih ne zmanjšaš in

ne odpraviš, samo očrnil bi nas in osmešil pred tujim svetom.«

Nauk se mi je zdel pameten, nisem si mu upal zóprvati.

24. Imenitna moža.

Teden, dva sem prebil pri materi. Dóma kar tako znemar pustiti res nisem mogel. Ali pisma, ki mi jih je pisal moj počitniški ‚učenec‘, so klicala na pomagaj, matematika mu je nagajala. Tako sem naposled le moral z doma.

»Lepo se vedi, da ostane tam lep spomin za teboj,« me je mati po svoji navadi opominjala. »In skrbi na vso moč, da boš res kaj naučil tistega, ki ti ga mislijo zaupati; ne trd in siten, dober bodi z njim, revež je, če se težko uči.«

Rad bi se bil posmehnil, češ ‚učenec‘ je samo len, ne pa zabit, pa sem se rajši pritajil, da ne bi sprožil še katerih hujših naukov.

Do Ljubljane sem se peljal z vlakom, potlej sem jo mahnil kar peš.

Prècej za Vičem se mi je razkazoval prav nov svet. Da te, vseč mi je bil: kmečke domačije čedne, polje lepo, umno obdelano, kolovozna pota ravna in gladka, da vprežna živina ne bi preveč trpela in da se vozovi ne bi kvarili. To sem spotoma opazoval po vseh vaseh. Tudi ljudje so bili prijazni in priljudni.

»Da, temu se pravi kmečka naprednost!« sem ves navdušen razumel in se grenko spomnil naših ubožnih vasi na Dolenjskem. Zakaj so naše bajte tako zanikrne in razkuzmane? In kako starinsko je polje udelano pri nas skoraj povsod! Ali ni le lenoba kriva, če so kolovozna pota med nami tako slabo oskrbovana? Kdo je kriv, da je skoraj ves litijski okraj tako nazadnjaški?

Take misli so mi vso pot blodile po mladi, neskušeni glavi, da me je srce kar bolelo.

Na Jankovem domu so me sprejeli prav lepo. Domačija je bila trdna, v hiši so imeli gostilno in pošto.

Janka sem že drugi dan začel jemati v precep. Po ves dan sem z njim v samotni vrtni senčnici pridno gonil algebro in geometrijo. Če prav pomnim, nisem bil slab učitelj, vedel sem, »kako se taki stvari streže«. In hudo sem se trudil, prebiti fant se mi je pa le nerad podajal.

»Saj razumem, kar mi dopoveduješ, znal pa le nikoli ne bom,« se mi je izmikal. »Matematika me ne veseli in ne veseli, zoprna mi je vsa, kolikor je je.«

Veselje do nje sem mu budil z dokazovanjem, kako čudovito logična je le matematika in kako človeka veseli, ko po samem logičnem sklepanju naposled razmota še tako zavozlano matematično nalogo.

»Jaz sam sem dolgo mislil, da se še poštevanka nikoli dobro ne naučim, tako mi je bilo čez glavo, kar je kolikaj dišalo po računstvu,« sem se mu spovedoval. »Profesor Peterlin, vidiš, pa mi je dal drugo vero. Zdaj verujem, da je matematika, čeprav je nikoli ne bom mogel spoznati prav do kraja, res edina logična veda, ki je trdna v vseh svojih temeljih in ki je nobeno prazno čvekanje ne more spodnesti.«

Janko me je naveličan poslušal. Kar sem ga naučil, mu je ostalo le po sto in sto nalogah, ki sem mu jih dajal in jih z njim reševal.

Oče njegov je rad videl, da sva se toliko učila, materi pa se je sinček smilil; kadar je oče kam umaknil peté, je prècej prihitela do naju in nama velela, naj nekoliko prenehava in se spočijeva.

To je dalo, da se je fant zmerom očeta le bal, mater, ki mu je dajala dosti potuhe, pa je rad imel, a jo s svojo tresoritostjo skoraj tudi strahoval.

Tako sva se včasih tudi nekoliko potepala, puhala cigarete, se kopala ali pa pohajkovala po vasi.

Vaščani so mi bili kaj všeč. V vsaki hiši sem videl dosti knjig in kak časnik. Knjige se niso valjale po vseh kotih, da bi jih otroci trgali, zložene so bile lepo na policah in zavešene, da se niso prašile.

Spet sem se spomnil naših domačih bajt in mi je bilo res hudo.

Po vasi me je zanimalo vse, vendar sem vselej kmalu ustavil pohajkovanje in najino pot spet zaredal v senčnico. Pomnil sem materine besede, naj se pošteno potrudim, da ‚učenca‘, ki ‚se težko uči‘, res kaj naučim.

Tu sta naju nekoč obiskala dva duhovna gospoda. Starejši je bil Anton Dolinar, župnik v Lučnah, zgovoren in dobrovoljen gospod; mlajši pa je bil pesnik Anton Hribar, kaplan menda na Vrhniku.

Strmolel sem vanju in nisem vedel, koga bi bolj občudoval. Ali Antona Dolinarja, ki grško neki zna, kakor vsak Grk nemara ni znal; ki pozna vsako zél in ji vé slovensko, nemško in latinsko ime in ki je homeopat — nekak domač zdravnik, da slovi kakor naš ‚Primskovski gospod‘ v Temeniški dolini? Ali pa naj mi oči s svetim spoštovanjem obstanejo na črnolasem, močnem in lepem Antonu Hribarju, ki mu Dom in svet priobčuje presrčne pesmice?

Sprva, kakor sem bil zgovoren in jezičen, res kar nisem mogel do sape in besede. Le počasi sem si opomogel.

Imenitna moža, priljudna, zgovorna oba, sta me naposled le omajala, da sem se jima začel prikladati v besede.

Antonu Dolinarju sem se tako prikupil, da me je ob slovesu povabil, naj ga drugo leto za gotovo obiščem v Lučnah.

»Nobene sile nama ne bo,« se je smehljal, ko mi je segel v roko; »samega sebe se bova veselila in se po grško menila — le dobro se oprimate grščine.«

25. Domači učitelj.

Matematika mojemu ‚učencu‘ Janku kar nič ni dišala, rajši me je, če očeta ni bilo doma, vodil na vas in na kratke potepe po soseski. Sprva mi je to bilo res všeč, saj sem rad gledal lepo udelano polje in čedne domačije.

Na vasi sem se seznanil z zanimivim domačim kovačem. Bil je kaj bister mož, po ‚prepričanju‘ čisto rdeč socialni demokrat, sicer pa ves mrtev na knjige in časnike. Oba bibliofila — knjigoljuba — kaj menite, prècej sva si bila v komolec, le glede socializma se nisva zmerom skladala. Socialistični nauki o ‚neusmiljenem‘ kapitalizmu so mi po teoriji bili nekoliko znani, kolikor in kakor sem jih še pomnil iz vročih razprav na Kapiteljskem hribu v Novem mestu in na Pasjem brodu v Ljubljani. Rdeči kovač ni o ‚sivi teoriji‘ vedel skoraj nič, veroval je le, da je treba ukrotiti, če že ne kar zatreti vse farje, pa bo mir in vse dobro na svetu. Govoril je z držo govornika gromovnika v zanosu prepričanosti in nezmotno-

sti. Jaz pa, jezični vseznalec, sem mu jih ometal skoraj kar po vrsti in se učeno skliceval na učenjake, ki sem jih poznal komaj po imenu.

Učljivi kovač me je zaverovano poslušal in se mi ni kaj prida upiral. Videti je bilo, da mu prižigam neko svetlejšo lučko in da šele po meni nekoliko spoznava, kaj socializem prav za prav je.

Janko se ni mogel zadosti načuditi.

»Tale kovač«, je pravil, »si ne dá nič dopovedati, vsakogar užene s svojim hudim jezikom in z dobrim spominom, ná, zdaj pa prideš ti in ga ukriviš, da te sprašuje in posluša kakor priden učenček modrega učitelja!«

»In vendar je čudovit, cel mož,« sem poveljeval knjigoljuba kovača. »Če bi bil primerno izobražen, se mu tudi ta ali ona ideja ne bi sprevracala v miselni spaček. O, koliko ti je šolanih ljudi, ki mu še do kolena ne sežejo po svojem umu! Če bi ga bili starši dali šolat, bi za njim že danes bila široka sled, tako globoko bi bistri mož oral po njivah in lazih sveta!«

A Janko me je komaj poslušal, občudoval je le mene, ki sem znal besedičiti z nadarjenim in nepremagljivim možem.

»Kavelj si pa res,« je gonil svojo, »takih si vedel, da jih še nikoli nisem slišal, prav nič te nisem razumel.«

»Kovač, ki nikoli ni hlač trgal po mestnih šolah, me je pa,« sem ga začel pikati. »In veš,

zakaj? Ker dosti bere in se uči! Stori tudi ti tako, sicer ostaneš praznoglavec. Tebe še nisem videl s knjigo v roki. Ali te ni res nič sram? Dijak, ki ni ves neumen na knjige, ni dijak, doma naj ostane, krave naj pase ali kamen tolče na cesti!«

Poniglavo in molče me je poslušal.

»Čemu sem tu?« sem mu še dalje kuril. »Da bi ti v glavo utrl nekaj preproste algebre. Ali ne? In ti? Izmikaš se mi kakor žabji menèk, ponavljalne skušnje ti še mar menda ni več.«

»Res je,« se me je slabično otepal, »ni mi do gimnazije, kar na učiteljišče pojdem.«

»Kaj pa starši?« sem opominjal.

»Mama me imajo radi, vsemu prikimajo, kar uganem; omečijo tudi očeta, da me ne bodo še dalje mórali v gimnazijo.«

Ob taki ohlapni učenčevi ambiciji — častiteljnosti je tudi mene morala že minevati učiteljska gorečnost.

»Janko,« sem si mislil, »me potemtakem ne potrebuje več. Kaj bi še tu? Kar culo povežem in se spodobno umaknem.«

To sem mu prècej tudi povedal.

»Ne, tu ostani,« se je ustrašil, »saj vidiš, da nisi nikomur v napotje in da te imamo vsi radi.«

»No, že še premislim,« sem godrnjavnil. Kaj menite — za malo se mi je zdelo, da mi učenec strahopetno omaga, uskoči, kakor da bi mu bil slab učitelj.

»O, tega pa res ne smete storiti,« me je mečila tudi mama, ki je po sinu zvedela, kaj sem sklenil; »vsa vas bi se zgledovala nad tem, očeta bi pa še bolj skrbelo, ali jo Janko izvozi brez inštruktorja.«

Tako sem še ostal, pa ne prav rad. Posihmal sem Janku bil bolj tovariš ob potepanju, inštruktor pa le, če sva očetu bila na obeh.

26. Govornik.

Neko soboto je naju obiskalo troje ljubljanskih višjegimnazijcev, ki so viaticirali — dijaško potovali od znanca do znanca, od župnišča do župnišča. Med šolskimi počitnicami so v tistih časih bila župnišča zmerom vsa polna potujočih dijakov, pa tudi vsaka trdnejša kmečka hiša si je štela v veliko čast, če je v goste dobila dijaka. Tako mi ni treba še posebej razobešati, da so Jankovi starši najine znance takisto prav presrčno sprejeli, lepo pogostili in prenočili.

Drugi dan smo jo že prav zavred ucvrli do Svetih Treh kraljev, kjer so tisto nedeljo imeli novo mašo.

O, lepo je bilo. Vso pot sem oči pasel po lepotah, ki so se mi razodevale v žaru poletnega sonca. Hribovje in gričevje mi je po svoji mehki valovitosti bilo skoraj domače, kar dolenjsko. Še lepše se mi je razkazoval prijazni svet, ko sem naposled,

stoječ ob cerkvi Svetih Treh kraljev, v širjavo in daljavo spuščal strmeče oči.

»Nisi lepa samo ti, ljuba Témeniška dolina, tudi drugi kraji po našem lepem svetu so te vredni,« sem domotožno vzdihoval in se presrčno spominjal matere, ki mi je včasih z Zaplaza, vsa navdušena od lepega razgleda, razkazovala mili dolenjski svet. »Oh, tele prelepe kraje bi morala videti tudi ona.«

Mojim tovarišem ni bilo dosti do razgleda. prežejni so bili; pivo, ki ga je ,pod vejo' točil podjeten mož, jih je poklicalo k sebi.

Tudi po maši smo zdrsnili tja, za nami pa vse črno žejnih ljudi, med njimi tudi neki učitelj s krdelom mladih pevcev, naposled je privpil še godec s harmoniko, češ da ima še čisto suh ,gobec' in da ne razpotegne meha, dokler ne dobi prave primake.

Pivo se je kaj prileglo tudi nam. Mama so dali ljubemu sinčku Janku dosti dvojač za popotnico, prav nič nam ni bilo treba skopariti.

Veselo je postajalo. Godca, ki ni imel več ,suhega gobca', ni bilo treba dosti prositi. Znal je takih, da je vse kar privzdigovalo, vmes pa je učitelj s pevci krožil same domače pesmi, kakršnih že dolgo nisem slišal. Šle so mi v mlado, idealno srce, da je od navdušenja vse kar gomazelo po meni.

Lepota kraja in družčina, godba, petje in nekaj piva, vse to mi je podkurilo, da sem šinil pokonci in spustil plamteč govor o plemeniti umetnosti petja in o presrčni lepoti naših domačih pesmi. Govor je bil čisto samoroden, nediscipliniran, a poln takega prepričevalnega zanosa, da je vse kar strmolelo vame in me pobožno poslušalo, kakor prej v cerkvi še slovečega pridigarja nemara ni.

Ko sem nehal, je zagrmelo tako navdušeno ploskanje, tako pritrjevanje, da sem se kar ustrašil. Ne, nečimrnost me ni bila zapeljala, govoril sem res iz čistega, idealnega srca in iz zgolj prekipelega navdušenja, ne pohvale ne slave nisem iskal, še manj pa pričakoval.

Tovariši dijaki so me prijateljsko obstopili in pohvalili, da sem 'imenitno' govoril.

»Tvoj govor si zapišem in ga porabim za šolsko nalogo,« se je veselo veril šestošolec. »Profesor mi jo bo prav gotovo ređoval z redom 'izvrstno'.«

»Imeniten fant si,« se mi je laskal njegov tovariš, »veseli me, da sva prijatelja.«

»In kako pogumen!« me je drug občudoval. »Na vsej gimnaziji ga ni, ki bi si upal nastopiti pred sto in sto ljudmi.«

Janko pa je molčal in me goreče le gledal; zdelo se je, kakor da se me nekoliko boji.

Zdaj se je do nas pririnil učitelj, se mi spoštljivo priklonil, lepo povedal, kdo je, in se mi vljudno zahvalil v svojem iñ v imenu pevcev.

Sitno, res mi je bilo sitno, še odgovoriti menda nisem znal nič pravega, le nekaj praznih rečenic sem se znebil.

»Kdo neki je?« mi je uho ujelo iz ljudi. »Študent? O, ta pa, ta! Pridigati bo znal, še kamenje ga bo poslušalo.«

27. Stari stotnik.

Moja govorniška slava z vrha Svetih Treh kraljev je Janka nekako pripognila. Pa kaj ga ne bi bila! Najprej z močjo svojega jezika ukrivim kovača, nepremagljivega vaškega jezičnika, potlej ti pa grem in pred sto in sto ljudmi goreče govorim o stvareh, ki jih do dna bolj ali manj poznajo le dobro šolani ljudje in pridni knjigobrbc. Hentaj ga, res me je občudoval in posihmal rad slušal; še matematika se mu je priljubila, da sva se je spet prav pridno učila. Naj povem že kar zdaj, da je potlej srečno prebil boj s profesorjem Peterlinom, ubral pa jo je vendarle na učiteljišče in je, kakor sem slišal, postal prav dober učitelj.

Glas o meni je zajel tudi vso vas. Sodrug kovač je tako rekoč ploskal in me zgovorno povzdigoval; anti rad me je imel.

»Dober, zgovoren jezik je velika moč,« mi je modroval; »brusite ga zmerom le za dobre in pravične reči!«

Vse to splošno občudovanje me je nekako omamilo; začutil sem v svoji nespameti, da sem že neka osebnost; greben se mi je močno spokončil; pa ne za dolgo.

V vasi je tačas živel tudi upokojeni častnik, stotnik Jakob Čuden, majhen, ves siv in že močno plesniv mož. Bil je samosvoj človek, po eni plati sitnež, po drugi pa čudak, kakršni so menda skoraj vsi stari samci. Še izza mlada mu je v daljnih deželah skrbno gospodinjala vaščanka Lenka in ga, ker ni nikjer imel nič svojih ljudi, naposled zvalila v svojo domačo vas; anti v dolgih letih se je bil navadil njene kuhalnice in postrežnosti.

Sicer je živel sam zase, nikogar mu ni bilo mar, moja slava pa je menda prišla tudi do njega. Kadar sem ga srečal, sem ga lepo pozdravil. Za odzdrav mi je vselej le pokimal; zdaj se mi je nekoč tudi nasmehnil in me povabil v svoj »brlog«, kakor je rekel.

Izbica je bila kaj preprosta. Na steno med obema skončnima okencema sta bili navzkriž pribiti dve stari pištoli, pod njima pa tudi navzkriž obešeni bridka sablja in skoraj vatel dolga stara pipa. Pištoli in sablja so mi bile, mlademu fantu, ki sem že močno zorel za vojaščino, prav všeč in zanimive.

Začel se je z menoj meniti, od kod sem, česa se najrajši učim, kako v svojem siromaštvu živim in podobne stvari.

»In vendar: kaj se vam mara!« je naposled vzdihnil. »V mestu je življenje, kultura, na vasi pa človek počasi od starosti le hira in umira — hol's der Teufel!«

Oči in misli so mi bile obstale na kupu starih časnikov, domačih in tujih, in na knjižni polici, kjer so se med debelimi knjigami belo svetile močne platnice zanimivega Valvasorja.

»Zakaj si ne preberete?« mi je ušlo. »Preselite se v mesto. Več družčine, knjig in zabave bi imeli tam.«

Kakor začuden me je pogledal in pomolčal.

»Dokler je človek mlad in zdrav, dosti in veselo vozi,« se je potlej grenko nasmehnil in nemočno odmahnil; »včasih jo seveda tudi zavozil in ne more več nazaj.«

Nisem razumel, kam meri; oči so se mi spet na Valvasorja obesile. Spomnil sem se hudiča, kako polhe pase, spomnil trde nemščine, stokrat preklete cokle, ki mi je hojo v svet zavirala in ki sem si jo že precèj odvril, in spomnil sem se, kako sem »v letih nerodnih« neumno vozil, zavozil pa jo s trdno voljo vendar še kar dobro izvozil.

»Trdna volja zmore dosti,« sem spet mislil na glas.

Mož pa se je še grenkeje nasmehnil in dejal nekoliko tiše, menda zato, da ne bi slišala Lenka, če prisluškuje:

»Babe, preklete babe in kvarte, kvarte!«

Da ženske in kvartopirske igre včasih moškim res usodno motajo življenje, sem vedel iz knjig, čutil pa vselej, kadar sem kaj takega bral, da mož, ki se pod noge daje zviti, morda tudi kar malo-pridni ženski ali strastnemu kvartopirstvu, ni več mož, marveč je le ubog slabič. Zato sem zdaj modro molčal, da ne bi s svojo prostodušno sodbo žalil starega gospoda.

Ali ta se je že ugrel in je pribil:

»O, veste, vsa ženska modrost ni vredna moške norosti! Pravijo, da je Bog ustvaril Evo iz Adamovega rebra; znano pa je, da v rebro še tako bistrega moža ni možganov.«

Kakor da ga razumem, sem se vljudno nasmehnil.

»Siromak,« sem si mislil. »Vsa notranjost mu je razglašena. Star je in sam, brez ljubezni in brez vsega tistega lepega, kar izžareva prav zakurjeno domače ognjišče, kakor pravijo lepe knjige.«

Vstal sem; zadosti dolgo sem že vasoval pri njem. Premolknil je tudi on in se ječé dvignil izza mize. Prijazno, presrčno sva se poslovila.

Medtem je že vsa vas zvedela, da se je zgodil čudež in da me je stari stotnik povabil na dolg dolg pomenek. Seveda so zdaj vsi hoteli vedeti, kaj sva se menila.

A jaz sem vedel, kaj je moška molčečnost. Vedečnim vaščanom sem nekaj naklavžal, anti moral sem; zamolčal sem pa vse, kar bi stotnika

kakorkoli zasenčilo, posebno sem zamolčal vse ti-
sto o založenem življenju, o babah in kvartah in
še kaj.

Pa kar ponosen sem bil, da se je stari mož
prvič otajal prav pred menoj in da se mi je za-
upal, kolikor se še nikomur ni v tej vasi.

Kar ti čez nekaj dni počí glas: »Stotnik je
umrl!«

Kap da ga je zadela, Lenka ga je našla že
mrtvega.

»Smrt kar pobira, nič ne izbira,« so nekateri
dejali in se prekrižali. S tem so ga zbrisali izmed
sebe.

Vsa vas pa je že vrela tja. Jaz se nisem pre-
maknil. Zanimivi mož naj mi živ ostane v spo-
minu. In nespodobno se mi je zdelo tudi že tačas,
vedečnost pasti ob mrtvem človeku, ki se takih
brezsrčnih zijal ubraniti ne more.

28. Peter Bohinjec.

Tako je mislil tudi sodrug kovač, ko je prišel
k meni.

»Dober mož je bil,« je začel. »No, ni ga več.
Pokopati ga moramo lepo. Spodobi se tako.«

In mi je povedal, da je rajnki stotnik rad in
dosti pomagal gasilskemu društvu, samo govoriti
o tem da ni dovolil; pa tudi sicer, anti kolikor je
mogel, je bil dobrih rok, posebno do siromakov.

»Veste, kaj?« ga je nenadoma pičilo. »Vsaj v grob se mu moramo zahvaliti z lepim govorom, vi ga pa govorite!«

»Jaz?« sem se res ustrašil. »Kako? Saj nisem gasilec in tudi premalo sem poznal moža.«

Ali on me je medil in mi kadil. Nečimrnost, češ prebito bi se res postavil pred vso župnijo, me je začela zmagovati; zaradi lepšega sem se vendarle še nekoliko otepal.

»Kaj nisem premlad za tak resen govor?«

»Mladi ali stari, govoriti pa le znate, kakor bi rožice sadili!« se mi je lizal.

»Veste,« sem še poskušal, »čustven človek sem, ves mehak, pogrebnega govora ne bi zmožel, prvi in na ves glas bi začel tuliti jaz.«

»Le stojte, saj vam še nisem povedal vsega,« mi je prestrigel besedo. »Za pogreb vas oblečemo v gasilsko obleko. Zdaj mi pa povejte, ali bi v moški uniformi res mogli tuliti kakor prepestovan in moker smrkavec?«

Vprašanje je bilo razločno in mi je šlo v živo, da sem z ugovori omagal in obljubil tak govor, da bo jokalo vse, samo jaz ne.

Ha, napihnil sem se. Kaj menite, govoril bom v uniformi, kakor kak velik. In vse me bo občudovalo, še bolj kakor ondan na vrhu Svetih Treh kraljev. Samo škoda, moja mati bi me morala slišati vsaj zdaj. Kako bi me bila vesela, kako bi se razkazovala z menoj!

Takih prevzetnih misli sem bil poln od vrha do tal, od domišljavosti me je kar napenjalo, kakor neumno kravo po mladi detelji.

Kar ti je treščil predme župnikov sèl, češ gospod bi radi prècej govorili z menoj.

Za župnika je bil Peter Bohinjec. Vedel sem, da je pisatelj. Zato so mi oči v velikem spoštovanju hodile za imenitnim gospodom. Presrčno rad bi se bil že seznanil z njim. Pa kar tako si nisem upal do njega. Prevelik je bil on, premajhen sem bil jaz. Ali kjer sem le mogel, sem se mu nastavljal, da bi me ogovoril. Hladno mi je odzdravljaj, menda me še opazil ni nikoli.

Tako sem zdaj od veselja kar poskočil in se brž odpravil v župnišče.

»Aha,« sem si domišljaj, »tudi župnik že čuti, da vendarle sem, kdor sem! Bog ve, ali je kaj zgovoren vsaj med knjigami?«

Med župnikom in župljani ni bilo kaj posebno shojenih stezjá. Gospod je najrajši samotaril, molčal in brbral po knjigah. Med ljudi ni hodil, ljudje pa ne k njemu. Pravili so, da še nikomur ni pokazal prav prijaznega lica.

»Drži se zmerom,« so sodili, »kakor da bi bil hud na koga.«

»Prav za prav,« so še drugi vedeli, »je dober človek, samo pokazati tega ne zna.«

»E, ni čudno, če se je posamotaril,« sem spotoma premišljal. »S kom pa naj se kaj pametnega pomeni tak učen in bister mož?«

Srečal sem kovača in mu povedal, kam in zakaj.

»O, smo že vkup!« je mož zarobantil. »Glejte, nagajal bo!«

»Zakaj?« sem se ustrašil tudi jaz. »Kako?«

»Rajniki, veste, ni hodil v cerkev, ni prejemal zakramentov, še druge je včasih glede tega zasmehoval. Zdaj mu župnik lahko vrne, še govor utegne prepovedati. Čemu bi vas sicer klical?«

»I, kaj že ve, da bo govor?«

»O, vsak far je tudi dober žandar: vse zve in vse vidi, tudi tisto, kar se godilo šele bo!«

Poparilo me je. Najrajši bi se bil obrnil, če bi se bil smel. Ali k župniku moram, grdo bi bilo, če bi zavrgel njegovo vabilo.

Sodrug kovač je najbrž opazil mojo stisko.

»Le pojdite in rogove mu nastavite, če se bo kaj zaletaval v vas!«

Res sem šel, pa ne več s tako ponosnimi mislimi. Sitno mi je postajalo, skrbeti me je začelo.

»Rinem v neko stvar, ki mi prav za prav ni nič mar,« sem pretikal plahe misli. »Z njo se zamerim župniku, ta pa me lahko očrni v šoli. In potlej bo spet joj in Bog pomagaj!«

Rogovi so se mi polegli, k župniku sem prišel že čisto hilast.

»Poklical sem vas, ker sami še niste prišli do mene,« me je resno ogovoril, v očeh in na obrazu pa mu ni bilo nejevolje, prej morda neka hudomušnost.

»Saj sem že davnaj želel, pa si nisem upal nadlegovati vas, gospod župnik. Pisatelje hudo spoštujem...«

»Le pustite, o literaturi zdaj ne bova govorila,« se je nekoliko nasmehnil. »Zvedel sem, da hočete govoriti ob grobu rajnkega stotnika. Župnik sem, pravico imam vedeti za tako namero. Zato bi bili morali priti do mene.«

»Nisem vedel, da bi vam to moral povedati jaz,« sem se nerodno branil.

»Verjamem,« je pokimal. »A kdo vas je premotil, da ste se obljubili za to?«

Zdrah med njim in župljani nisem hotel delati, zato sem se hrabro zlagal, da je to bila moja misel.

»No, in kaj imenitnega mislite povedati o njem?« me je začel jemati v precep. »Ali je bil slaven učenjak, umetnik, ali nemara velik narodni dobrotnik?«

Zapiralo mi je sapo, prav sitno mi je postajalo.

Počasi in mirno mi je povedal tudi, kar mi je bil omenil že kovač.

»Rajnki,« je dejal, »po srcu najbrž ni bil slab človek. Grdi svet ga je pa le preslepil in mu skalil razmerje do Cerkve. A Bog je dober, pravično ga je že sodil, mi le molimo zanj.«

Premolknil je, kakor da bi mi bil povedal že preveč.

»Če pa mislite, da je vse to bilo zgledno, ga v govoru le pohvalite. Govor napišite in mi ga do jutri še pred mašo izročite v cenzuro — presojo, pregled. — Zdaj veste, zakaj sem vas poklical.«

»Gospod župnik,« sem se prav lahko odločil, »govora ne bom ne pisal ne govoril; premislil sem si.«

»Nisem ga vam prepovedal, pomnite to, le poznati ga moram v konceptu — na papirju.«

»Res sem si premislil, gospod župnik, ne bom ga govoril.«

Spet je premolknil, trenil po meni in zakoračil po sobi.

»No, prav, že prav,« je potlej pokimal, postal in se mi nekoliko nasmehnil.

Tako sem šel in sem vedel, da sem možko govoril s prav moškim, s prav pametnim možem. Tudi to sem zdaj razločno čutil, da je pri Svetih Treh kraljih govorilo čisto, navdušeno srce iz mene samega, tu pa da bi po tujem naročilu morda prav neumno kvasila le častiželjna nečimrnost.

29. Ob greben.

Obisk pri Petru Bohinjcu mi je dal drugo srce; greben, ki mi ga je privzdignila govorniška slava, se je ponižno pobesil; drugam so se zaredale misli.

S seboj sem imel svojo povest ‚Vihar v pristanu‘, tisto, ki sem jo bil spisal, kakor mi je svetoval Dragoš, in ki sem jo bil spraval, da bi se umedila.

Zdaj sem jo »izkopal« in prebral in je nisem zavrgel, kar »Slovenki«, ženskemu mesečniku v Trstu, sem jo poslal.

»He, povest ni kar tako brez nič,« sem se spet napihoval. »In pisana je, kakor se tako lepo reče: iz življenja za življenje. Stavim, zatórej je že, ženske bodo milo zdihovale, ko jo bodo kar v eni sapi brale.«

Za trdno sem verjel, da se vsa srečna urednica z mojim rokopisom na ves splav zadrevi v tiskarno in ji naroči, naj brž ko brž postavijo in natisnejo tako imenitno povest.

»In ko tiskano povest dobom v roke, stopim sponte mea — po svoji volji do pisatelja Petra Bohinjca,« sem debelo mislil. »Morda se mu bo tačas zdelo vendarle vredno govoriti tudi o literaturi?«

Umišljaj in tkaj pa sem že drugo povest, za prvega junaka ji je bil rajnki stotnik. O, prtila mi je hudih težav. Vojaško življenje mi je bilo še čisto tuje, stotnika samega sem prebito malo poznal, a kar sem o njem vedel, si nisem upal zapisati.

Tako sem obupal, pustil povest in se, anti kolikor sem utegnil, spet obrnil v knjige. Izbire tu na vasi nisem imel velike. Mikali pa so me stari pisci. Našel sem jih v molitvenikih in Mohorjevih knjigah. Tipal sem jim jezik in slog. Tu, tam sem občudoval oba, tako sta se mi zdela domača in lepá. Našel sem tudi molitvenik, ki je bil tiskan s starimi črkami častitljive bohoričice; če pomnim prav, je bila to ‚Dušna paša‘, pisatelj pa ji je bil Friderik Baraga.

»Le kako, da te tako mikajo plesnive knjige tudi s starim in neumljivim tiskom?« se mi je Janko posmehnil.

Da po starih knjigah rad voham za jezikom in slogom, mu nisem mogel dopovedati, zmožel pa sem ga, ko je videl, da gladko berem bohoričico.

»Kdo te je naučil?« je začuden hlastnil in me debelo pogledal.

»Mati; moja mati po nekem svojem starem molitveniku.«

»Bistro mater imaš, glej ga,« je toplo rekel.

Nasmehnil sem se mu; močno se mi je prikupil s pohvalo moje matere.

Starih knjig sem postajal lačen bolj in bolj. Pretaknil in prevohal sem že vso vas, zdaj bi se bil za njimi spustil še po soseski, pa me je ohromilo prav debelo pismo iz Trsta. Urednica mi je vrnila ‚Vihar v pristanu‘ in navrgla listič, ki ga je

vsega bilo en sam krotovičast bič, da me je kar peklo, ko sem ga bral ves žalosten, ves obupan, ves ponižan.

Da sem še prav mlad, nespreten in čisto neskušen pisatelj; iz vseh globin, širin in daljin življenja da jecljam zamotano psihologično — dušeslovno povest, ki bi jo v takem zasnutku komaj zmagal prav trden mojster pisatelj; naj se rajši še dolgo dolgo zgledujem po dobrih pisateljih in naj se ob njih pridno učim, pišem pa, če že mislim, da res moram, naj le zgolj krajše in svoji mladosti primerne stvari.

Takih in še hujših mi je načvrčala s pravo žensko zgovornostjo, da sem kar omagoval.

Oh, hudo mi je bilo, kakor bi mi umrl kdo domačih; najrajši bi se bil razjokal, tako me je dušila neka velika, dotehmal neznana bolečina.

Kolikor mi je grebena še pustil Peter Bohinjec, ga je zdaj vsega odbilo hudo pismo pametne urednice. Ujedalo me je tudi to, da sem po lastnem presodku naposled moral urednici pritegniti od kraja do konca vse.

»E, dosti dosti mi še manjka do pisatelja,« sem se spoznaval. »Dober pisatelj, tako sem že bral ali slišal, je ne samo duhoven plemič z velikimi umskimi darovi, marveč je tudi šolsko, knjižno in življenjsko izobražen mož. A kdo sem jaz, koliko me je?«

30. Molčečnost.

V to bridko poniglavost mi je prifrlelo prijateljsko pismo. Poslala sta mi ga Andrej Orehek in Tine Rožič. Pesniku Jovanu Veselu Koseskemu da to in to nedeljo odgrnejo spominsko ploščo na njegovi rojstni hiši v Kosezah pri Moravčah. To da bo velika narodnostna slovesnost. Kdor le more in utegne, ne sme manjkati, posebno dijakov naj bi prišlo prav dosti.

O, to me je spet privzdignilo! Minila me je vsa poniglavost, vrnil sem se sam sebi.

Pismo sem seveda brž pokazal Janku. Tudi on je ves navdušen prècej zagrabil in obljudil, da pojde z menoj v Koseze. Čez dan, dva pa je po dolgem sem tja mencaje umaknil besedo, češ mati ga ne pusti z doma.

Nisem mu še pozabil, kako se mi je prikupil, ko mi je bil pohvalil mater.

»Zdaj mu vrnem,« sem si mislil in se lotil njegove matere, naj odneha.

»Saj mi ni še nič rekel,« se je začudila in že premolknila, kakor bi ji postalo žal, da ga je postavila na laž.

Začudilo je tudi mene, da nisem vedel, kaj bi rekel.

Vedela pa je že ona, prècej me je popála.

»Nekaj bi vas rada vprašala,« je sramežljivo dejala in trenila vame. »Ali mi obljudite, da mi boste po pravici odgovorili?«

»Ne vem, kaj bi vam moral tajiti,« sem vrnil in jo naravnost pogledal.

»Kaj, kaj ima Janko s poštarico?« je težko izrekla, skrila v roke obraz in bridko zaihtela.

Joj, takole sramežljivo vprašanje matere, ki se joka od hudih skrbi v presveti materinski ljubezni, me je skoraj podrlo, tako me je udarilo.

Kaj naj odgovorim? Ali vem kaj? In če vem, mar naj nemoško izblebečem?

Take misli so mi kakor blisk trenile po možganih in me nekako razsvetlile.

Anti da. Tisto je že res, da sem zdaj pa zdaj opazil, kako poštarica oči meče za Jankom in kako ta vselej spretno prestreže vabeči migljaj; res tudi, da se mi je ponoreli fant že neki čas nekamo zamikal, ko sem se z njim vical in mu vtepal matematiko; še bolj res pa je bilo, da se mi je norost, ki se po nemarnem menda imenuje tudi ljubezen, zdela strašno neumna.

In o vsem tem naj kaj izčesnam tejle ubogi materi, ki se joka pred menoj? O, si pa že rajši jezik odgriznem! Kaj sem ogleduh in ovaduh?

Da te, prav mislijo zvedeni možaki, ko trdijo, da je vsake ženske zmerom sama vedečnost. Včasih, glej jo, te vpraša več, kakor ji smeš odgovoriti. Ti, nikar ne omahni tačas, rajši se moško pošali ali jo kako drugače zamoti, samo resnice ji nikar ne razodeni. Veš, bolela bi jo, tudi mara je

prav za prav ne, več ji je do lepe besede, čeprav ni čisto resnična.

Vse to me je res kakor blisk obsijalo, da sem se poredno nasmehnil in ji odgovoril:

»I, mama, kdo pa je tako grd, da ju dolži kaj jaz vem kakšnih prismodarij?«

Ubogi materi je precej odleglo, kar mirno me je pogledala in vzdihnila, kakor da je kaj prav težkega palo z nje.

»Veste,« sem poprijemal, »če bi res kaj bilo, bi mi bil Janko že povedal, saj mi vse zaupa. Kar mirni bodite in nobene ne recite ne njemu ne njej.«

»Že dobro, že dobro,« se je nasmehnila. »Molčite tudi vi; sram me je.«

Res je molčala; jaz sam takisto nisem Janku žugnil nobene, čeprav se mi je zdaj razločno posvetilo, zakaj je umaknil besedo.

»O, poštarica ga je dobila pódse,« sem že za trdno vedel, »ubranila mu je, noče, da bi ga pogrešala tista dva, tri dni.«

Delal sem se, kakor da nič ne vem, nič ne vidim; tudi s Kosezami ga nisem več motil. Vese lilo pa me je, ko sem opazil, da se tista „ljubezen“ nekako sama použiva kakor lučka, ki ji zmanjkuje olja, še bolj pa sem bil vesel, ker se je izkazalo, kako je molčečnost včasih pametna in potrebna.

31. Videl Pavlino Pajkovo.

Tako sem se kmalu po tistem sam odpravil na pot v Koseze.

Travnikov se je še tiščala megla, kakor velike krtine so iz nje gledale kopice otave. Pogled nanje je bil otožen kakor pogled na ciprese.

Meni je srce bilo veselo. Mlad sem bil in zdrav, ves živ in goreč sem jo ubiral na spomeniško slavje, saj nisem videl in slišal še nikoli nobenega.

»Ha, morda bom tamkaj spustil kak govor tudi jaz,« mi je greben spet rastel. »Škoda, Janko bi moral biti z menoj, da bi doma razpovedal, kako sem se spet postavil.«

Skoraj vznejevoljil bi se bil nanj in na tisto spogledljivo poštarico, pa sem zaslišal divjega goloba, ki je v bližnji hosti z zamolklim glasom moško obetal neumni golobici: ‚Bom kupil prosa en mernik ali dva; bom kupil...;‘ nasmehnil sem se vsem štirim in jo spešno dalje pobiral.

In ni bilo še prav osem, ko sem jo primahal do Ljubljane.

»Preden jo ustrižem naprej, se moram zglasiti pri Dragošu,« sem se domislil; »morda pojde z menoj.«

Pred stolnico sem srečal Andreja Kalana in sem se mu globoko odkril.

»O, kaj pa vi,« se je nasmehnil in postal. »Kako, da se nič več ne oglasite?«

Izmikal sem se in izgovarjal, češ da sem tam in tam za priganjača upehanemu matematiku sošolcu in da sem zdaj na potu v Koseze.

Spet se je nasmehnil, pokimal in šel svojo pot.

»Glejte,« sem se čudil, »po več mesecih me je zdaj pa le spoznal, ko me je tačas zgrešil že čez nekaj dni.«

Ker pa je bil z menoj prijazen, sem precej sklenil, da bom še pisal tudi zanj.

»No, Dragošu pa tega še ne povem, jezika je prehudega, pikal bi me.«

Dragoš je bil doma. Veselo sva se pozdravila. Misli, da bi z menoj šel v Koseze, pa se je precej otresel. Do Koseskega da mu nikoli ni bilo dosti, čeprav je res, da je z gorečimi budnicami dramil narodnostno zavednost in močno podžigal sodobne pesnike rodoljube.

»Koseski,« me je učeni prijatelj učil, »je po šolah svoj domači jezik zanemaril in pozabil; v pesmih je slovenščini samo škodil s tistimi prisiljenimi jezikovnimi posebnostmi. Zato sta ga že Levstik in Stritar odklanjala.«

»Kaj ni prav on zapisal: ‚Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo‘?«

»Je, je, pa že s tem se je pačil; mislil je ‚rjo‘, zaradi stope v verzju pa je zapisal ‚rujo‘, torej neumnost, ker ruja pomeni rman.«

Hm, pesnikov značaj je začel bledeti, Zresnil sem se in premolknil.

Dragoš je opazil, da me je potrlo, pa je rekel:

»Pojdiva kam na predjužnik. Po lepi ali ne-lepi slovenski navadi z zdravico vendarle počastíva pesnika in s pijačo ukrotíva mačka, ki ga je vame spustil snočnji krok.«

Zanimala me je beseda ‚krokati‘. In mi je povedal, da so jo uganili neki slovenski dijaki na Dunaju. Hodili so v gostilnico ‚Zum Raben‘ — Pri krokarju. Kdor se je zvečer predolgo mudil ondi, je potlej pravil, da je bil ‚Pri krokarju‘ in da je torej krockal. Beseda se je kar udomačila za vse ponočne pivce, ki ne vedo, kdaj je treba iti domov.

»Fant, krokanja se nikar nikoli ne navadi,« me je svaril. »Čas, zdravje in denar, ki jih ponoči, že ne več trezen, zapravljaš v pametni ali nespa-metni družčini, so predragocene vrednote.«

»Zakaj jih s krokanjem tratiš ti sam?«

»Zakaj, zakaj? Ker me je spridila in tega navadila slaba družčina.«

V gostilnici je naročil guljaža in piva.

»Sam rogati vrag vedi, s kakšno pátko sem se snoči nacejal: usta so mi, kakor da bi to noč v njih mačka imela mlade!« je pljunil in brž vase bušil pol vrčka piva.

Primerica je bila grda, z guljažem sem se kar davil, čeprav sem bil lačen, kakor bi prišel s tlake.

Ko sva si naposled s pivom izprala usta, sva začela pametno govoriti.

Povedal mi je, da se pridno pripravlja za drugo ali katero skušnjo in da že komaj čaka, ko si iz pravnih začne kovati srebrnjake.

Grdo primeri o taki in taki mački v ustih sem mu vrnil z odvetniško zafrkljivko.

Trden kmet, znan šaljivec, za smrt zboli, porednost pa ga še zmerom tišči. Pokliče odvetnika liberalca in obenem z njim še odvetnika klerikalca. Oba je dobro poznal. Doktorja pravic in krivic se spogledata ob njegovi smrtni postelji in si mislita, očanec je poklical oba obenem, da bi drug drugemu gledala na prste in na usta; začudita se pa vendarle in vprašata: ‚Kako je, oče?‘ ‚Kakor Bog hoče.‘ ‚Ali bomo delali oporoko?‘ ‚E, napravil sem jo že sam, sodnija jo ima.‘ ‚Čemu pa ste klicali naju?‘ ‚I, umrl bi rad, kakor je umrl naš ljubi Jezus.‘ ‚Kako vendar?‘ ‚E, med dvema razbojnikoma.‘

Bodica mu ni bila prav všeč, vendar se je nasmehnil in presrčno vprašal:

»Ali kaj pišeš, ali samo lasaš svojega učenca?«

In sem mu povedal vse o svojem imenitnem govoru, o bistrem kovaču in o Petru Bohinjcu, le o stotniku in Jankovi norosti sem mu zamolčal.

»Kaj pišeš, pa nič ne poveš,« je poprijel.

Segel sem v žep in položil predenj pismo, ki mi ga je poslala ‚Slovenkina‘ urednica.

Ko ga je prebral, je pokimal.

»Kajne,« me je pičil, »tisto reč si poslal v Trst, ker si mislil, da je za ženski list vse dobro?«

Priznal nisem, tajil nisem, osramočen sem molčal.

Pa Dragoš me je že začel krotovičiti s slavnimi domačimi in tujimi pisateljicami. O njih mi je pravil prelepih stvari, da sem kar strmel.

Ko sva se po predjužniku vračala domov, je na šempetrski cesti proti nama drobila srednje stara vitka gospa v črni obleki.

»Tistole gospo si dobro poglej,« me je tiho opozoril.

Ko je odšla mimo, mi je povedal, da sva srečala — Pavlino Pajkovo.

Kakor ponorel sem se brž obrnil, jo prehitel, postal in se zagledal v gosposki obraz slavne pisateljice.

»Mislil sem, da jo, zaletel, kakršen si, predrzno ogovoriš,« se mi je Dragoš potlej smejal. »Sicer pa mislim, da ti ne bi zamerila.«

»Kako bi si upal?« sem vzdihnil. »Samo videti sem jo hotel še enkrat.«

32. Koseski.

Tisto jutro je bila cesta proti Kosezam vsa polna ljudi, čeprav je nizka soparica žugala z dežjem.

V Kosezah sem precej zagledal Andreja Orehka, od gorečnosti kar drhtečega, in fantovsko ukajočega Tineta Rožiča, pravega gorenjskega korenjaka v narodni noši z velikim rdečim dežnikom.

Obeh sem bil presrčno vesel. Ne vem, katerega sem imel rajši. Andrej je bil resen, pobožen fant s tankim poslušom za jezik in z ostrim okusom za notranjo in zunanjo vrednost literarne umetnine. Tine je bil vesel, zdrav hrust z mehkim srcem; v tistih irhastih hlačah in s starinskim žametastim telovnikom, s širokim okroglim klobukom in z velikim rdečim dežnikom je bil zame pravi Blaž Mozol iz Jurčičevih Rokovnjačev, ki so se prav po teh krajih klatili najbolj.

Oba sta me prav bratovsko oskrbela z vsem in me potlej zrinila v bližino govorniškega odra, da bi res vse dobro videl in slišal.

Ljudi, domačih in vnanjih, se je vse kar trlo. Skoraj vsak je kaj vedel o pesniku; nekateri prav stari domačini so se ga še nekoliko spominjali. Kaj posebnega pa niso o njem nič vedeli, ker mu domačih krajev ni bilo več dosti mar in je menda rajši ostajal v tujini.

Kar ti je završalo. Na oder je stopil slok gospod s črno polno brado, v črni gosposki suknji, z belo ovratnico in belimi rokavicami.

Zaprlo mi je sapo: bil je dr. Fran Detela, moj novomeški ravnatelj, ki me je bil pognal z gimna-

zije. V meni ni bilo nobene mržnje več do njega, saj sem že dolgo vedel, da je storil prav; v Novem mestu bi se bil nemara res čisto pogubil.

»O, ko bi mu mogel povedati, kako sem se ves spremenil od vrha do tal!« mi je trenilo skozi misli, preden je učeni gospod začel govoriti.

Govoril je; njegov govor je bil res govor po dobro urejeni vsebini in po živi in govorniško lepo disciplinirani besedi.

Požiral sem vsega in se potrj spominjal svojega „govora“: sram me je postajalo tiste zaletelosti pri Svetih Treh kraljih. Zdaj sem se spomnil tudi Petra Bohinjca in se mu v srcu toplo zahvalil, da me je s pametno besedo obvaroval še večje zaletelosti.

Pomneč Dragoša in njegovih misli o Koseskem, sem zdaj razločno zvedel, kdo je Koseski vendarle bil.

Ko je govornik naposled odgrnil marmorno ploščo, zazidano v hišno steno, je iz nas vseh navdušeno srce glasno kriknilo v spoštljivo opombo pesnika, ki ga je dala tale preprosta slovenska domačija.

33. Jakob Alešovec.

Spominska slovesnost, posebno pa govorniška umetnost, me je v živo prijela. Iz zamišljenosti sta me zdramila Andrej Orehek in Tine Rožič.

»Zdaj pojdemo,« je rekel Andrej Orehek, »pesnika počastimo tudi mi dijaki sami!«

»Fantje, vsi za menoj!« je hrust Tine Rožič zavpil in razpel veliki rdeči dežnik.

In smo res šli za rdečim dežnikom vsi in prišli v neko večjo gostilnico v daljni okolici.

Bilo nas je približno sedemdeset srednješolcev, z nami je bil tudi koseški rojak Dragotin Lončar, dijak modroslovec s češkega vseučilišča v Pragi.

Dragotina Lončarja sem po videzu že poznal. Vedel sem, da veliko ve in zna in da z umnim peresom spretno sega v politiko narodnostnih bojov. Doma sem imel njegovo brošuro ‚Šol nam dajte!‘ Spisal jo je že pred leti, menda je bil še srednješolec, in jo najprej skrivši priobčil v nekem ljubljanskem listu.

Vodil je ‚shod‘ Andrej Orehek, navdušeno govoril pa nam je Dragotin Lončar. O slovanstvu in o slovenstvu še nikoli nisem slišal tako živih in odločnih besedi. Vsebina vsega Lončarjevega govora je bila: »V boj zoper Dunaj, v boj za našo svobodo in za našo pravico! A za boj se moramo oborožiti z ‚uma svetlim mečem‘! Ta meč je kultura. Fantje, učimo se pridno, da bomo umsko trdni, ko nam bo stopiti v prve bojne vrste!«

Za njim je govoril tudi Tine Rožič tako navdušeno, da je shodič kar besnel od same bojevitosti.

Oglašali so se še drugi, vsak je tiščal veliko misel, ki jo je moral seveda razodeti z dolgim ‚govorom‘.

Tudi mene je tiščalo to in ono, ali za govor se nisem oglasil; unesel sem se, odkar sem slišal Detelov in Lončarjev govor.

Pili pa nismo dosti, Lončar in Orehek tega nista pripustila.

Naposled je med nas prišel star, v dve gubé sključen mož z dolgo sivkljato in razkuzmano brado, z maščobnim trdim klobukom in z dolgo, zanemarjeno, vso posvaljkano in umazano gosposko suknjo.

»Živel — Jakob Alešovec!« smo ga vsi glasno pozdravili; nihče se ni odmikal zanemarnjenemu možu, vsak je v njem videl le pisatelja.

Posadili so ga za mizo in mu naročili vina.

Blizu mene so se dijaki tiho menili:

»Zdaj je res berač, morda tudi močno ušiv, za svoj čas pa je bil prav značilen literat in literaren humorist.«

»Krivično je, da ga je slovenski svet tako hitro pozabil.«

»Zakaj smo ga pozabili?« sem vprašal.

»Ker je postal raztrgan ušivec in ker urejenega življenja ne mara,« je nekdo vedel. »Sam je kriv vsega, nihče drug ne!«

»Pač, vino ga ima na vesti najbolj.«

Spomnil sem se Dragoševega nauka o krokanju. Spomnil sem se tudi, kako rad sem prebiral Alešovčev šaljivi list »Brencelj« in kako sem poziral njegovo veselo knjigo: »Kako sem se likal«. Mož se mi je zasmilil, prècej bi mu pomagal, če bi le mogel.

Poslušal sem ga, pa me je razočaral. Govorjenje mu je bilo plitvo in neizobraženo. Videti mu je bilo, da je zapil že tudi notranje življenje, zato ga najbrž bedno zunanje življenje ni prav nič več tiščalo.

Pomnim iz njegovega klavžanja samo dve, kolikor toliko pametni misli.

»Moj ‚Brencelj‘ je bil najboljši slovenski humoristični list,« se je hvalil, ko se je nacedil vina. »Odvetnik dr. Ivan Tavčar pravi, da ga med nami nikoli več ne bo humorističnega lista, ki bi bil otórej.«

Nemškutarjem je bil Alešovec hudo gorak.

»Ali veste, zakaj imajo Domžale tako ime?« je vprašal, ko smo mu glede ‚Brenclja‘ vse pri-tegnili. »Zato,« je sam odgovoril, »ker v Domžalah dosti nemškutarijo in s tem dom žalijo.«

34. Potovanje.

Tako je: že moram preskočiti sekundo večnosti in na brž še povedati, da sem se naposled po dveh, treh letih med velikimi šolskimi počitnicami spustil tudi na dijaško potovanje. Pot me

je vodila skozi Litijo, Vače in Moravče mimo Kamnika, Kranja in Škofje Loke v Lučno; od ondod v Idrijo in čez Črni vrh v Vipavo in Gorico; potlej pa po Krasu še v Trst, Postojno in čez Velike Lašče, Krko in Muljavo v Stično.

Z menoj je hodil rojak Avgust, ki se je šolal na ljubljanski obrtni šoli.

Spotoma sva se oglašala pri sošolcih ali šolskih znancih, najbolj pa v župniščih; sprejemali so naju povsod presrčno.

Rad se spominjam Moravč. Za kaplana je bil tam prav tačas dr. Mihael Opeka.

»Pauper studiosus sum, peto viaticum — ubog dijak sem, popotnice prosim,« sem se v hitrici po latinsko spačil, ko sva stopila predenj.

»Ave, ave!« se je veliki, močni in zdravi hrust široko zasmel in poklical brata šestošolca, ki ga je imel pri sebi na počitnicah in ki sem ga jaz površno že poznal. »Ecce, tres faciunt collegium — ná, trije si že kako napravite družčino,« se je kaplan nekoliko zresnil. »Kmalu pridem tudi jaz med vas.«

Brat nama je postregel in povedal, da onega še brevir kliče za tisti dan.

Čez kako uro je kaplan velikan res spet prišel med nas in se prècej ves ogrel, kakor da bi bil tudi on še mlad in vesel dijak.

Postrežba njegovega brata malo prej ni bila skopa, jezik se mi je bil že ves razvezal in zdaj

tudi odvezal; začel sem jih robiti, same dolenske, kaplan se jim je na ves glas smejal.

»O,« se je brat spomnil, »daj no, svoj ‚Werdegang‘ — kako si se likal, nam povej, pa nikaar nič ne zamolči.«

Rebril sem se, češ saj ni, da bi pravil.

»Dajte, dajte,« je pritisnil tudi dr. Opeka.

Tako se nisem mogel več upirati, kar po vrsti sem jih začel pobirati in razdirati.

»Per angusta ad augusta — skozi tesnine na višine,« sem jih sklenil in povedal, kako ljubim knjige in kam me še mikajo misli.

Kaplan dr. Opeka, ki je ves čas strmel vame, kimal, se smejal ali zmajeval ob mojih novomeških zgodbah, me je zdaj stresnil za ramo:

»Kako si upate hoditi po svetu in s seboj nositi toliko knjižnih snovi?« se je skoraj ujezil. »Kakor ste jih povedali, jih napišite za Dom in svet, dr. Lampè jih bo presrčno vesel.«

O, to so bile besede! Kar pogrele so me. Kaj me ne bi bile? Dr. Opeka je pesnik, učen človek, prav gotovo ve, kaj je vredno tiskane besede.

»Saj bi jih, ko bi jih znal tudi zapisati, kakor jih morda pripovedovati znam takole za mizo,« sem se sodil na glas.

Dr. Opeka je pokimal in premolknil.

»I, saj znaš,« je zinil tovariš Avgust; »če pišeš za Vrtec, za Domoljuba in Gorenjca in ne vem, za koga še, anti znaš.«

»O, tako je?« se je dr. Opeka zasmeljal in mi segel v roko. »Zdaj že vem, da jih boste napisali.«

»No,« sem naposled obljubil, »kasneje kdaj se jih pa morda res lotim.« Vedel sem že tačas, kako težko je samega sebe pravično razobešati.

Od tod sva rinila dalje in po dobrem tednu prištorkljala do Lučen, kjer je bil za župnika homeopat Anton Dolinar, kateremu sem pred leti v roko obljubil, da ga obiščem.

Težko je povedati, kako presrčno se naju je razveselil.

»Zdaj mi pa pokažita čevlje!« je velel, ko naju je napasel in napojil. Podplatov skoraj ni bilo več. »Sezujta se, zbosila sta se, táka ne moreta po svetu, moj čevljar vaju spet podkuje; za ta čas pa si nataknita moje čevlje.«

Potlej sva se zahvalila, da bi se dalje zakačila, pa župnik naju ni spustil, češ spočijta se, pot pred vama je dolga.

Tri dni sva morala ostati pri njem. Vse tri dni naju je ljubeznivo gostil.

Tačas sem prvič videl, kaj šolan človek ljudem lahko je.

Po ves dan so župljani prihajali v župnišče: ta po dober svet, oni po zdravilo za bolno živinče, še drugi po kaj drugega.

»Kakor naš primskovski gospod,« sem se spomnil na glas.

»Župnik mora znati vse,« se je nasmehnil in obrnil pogovor. »Zdaj pa lepo pijmo in veseli bodimo!«

Občudoval sem ga; še bolj pa sem ostrmel, ko sem v njegovi sobi opazil, da se ukvarja tudi z grškimi in latinskimi klasiki in da botaniko — rastlinoslovje zna kakor kak profesor.

»V šoli sva se z Jegličem, s temle našim pobožnim škofom, kosala, kdo bolje zna grško; če pomnim prav, me je včasih posekal, sicer pa nihče nikoli ne,« se je pohvalil, pa menda bolj zato, da bi povzdignil škofa. »O, Jeglič je bil vsa leta izvrsten dijak, zmerom prvi med prvimi.«

»Tàk, sošolec ste mu bili?«

»Bil. Ob neki birmi me je pa le nekoliko ugriznil, češ da se vina nič ne bojim. Res je, prevzvišeni, prijatelja sva; vselej se le nerada ločiva. če je zadosti dobro, poceni ali pa kar takó, kakor je zdajle! Vsa družčina gospodov se je glasno zasmejala, najbolj pa škof Jeglič sam.«

Takih in podobnih je umni in veseli gospod vedel še dosti dosti, da je čas tekel kar v dir.

Ob slovesu je vsakemu stisnil srebrn goldinar, meni pa še izročil pest posetnic s priporočilom do znanih mu župnikov ob najini poti.

Tako sva prav prijetno potovala: ko je zvonilo poldne, sva naskočila bližnje župnišče, ko se je mračilo, pa katero drugo, da sva dobila večerjo in posteljo.

Ob najlepšem vremenu sva jo mahala po Vipavski dolini proti Gorici.

Spomnil sem se Simona Gregorčiča, svojega ljubljenca, o katerem sem v četrti šoli po naročilu našega izvrstnega profesorja dr. Lovra Požarja napisal predavanje in ga potlej izza šolskega katedra po svoje ves navdušen govoril.

»Ha, prilika je, moram ga videti,« sem sklenil in se s tovarišem pogumno zadrevil pod grič Gradišče, kjer je pesnik tačas živel. A ko je naju pot obrnila navkreber, sem plaho postal.

»Ne upam si,« sem se tovarišu razodel, »preveliko ničè sem jaz, prevelik pesnik, človek je on.«
Videl sem ga šele na mrtvaškem odru.

Pred duhom vidim nizko sobo,
a v sobi blede sveč svetlobo;
med svečami pa spava mož,
bled mož, ogrnjen s plaščem črnim,
ki s trakom je obšit srebrnim ...

V Gorici sva poiskala nadškofijsko palačo, da bi kardinala Jakoba Missio navrtala za viaticum, pa je v naju bevsknil vratar, češ eminenca ne sprejema takih potepinov.

Užaljena sva kmalu hrbet obrnila Gorici in se napotila v Trst.

»Do kaplana, glej, si nisi upal, pred kardinala si pa kar lahko tiščal,« mi je tovariš oponesel in me ošinil z nizkim pogledom.

»Kaplan Simon Gregorčič je pesnik in velja v mojih očeh več kakor ves kardinalski kolegij vkup!« sem ga prav resno zavrnil. »S pesnikom bi bil le jecljal, s kardinalom ali pa tudi s cesarjem bi se gladko menil.«

Po Trstu se nama je pot že obračala proti domu. Z mislimi sem bil tako zmerom doma. Ko se je utrnil tretji teden najinega potovanja, sva srečno stala pred rojstno hišo Josipa Jurčiča na Muljavi.

Tu me je zmogla neka otožnost, kar domov sem jo ubral.

35. Konec.

Pa ta pesem je preč,
naprej ne morem z njo več...

Kmalu, prekmalu me je potlej ujela vojaška služba. Podrla mi je vse gradove in zamešala vsa pota, ki sem si jih v mislih že gladil v višji duhovni svet.

To me je skoraj podrlo, nikoli več si nisem mogel prav opomoči. Os voza se mi je vnela, življenje me je porinilo na stranski tir.

Hvala Bogu, da je vsaj tako; še slabše bi lahko biló.

KAZALO

Prvi del: SOMRAK

Uvod	7
1. Gnezdo	7
2. Tlaka	9
3. Šola na peči	10
4. Šola v šoli	15
5. Prehud ogenj	18
6. Sprava	25
7. Amerika	24
8. Jaro seme	28
9. Učiteljica	32
10. Prirodoslovec	34
11. Popotna	36
12. Prvič z doma	39
13. Pot v temo	41
14. Pod tujo streho	44
15. Gospod Fric	47
16. Delež siromaka	48
17. Nazaj v nižave	49
18. Socialist	52
19. Doma	54
20. Baraba	56
21. Nesreča	60
22. Učenec	65
23. Martin Krpan	64
24. Med študenti	66
25. Dobrotniki	68
26. Domače naloge	72

27. Valvasor	78
28. Dijaki	82
29. Srečanje	85

Drugi del: SVITANJE

1. Počitnice brez počitnic	91
2. V Novo mesto	97
3. Od hiše do hiše	99
4. Noč ima svojo moč	105
5. Sprejemna izkušnja	112
6. Gimnazija	116
7. Stradež	118
8. Profesorji	122
9. Grče in skorja	127
10. Družina	129
11. Literat	132
12. Duhovna rašč	134
13. Ateist — brezbožnik	137
14. Duševni boji	138
15. Politika	143
16. Govorniki	151
17. Domoljubje	156
18. Ljubezen	157
19. Mati	159
20. Svitanje	165
21. Ponižanje	166
22. Očiščevanje	168
23. Skušnjave	173
24. Ponižnost	178
25. Oče	181
26. Domača slava	184
27. Mladostni žar	186
28. Med gospodo	194
29. Domače vaje	207
30. Pojedina pri Trimalhionu	212

31. Kritika	217
32. Nova tovarišija	222
33. Dragotin Kette	227
34. Zelena ljubezen	236
35. Leskova mast	239
36. Pisun	250
37. Vseslovan Radivoj	253
38. Zadruga	256
39. Pesem	261
40. Modrije	266
41. Requiescant in pace	271
42. V risu	275
43. Štefan	277
44. Porednosti in grdobije	279
45. Dies irae	281
46. Pokora	284

Tretji del: ZARJA

1. Ob razpotju	289
2. Slovo	293
3. Doma	298
4. Potuha	300
5. Nov svet	303
6. Dobro ime	311
7. Klic iz daljin	314
8. Klerikalec	317
9. Putifarka	321
10. Latovščina	325
11. Mlekarica	328
12. »Kofetarica«	331
13. Vladni svetnik Merk	334
14. Skušnja	338
15. Nova šola	342
16. »Nova navada«	348
17. Široka pota	351

18. Literat	354
19. V časteh	361
20. Travnik	364
21. Pisateljski kruh	366
22. Dopisnik	369
23. »Ciza«	372
24. Imenitna moža	376
25. Domači učitelj	380
26. Govornik	383
27. Stari stotnik	386
28. Peter Bohinjec	390
29. Ob greben	395
30. Molčečnost	399
31. Videl Pavlino Pajkovo	402
32. Koseski	406
33. Jakob Alešovec	408
34. Potovanje	411
35. Konec	417

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000075378

25. VIII. 1946

